

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Szádoczki Vera

Neolatin elégiaköltészet a 18. századi Magyarországon

A jezsuita költészetoktatás és Makó Pál munkássága

Doktori értekezés (PhD)

Irodalomtudományi Doktori Iskola, vezető: dr. Hargittay Emil

Textológia és régi irodalom műhely, vezető: dr. Hargittay Emil

Témavezető: dr. Nagy László DSc, professor emeritus

Budapest, 2020

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	2
Előszó	4
I. Bevezető.....	7
II. Nyelv és irodalom a 18. századi Magyarországon	9
1. A magyarországi költészet általános jellemzői a 18. században	9
Irodalomtörténetírásunk kezdetei	9
A huszadik század első fele	12
A II. világháború után	15
2. A latin nyelv a 18. századi Magyarországon.....	22
III. A jezsuita költészetoktatás elmélete és gyakorlata.....	26
1. A poétika-oktatás színterei	26
2. A gimnáziumok	30
A költészetoktatás elmélete a gimnáziumokban.....	30
Jezsuita költészetoktatás gyakorlata a gimnáziumokban:	
A kolozsvári nemesi konviktus poéta növendékeinek	
elégiái 1766–1773.	32
A poétikaoktatáshoz köthető kiadványok.....	38
3. A repetens-képző	42
A repetens-képzés elmélete	42
A győri jezsuita repetensképzés gyakorlata 1750–1773	52
IV. Az elégia	64
1. Az elégia mint műfaj	64
2. Alműfajok, témák, alkalmak	69
3. Elégia a költők szemével	77
V. Makó Pál.....	82
1. Élete és munkássága	82
Makó Pál élete	82
Makó Pál munkássága	84
2. Makó versalkotási módszere	94
VI. Az elégiaköltészet mintái és témái.....	97

1. Költői minták.....	97
Antik költőpéldaképek	97
16–17. százai elődök	99
Kortárs szerzők.....	102
Neves szerzők emléke a repetenseknél.....	104
2. A mindennapi élet ábrázolása.....	107
Születésnap, névnap, esküvő	109
Betegség és halál	112
„Holdistennő”	119
3. Tájversek és városábrázolás	122
A város- és tájleírás szabályai	122
Valós tájleírások	124
Negatív városleírások	127
Városok és tájak Makó Pál elégiáiban.....	130
4. Istenes versek, Szűz Mária és a szentek alakja.....	137
Vallásos költemények a poeta osztályban	138
A repetensek és a vallásos költészet.....	139
Makó Pál Mária-versei	142
5. Uralkodók alakja az elégiákban.....	145
Mária Terézia családja: férj, gyerekek, unokák.....	148
Mária Terézia: anya, uralkodónő, örökségért harcoló nő.....	151
Makó Pál uralkodóknak címzett versei	155
VII. Összegzés.....	159
Függelék	162
1. A kolozsvári poeta-osztály 1766–1773 közötti kéziratoss verseinek és a győri repetensek 1750–1773 közötti verseinek és orációinak jegyzéke.	162
2. Promóciós kiadványok	198
3. Elégia, versírás, költőelődök a repetensek verseiben	203
Irodalom- és rövidítésjegyzék	219

ELŐSZÓ

Ez az értekezés a magyar irodalom egy sajátos szeptet, a 18. századi magyarországi latin nyelvű elégiaköltészetet vizsgálja. A témával másodéves egyetemista koromban kezdtem el ismerkedni, mikor a Régi magyarországi irodalom specializációra jelentkeztem. Itt valami olyasmivel szerettem volna foglalkozni, amelyben mindkét szakomnak, a magyarnak és a latinnak is hasznát vehetem. Szelestei N. László tanár úr ezért olyan témát ajánlott, mely ennek megfelel, továbbá lakóhelyemhez is közel esik. Emlékezett, hogy Vácon, az Egyházmegyei Könyvtárban található egy kéziratos, latin nyelvű verseskötet Makó Pál költeményeivel. Első feladatomban tehát az volt, hogy felkutassam és mélyebben beleássam magam e kötetbe, és megismerkedjek Makó életével, munkásságával. Ezek után sorban kerültek elő Makó nyomtatott művei, a verseskötetek, egyéb, matematikai-fizikai témájú alkotások, és számos más kézirat. Hamar feltűnt, hogy az egyes kiadásokban megjelent elégiák mennyire eltérnek egymástól. Ebből a felismerésből, egy vers alaposabb, kritikai igényű vizsgálatából először OTDK dolgozat, majd szakdolgozat született. Számos költőelődöt, mintaképet, régi és kortárs költőt ajánl Makó, köztük jónéhány németalföldi származású rendtársát. Az ő műveiket volt lehetőségem kutatni a hollandiai Groningenben egy féléves Erasmus-ösztöndíjjal.

Doktori dolgozatom témájának kiválasztása Makó költészetéből indult ki, de egy tágabb kontextusba helyezve azt. Már nem önmagában Makó elégiái voltak érdekesek, hanem az a környezet is, melyben megszülettek a versei. Érdekelt, hol lehet elhelyezni Makó személyét és költészetét a 18. századi irodalom- és művelődéstörténeti folyamatokban, egyedülálló jelensége, vagy a korszaknak megfelelően alkotott. Ha igen, hogyan lehet meghatározni ezt a korszakot, mik voltak a jellemzői, főbb irányai, törekvései. Mindehhez alaposabban meg kellett ismerkednem a kor irodalomtörténetével, nyelvvel, szerzőivel, mindazzal, amit ebben a korszakban általában neolatinnak nevezünk. A címben megjelölt neolatin elégiaköltészet viszont túlságosan tág témának bizonyult, melyből akár több doktori disszertáció is születhetne – főleg, ha más műfajokat is vizsgálunk. Abból indultam ki, hogy Makó jezsuita növendékként, novíciusként, majd a társaság tagjaként milyen képzést kapott, milyen állomásai voltak életének, és ebből mi az, ami az ő munkásságát, főként pedig az elégiáit befolyásolhatta. Ezért kezdtem behatóbban foglalkozni a jezsuita rend 18. századi történetével, intézményeivel és azok működésével, különös figyelmet szentelve a poétikaoktatásnak és a repetens-képzésnek. Ebben nagy segítséget nyújtott a hazai levéltárak és egyházi könyvtárak anyaga, elsősorban a

Pannonhalmán őrzött repetens-kéziratok. Így került az alcímbe Makó Pál és a jezsuita költészetoktatás.

A disszertáció tehát mindezeknek megfelelően épül fel. Először egy rövid, általános összefoglalást adok az ismert szakirodalom alapján a 18. század hazai irodalomtörténetéről és a korban használt latin nyelvről, és körbejáróm a kérdést, miért örvendhetett újra ekkora népszerűségnek a klasszikus nyelv használata. A következő fejezet a jezsuita oktatási rendszert tárgyalja behatóbban, különös tekintettel a poétikaoktatás színtereire, annak elméletére és gyakorlatára. A negyedik rész az elégia műfajával foglalkozik: műfajmeghatározás, formai sajátosságok, műfaj történet áll a vizsgálódások középpontjában, illetve mindezek megjelenése néhány versben. Az ötödik rész tárgyalja Makó Pál életét, munkáit, versalkotási módszereit. A hatodik részben Makónál és a poétáknál, repetenseknél is előforduló jellemző témákat, motívumokat emelek ki a teljesség igénye nélkül, és ezeken keresztül vizsgálom a verseket. Igyekeztem párhuzamosan felfűzni egy-egy témán belül az iskolai anyagokat és Makó verseit, összehasonlítani, mi az, ami iskolás Makó költészetében, mi az, amiben esetleg túlnőtte azt vagy épp alulmaradt a tanultakhoz képest. Függelékbe került a kolozsvári poéta- és a pannonhalmi repetens-kötetek jegyzéke és itt olvasható azoknak a repetens verseknek az átírása, amelyek műfajelmélettel, költőelődökkel foglalkoznak.¹

Makó Pál verseinek kritikai kiadása 2019 elején jelent meg gondozásomban, melyben az összes vers szövege és szövegváltozata magyarázó jegyzetekkel együtt olvasható, a függelékbe pedig szónoki beszéde és a hozzá vagy róla szóló versek, szövegek, megemlékezések kerültek. Mivel a kötet elérhető,² nem tartottam szükségesnek, hogy a dolgozatban minden idézett sort, szövegrészt külön átírjak, általában csak utalás található rájuk.³ Teljes szövegrészek csak abban az esetben szerepelnek, amennyiben ez elengedhetetlennek bizonyult.

Mindezzel az a célom, hogy méltóbb helyre emeljem a latin költészetet a magyarországi irodalomtörténetben, vagy legalábbis a maga megfelelő helyére kerüljön, továbbá hogy rámutassak arra, hogy ez a latin nyelvű költészet magában hordozta a felvilágosodás

¹ Nem tartottam feladatomban, hogy minden verset átírásban közöljek, mivel a többszáz elégia túlfeszítené a dolgozat függelékének kereteit, ezért csak a kifejezetten versírás/elégiaírás/követendő szerzők témában született versek szerepelnek az appendixben, melyek szorosabban kapcsolódnak jelen dolgozat témájához. Minden más versből részletek szerepelnek a szükséges helyeken. Indokolt lenne közzétenni az összes poéta- és repetens-verset, de ez a későbbiek feladatai közé tartozik.

² http://btk.ppke.hu/uploads/articles/1608336/file/Mako_Pal_koltoi_munkai.pdf. Nyomtatott változata: SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*

³ A dolgozatban a versek száma a szövegkiadásra utal, mely az *Elegiaconon* alapul.

előzményeit, a későbbi szépirodalmi törekvéseket, hogy a 19. századi nagy szerzőink nem a semmiből nőttek ki, hanem előzményeiket megtaláljuk a korábbi században, csak latinul.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szelestei N. Lászlónak a témavezetésért; a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport egykori és jelenlegi tagjainak (Bajáki Ritának, Báthory Orsolyának, Bogár Juditnak, Déri Eszternek, Kónya Franciskának és Maczák Ibolyának) a sok segítségért, ötletért; a váci és pannonhalmi könyvtárnak és dolgozóiknak, hogy a kéziratokat hozzáférhetővé tették számomra; Gábor Csillának, hogy a kolozsvári poéták kötetének másolatát rendelkezésemre bocsátotta; és Szádoczki Bálintnak a német szövegek fordításában nyújtott segítségért és a latin fordításaim ellenőrzéséért.

Köszönet illeti a munkahelyi vita bizottságának tagjait, akik a dolgozat alapos tanulmányozása után számos építő kritikával, tanáccsal láttak el, és felhívták figyelmem az esetleges pontatlanságokra. Igyekeztem tanácsaikat megfogadni, az általuk említett hibákat javítani, a függelékét javaslataik szerint rövidíteni.

2020. március 10.

I. BEVEZETÉS

A 18. századi latin nyelvű költészet kevésbé feltárt része a magyar irodalomnak, bár az utóbbi években, évtizedekben megszorodtak a témával foglalkozó kutatások, konferenciák, publikációk. Az ismeretlenség több okra vezethető vissza, mégis egyetlen szóval összefoglalható: latin. Jogos kérdésként merül, merült fel, hogy lehet-e idegen nyelven – jelen esetben latinul – magyar irodalmat művelni. Ezen közel százötven éve vitatkoznak irodalomtörténészeink, kezdve Toldy Ferencről Pintér Jenőn, Alszeghy Zsolton át Tarnai Andorig.⁴

Korai irodalomtörténet-íróink elnevezték a 18. századot a hanyatlás korának, s megbélyegezték a nemzetietlen jelzővel, melyet azóta sem sikerült maradéktalanul lemosni róla, hiába emelték fel ellene egyesek hangjukat. Tény, hogy a 18. században változás történt. Az előző századokban virágzásnak indult magyar nyelvű irodalom háttérbe szorult. A főrendek a francia irodalmat olvasták, a jezsuitáknál tanuló középnevesek a latint művelték, míg a polgárság nyelve a német volt. Előtérbe került a latin, mert ez volt az ország hivatalos és hivatali nyelve; mert mint európai közvetítő nyelv ezen érthette leggyorsabban utol a török megszállás és beháborúk után Magyarország a nyugatot a tudományos életben, irodalomban; mert ezzel tiltakozhatott más nyelvek – kiváltképp a német – terjedése ellen; mert ezen a nyelven tudtak érintkezni egymással az ország nemzetiségei. De ahogy ezt már Toldy is megállapította: „a téli állapot [azaz a szűk századnyi latin irodalom] egy új tavaszt hordott méhében. Ez a deák irodalom szerencsésen közvetítette s általánosította az európai tudományos műveltséget, szellemében pedig hazafias volt.”⁵ Annak ellenére, hogy Toldy felismerte, a 18. századi latin irodalom magában hordozza későbbi irodalmunk csíráját, mégis mindenki a hiányokra koncentrált, a kevés és nem feltétlen elsőrangú költőre, a hiányzó epikára. Megbélyegezték a latin irodalmat, hogy az a papok irodalma, vallásos eszmék megszólaltatója. Aztán csodálkoztak, hogy hirtelen a semmiből, minden előzmény nélkül hogyan támadhattak elsőrendű költők a 19. században. Ahogy Szegedy-Maszáék Mihály írja: Petőfi előtt nem volt igazi magyar tájköltészet.⁶ Pedig ott van a lírai én szemüvegén át látott magyar táj a versekben, ott van a haza

⁴ TOLDY, *A magyar költészet története...*, 235–245; PINTÉR, *A magyar irodalom története a legrégebbi időkől...* II, 365, 372–381; ALSZEGHY, *Nemzetietlen-e irodalmunk...*, 1–13; *A magyar irodalom története...* (különösképpen a Tarnai Andor által írt részek: 397–419, 551–579).

⁵ TOLDY, *A magyar nemzeti irodalom...*, 124.

⁶ SZEGEDY-MASZÁK, *Petőfi: Kiskunság...*, 251–286.

nagyjainak emlékezete, ott vannak a költészeti-poétikai eszmélések – csak épp latinul szólnak meg.

Ezt a latin literatúrát számosan képviselték hazánkban, kik kiválóan, kik másod- vagy sokadrangúan. Érdeemes vizsgálni a neolatin irodalmat már az iskolai jegyzetanyagoktól kezdve: a gimnázium poéta osztályától és a repetensképzőtől a néhány lapos kiadványként megjelent szövegeken át a készre érlelt kötetekig. Ha nem is mindegyik magas szintű szépirodalmi alkotás, de művelődéstörténeti jelentőségük elvitathatatlan. Találunk a szerzők közt világi és egyházi személyeket, a műfajok közt tudományos értekezéseket, történelmi műveket, elégiás és ódás köteteket. Ezek mélyebb ismerete mind-mind indokolt lenne a későbbi korok irodalmának megértéséhez. Jelen dolgozat egy lépcsőfoka kíván lenni mindennek.

II. NYELV ÉS IRODALOM A 18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

1. A magyarországi költészet általános jellemzői a 18. században

A 18. század magyar irodalomtörténetéről mind a mai napig nehéz összefoglalóan beszélni. Nem egységes e kor megítélése sem a korai, sem a mai irodalomtörténészeink szemében, legtöbbször a csendre hívják fel a figyelmet, vagy átsiklanak fölötte, ugorva jónéhány évtizedet, hogy a század utolsó harmadában megszólaló, a felvilágosodás eszméit indító, követő írókra, költőkre koncentráljanak. Mások találnak benne egy-egy magyarul megszólaló, de sok szempontból kritizálható literátort. És igen kevesen vannak, akik teljes egészében vizsgálják az 1700-as éveket: azaz nemcsak a magyar nyelven megszólaló irodalmat veszik górcső alá, hanem a teljes magyarországi irodalmat, legyen az akármelyik itt élők által használt nyelven vagy latinul. Ez a fejezet kísérletet tesz a korszak irodalmáról, különösképpen a költészetéről szóló szakirodalom, irodalomtörténeti megítélések, viták összegzésére. A teljesség igénye nélkül vizsgálom az egyes korok gondolkodóinak nézeteit, csak főbb, jellemzőbb személyeket, irányzatokat villantok fel.

Irodalomtörténet-írásunk kezdetei

Pápay Sámuel *A magyar literatúra esmérete* című kötetét tartjuk az első teljes, rendszeres irodalomtörténetünknek. A könyv 1808-ban jelent meg Veszprémben, tehát a szerző szinte kortársként tekint vissza az előző századra, minden bizonnyal jónéhányat személyesen is ismert az általa megnevezett költők, írók közül. Kötetének második része szól a „magyar literatúrának régi s mostani állapotjáról.”⁷ Korszakolása eltér a ma megszokottól, nem eszmei vagy művészeti irányzatok alapján húzza meg a határokat, hanem a magyar történelem azon eseményei mentén, melyek a nyelvünkre nagy hatást gyakoroltak (és természetesen, amelyekről megfelelő mennyiségű írott forrás maradt ránk). Ezek alapján tulajdonképp három korszakról beszél: 1. Pannóniába érkezéstől a reformációig; 2. reformációtól József császár uralkodásáig; 3. József császártól az ő napjaiig. Ebből – jelen dolgozat szempontjából – a második korszak

⁷ II. rész 108. §–131. §, 333–484.

az érdekes. Pápay nem sok jót tud mondani róla, legalábbis ami a magyar nyelvű irodalmat illeti. A 122. § a *Literatúránk szenderegni látszott a XVIII. században* címet viseli. Úgy véli, a folytonos háborúskodás és a hitviták éles hangjának csillapodása a hallgatás oka.⁸ Mária Terézia uralkodása alatt, főleg annak második felében köszöntött be csak a változás, mely lehetővé tette az irodalmi élet fellendülését. Így fogalmaz: „Egyedül Mária Terézia uralkodásának közepe felé értük el azt a szerencsés időnyomot, mellyben a Békesség Angyala hazánkban állandóbb szállását találhatta. Ez hívta vissza hozzánk az olly sokszor elrezzent Múzsákat is. Igaz, hogy még ekkor is csak a Deák Múzsák szállítottak be az országos gimnáziumokba, akadémiákba s az új universitasba; de azok szültek osztán Magyar Múzsákat is.”⁹ A magyarországi latin irodalmat ezzel a félmondattal intézi el, de legalább tudatosítja, hogy volt ilyen, és ez a latin irodalom magában hordozta a magyar nyelvűt is. A 18. századi költészetnek egyetlen bekezdésnyi részt szentel, és itt is csak a magyar nyelven alkotókat veszi sorra: „A magyar poézis, melly Gyöngyösi utánn csak nem egészen kihalt, új s virágzóbb életre kapott ezen időben, a fenntisztelt nagy poétáinknak G. Teleky Ádám s Józsefnek, B. Orczinak, B. Rádaynak, Bartsainak, Faludinak, kanonok Molnárnak s Bessenyeinek versezetjei által...”¹⁰

Pápay nézetei vagy a 19. század általános hozzáállását mutatják az előző korszak latin nyelvű költészetéhez vagy erősen befolyásolták az utána jövők gondolkodásmódját. Írását ismerte Kazinczy Ferenc is, akinek *Tübingai pályaműve* megírásakor segítségére volt.¹¹ Ő szintén úgy látja, hogy a 18. század utolsó harmadában új korszak kezdődik a magyar irodalomban, amit nemzeti literatúránk hosszú hallgatása előzött meg. És bár „nehéz ködök” késleltették a fény áttörését, mégis „gyönyörű új Hajnal emelkedett föl” Mária Terézia utolsó évtizedében.¹² Kazinczy álláspontja összefoglalja a kortársak nézeteit, ugyanakkor megalapoz egy eleven irodalomtörténeti hagyományt. Tulajdonképpen nagy vonalakban ma is itt húzzuk meg a korszakhatárokat, ma is meghatározza a felvilágosodás kori irodalomról való gondolkodásunkat. Többek közt a század latinságát tekinthetjük a „nehéz ködök”-nek, mely

⁸ „Ha nyelvünkön a tudós munkák száma szakadatlanul azon mérték irányossága szerint nevedett volna, mint azt a reformáció utáni vallásbéli buzgóság szaporította, úgy már a nemzeti literatúra legalább is a XVIII. századnak elejénn virágzásának egy jeles időszakasszát érhetne volna. Mindazáltal úgy látszik, hogy ha nemzetünknek belső villongását, s a sanyarú török igának hosszas viselését tekintetbe nem vesszük is, már csak a vallásbéli első heveskedésnek csillapodása a literátori buzgóságot is egy kevéssé meghidegítette. Legalább úgy találjuk, hogy szinte Mária Terézia országlásának közepe tájjaig, nemzeti literátoraink az előbbiekhöz képest [ti. 17. századiak], ha nem kevesedtek is, de ugyan csak nem is szaporodtak..., PÁPAY, *A magyar literatúra...*, 393–394.

⁹ PÁPAY, *A magyar literatúra...*, 397.

¹⁰ *Uo.*, 402.

¹¹ AJKAY, *Pályairásomnak egész ideája...*, 530; AJKAY, „*Inkább magyarul*”..., 154–156.

¹² KAZINCZY, *Tübingai pályaműve...*, 153–154; BÍRÓ, *A felvilágosodás...*, 5.

hátráltatta a magyar nyelv ügyét, fejlődését. A latinra ebben a korszakban mint ellenségre, a magyar nyelv és irodalom ellenlábására tekintettek, ami ellen fel kell venni a harcot.

Ezt a gondolatot folytatta Toldy Ferenc is irodalomtörténeti írásaiban, aki az irodalom elé legfőbb normaként azt állította, hogy vajon mennyiben fejezi ki a nemzeti szellem sajátosságait.¹³ Ő nemcsak az említés szintjén foglalkozik a latinnal, hanem éles hangon kifakad ellene. *A magyar nemzeti irodalom történetében* a hanyatlás korának nevezi az 1711–1772 közti időszakot. Mert amíg az újkorban a magyar nyelv virágzásnak indult, elterjedt, s „szerencsésen vetélkedett a deákkal”, Erdélyben a közigazgatás nyelvévé vált, alakult és az irodalomban is a virágzás képét tüntette fel, addig a 18. században a beháborúk miatt a fejlődés lassulni kezdett, majd a szatmári béke megkötésével a nemzeti nyelv és irodalom „hosszú álomba sülyedt”.¹⁴ Ezutánra tehető a katolikus tanügy felvirágzása, mely az egyetemes tudományosság felvirágzását és új, gazdag irodalmat hozott magával: latin nyelven. A deák a magyar helyébe lépett mind országos téren, mind a társas életben, de „a téli állapot új tavaszt hordozott”. Toldy megjegyzi azt is, hogy a deák közvetítette és általánosította az európai tudományosságot, és szellemében tulajdonképp hazafias volt. A század közepétől kezdve aztán mind többen szólaltak fel a magyar nyelv mellett. Kettős kornak tekinthetjük a 18. századot: hanyatlásnak és vele párhuzamosan egy új kezdetének.¹⁵ A költészeti állapotok számbavételekor ő is csak a magyar nyelvű költeményeket vizsgálta, melyről megállapítja, hogy csökkent a költői termés. A líra tulajdonképp az előző századi folytatása, de csak Faludi tűnt fel benne, mint a jövő költője. Hasonlóan fogalmaz Toldy *A magyar költészet történetében*, melyben a *Huszonhetedik előadást* az irodalmi hanyatlás korának szenteli. A szatmári béke után az építkezés csendes munkája következett. Az új viszonyok folytán megváltozott az élet, s ebben a különböző elemek fölülkerekedése okozták a nemzeti nyelvnek, s ezzel az irodalomnak és költészetnek a hanyatlását, mely a következő hatvan évben (a testőrségi irodalomig) meghatározó volt.¹⁶ A főrend, mely nyugatra húzott, a francia nyelvet használta. A középnemesség körében jezsuita hatásra a latin irodalom uralkodott. A városok polgárai, az iparosok, tisztviselők a németet használták. Mindebből következik, hogy érzéseiket, gondolataikat az iskola vagy a divat nyelvén fogalmazták meg. A költészetet a közép- és alsó rend élvezte. A líra „kevés virágot tenyészett, de örvendetes előpostái egy vidító tavasznak” (bár ezt szintén a magyar nyelvű költői termésre érti leginkább, Amade Lászlóra, Faludi Ferencre).¹⁷ Az egyházi líráról is csak

¹³ *Uo.*, 5.

¹⁴ TOLDY, *A magyar nemzeti irodalom...*, 123–124.

¹⁵ *Uo.*, 125.

¹⁶ TOLDY, *A magyar költészet története...*, 235.

¹⁷ *Uo.*, 237.

annyit jegyez meg e helyütt, hogy szerencsétlen helyzetben volt: a katolikusoknál a 17. század iparkodásai után megtorpanás jellemzi, ami volt, az említésre sem méltó; az evangélikusoknál gyenge, a reformátusoknál egyszer-egyszer felcsillan. Összegezve tehát annyit mondhatunk a korról, hogy „Nyelv, irodalom, különösen a költészet meg látszottak halva.”¹⁸

E korszak irodalomtörténet-írói nem ismerték vagy nem ismerték el a 18. századi latin nyelvű literatúrát vagy nem tekintették azt a nemzeti irodalom részének, nem találtak neki megfelelő helyet a magyar nyelvért folytatott küzdelmeik közepette. A kiemelt szerzőket, mint például Faludit, egyoldalúan vizsgálták: csak a magyar nyelvű írásait, fordításait, tudomást sem véve a másik oldalról, a latin nyelven keletkezett munkákról. Nem figyeltek arra, honnan ered, miben gyökerezik, honnan nőtte ki magát költői mesterségük, gondolkodásmódjuk, szemléletük. Ezzel hosszú időre meghatározták a gondolkodásmódot, mely e század irodalmához, költészetéhez viszonyul.

A huszadik század első fele

Az előző részben leírtakhoz csatlakozik szemléletében még a huszadik század első felében Pintér Jenő irodalomtörténeti könyveiben. Ő szintén a nemzetietlen jelzővel látta el az 1711–1772 közti korszakot. „Az 1711. évben megkötött szatmári békétől az 1772 évig, azaz Bessenyei György felléptéig, terjedő időszakot nemzetietlen kornak vagy a hanyatlás korának nevezi irodalomtörténet-írásunk. Nemzetietlennek azért, mert a Habsburg-ház uralma alatt újra egységessé vált országban teljesen meghonosul az eldeákosodás szelleme, s ezzel szemben a magyar nyelvű írói törekvések elhanyagoltnak, erejüket veszítik.”¹⁹ Későbbi, 1928-ban megjelent irodalomtörténetében szintén hasonlóan viszonyul a latinhoz, mely (mind a katolikus, mind a protestáns) iskolázás nyelve volt, s mint ilyen mély vallásosságú, de szűk látókörű embereket nevelt, akik a latinon és hittanon kívül alig tudtak valamit, ezeknek pedig nem vették hasznát mindennapi életükben, a gazdálkodásban.²⁰

A századelő összefoglaló jellegű irodalomtörténete még Szerb Antalé, aki szintén Toldyék szemléletével összhangban írva megjegyzi, hogy a 18. században, az egyházi kultúra utolsó századában, az irodalom újra az egyház kezében van. E korban az arisztokrácia kulturális színvonala nem hanyatlott le, csak passzívabb lett. A magyar főúr, ha nem is forgatott tollat,

¹⁸ *Uo.*, 244.

¹⁹ PINTÉR, *A magyar irodalom története a legrégebb időktől...*, 364; idézi ALSZEGHY, *Nemzetietle-e irodalmunk...*, 1.

²⁰ PINTÉR, *Magyar irodalomtörténete. első...*, 57.

lépést tartott az európai fejlődéssel, megőrizte nyugati kapcsolatait.²¹ Ettől mélyebben nem foglalkozik a latin nyelvű irodalmi terméssel.

A század húszas-harmincas-negyvenes éveiben azonban a 18. század latin nyelvű irodalma felé fordul a figyelem, másként kezdik kezelni, értékelni azt. Sokkal inkább egy-egy szeletére koncentrálnak tanulmány vagy kismonográfia formájában: egy-egy személy életművére, egy-egy műfajra, eszmére. Dániel Edit 1943-ban megjelent, Révai Miklósról írt kismonográfiájának²² bevezetőjében tárgyalja a latin nyelv helyzetét a 18. században, a magyar irodalom szerves részének tartva azt. Itt kifejti, hogy a latin szépsége utolérhetetlen és utánzásra egyedül méltó, ezért a költők esztétikai szempontból ragaszkodnak hozzá, szemben a magyar nyelvvel, mely ekkor még darabos és nehézkes.²³ Varga László Hannulik János Krizosztomról írt könyvének elején szintén a latin nyelv helyzetét járja körbe.²⁴ Szerinte több mint ezren foglalkoztak latin költéssel hazánkban a kezdetektől fogva, jórésük mégis ismeretlen, mégpedig azért, mert latinul alkottak. Pedig érdemesek a megismerésre, mert a magyar irodalom szerves részét képezik és nemzeti jellegűek.

Waldapfel Imre 1933-ban megjelent tanulmányában kimerítően veszi számba a latin nyelv jelentőségét és hatását a magyar irodalomra. Kifejti, hogy irodalmunk nem ismerhető meg igazán a magyarországi latinság figyelembevételével, mivel az igen hosszú ideig és jelentősen befolyásolta azt. Mint mondja: „Jelentősége a sírját megásó nemzeti irodalmak megtermékenyítése vagy éppen megteremtése, tehát történeti feldolgozásának a kiindulópontja nem lehet más, mint a vele sokszorosán összefonódó nemzeti irodalom.”²⁵ Egyrészt világirodalom volt ez, mert a közös nyelv által különböző országok poétái megértették egymást és hatottak egymásra, másrészt viszont országos irodalom is, mert országos problémák, nemzeti példaképek foglalkoztatták. Nálunk a humanizmus jelentősége abban is áll, hogy megteremti a magyar irodalmi nyelvet, öntudatra hívja az irodalmi gondolatot, s táplálója, részben igazolása a magyar világi irodalomnak Bessenyeiig, sőt egy jelentékeny írócsoportban tovább is.²⁶ Waldapfel úgy véli, hogy a 18. század háromnegyede az előkészítés kora, mely latinnyelvűségével hordozta a barokk költészet hagyományait, s előkészítette a megújulás számos mozzanatát. Ő már pontosan látja, hogy a kor magyarul megszólaló poétái: Faludi, a

²¹ SZERB, *Magyar irodalomtörténet...*, 169–172.

²² Nem ez az első kötet, mely Révai életét és műveit tárgyalja. Az előző század végén (1879) Bánóczy József már összeállított egy vastag kötetet, mely kimerítően foglalkozik Révai életével, irodalmi és nyelvészeti munkáival, szövegkiadásával: BÁNÓCZY, *Révai Miklós...*

²³ DÁNIEL, *Révai Miklós...*, 3–5.

²⁴ VARGA, *Hannulik János...*, 3–4.

²⁵ WALDAPFEL, *Humanizmus és nemzeti irodalom...*, 16–17.

²⁶ *Uo.*, 19–20.

deákos triász (Baróti, Révai, Rájnis), Virág Benedek latinul kezdtek verselni, olykor fordították is saját költeményeiket. Egy-egy költő műveinek kiadásakor pedig figyelembe vették annak latin költeményeit is. Nem lehet szétválasztani ebben a korban a latin és a magyar nyelvű költészetet, főleg egy-egy író, költő életművén belül.²⁷

Hozzá hasonlóan vélekedik Alszeghy Zsolt, és a korszak védelmére kel főleg Pintér Jenő (és az őt megelőző irodalomtörténeti hagyomány) nemzetietlen jelzőjével szemben.²⁸ Azzal érvel, hogy a 18. század első felének bőséges irodalmi termékében a magyarokat büszkeséggel töltheti el kiváló latintudásuk, amellyel mindig a haza érdekeit tartották szem előtt. Fontos volt számukra a magyar múlt megismerése, érték a nemzeti tárgy megörökítése. A költők hirdetik – bár latinul –, hogy a magyar lélek sajátosságait a magyar föld formálta ki, ünneplik a nemzeti hősokeket, megverselnek történeti eseményeket, magyar tájakat, az iskoladramáknak pedig nagy szerepük van a történeti tudat alakításában. Összegzésként megállapítja, hogy a nemzetietlen elnevezés igazságtalan, mivel a jelzőt e kor a latin nyelv miatt kapta, pedig az írók a nemzeti szellemet szolgálták, ezt nem szabad eltagadni tőlük akkor sem, ha ez a szellem katolikus és Habsburg-párti. Emiatt vétek lenne az egész irodalmi termést semmibe venni. Ebben a korban a latin nyelv és a magyar nemzeti gondolkodás nem mondtak ellent egymásnak. Mert „lehet-e nemzetietlen kornak nevezni a kort, mely latin irodalmában ily hévvel magasztalja a magyar történeti erényeket, amely a magyar nyelv jogaiért is először száll síkra?”²⁹

Egy-egy műfaj felől közelíti meg a század irodalomtörténetének feldolgozását Lukács István és Gálos Rezső. Míg előbbi a 18. századi metamorfózisokat veszi sorra³⁰ – legyenek akár magyar, akár latin nyelven –, addig Gálos II. Józsefről szóló gúnyversekről számol be.³¹ Közös bennük, hogy ők már nem próbálják megmagyarázni, hogy miért latin, egyszerűen csak írnak az általuk megtalált vagy fontosnak tartott anyagról. Nem foglalkoznak azzal, hogy lehet-e tárgyuk a magyar irodalom része annak ellenére, hogy latinul szólal meg.

²⁷ WALDAPFEL, *Humanizmus és nemzeti irodalom...*, 42–49.

²⁸ ALSZEGHY, *Nemzetietlen-e irodalmunk...*

²⁹ *Uo.*, 13.

³⁰ LUKÁCS, *Metamorphosisok...*

³¹ GÁLOS, *Egykorú gúnyversek...*

A II. világháború után

A II. világháború után csökken a témában született tanulmányok száma. Ezekre jórészt jellemző, hogy követik a század harmincas-negyvenes éveiben kibontakozó szemléletet és számításba veszik a latin irodalmat, de ők csak a felvilágosodás előzményeként tartják azt fontosnak. Ezeknél az „irodalomtörténészeknél világnézeti (ideológiai, társadalmi igénybeli, ízlésbeli, gondolatvilágbeli) szempontok érvényesültek,”³² mégsem szabad elmennünk szó nélkül mellettük. E korszak irodalomtörténészeiről és irodalomtörténeteiről Kőszeghy Péter írt a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* barokk irodalom szócikkében. Az általa leírtaknál pontosabb és árnyaltabb megfogalmazást nem nagyon lehet adni, ezért álljon itt egy hosszabb idézet:

A barokk kor (nem a barokk stílus!) értékelésében (hol nyíltan, hol latensen) a legfontosabb szempont, hogy legfőbb jellemzője a vallás és a vallásosság rendkívüli erejű újralfeltörése. Egy olyan ideológiai rendszerben, amely ezt eleve negatívumnak tekinti, amely ebben csak a „haladó” polgári eszméket időlegesen meggátló újrafeudalizáció támaszát látja, szükségszerű e kornak (s alkotásainak) negatív megítélése. Egy olyan irodalomtörténetben (s általában művészetfelfogásban) is, amelynek számára a „világi” önmagában érték, s már azt is erénynek tekinti, ha a világi téma „vallásos köntösben” jelentkezik. Klaniczay, Bán s általában a korábbi magyar irodalomtörténész-nemzedék hallatlan érdeme, hogy ezt a hibát soha nem követte el. De az is kétségtelen, hogy a kutatás eddig jobban figyelt a szépen retorizált propagandisztikus eszközökre, a hitvitakellékekre, s nem fordított kellő figyelmet e vallásosság eredményeire önmagukért: a kifinomult lelkiség alkotásaira, az Istennel való beszéd számtalan lehetőségére és eszközére, továbbá az irodalomelmélet számára is rendkívüli mértékben megtermékenyítő vallásos hermeneutikára. Még soha senki nem bizonyította be, hogy éppen a legmodernebb ún. világi irodalom (a 20. sz.-i szépirodalom) nem éppen e forrásokból (is) táplálkozik. Mintha nem hinnénk el a barokk kor emberének, hogy számára a hit nem ideológia, nem propagandaeszköz, nem szónoki gyakorlat, hanem az egyetlen lételméleti alapkérdés.³³

Tehát Klaniczay Tibor, Bán Imre és Tarnai Andor mellett nem szabad szó nélkül elmenni, mindhármuknak elévülhetetlen érdemei vannak a barokk és a magyarországi latin irodalom kutatásában.³⁴ Klaniczay a magyar barokk irodalmat körülbelül 1640-től datálja, melyet majd a felvilágosodás, stílus tekintetében pedig a klasszicizmus fog föl váltani. E bő száz

³² MAMÚL, I, 263: Kőszeghy Péter barokk irodalom szócikke.

³³ Uo., 267–268.

³⁴ Ide sorolhatjuk még Némegy Lajost, aki Bessenyei és a felvilágosodás előzményeit, a magyar nyelv ügyéért folytatott harc előfutárait kutatta az ötvenes években: NÉMEDY, *Bessenyei elődei...*

évben a „vallás átmenetileg még egyszer a legfőbb társadalmi tudatformává vált.”³⁵ A korszakot mindenképp csak a jezsuiták működésével együtt lehet értelmezni. Nem azért, mert a barokk az „ellenreformáció” vagy a jezsuiták stílusa, hanem mert fellépésük és intézményeik a kor legmeghatározóbb elemei.³⁶ A magyar irodalom barokk korszakát két nagy periódusra bontja Klaniczay: 17. és 18. századra. A 17. század felfelé ívelő, virágzó kor, eredményekben gazdag. De ezt a korai szakaszt nem követte további emelkedés, „egyre anakronisztikusabb rendiségben megrekedt és a Habsburg-uralommal összeforrott XVIII. századi magyar barokk, vagy az osztrák birodalmi barokk egyszerű függvényévé vált,” vagy provinciális szintre süllyedt: iskoladráma, prédikáció, kollégiumi költészet, alkalmi versfaragás szintjére.³⁷

Mindmáig legalaposabb és legrendszeresebb összegzője e kor irodalmának Tarnai Andor *A magyar irodalom történetében*. A 18. század ide vágó részét két nagy fejezetben tárgyalja: Provinciális nemesi irodalom (1690–1740); Késő-barokk irodalom (1740–1772). Alaposan körbejárja a jezsuiták nevelésbeli, társadalmi, politikai szerepét, ellentéteiket nemcsak a protestánsokkal, de a katolikus főpapokkal és főurakkal is. A jezsuiták azért tudtak tömegesen hatni, mert az iskolák nagy részét ők működtették, az ő kezükben volt a papképzés, a nyomdák jelentős része és a cenzúra. A „rendi-nemesi nacionalizmust pártolták,”³⁸ melynek legfontosabb tényezői a Habsburg-hűség és a katolicizmus voltak.³⁹ Felélesztették a latinizmust és a barokk műveltséget, pedig az ebben a korban már elavultnak számított. Szerinte a jezsuita kultúra századforduló körüli jelentősége és hatása a mennyiségnek és nem a minőségnek köszönhető. A nemesi irodalom egyházi és világi része szoros egységet alkotott világnézet és mondanivaló szempontjából. A szerzetesi költészetnek, a versírás mikéntjének, a kor latinul (is) verselőinek külön alfejezetet szán. Összességében ez a véleménye a latin költészetről: „hasznosnak minősített tartalmak gyönyörködtető formában.”⁴⁰ A költészettel kapcsolatban elmondja, hogy a poéták készen kapták a témát, melyet poétikai szabályok szerint kellett feldolgozniuk, ezért nem lehet köztük igazi költőegyéniség. Más helyütt kiemeli, hogy a neolatin költészetben figyelmet érdemel a nagyszámú németalföldi szerző hatása, szinte korlátlan tekintélye.⁴¹ Legnépszerűbb műfaj az epika, áradó barokk allegorizálással. A jezsuiták

³⁵ KLANICZAY, *A magyar barokk...*, 343.

³⁶ *Uo.*, 287–288.

³⁷ *Uo.*, 345–346.

³⁸ *A magyar irodalom...*, 401.

³⁹ E nézetével egyetemes szinten is egyetért Bán Imre: „A barokk művészet társadalmi alapját kétségkívül a tridenti zsinaton újra szervezkedő katolikus egyház ellenreformációs tevékenységében s a feudalizmus Európa-szerte tapasztalható újraerősödésében kell keresnünk.” *A barokk...*, 13.

⁴⁰ *A magyar irodalom...*, 415.

⁴¹ Bár ezt nem kifejezetten a magyarországi hatásra értette, sokkal inkább az általános tekintélyükre hívta fel a figyelmet, ugyanakkor hatásuk nálunk is kimutatható. TARNAI, *A neolatin költészet...*, 457.

indították meg a magyar őstörténettel való foglalkozást, kedvelték a költői levél formát, poetizálták a földrajztanítást, megteremtve ezzel a tájköltészetet. Virtuózan kezelték a nyelvet és a formát. Ebben a piarista költők is bravúrosak voltak. A század második felében a rendiség és a jezsuiták rákényszerültek a tudomány és a kultúra világi irányú fejlesztésére, ezért ebben a periódusban a tudományos és kulturális törekvések legfőbb letéteményese a laicizálódó egyházi értelmiség lett. A kor deák költőire jellemző, hogy a klasszikus latinra emlékeztető vonások ragadták meg őket leginkább, ezért nagy figyelmet fordítottak az antik költőkre és az őket követő latin humanista írókra. Emiatt is lehetséges, hogy e periódusban virágzik a latin elégia- és ódaköltészet, valamint igen megbecsült műfaja a kornak az epigramma. Mindezekhez szerzőket, életműveket is felmutat Tarnai. Természetesen tárgyal más műfajokat is, mint az iskoladráma vagy különböző prózai műfajok, beszél a rokokóról és a deákos rokokó költészetéről, de mivel ezek nem tárgyai jelen dolgozatnak, és tárgyalásuk túl messzire vinne a kijelölt témától, ezek ismertetésétől most eltekintek.

Sokan sokféleképpen magyarázták, miért nyert ismét teret a 18. században a latin nyelvű műveltség és irodalom hazánkban. Tarnai pont az imént említett laicizálódó egyházi értelmiségben látta ennek okát. A 17–18. század fordulóján változás történt az irodalomban. A hiányzó polgári értelmiség miatt keletkező űrt egyháziak töltötték be. Ennek következményeként az egyházi értelmiség az eredeti hivatásától eltérő szakmákkal kezdett el foglalkozni, aminek hatására tulajdonképp laicizálódásnak indult. E korra jellemző figura a polihisztor, legtöbbször olyan papi vagy egyházi iskolában tanító személy, aki a tanítás mellett a legkülönbélebb tudományterületeken tevékenykedett. A kor egyházi szolgálatban álló értelmiségének irodalmi gondolkodására jellemző, hogy a klasszicizálódó latinságban talált új irodalmi formát magának, melyet aztán majd tovább ad világi utódainak. A latin e korban a művelődés nyelve volt. A művelődés bázisai pedig a latin oktatási nyelvű iskolák. Ezért lehetséges, hogy Magyarországon az értelmiség latinul, tehát az általa ismert művelődési nyelven reagált az új európai jelenségekre.⁴²

A Klaniczay által szerkesztett irodalomtörténet után sokáig váratott magára egy új, modernebb változat. *A magyar irodalom története*i című kötet ennek az elvárásnak kívánt megfelelni. A könyvben nyolc tanulmány járja körül a 18. századot, de abból öt már a felvilágosodás témaköréből való. A század elejéről Rákóczi Ferencről és Mikes Kelemenről

⁴² TARNAI, *Az egyházi értelmiség...*, 189–190.

olvashatunk egy-egy írást,⁴³ a latin-magyar lírát pedig Faludi Ferenc képviseli.⁴⁴ A dolgozat tárgyához szorosabban kapcsolható tanulmányt nem találunk ebben az irodalomtörténetben.

Az Akadémiai Kiadó 2010-ben megjelent *Magyar irodalom* című kötete *A függetlenségi küzdelmek kora (1670–1740)* fejezet bevezetőjében a maga korrekt helyén kezeli a latinságot. Abból indul ki Laczházi Gyula és Orlovsky Géza, hogy szokás ezt a kort a nemzetietlen jelzővel illetni a Kazinczy–Toldy-féle irodalmi hagyomány nyomán. A korszak jellemzője valóban a latin nyelv: az iskola, a tudományosság, a közigazgatás nyelve. Ugyanakkor kiemelik, hogy e korszakban Európában egyedülálló módon magas színvonalú a neolatin líra és epikus költészet hazánkban. A latin azonban sok más célt is szolgált ekkor: közvetítő nyelvként segítette a különböző anyanyelvű értelmiség kommunikációját és a közigazgatás nyelveként lehetővé tette, hogy az ország nemzetiségei ne érezzék elnyomva saját nyelvüket.⁴⁵ A korszak lírájával foglalkozó részben azonban nem kapott helyet egyetlen író, költő sem, akik ezt a magas szintű neolatin irodalmat művelték.⁴⁶ Az *irodalom intézményesülésének kora* című fejezet a felvilágosodás korára, annak közvetlen előzményeire, a magyar nyelvért folytatott küzdelmekre és a magyarul megszólaló írókra koncentrált. Itt is megjegyzi a szerzők (Szilágyi Márton és Vaderna Gábor), hogy e korszak irodalma nem egynyelvű: latinul, németül és más nemzetiségi nyelveken egyaránt megszólal a magyar mellett, nem is ismerünk olyan életművet, mely csupán egy nyelven jött létre. Ugyanígy az olvasóközönség is lehetett többnyelvű.⁴⁷ A korszak lírájáról szóló részben összefoglalják az általuk rendi-nemesi-poétikai hagyománynak nevezett tradíciót, mely az előző korszakot meghatározta: a poéták ekkor többnyire valamilyen reprezentatív alkalomra, megrendelésre írtak. A versírás ekkor az iskolai műveltség része volt, s mint ilyen az antik auktorok imitálását jelentette leginkább. A vers szorosan kötődik a nemesi életforma eseményeire, a témáit is leginkább ezek határozták meg.⁴⁸ Kitérnek továbbá a költészet funkciójának átalakulására, ebből a szempontból reflektálnak a 18. századra, arra, amihez képest ez a változás történt. Megváltozott a versek társadalmi használata, a versolvasás célja, funkciója és a poétikai technikák. Eddig a vers egy-egy reprezentatív esemény díszítő elemének számított, a szórakozást segítette, egy tágabb közönség identitásának alkotóeleme volt. A hagyományok azonban szervesen fejlődnek ki egymásból: egy-egy alkalomra írt vers is közvetíthet hazafiúi érzelmeket, elmélkedhet tudományokról. Alapvető különbség még a két

⁴³ BARBALICS, *Cum Deo...*, 555–567; FRANCHI, *Európai utas...*, 568–578.

⁴⁴ SÁRKÖZY, *Et in Arcadia...*, 579–588.

⁴⁵ *Magyar irodalom...*, 250–251.

⁴⁶ *Uo.*, 251–270.

⁴⁷ *Uo.*, 313.

⁴⁸ *Uo.*, 323–324.

korszak költészete közt, hogy a felvilágosult írók számára az esztétikai tárgy már önmagáért volt értékes, a költő nem alkalomra írta versét, hanem az örökkévalóságnak.⁴⁹

Szörényi László és Jelenits István tanulmányai és munkássága nagyban hozzájárult ahhoz, hogy árnyaltabban lássuk ezt a kort. Kutatásaik a neolatin költészet egy-egy szeletére koncentrálnak, főként a jezsuiták és piaristák munkásságára. Tanulmányaik, kötetek vizsgálata és ismerete elengedhetetlen. Rámutatnak a kiemelkedő életművekre és alkotásokra, ugyanakkor észreveszik azt is, ami alacsonyabb esztétikai értéket képvisel, ám művelődéstörténeti szempontból jelentős. A neolatin költészet szerepét Szörényi a következőképpen fogalmazta meg: „A XVIII. századi magyarországi latin líra önmagában is megérdemli a tanulmányozást, és a gazdag anyag további feltárását. Fejlődéstörténeti jelentősége ezentúl pedig abban áll, hogy előkészítette a modern magyar nyelvű líra születését.”⁵⁰ Jelen fejezet nem tartja feladatának, hogy a fent említett szerzők idevágó tanulmányait részletesen ismertesse, azok a dolgozat későbbi részeiben hivatkozások formájában olvashatók lesznek.

A MAMŰL fentebb már hivatkozott barokk irodalom⁵¹ szócikkében Kőszeghy Péter a fogalom-meghatározás és definíciós nehézségek fölvezetése után irodalomtörténeti vázlatot ad. A 17–18. századot egyben kezelve, ugyanakkor felekezetenként, műfajonként csoportosítva kimerítő lajstromot készített a szerzőkről akár magyar, akár latin, akár bármely más nemzetiségi nyelven alkottak.

A 2000 után megjelent, szélesebb olvasóközönség számára készült enciklopédiák, népszerűsítő kötetek eltérően viszonyulnak a 18. század irodalmához, ennek megfelelően eltérő terjedelemben írnak arról vagy épp mellőzik teljesen a témát. Egyáltalán nem foglalkozik e korszak literátoraival a *21. századi enciklopédia* sorozat *Magyar irodalom* című kötete. Összefoglaló jelleggel (művészet-építészeti-irodalom) olvashatunk egy rövid részt a barokkról, mely meg sem említi a latint.⁵² Az egyes költők, írók életét-műveit tárgyaló részben nem kapott helyet egyetlen 18. századi szerző sem: Zrínyi és Kazinczy közt hatalmas űr tátong. A *Műnemek, műfajok* című részben az elégiánál számba veszi ugyan annak különféle jelentéseit, és megemlíti Janus Pannoniust, aki latin elégiákat írt, de szintén nagy ugrással Kisfaludy Károly az, akit legközelebb jelentős elégikusként megnevez. Hasonlóan ír az epigramma és episztola műfajáról.⁵³

⁴⁹ *Uo.*, 329–330.

⁵⁰ SZÖRÉNYI, *Neolatin költészet...*, 596.

⁵¹ MAMŰL, I, 263–268; 268–283.

⁵² *21. századi enciklopédia ...*, 30–31.

⁵³ *Uo.*, 346–349.

A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az egyes fejezetek szerzői, akik az adott téma jeles kutatói, a tudomány mai álláspontja szerint foglalják össze az adott problémakört, törekedve arra, hogy közérthető legyen és mindenkire szóljon.⁵⁴ A *17–18. századi tudományos irodalom* című részben Szelestei N. László megmagyarázza, hogy ebben a korban a irodalom magában foglalt valamennyi művelődési és gyönyörködtető céllal írt művet: tehát a tudományokat és az irodalmat is. A tudomány nyelve jórészt a latin volt, ez kapcsolódott az iskolához, közélethez, sőt a tudósok mindennapi érintkezéséhez is elengedhetetlen volt. Az értelmiségiek hungarusnak vallották magukat, nem ismerték a nyelvi és etnikai alapon történő elkülönülést. Igyekeztek minél jobban elsajátítani a latin nyelvet, ugyanakkor a nemzetiségek az anyanyelvek kölcsönös megtanulására is törekedtek. A 18. század közepe után aztán általános igényként merült föl az anyanyelv szélesebb körű használata, a tudományos művek magyarul való megszólaltatásának igénye. A nemesi mozgalom magáévá tette a nyelv ügyét, Bessenyei és kortársai már nem a hungarus-értelmiség képviselőiként fogalmazták meg programjukat, hanem az anyanyelv bővületében.⁵⁵ Ebben a korban vált kizárólagossá az irodalomban a magyar nyelv használata a latin vagy a vegyesen latin–magyar életművek helyett. Ekkor kezdődött az a folyamat is, melyben az irodalom laicizálódott, a jórészt vallásos témájú könyvek helyett a tudományos és profán vált egyre inkább uralkodóvá. Harmadrészt ekkor bontakozott ki az irodalom szépirodalom jellege, a tudományos, tanító jelleget levetkőzve egyre inkább az esztétikum számított értéknek. E szépirodalom szerepe is más volt már, mint az előző korszakban: az újrafogalmazódó nemzeteszme lett a legfontosabb megjelenési területe. Ebben a korban fogalmazódott meg a nemzeti eposz megírásának szüksége, a hazai történeti tematika követelménye, a lírában a hazafias felhívás.⁵⁶

Számos más kutató vagy kötet álláspontját lehetne még ide sorakoztatni, de azok csak ismétlései lennének az eddig összefoglaltaknak, lényegi újdonsággal már nem szolgálnának, így azok ismertetésétől a dolgozat terjedelmi korlátai miatt most eltekintek.

A feljebb sorra vett irodalomtörténészek, irodalomtörténeti összefoglalások java része felismerte a 18. század (valamilyen szempontból érvényes) jelentőségét, és rámutatott arra, hogy ez a kor nincs kellőképpen feltérképezve. Waldapfel Imre így ír tanulmányában: „Sokat emlegetett tény az, hogy a latin nyelvnek a magyar szellemi életben bizonyos mértékig különleges helyzete volt..., de jelentőségének mértéke, határai megállapítására még nem történt

⁵⁴ *A magyar nyelv és irodalom...*, 5.

⁵⁵ *Uo.*, 361–363. (SZELESTEI N. László, *Tudományos irodalom*)

⁵⁶ *Uo.*, 394–395. (MARGÓCSY István, *Irodalom és nyelv*)

kísérlet. Ma még lehetetlenné is teszi ezt az a körülmény, hogy a magyarországi latin irodalom jóformán még leltározva sincs. ... Ezen a ponton is súlyosan érzett hiányt pótol Pintér Jenő, mikor nagyarányú rendszerezésében a latin nyelvű anyagnak is helyet juttat. De természetesen megfelelő előmunkálatok híján nem adhat teljes, még kevésbé rendszeres képet a latin nyelvű irodalmunkról.”⁵⁷ Némedy Lajos pedig a következőket jegyzi meg egy negyedszázaddal később: „A felvilágosodás-kutatásnak náluk egyik hiányossága, és hibaforrása, hogy a szakemberek vagy 1772-ig (inkább 1711-ig), vagy pedig 1772-től kezdve tekintik át a jelenségeket... Ebből következik, hogy irodalmunk két nagy korszaka között (szerintem) szükségtelenül is erősen hangsúlyossá vált a határvonal anélkül, hogy a kutatás eddig még kifogástalanul megindokoltta volna azt tenni... A kutatás előbb vázolt szervi hiányai miatt, különösen az 1711–1772 közötti korszak megvilágíthatatlansága következtében az összefüggés nem egy láncszeme kimaradt, és nem utolsó sorban homályban maradnak éppen a magyar felvilágosodás előzményei ill. kezdetei.”⁵⁸ Mi a helyzet ma? A kutatás nem hagyta figyelmen kívül ezt az űrt, és szép számmal tartanak konferenciákat,⁵⁹ keletkeznek tanulmányok, tanulmánykötetek,⁶⁰ szövegkiadások,⁶¹ monográfiák.⁶² Ugyanakkor a fent jelzett hiányt, miszerint a magyarországi latin irodalom, ezen belül is a 18. századi latin irodalom még számbavéve sincs, a mai napig nem pótolta senki, már amennyiben ez egyáltalán kivitelezhető feladat. A doktori tanulmányaim éve alatt tettem egy kísérletet legalább a nyomtatásban megjelent latin versek és verseskötetek összegyűjtésére Petrik Géza bibliográfiája és egyéb nyomtatott bibliográfiák alapján, de számos nehézségbe ütközött ez a kísérlet. Hogy csak egyet említsek: a címekben szereplő műfaji meghatározásokból sokszor nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy verses vagy prózai alkotás-e az adott mű. A lista jelenleg kb. 500 tételt tartalmaz, melyeket mind kézbe kellene venni, ha egyáltalán hozzáférhetőek, és megbizonyosodni afelől, hogy valóban versekkel van-e dolgunk. A kéziratos anyag összegyűjtése még több nehézséget rejt magában, márpedig csak akkor kaphatunk teljes képet e kor latin költészetéről, mennyiségéről és minőségéről, ha a kéziratosokat is számba vesszük. És mivel jelen dolgozatnak nem, vagy csak részben témája a teljes magyarországi neolatin költészet, ezért a bibliográfia készítése egy későbbi időpontra tolódik.

⁵⁷ WALDAPFEL, *Humanizmus és nemzeti irodalom...*, 18.

⁵⁸ NÉMEDY, *Bessenyei elődei...*, 88.

⁵⁹ Pl. Neolatin konferenciák (2013, 2015 Szeged, 2017 Debrecen); Scriptorium konferencia; Rebakucs (A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon 1650–1750, 2015, Szeged) stb.

⁶⁰ Pl. Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tanulmánykötetei. (<http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport/kiadvanyaink>)

⁶¹ *Magyarországi gondolkodók, 18. század*; SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*

⁶² Pl. Tóth Sándor Attila könyvei.

2. A latin nyelv a 18. századi Magyarországon

A latin nyelv sajátos szerepet töltött be a nyugati kultúrában, tudományos életben több mint 2000 éven át,⁶³ nemcsak jelen volt, hanem alakította is azt. Folytonossága nem szűnt meg a Nyugat-római Birodalommal együtt, hanem annak bukása után (476) is töretlen maradt, amivel hol segítette, hol pedig akadályozta a nemzeti nyelvű kultúrák születését. Hosszú századokon át meghatározta a műveltséget, és gyökeret adott a nemzeti irodalmaknak.

A nyelvek alapvető tulajdonságából adódóan a latin is változásokon ment keresztül az évszázadok során.⁶⁴ Már a késő antikvitás korának nyelve is változatnak tekinthető, és a tendencia tovább folytatódott a középkorban, ám ekkor még változatlan volt a latin jelentős szerepe az egyház, az irodalom és a tudományok nyelveként, de már egyre nagyobb teret kaptak a nemzeti nyelvek is.⁶⁵ E korszak latin nyelvéről, az úgynevezett középlatinról Tarnai Andor a következőképp ír: „Az európai középlatin kora a legalább kétezer éves latin irodalom folyamatában szemlélve merőben más, mint az ókoré vagy akár a XVI–XVIII. századé, mely a reneszánsz kapcsán kerül majd először szóba. Egyenes folytatása ugyan a klasszikus latinnak, de jelentékenyen el is tér tőle: egyes szavak jelentése módosult, számos új képződött korábban ismeretlen fogalmak és intézmények megnevezésére, ismét mások a nemzeti nyelvekből kerültek belé...”⁶⁶ Jelentős változást a latin nyelv kérdésében a reneszánsz hozott, mely műveltségi eszméjét újra az antikvitásban kereste, és ennél fogva megtisztítani igyekezett a nyelvet minden károsnak vélt hatástól, mely a századok során érte azt. Fontos alakja e korszaknak Rotterdami Erasmus, aki – annak ellenére, hogy a reformáció az anyanyelvet helyezte előtérbe – ragaszkodott a latin nyelvhez, mert abban a közös európai eszmeiség és a nemzetek közötti megértés kifejezőeszközét látta. A reformáció visszaszorította ugyan a latin nyelvet, de mégsem törte azt meg, a 18. századra ugyanis egy újralatinosítási folyamat eredményeként ismét virágzott a latin nyelv és kultúra, melynek majd csak a nemzeti romantikák vetettek véget (immár véglegesen). Tóth Sándor Attila a következőképpen határozza meg ezt a fogalmat: „Ez [a neolatin] pedig nem más, mint a művelődéstörténetnek a reneszánsz és a romantika közé eső szakasza, mely nyelvi és szociológiai síkon a klasszikus

⁶³ IJSEWIJN, *Companion to Neo-Latin...*, VII.

⁶⁴ Vö.: TÓTH A *latin humanitas...*, II./1, 11–29.

⁶⁵ Dante hozott elsőként fordulatot a latin és a nemzeti nyelvek viszonyában *Convivio* című munkájával. Hangsúlyozta, hogy a szépirodalomnak és a tudományoknak nemzeti nyelven kellene megszólalniuk, mivel az mindenkinek a birtokában van, és ennél a tulajdonságánál fogva a nemzeté válás gondolatára igen alkalmas lehet.

⁶⁶ TARNAI, *Szóbeliség–latinság...*, 14.

latinitáshoz való visszatérés, illetve annak megtartását keresi, s története folyamán a nemzeti, népi nyelvű kultúra mellett [...] jelentkezik. Szerves része tehát a nemzeti kultúrának, melyet egyszerre erősít és gyengít. Gyengíti, mert használata ellentétben áll a sokszor fejletlenebb nemzeti nyelvű literalizációval; ugyanakkor erősíti, mert elősegíti az adott nép európaizációját [...] és a nemzeti nyelvi grammatizációját.”⁶⁷

Jozef IJsewijn, a neolatin kutatások egyik úttörője is innen, körülbelül az 1300-as évek itáliai humanizmusától számítja a neolatin korszakot, mely szerinte a latin irodalom harmadik és egyben utolsó nagy periódusa. Nyelvében és grammatikájában az antik normákat követi. A korszak végét nem tudta pontosan meghatározni: a 19. századtól fogva folyamatosan csökkent a jelentősége, de nyomokban még a 20. században is fellelhetőek latinul írt könyvek, fordítások.⁶⁸ Virágkora valamikor 1400 és 1800 közé tehető, de ez a helyi politikai, kulturális, tudományos adottságokat tekintve országonként változó, és nem egyforma ütemben válik uralkodóvá az anyanyelv az irodalom és a tudományosság területén, ez utóbbiban tovább megőrzi pozícióját.⁶⁹

Magyarországon még a feljebb említetteknél is sajátosabb szerepet töltött be a latin, az ország történelmi és politikai helyzete miatt. Janus Pannonius (1434–1472) nevéhez köthetjük a klasszikus igényű latinitás megjelenését, ő teremtette meg a neolatin költészet alapjait Magyarországon. Hazánkban nagy törést jelentett a latin nyelv számára (is) a százötven éves török megszállás, mely idő alatt csak a királyi Magyarország területén maradt életben annak használata, de a török kiűzése és a Rákóczi-féle szabadságharc után (1710-es évek) ismét visszatért a latin az iskolákba és a mindennapi életbe. Ez szükségszerű is volt: a latin az a nyelv – európaisága miatt – melynek segítségével leggyorsabban fel tudtunk zárkózni a nyugati kultúra színvonalához, és újra be tudtunk kapcsolódni a tudományos életbe.⁷⁰ Ez a korszak Magyarországon a barokk virágkora, amelynek eszmeiségére a katolikus egyház rekatolizációs törekvéseinek erőteljes retorikai alapozottsága nyomta rá a bélyegét. Tarnai Andor ezt a következőképp fogalmazta meg: „A latinság közép- és újkori szakaszáról általában azt kell megjegyezni, hogy a nyelv e két utóbbi változatában lett István királytól fogva hivatalosan egészen 1844-ig az igazgatás és az oktatás nyelve. Latinul fogalmazták a törvényeket és a bírósági iratokat, a diák nyolc századon át előbb tanulta meg a latin szavak leírását, mint a

⁶⁷ TÓTH, *A latin humanitas...*, II./1, 16–17.

⁶⁸ Ezeket magyar vonatkozásban Szörényi László gyűjtötte össze.

⁶⁹ IJSEWIJN, *Companion to Neo-Latin...*, VII,6.

⁷⁰ JELENITS, *A latin nyelvű epigramma...*, 176–198.

magyarokét, s még a XVIII–XIX. század fordulóján is számos témakörrel könnyebben és szabatosabban beszéltek az iskolázottak latinul, mint anyanyelvükön.”⁷¹

Szerencsés módon az utóbbi bő egy évtizedben igen megszorodtak a témával foglalkozó tanulmányok, tanulmánykötetek, így bőven van miből meríteni, mikor a latin nyelv sajátos helyzetét szeretnénk jobban megismerni (nem csak az előbbi vázlatos szinten). A latin nyelv történetét röviden mutatja be Wilfried Stroh könyve⁷² 21 tanulmányon keresztül. Mindenképp hasznos olvasmány a latin nyelv újkori életének jobb megismeréséhez, de témánkba vágó tanulmánnyal nemigen találkozunk benne.

Almási Gábor több tanulmánya és egy általa szerkesztett kötet⁷³ is körüljárja ezt a témát, egy részük általánosságban vizsgálva azt, másik felük csak egy-egy szeletére koncentrálva. Az általa szerkesztett kötetben jelent meg Margócsy István tanulmánya a latin Magyarországon betöltött kiváltságos és egyedülálló helyzetéről.⁷⁴ Cikkét egy a kort jól kifejező, Desericzky Incétől vett mottóval indítja: „In Hungaria Latinae Musae adeo frequentes, ut vix usquam magis.”⁷⁵ Magyarországon a 18. században a latin virágkorát élte. Nemcsak a hivatali nyelv, a jog és a teológia, de a szépirodalom nyelve is volt. Az 1770-es évek előtt a latin határozta meg a kulturális és tudományos életet. Annak, aki ebben szerepet kívánt játszani, először jól meg kellett tanulnia latinul, be kellett illesztenie magát a latin tradícióba és anyanyelvét háttérbe kellett szorítania. Magyarországon ez olyannyira igaznak bizonyult, hogy a *Ratio educationis* kijelenti, hogy a magyaroknál a latin a második anyanyelv.⁷⁶ Erre a Kárpát-medencében kialakult egyedi helyzetre többen hoztak konkrét példát. Jellemzője e kornak, hogy a haladó filozófiai-társadalmi eszmék bővületében született írásokat éppúgy, mint a legfrissebb tudományos eredményeket összefoglaló műveket nálunk latinra fordították először. Így jelent meg François Fénelon híres regénye, a *Les Aventures de Télémaque* 1750-ben,⁷⁷ vagy nálunk a *Marseillaise*-t latinul zengték először.⁷⁸ De Weszprémi István, a híres orvos, aki Londonban ismerkedett meg a fekete himlő gyógyításában alkalmazott sikeres eljárással, a védőoltással, az erről megjelent röpiratot szintén latinul adta először közre hazai orvostársainak.⁷⁹ Másik kényes terület az oktatás. Több olyan esetet regisztráltak, mikor egy újonnan érkező tanár az iskolában

⁷¹ TARNAI, *Szóbeliség–latinság...*, 14; idézi LENGYEL, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”...*, 53.

⁷² STROH, *Meghalt a latin...*

⁷³ ALMÁSI, *Latin and the language question...*, Part 1–2; *Latin at the Crossroad...*

⁷⁴ MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 27–34.

⁷⁵ DESERICIUS, *Pro cultu litterarum in Hungaria Vindicato*, Roma, 1743, 57; idézi MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 27.

⁷⁶ Idézi MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 27–28.

⁷⁷ Gregorius TRAUTWEIN, *Telemachus*, [Cassovia], 1750; idézi MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 28.

⁷⁸ MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 28.

⁷⁹ LENGYEL, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”...*, 53.

megpróbálta a latin helyett a magyart bevezetni az oktatás nyelveként, de kísérlete kudarcba fulladt, szülők és diákok ellenállásába ütközött.⁸⁰ Korai irodalomtörténet-íróink, mint Wallaszky Pál, Horányi Elek vagy Bod Péter minden magyarországi literátort felvettek műveikbe, függetlenül attól, milyen nyelven alkottak.

A nyelv kérdése a 18. század utolsó negyedében egyre nagyobb teret kapott az élet több területén: nemcsak a kulturális, de a társadalmi és politikai életben is. Sokáig a latin malmára hajtotta a vizet, hogy a többnyelvű és többnemzetiségű Magyarországon ez volt a hivatali nyelv, így nem emeltek egyetlen anyanyelvet sem a többi fölé, ez segítette a nemzetiségek közti békét. Mikor II. József a németet akarta bevezetni hivatali nyelvként, akkor is inkább a latin megőrzéséért kardoskodtak, mint a magyar mellett.⁸¹ Másrészt az a diák, aki jól elsajátította a latin nyelvet, könnyedén megállta a helyét Európa bármely országában a saját szakterületén. Külföldi tanulmányútra mehetett, bekapcsolódhatott más nemzetek tudós társaságainak, egyetemeinek munkájába, kiterjedt levelezés révén az európai tudományos vérkeringésbe.⁸² Aztán a magyar nyelv szószólói egyre hangosabbak lettek. Ugyanakkor az is sokatmondó tény, hogy a magyar nyelv szépségét elsőnek latinul fogalmazták meg, felkarolásának ügyéért többen latinul álltak ki. Így tett elsőként Ribiny János *Oratio de cultura linguae Hungaricae* című művében,⁸³ majd csaknem egy félszázaddal később a jezsuita Makó Pál a *Brevis institutionum linguae ungaricae adumbratio*-ban.⁸⁴ Vagy ide sorolható Révai Miklós, aki a magyar nyelv első professzorai közé tartozott, beköszönő felolvasását az egyetemen 1802-ben latinul így kezdte: „Nescimus Hungarice...” - nem tudunk magyarul.⁸⁵

⁸⁰ MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 28; SZELESTEI, *A pietizmus sajátosságai...*, 51; LENGYEL, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”...*, 53.

⁸¹ MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 30–31.

⁸² LENGYEL, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”...*, 53.

⁸³ Johannes RIBINY, *Oratio de cultura linguae Hungaricae*, Sopronii, 1851. Erről bővebben: ALSZEGHY, *Nemzetietlen-e irodalmunk...*, 13.

⁸⁴ Paulus MAKÓ, *Brevis institutionum linguae ungaricae adumbratio*, Buda, 1792. Erről bővebben: AJKAY, *Makó Pál...*

⁸⁵ Nescimus Hungarice. Sic certe Hungarice loqui, ut vulgo loquimur plerique, non est dignum hoc sciendi nomine. BÁNÓCZY, *Révai Miklós...*, 291; MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*, 33.

III. A jezsuita költészetoktatás elmélete és gyakorlata

1. A poétika-oktatás szinterei

A jezsuiták oktatási rendszerének elmélete nem ismeretlen a szakirodalomban,⁸⁶ a gyakorlati megvalósításról azonban kevés anyag maradt az utókorra, ami maradt, azzal pedig nyelvi, hozzáférési vagy egyéb akadályok miatt nem vagy csak érintőlegesen foglalkozik a magyar szakirodalom. A jezsuiták oktatását egységesen az 1586-os *Ratio studiorum* szabályozta, mely szerint a kisiskolát – ezeket általában nem a rend működtette⁸⁷ – két tagozat követte: a gimnáziumi és az akadémiai. A jezsuiták elsősorban a hatosztályos gimnázium kiépítésére törekedtek a *Ratio studiorum* szabályai szerint, az elemi ismereteket a grammatikai tagozat követte a következő osztályokkal: 1. parva, 2. principia, 3. grammatika, 4. syntaxis. A parvát és principiát egy osztályként is taníthatták, ugyanakkor arra is akad példa, hogy a diákok nagyon eltérő ismeretbeli különbségei miatt az 1. osztályt kettébontották parvistae minores és parvistae maioresre. Időnként a parva csoport elé még két csoport került, a declinisták és a minimisták. Így előfordult, hogy akár öt csoportnyi kezdő is lehetett a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva. (A Társaság mindig gondosan figyelembe vette a helyi viszonyokat.) Elvük szerint ugyanis csak azokat volt szabad a principia csoportba engedni, akik már jól tudtak olvasni és írni. A tanulmányok csúcspontján a poétikai, végül a retorikai osztály állt. Ezeket összefoglalóan humanitás tagozatnak szokás hívni. E két utolsó osztálynak a feladata a *Ratio studiorum* szerint, hogy: „Fejlessze ki a tökéletes szóbeli kifejezőképesség – amely az ember számára hasznos és tekintélyszerző – két legfőbb összetevőjét: a szónoki és a költői képességet, ezek közül azonban a szónoklattannal kapcsolatos tennivalók mindig fontosabbak.”⁸⁸ Nem feltétlen egy-egy év jelentett egy-egy osztályt, hat évnél hamarabb és később is el lehetett végezni a gimnáziumot a tanulmányi eredményektől függően (főleg a kezdők esetében). A tanulók nagy része nem végezte el a teljes gimnáziumot, nagy volt a lemorzsolódás, de legtöbbszörüknek nem is volt célja végigjárni. Mindenki addig a fokig jutott el, amennyi az egyéni pályájához elengedhetetlennek bizonyult.

⁸⁶ MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 299–304, 443–464; FINÁCZY, *A magyarországi közoktatás...*; HETS, *A jezsuiták iskolái Magyarországon...*

⁸⁷ A jezsuiták ritkán és nem szívesen foglalkoztak kisiskolák működtetésével, bár akad rá példa: Nagyvárad, Szatmár. Az elemi oktatásban inkább csak hitoktatóként vettek részt, ahol a szükség úgy kívánta. Az elemi oktatás ugyanis nem felelt meg a Társaság célkitűzéseinek. Vö. HETS, *A jezsuiták iskolái...*, 10.

⁸⁸ MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 224–225.

A *Ratio studiorum* segített abban, hogy a jezsuiták iskolái mindenhol egységesen működjenek, de a tananyagban sok mindent nem határozott meg kellő pontossággal. E hiány pótlására született meg az *Instructio privata* című dokumentum, mely 1735-ben, Nagyszombatban került ki a nyomdából. E kettő viszonyáról, értelméről és céljáról Fináczy így ír:

A Ratio Studiorum az egész világra szóló normát adta meg; a Typus [értsd: *Instructio privata*] az ausztriai tartomány gymnasiumainak szolgáló részletes tanmenet, ama tágabb érvényű szabályzat keretén belül. „Régi óhajtása volt rendtartományunknak”, mondja az előszó, „hogy a tanításnak bizonyos meghatározott, állandó, és összes gymnasiumainkban érvényes módszere alakuljon; s ez alapon végtére a kívánt egyformaság létre jöjjön. Ezen egyformasághoz három dolog szükséges, 1. hogy ugyanazok a gyakorlatok, 2. ugyanolyan módszerrel, és 3. ugyanazon időben menjenek végbe mindenhol; úgy hogy ha valaki bármikor, tartományunk bármely iskolájába vagy gymnasiumába belép, mindenütt egészen ugyanazon nemű foglalkozással találkozzék.” A Typus célja tehát a Ratio Studiorum egységes tanulmányi rendjét a provincia szűkebb területén még egységesebbé, jobban mondva, minden részében teljesen egyenlővé tenni.”⁸⁹

Egészen pontosan előírja a gimnázium összes osztálya számára, hogy melyik grammatikai részt mikor kell tanulniuk, melyik szerzőtől mit és mikor kell olvasniuk, a poéta osztály számára ugyanígy meghatározza, milyen versformákban kell tudniuk írni, melyik szerző alapján, és természetesen megadja azokat a témákat is, melyekről a diákoknak tudni kell minden körülmények között verselni.⁹⁰

A 18. század jezsuitáinak széleskörű műveltsége és kiváló latintudása szinte természetesen hat, ha figyelembe vesszük, hogy iskoláit minden ifjú a kitűnő oktatási rendszerrel bíró társaságnál végezte. A jezsuita iskolarendszer éppen ebben a században élte virágkorát. A rend nem a szakszerűsége, hanem az általánosságra törekedett a tanítás során,⁹¹ így nem csoda, ha azt látjuk, hogy az innen kikerülő diákok az élet szinte minden területén megállták a helyüket. A gimnázium fő feladata a tanulók latintudásának tökéletessé tétele volt. Ehhez szükség volt egységes tankönyvekre, hogy a különböző iskolák diákjai ne különböző szintű nyelvtudással rendelkezzenek, továbbá olyan tankönyvek kellettek, melyek mentesek voltak minden barbarizmustól és nyelvtani hibától (ez a korábban használt könyvek esetében nem feltétlenül volt elmondható). Mindezeket az elvárásokat szem előtt tartva állították össze Emmanuel Alvarez és Cypriano Soarez tankönyveiket, amelyek teljes mértékben a klasszikus szerzőkre épültek, ennek eredményeként az itt végzetek kiválóan tudták használni a klasszikus

⁸⁹ FINÁCZY, A magyarországi közoktatás..., I, 106. Az előszóban idézett hely: *Instructio privata*..., A2r.

⁹⁰ *Instructio privata*...

⁹¹ HETS, A jezsuiták iskolái Magyarországon..., 28.

latin nyelvet. Ezek a könyvek a *Ratio studiorum* szellemében készültek, annak megfelelően dolgozták fel a tananyagot, és ezek maradtak használatban az *Instructio* bevezetése után is. Alvarez *De institutione grammatica libri tres* című munkájának első kötete a latin nyelvtant tárgyalja, ezt használta a parva és a principia osztály, a második rész anyaga a mondatalkotás a grammatica és a syntaxis osztály számára, a harmadik kötete a verstan a poétáknak. E köteteknek általános használatuk miatt rengeteg kiadásuk volt. A 17. században még Bécsből szerezték be a páterek, a 18. századra azonban a magyarországi nyomdák látták el az iskolákat tankönyvekkel. A 2–3. kötetet a bécsi mintapéldány alapján állították elő, bennük változás nemigen figyelhető meg. Az 1. kötetben több a módosítás, mivel ott még sok mindent meg kellett magyarázni anyanyelven: a német helyett hazai kiadásaink a magyart, szlovákot stb. használták.⁹² (A görög nyelvtannal való ismerkedésre Jakob Gretser könyvecskéje szolgált.⁹³)

A retorikai osztály alaptankönyve Cyprianus Soares *Artis rhetoricae libri tres* című munkája volt. Ennek első részében retorikai szabályokat tárgyalta (melyhez Ludovicus Carbo készített áttekintő táblázatokat), a második részben e szabályokat magyarázta részletesen, végül a harmadik részben klasszikus szerzőktől találhatunk szemelvényeket.⁹⁴ Soares tankönyve az évszázadok során több száz kiadást ért meg, melyeket kezdetben szintén külföldről szereztek be, majd a növekvő igények kielégítésére napvilágot láttak a haza edíciók is, melyek azonban nagymértékben eltértek egymástól. Soares könyvével, annak egyes kiadásával, azok egymáshoz való viszonyával a hazai szakirodalom már foglalkozott, ezért ennek ismertetésétől e helyütt eltekintek.⁹⁵

A gimnáziumban arra törekedtek, hogy a tanulók kitűnően értsenek, beszéljenek és írjanak latinul. E cél alá rendelték minden egyebet, más tárgyakat nem, vagy csak igen érintőlegesen tárgyaltak a hivatalos oktatás keretei közt. Ilyen volt a vallás és a görög nyelv, majd az *Instructio* bevezetésével az egyetemes- és magyar történelem, a matematika és a földrajz.⁹⁶

Mindez nem volt elég a rendnek, ha a novíciátust végzett tagjairól volt szó (tehát akik már egy ideje befejezték a gimnáziumot, és adott esetben a filozófiai fakultást is). Már korábban

⁹² MÉSZÁROS, *Az iskolaügy története...*, 452–454. Az egyes kötetek nagyszombati kiadásainak összehasonlításáról: BÍRÓ, *A jezsuiták latintanítási módszerei...*

⁹³ MÉSZÁROS, *Az iskolaügy története...*, 454.

⁹⁴ *Uo.*, 454.

⁹⁵ Soares köteteit legrészletesebben Bán Imre ismertette és értékelte: BÁN, *Irodalomelméleti kézikönyvek...*, 51–61. A *Manuductio ad eloquentiam* című nagyszombati kiadásról, annak mintájáról és kiadójáról Bartók István értekezett: BARTÓK, *Manuductio ad eloquentiam...* Soares és a *Manuductio* hazai prédikációirodalomra gyakorolt hatásáról: BARTÓK, *Coimbrától Nagyszombatig...*

⁹⁶ MAMÚL IV, 318.

felismerték ugyanis a humanisztikus tárgyak nagy jelentőségét,⁹⁷ és arra is rámutattak, hogy ezen a téren a diákok nagy visszaesést mutatnak, ezért sajátos humanisztikus intézményeket alapítottak. Ennek célja az volt, hogy a növendékek még egyszer foglalkozzanak a *humanae litterae*vel, a tiszta latin stílust még egyszer – ezútal talán alaposabban, szisztematikusabban – elsajátítsák, és újra tanulmányozzák a görög nyelvet. Mindezt azért, hogy a későbbiekben ők taníthassák a latint az ifjak számára, amiért a *collegium repetentium*ot szokás tanárképzőnek is nevezni.⁹⁸ A 17. században az volt az általános nézet, hogy aki kiválóan elsajátított egy tananyagot, az már tanítani is tudta azt. A tanárképzés szükségességét a jezsuiták elsők közt ismerték fel, és vezették be oly módon, ahogy ez sehol másutt nem volt tapasztalható.⁹⁹ Már a *Ratio Studiorum* utasítja a tartományfőnököket, hogy válasszanak ki három-négy jól teljesítő és alkalmas diákot és képezzék őket tanárrá. A szabályzat megadja a képzés módját is: gyakorlással mélyítsék el tudásukat. Ennek szellemében Magyarországon viszonylag későn, 1734-ben Szokolcán indult meg a repetensek kurzusa. A magyarországiak addig Leobenben vehettek részt ilyen képzésben, itt indult ugyanis elsőként a rendtartományban ilyen osztály 1632-ben. A szakolcai intézetben 1744-ben szünetelt a képzés, mivel az oktatás menetét a határmenti kisvárosban több alkalommal zavarta meg az osztrák örökösödési háború.¹⁰⁰ 1743-ban Győrben is elindították a *collegium repetentium*ot. Ez magyarázható a szakolcai bizonytalan, háborús helyzettel, de ettől függetlenül is lehetett szó egy másik intézmény felállításáról, mivel a megnyitás évében és 1745 után párhuzamosan működött a két repetens osztály egészen a rend feloszlásáig.¹⁰¹ Tovább működött a leobeni képző is, ahol még mindig szép számmal tanultak magyarországiak. A katalógusok *repetentes*ként vagy *repetentes humaniorak*ént nevezik meg az ide járókat.

⁹⁷ 1619-ben Trierben tartottak rendi gyűlést, ahol ezeket a megállapításokat tették.

⁹⁸ Vö. MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 457–459; P. Csákány Imre S. J. *tanárképző oktatásai...*; NÉMETH, A *győri tudomány-akadémia története...*, I, 41–43.

⁹⁹ A teljesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy valamiféle tanárképzés működhetett más felekezeteknél is, melyről egy lestinai kézirat tanúskodik. Az evangélikus professzor tollából származó jegyzet nagyon hasonló a jezsuitákéhoz, egyrészt versírást tanító feladatokat tartalmaz, másrészt verseket, melyeket a tanulók írtak egy-egy alkalomra. A kéziratról bővebben: SZELESTEI, *Versírási gyakorlatok...*

¹⁰⁰ 1740–1748. Szokolca Nyitra megye északnyugati csücskében, Olmützhöz és Brünnhöz fekszik közel, amely városokat a poroszok megtámadták.

¹⁰¹ Szabó Flóris 1742-re datálja a szakolcai repetens-képzés átköltöztetését Győrbe, Lukács *Catalogus*ában azonban 1742-ből Győről nincs adat repetensekről. 1743-ban pedig még mindkét településen elindult a képzés. Ezért inkább új osztály indításáról mintsem költözésről lehet szó. Vö. SZABÓ, *A költészet tanításának elmélete...*, 469–470; LUKÁCS, *Catalogus personarum...*, VIII, 502, 563; 517, 578, 641.

2. A gimnáziumok

A költészetoktatás elmélete a gimnáziumokban

A jezsuita iskolarendszer, azon belül is az egyes osztályok, így a poétika osztály működését, tananyagát és tankönyveit sokan ismertették már a korábbiakban, ezért itt csak röviden, összefoglaló jelleggel foglalkozom vele. Ahogy a bevezetőben arról már szó esett a *Ratio studiorum* és a tárgyalt korszakban az *Instructio privata*¹⁰² szabályozták az oktatás menetét, a tananyagot, az időbeosztást. E dokumentumokat vette alapul vizsgálódásához a pedagógiatörténettel foglalkozó szakirodalom.

A gimnázium ötödik osztályát nevezik poétikának, és logikus lenne azt feltételezni, hogy ebben az évben tanultak meg mindent a költészetanról, a metrikáról, verselésről, költői műfajokról, de ez nem teljesen így történt. Poézisnek hívják az osztályt, de már Fináczy is megjegyzi¹⁰³ – az *Instructio privata*val összhangban –, hogy sokkal jobb lenne ennek a *humanitas* elnevezés, mivel nem vagy nem csak az a feladata, hogy a költői mesterséget elsajátítsák az ide járó diákok. A tananyag egy kisebb része foglalkozott mindössze a verselés és a költői stílus tanával, a mai értelemben vett poétikát, költészetant, műfajelméletet nem oktattak a jezsuiták sem ebben, sem más gimnáziumi osztályban. Ennek az osztálynak a célja a retorikai tanulmányok előkészítése volt. A verselés mesterségén itt nem a metrika szabályait kell értenünk, hanem a költői nyelv, a költői stílus rendszerét, mely magában foglalta az egyes szófajok költői eleganciájának kellékeit.¹⁰⁴ Természetesen megtanulták a verselés szabályait és a metrikát, de ezek már korábbi osztályok anyagát képezték. Például a syntaxis osztályban megismertek a prozodiával, a verslábakkal, a metrikával, a különböző hangkapcsolatok viselkedésével a versekben.¹⁰⁵ Kezdetől fogva olvastak és elemeztek verses szövegeket, elsősorban hexameteres és disztichonos műveket például Ovidiustól, Vergiliustól. A poétika osztályban hangsúlyosan jelen volt az *epistola* műfaja – olvasni, írni, versben, prózában egyaránt. Tárgyalták a történelmi témájú epistolákat, elővettek fiatalságot érintő és mindenféle elfoglaltságot kifejtő témákat. Az *Instructio* bő példaanyagot sorol fel minden kategóriához.¹⁰⁶

¹⁰² A poétika osztályról szóló rész: *Instructio privata*..., 184–231.

¹⁰³ FINÁCZY, *A magyarországi közoktatás*..., I, 112.

¹⁰⁴ *Uo.*, 112; *Instructio privata*..., 184.

¹⁰⁵ *Instructio privata*..., 168–169.

¹⁰⁶ *Uo.*, 197–215.

A poétikai és retorikai osztály időbeosztását az *Instructio* részletesen közli: hétköznapokra, szombatokra, délelőttre, délutánra óránként előírt pontos tevékenységformákkal.¹⁰⁷

Az *Instructio*ban találunk szónoki beszéd írására történő utasításokat már a poéta osztály anyagában is, ugyanakkor azzal nem igazán találkozunk, hogy verset kellett volna írniuk. Pedig a jezsuiták elvárási rendszerébe beletartozott, hogy valaki bármiről tudjon verses formában írni, ha a szükség azt kívánja. Márpedig a társas érintkezés szabályai igenis előírták, hogy jeles alkalmakra vers szülessen. Ilyen alkalom lehetett az iskolás évek alatt a főúr vagy a püspök látogatása, későbbiekben pedig a gratuláció kifejezése esküvő, kinevezés, névnap, születésnap alkalmából, vagy részvétnyilvánítás, megemlékezés, magasztalás halálesetkor. Talán ez túl nehéznek bizonyulhatott egy gimnazista diák számára, egy-két jobb képességű vagy költői vénával megáldott tanulót leszámítva.

Más a helyzet az oktatáson kívüli képzési formák esetében. Az *Instructio* fontos szerepet szánt az önképzőkörszerű tanulócsoportoknak, az úgynevezett *akadémiáknak*. Minden gimnáziumi osztálynak volt akadémiája, melynek tagjai az osztály legjobb tanulói voltak. A szabályzat előírta, hogy ezeknek az akadémiáknak ne legyen túl nagy a létszáma, a humanitás osztályok esetében 25 fővel maximalizálta azt.¹⁰⁸ Évente két-három akadémiái ülést tartottak, ünnepélyes keretek közt, nagyobb hallgatóság előtt. A történelmi tárgyú kérdések-feleletek voltak a legnépszerűbbek, de magyarázhatták ókori auktorok műveit, vagy elhangozhattak önálló alkotások, akár versek is. Itt nagyobb szerepet kapott az anyanyelv használata és a történelmi témák, melyekkel meg lehetett nyerni a hallgatóságot.

Az *Instructio* rövid, de pontos utasításokat ad a *deklamációkról* is.¹⁰⁹ A poéta és retorikai osztály minden szombaton szűk körű deklamációt tartott tanuló társaik előtt, melyen szintén vagy klasszikus szerzők műveit elemezték, vagy saját szónoki beszédüket vagy versüket adták elő. Ünnepélyes deklamációra havonta egyszer került sor a díszteremben, nagyobb hallgatóság előtt. Itt terjedelmesebb szónoki beszédet vagy költeményt adtak elő.

A *konviktusok* (azaz tulajdonképp diákokthoz) lakóinak a rendes gimnáziumi óráikon túl a konviktus is kínált tanulási lehetőséget egy ottani tanár vezetésével. Ezeken a gimnáziumi osztályaiknak megfelelően kaptak feladatot a diákok. Itt a poétáknak, nevükkel összhangban, valóban verselési, költői gyakorlatokat kellett megoldaniuk, ahogy arról egy kolozsvári kézirat is tanúskodik.

¹⁰⁷ *Uo.*, 272–275.

¹⁰⁸ MÉSZÁROS, *Az iskolaügy története...*, 462–463; *Instructio privata...*, 18–24. Az akadémia létszámáról: 19.

¹⁰⁹ MÉSZÁROS, *Az iskolaügy története...*, 463–464; *Instructio privata...*, 24.

A jezsuita költészetoktatás gyakorlata a gimnáziumokban:

A kolozsvári nemesi konviktus poéta növendékeinek elégiái 1766–1773.

Büchler Pál, marosvásárhelyi tanár 1936-ban egy kéziratra bukkant a marosvásárhelyi plébánia rendezésekor: egy nagyalakú, latin nyelvű elégiákat tartalmazó kötetre, melyről kiderült, hogy a jezsuita rend kolozsvári nemesi konviktusában lakó poéta növendékek elégiáit tartalmazza az 1766–1773 közötti időszakból. A kötetet Szegedi György, az utolsó kolozsvári regens vihette magával Marosvásárhelyre, mikor a rend feloszlata után oda nevezték ki plébániai adminisztrátornak. Büchler nagy jelentőséget tulajdonított a kötetnek, és mindent megtett annak érdekében, hogy megőrizze és napvilágra hozza a benne olvasható verseket.¹¹⁰ A benne szereplő helyesírási és egyéb hibákat ceruzával javította, a versekhez megjegyzéseket fűzött, statisztikákat, mutatókat készített. Mindezeket legépelve összefűzte egy kék füzetbe, mely ma a kéziratos kötet részét képezi. Lemásolta az egész kéziratot és részletenként – összesen huszonöt levélben – elküldte egykori alma matere, a kalocsai jezsuita gimnázium igazgatójának, Ambrus Pálnak.¹¹¹ Levelet küldött továbbá 1941-ben a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy felhívja a szakma figyelmét a kötetre, és indítványokat tegyen annak sorsával kapcsolatban. Levelét az Akadémia Főtitkárának címezte – aki akkor Voinovich Géza volt – azzal a kéréssel, hogy egy hozzáértő szakmabeli vizsgálja meg a mellékletként elküldött verseket. A levél eljutott az Akadémiára, és Büchler kérése szerint egy szakértő meg is vizsgálta a küldeményt: Alszeghy Zsolt írt róla szakvéleményét.¹¹² Talán a kézirat maga is ismertebb és ily módon hasznosabb lenne az oktatás- és művelődéstörténettel és 18. századi neolatin költéssel foglalkozók számára – Alszeghy objektív, bár kevésbé lelkes véleménye ellenére is –, ha a történelem viharai nem szakították volna félbe a Büchler Pál és a magyarországi tudományos intézetek közti kapcsolatot. Bárhova fordult lelkesedésében Büchler, sehol nem talált olyan fogadtatásra, amilyenre számított. Alszeghy ugyan szívesen fogadott volna egy másolatot az Akadémiai Könyvtár számára, de nem tulajdonított túl nagy jelentőséget a kötetnek, mondván: „Az Elegiae poetarum gyűjteménye nagyon érdekes kézirat, megérdemelte

¹¹⁰ Cikket jelentetett meg róla 1938-ban a nagyváradai Magyar Lapokban: BÜCHLER, *A legrégebbi önképzőkör emlékkönyv...*

¹¹¹ A fekete tollal készített másolat pontosan követi az eredeti kézirat minden vonását, utánozza a díszes belső címlapokat, a diákok kézírását, a legapróbb vonásig, hibáig mindent. A javításokat, megjegyzéseket itt is pirossal írta. A kötet részét képezi a kézirat sorsáról szóló levelezés. A másolat ma a Jezsuita Levéltár állományában található Budapesten: JTMR Levéltár V. 01 (Gyűjtemények, Rendtörténeti gyűjtemény) 4. doboz (Régi rendházak-gyűjtés-Erdély), *Elegiae poetarum*. Ezúton szeretném megköszönni Siptár Dániel levéltári igazgatónak a kötet fellelésében nyújtott segítségét.

¹¹² A levél és a szakvélemény is megtalálható ma az Akadémiai Könyvtár állományában. MTA KIK Kézirattár RAL 248/1941. Ezúton köszönöm Krähling Edit segítségét.

azt a meleg bemutatást... A baj csak az, hogy felfedezőnk nem tudja, hogy ilyenfajta versgyűjtemény a jezsuita iskolák idejéből bőven maradt reánk.”¹¹³ Egy Ambrus Pálnak címzett levelezőlapon pedig Gyenis András, akkori jezsuita levéltáros fogalmaz hasonlóan: „Büchler úr volt nálam. Úgy vélem, hogy túlértékeli felfedezését. De nem tudtam meggyőzni róla. Habeat sibi. Ilyen szárnypróbálgatás minden kollégiumból maradt. Inkább történeti értékük van, kevésbé nyelvészeti.”¹¹⁴

A kéziratos versgyűjtemény 420 lapon hetvenhét költeményt tartalmaz, hetvenhét diáktól, és további két személyre és versre történik utalás a kötet indexében, melyeket azonban már nem olvashatunk, a lapokat, melyekre írták, valamilyen oknál fogva kitépték. Magyar, székely, román és szász nemes és nem nemes tanulók munkái ezek, akik mindannyian a nemesi konviktusban laktak a gimnázium poétika osztályának növendékeiként. Mindenki saját kezűleg írhatta be versét, vélhetőleg jutalomképpen. Maga a kötet címlap nélküli, sok csonkítással és benne sok-sok hibával. Hét év terméke a körülbelül 4725 disztichon (Büchler számításai szerint). Irodalmi értéke csak kevés versnek van, annál nagyobb a művelődés- és oktatástörténeti jelentőségük. Megmutatják, milyen feladatai voltak a poétáknak, betekintést engednek a nemesi konviktus működésébe, sok adatot szolgáltatnak a Kolozsvárra járó diákok nemzetiségi összetételéről, a nemes-nem nemes diákok arányáról stb.

A nemesi konviktus intézménye és tanárai

A *Convictus Nobilium* a nemesi származású diákok kollégiuma volt, de lakhattak itt szegény sorsúak is valamilyen szolgálatért cserébe, vagy alapítvány támogatásával. A kolozsvári intézetet Apor István adományából alapították, 1698-ban, de az épület, melyben működött, csak 1735-ben készült el.¹¹⁵ A konviktusban külön ismétléseket (önképzőköröket, szakköröket) tartottak a diákok számára, itt elmélyíthették, kiegészíthették az iskolában tanultakat. A konviktus elöljárója a rektor, tényleges irányítója a regens volt.¹¹⁶ A tárgyalt időszakban két regens követte egymást az intézmény igazgatásában, Haller József és Szegedi György. Ők foglalkoztak többek között a poéta diákokkal, az ő nevük szerepel a kéziratban is:

„sub R. E. Patre regente Josepho Haller de Hallerkő e Soc. Jesu”

¹¹³ Alszeghy Zsolt szakvéleménye MTA KIK Kézirattár RAL 248/1941.

¹¹⁴ JTMR Levéltár V. 01 (Gyűjtemények, Rendtörténeti gyűjtemény) 4. doboz (Régi rendházak-gyűjtés-Erdély), *Elegiae poetarum* kötetbe illesztett levelezőlapon, mely 1937. augusztus 30-án kelt.

¹¹⁵ BÜCHLER, *A legrégebbi önképzőköri emlékkönyv...*, 9.

¹¹⁶ VARGA, *A kolozsvári jezsuita gimnázium...* 36.

„sub R. E. Patre regente Georgio Szegedi”.

Mindkettőjük életét, munkásságát ismerjük a jezsuita katalógusoknak köszönhetően. Mindketten jeles személyek voltak, és maguk is jártasak a humán tudományokban, bár munkásságukat főként más tudományterületeken megjelent könyvek őrzik.

Haller József¹¹⁷ (1726–1788) 1742-ben lépett a rendbe, azután gimnáziumban tanított Kolozsváron, Budán, Kremsben, a teológiai tanulmányai és a harmadik próbaéve után négy évig az udvarhelyi rendház főnöke, majd a következő öt évben (1766–1770) a kolozsvári nemes ifjak konviktusának igazgatója volt. Munkája az *Animadversiones in novam philosophiam Volteri profugi Galli et a vera religione abominandi apostatae...*, 1777.

A másik vezető, Szegedi György¹¹⁸ (1711–1786), 1727. október 28-án lépett a rendbe; tanított a grammatikai, humaniórák és a retorika osztályokban Kolozsváron, Kassán hat évig a bölcséletet, majd Nagyszombatban és Gráczban állt a katedrán; rektor volt Kolozsváron, Kassán és ismét Kolozsváron, ahol a papnevelő intézet kormányzói tisztségét is betöltötte három évig (1771–1773). A rend feloszlatása után Marosvásárhelyen lett plébános. Munkái: *Pietas hungarica summus ejusdem gentis in Mariam affectus omni obsequiorum genere jam inde a S. Stephani temporibus testatus* (Claudiopoli, 1736); *Secunda Deiparae Virginis laudum minuta post laudes lauretanas collecta* (Claudiopoli, 1736); *Utopiae sapientis* (Claudiopoli, 1748). Ő vitte magával a kötetet Marosvásárhelyre, ahol az 1930-as években, több mint 150 év után Büchler Pál megtalálta. Innen csak Büchler halála után került újra vissza Kolozsvárra.

Konviktuslakó poéták

E két jeles személy kezei alatt tanultak a diákok, akiknek a verseit olvashatjuk. Közülük három neve ismeretlen a mai kor olvasójának, mivel a kötet helyenként csonka, félbetépett lapok, kiszakított oldalak olykor eltüntették a versvégeket, ahol a szerző neve szerepelt. A többieket név szerint ismerjük, mivel megnevezték magukat, nemzetiségüket, rangjukat, illetve hogy mikor írták – adták elő – másolták be a költeményt a kötetbe. Minden vers végén szerepelnek ezek az adatok a következő formában:

Feci mense Junio, cecini 29na Julii, inscripti 3ia Augusti Stephanus Turi Nobilis Siculus
Ex Sede Gyergy. De Tamasfalva in C. Poeta.¹¹⁹

¹¹⁷ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 500; SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 48.

¹¹⁸ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, III, 1650; SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, VII, 1749.

¹¹⁹ Kolozsvár, 272–278. (A záró bejegyzés a 278. lapon.)

Ezek a versvégi feljegyzések sok mindent elárulnak a tanulók nevein kívül. Egyrészt, hogy ezeket az elégiákat nemcsak megírták, hanem elő is adták, majd bemásolhatták a könyvbe, mely talán csak a legjobbak jutalma volt. Az előadás körülményeire nincsenek adatok. Elképzelhető, hogy csak egymás közt szólaltatták meg versüket, de akár az is, hogy az előadóteremben vagy az ebédlőben a többi diák előtt,¹²⁰ ahogy az a repetensek gyakorlatában is bevett szokás volt, vagy más közönségnek, tanároknak, diákoknak, valamilyen vizsgaalkalmon stb.

Másrészt megtudjuk belőle a diákok nemzetiségét, hogy mely vidékről és településről származnak. Majd minden diák fontosnak tartotta odaírni, hogy melyik nemzetiség tagja. A diákok csaknem fele (37) székelynek vallotta magát, és természetesen valamely székely székéből (Udvarhely, Csík, Háromszék, Gyergyó) származik. A második legnagyobb etnikai csoport a magyar, összesen tizenheten mondták magukat annak. Közülük a legtöbben valamely partiumi vagy más erdélyi és kelet-magyarországi vármegyéből (Szatmár, Fehér, Küküllő, Fogaras) érkeztek Kolozsvárra. Négy diák neve mellett olvashatjuk a germanus megjelölést, ők az erdélyi szászság képviselői voltak, végül egy román és egy magát burgundnak nevező poétát találunk még a névsorban. A többi diák (9) nem tartotta fontosnak a nemzetiségi hovatartozását megemlíteni, illetve nem tudjuk, melyik etnikumhoz sorolta magát az a két poéta, akiknek csak a neve szerepel az indexben, de a versük – és ezzel együtt nevük, rangjuk, származásuk – nem olvasható. A diákok származásának területi megoszlása jól mutatja, hogy a jezsuiták Kolozsváron Erdély legnagyobb iskolaközpontját hozták létre, a környék tanulni vágyó ifjai ide jártak.

Harmadrészt kiderül, hogy a kötetbe írók túlnyomó többsége nemesi származású – ami nem véletlen a nemesi konviktusról lévén szó –, de méltónak találtak nem nemes, sőt szolgadiákokat is (pl. 1772-ben Száva Antal *credentiarius*, azaz valamilyen konyhai segítő¹²¹) megjutalmazni azzal, hogy versüket bemásolhatták.

Végül tudtják velünk a versvégek, hogy minden esetben poéta osztály tanulója a szerző és a nemesi konviktus lakója.

¹²⁰ A közösségi terek ilyen jellegű felhasználására kiváló példa az az okirat, melyet a társaság fogalmazott meg Drugeth János számára a gimnázium Homonnáról Ungvárra költözésekor. „... a Pater Jesuitáknak ... Ungvári saját városunkban egy illendő tisztességes Collegiumot, melyben kápolnán, bibliothékán, konyhán, sáfárházon, pincén, refectoriumon, vestiariomon, téli közmuseumon, infirmarián, patikán... fellyül egy öreg auditoriummal, melly mind poéták, és rhetorok gyakorlásaira heted szaka, mind pedig níha disputatiokra... szolgálhasson... ígértünk fölépíteni.” Itt nem az ebédlő (refectorium) szolgált helyszínül az előadások számára, hanem egy erre a célra épített előadóterem (auditorium). Vö. MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 296–297, 448; BLANÁR, *Az ungvári kir. katolikus főgimnázium...*

¹²¹ A szónak többféle magyarázatával találkoztam. Fordították tálalónak: NÉKÁM, *A kőszegi volt jezsuita patika...*, 132. Egy hivatalos jezsuita szószedet szerint azonban a *credentiarius* egyenlő a dispensátorral, tehát az a személy, aki az éléskamra felügyeletéért felelős: *Jesuit Glossary...*, 11–12.

Érdekes kérdés, hogy a konviktus poéta-növendékei közül hányan írták/írhatták be a költeményüket ebbe a kötetbe. Varga Júlia katalógusa¹²² nyomán könnyű volt kiválasztani, kik voltak poéták a tárgyalt időszakban. Visszakeresni azonban, hogy közülük kik laktak a nemesi konviktusban, későbbi vizsgálatok feladata. Fennmaradt a nemesi konviktus beiratkozási jegyzéke, melyben osztályokba sorolva adják meg a diáknévsort, ez alapján könnyű lenne eldönteni, hány poéta-lakója volt az intézménynek évenként, de ez eddig nem volt számomra hozzáférhető. Ennek egy részletét azonban közli A Kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium Értesítőjének 1897–1898-as számában Erdélyi Károly, mégpedig az 1772-es évre vonatkozó adatokat.¹²³ Ez alapján is lehet következtetéseket levonni. Ebben az évben 119 lakója volt a konviktusnak, közülük 14 poéta, illetve egy *ad mensam primam*, és egy *credentarius* poéta, azaz összesen 16. A kéziratban viszont csak 11 vers szerepel az adott évben. (Csak a viszonyítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a poéták a gimnáziumban ekkor összesen 22-en voltak, ebből lakott 16 a konviktusban.) Ez alapján az mondható, hogy nem mindenkinek adatott meg, hogy ilyen formában örökítse meg költeményét, ez csak a jobbak kiváltsága lehetett.

Az elégiák

A kötet 77 elégiát tartalmaz abban az értelemben, hogy minden verset disztichonban írtak. Az egyes éveket elválasztó főcímekben is az *Elegiae Poetarum* kifejezés szerepel. A műfaji megjelölés a versek címeiben ugyanakkor csak 67 esetben az elégia, a többi tízben epicedion, propempticon, epithalamium vagy eucharisticon. (A műfaj, forma, tartalom viszonyát bővebben a következő fejezet tárgyalja.)

Műfaj	Darab
meghatározás nélkül	1
Carmen votiva	1
Elégia	65+2
Epicedion	3
Epithalamium	2
Eucharisticon	1
Genethliacon	2
Propempticon	2
Összesen	77+2

1. táblázat

¹²² VARGA, A kolozsvári jezsuita gimnázium...

¹²³ ERDÉLYI, A Kolozsvári Római Katolikus főgimnázium..., 43–44.

A versek tartalma igen változatos, ahogy azt az *Instructio privata* is előírta. Érződik rajtuk a vallásos-hazafias szellem. A költeményeket Büchler Pál témák szerint csoportosította,¹²⁴ az ő kategóriáit megtartottam, így beszélhetünk vallásos, történelmi, régi korok hőseit, saját koruk híres embereit megjelenítő, Szentírással és szentek életével foglalkozó, humoros és a mindennapi élet örömeivel-fájdalmaival foglalkozó művekről. A vallási témák közül főként Szűz Máriához szóló verseket olvashatunk, a szentek közül pedig Szent Orsolyát és Szent Eleket örökítették meg. A kor háborúi, a lengyel–oros viszony, Hadik András és Nádasdi Ferenc fővezérek, Attila hun király, Szent István vagy Salamon király a költeményeknek szereplői.

A humoros elégiák közül mindenképp érdemes megemlíteni Mike János és Bölöni Benjámint verseit, akik felszólítják társaikat, hogy indítsanak hadjáratot a konviktusban elszaporodott bolhák ellen. A kötet harmadik verse a szeminárium és a konviktus kutyáinak párviadalát írja le, mellyel tulajdonképpen a magyarság és románság harcát ábrázolja szimbolikusan, s mint ilyen, a románságot becsmérlő kifejezésekkel illeti.

Megjelennek a mindennapi élet eseményei: születési köszöntő Károlyi Antal gyermekének, gyászdal egy szülő halálára, születés- és névnap köszöntők, barátság, szeretet, bocsánatkérés.

Ezeket a témákat valószínűleg személyre szabva kapták a diákok a regentstől, nem kellett mindenkinek minden felvetett dolgot megverselnie. Erre vonatkozó adatot az *Instructio privata* közöl.¹²⁵

Érdekes, új adalék ez a kötet a 18. század művelődéstörténetéhez és neolatin költészetéhez. Mivel a kor iskoláinak jelentős hányadát a jezsuiták tudhatták magukénak, illetve a hasonló oktatási rendszerrel bíró piaristák, így minden tanulni vágyó diáknak keresztül kellett mennie a versírás lépcsőfokán, akár költő lett belőle a későbbiekben, akár nem. E kötet verselői közül sem vált senki költővé, de ezeken az iskolai feladatokon érlelődött minden 18. századi poéta is. Ezekből a gyökerekből, versformákból és témákból nőtték ki magukat a század második felétől már magyarul megszólaló költők, Faludi Ferenc, Virág Benedek, Baróti Szabó Dávid vagy Batsányi János.

¹²⁴ BÜCHLER, *A legrégebb önképzőkori emlékkönyv...*, 10.

¹²⁵ Például: *Instructio privata...*, 224.

A poétikaoktatáshoz köthető kiadványok

Számos olyan rövidke verseskötet maradt ránk egykori jezsuiták tollából, sokszor több egy kolligátumba egybekötve, melyeket a szakirodalom tézises kötetként tart számon.¹²⁶ Jellemzően a 18. század első feléből ismerünk ilyeneket, 1753 után nem igazán találkozhatunk e kiadványtípussal. Ezeket a verseskönyveket érdemes mélyebben is vizsgálni, mert számos érdekesség, a költészetoktatás szempontjából sok hasznos információ olvasható ki belőlük. Az Országos Széchényi Könyvtár több tucat ilyen jellegű, egyértelműen a jezsuitákhoz köthető és általuk nyomtatott kiadványt őriz. Ilyen többek közt:

Fastorum Hungariae pars I. et II. Honori perillustrium, Reverendorum, Praenobilium, Nobilium, ac Eruditorum Dominorum, Dominorum Neo-Baccalaureorum, dum in Alma Episcopali Universitate S. Jesu Cassoviensi, Prima AA. LL. et Philosophiae Laurea condecorarentur promotore R. P. Joan. Bapt. Akai e Soc. Jesu, AA. LL. et Philosophiae Doctore, ejusdemque Professore Ordinario, ab Illustrissima Humanitate Cassoviensi dedicata. Anno 1742. Mense Majo, Die 17.¹²⁷

A szerkezetük és címléírásuk alapján joggal gondolhatta bárki tézises köteteknek ezeket, de egy esetben sem tartalmazzák magát a tézist, tehát valami másról van szó: leginkább ajándékkönyveknek tekinthetnénk ezeket. Földesi Ferenc promóciós kiadványként nevezi meg e forrástípust.¹²⁸ A hosszú címléírásból sok információt megtudunk. Egyrészt, hogy valamilyen vizsga (filozófiai magistratusi, baccalaureatusi, doctori) apropóján adták közre e köteteket, a vizsgázó hallgatók kapták, akik a példa esetében Kassán szereztek meg fokozatukat. Másrészt, hogy ennek az eseménynek volt egy promotora, a fönt leírt példában Akai János, harmadrészt pedig, hogy ezt a kassai humanitás (azaz poéta) osztály hallgatói ajánlják fel ez alkalomból. A címlap után 2–3 lapnyi ajánlás következik, majd maga a mű, amit erre az alkalomra nyomtattak ki, végül a *Nomina offerentium*, mely tulajdonképp a kötet létrejöttében/előadásában részt vevő diákok névsora. (A *Nomina offerentium* időnként az ajánlás és a mű közé lett kötve, nem pedig a mű végére.) Ez a szerkezet minden esetben megfigyelhető. Vizsgálódásaim során nem törekedtem a teljességre, de harmincnál több ilyen jellegű nyomtatvány kézbevétele után általános tendenciákat figyeltem meg.¹²⁹

¹²⁶ Petrik Géza rendszerint így veszi fel ezeket bibliográfiájába.

¹²⁷ Cassoviae, typis Academicis, [1742]. OSZK 184.997. E kötet alapján mutatom be az elméletemet, de bármely más kiadvány is alkalmas lett volna erre a célra ugyanazt az eredményt hozva.

¹²⁸ FÖLDESI, *Két 18. századi munka...*, 88.

¹²⁹ Az átnézett kötetek adatai a Függelékben találhatóak.

Az első kérdés, amit mindenképp érdemes körüljárni, az a promotor személye és szerepe ebben az folyamatban.¹³⁰ A neveket visszakeresve Lukács *Catalogus generalis*ában arra jutottam, hogy a promotor mindig az adott évben az adott helyen a filozófia professzora volt (általában fizikát és/vagy matematikát tanított). Ez alól nem találtam kivételt. Magukhoz a versekhez a promotornak nem sok köze volt, annak ellenére, hogy bibliográfiáink és katalógusaink sokszor az ő nevük alatt szerepeltetik e köteteket. Leginkább a vizsga utáni ünnepség megszervezőjének, kézbentartójának lehet őt tekinteni, tehát szó szerint az esemény előmozdítója (pro-moveo = elő-mozdít). Ez alapján nem túl szerencsés a promotor nevéhez kapcsolni a versesköteteket, mert sok félreértésre adhat okot. Például a Petrik V. Makó Pál és Sajgó Ignác neve alatt is felveszi az *Elegiarum liber unicus* (Bécs, 1752) című kötetet, anélkül, hogy a kettőt megfeleltetné egymásnak.¹³¹ Makó Pál életét és műveit vizsgálva azonban tudjuk, hogy Sajgó Ignácnak semmi köze nem volt e kötet verseihez. (A *Nomina offerentium*ban szereplő diákok sem lehetnek az elégiák szerzői.)¹³²

Akkor viszont jogos kérdésként merül fel, kik írták a verseket: diákok vagy valaki más. Közel húsz kiadvány címlapjára egykorú kézzel ráírták az auctort, illetve a fent idézett *Fastorum Hungariae*nek is ismerjük a szerzőjét Adányi András jezsuita atya személyében. Az auctorok személye szorosan összefügg a verseket elmondó/előadó(?) osztállyal. Jól megfigyelhető, hogy a neo-baccalaureatust szerzeteknek (azaz a filozófusok végzős osztályának) tiszteletére mindig a poéták tartottak ünnepséget, a verseket pedig az adott év poétika tanára nevéhez kötik a kortársak. Így például megnevezik 1735-ben Kelemen Antalt és 1745-ben Szidek Gáspárt Kassán, 1752-ben Benkő Miklóst Nagyszombatban, vagy Sipeki Jánost 1753-ban, szintén Nagyszombatban.¹³³ Ezekben az években ők voltak a poétika vagy más néven humanitás osztály tanárai az adott városban. Nem hiszem, hogy lenne okunk kétségbe vonni a kortársak ismereteit e téren. Az imént megnevezett, szerzőnek titulált személyek sokszor vagy ismeretlenek a magyarországi bibliográfiákban, vagy inkább csak egyéb teológiai-filozófiai művek maradtak fenn tőlük, téziseken fordul elő a nevük, versszerzés szempontjából általában egykötetese. (Néhány kivétel természetesen akad, így Makó Pál vagy Gyalogi János, de az ő köszöntésre kiadott műveik egyébként sem teljesen illeszkednek a fent leírt tendenciákba.) Ezek alapján el lehet játszani azzal a gondolattal, hogy az eddig szerző

¹³⁰ Itt csak egy lehetséges, jelen szempontból a legvalószínűbbnek tűnő meghatározását írom körül a promotornak. A fogalom teljes, pontos és más műfajú kiadványokra terjedő meghatározása messzire vezetne témánktól, ezért erre jelen keretek közt nem vállalkozhatom. Ezért a szövegben mindig a promotor szót használom, nem pedig ennek valamilyen magyar megfelelőjét. A promotor szerepéről orációkban ld. SZELESTEI, *17. századi orációk...*

¹³¹ PETRIK V, 309, 438.

¹³² SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 13–14.

¹³³ OSZK 303.099/9, 12, 7, 11.

nélkül nyilvántartott köteteknek egyszerűen megtalálható lenne a szerzője: elég megnézni a mű címlapján, mikor és hol adták ki a kötetet, és annak a városnak az adott évi poétika (humanitás) tanára lesz a szerzőnk. Erre néhány konkrét példa.

Nem említik a szerzőjét az 1734-ben, Nagyszombatban Árvay György promotorsága alatt kinyomtatott *Venae poeticae* című kötetnek (illetve az OSZK katalógusa Árvayt tünteti fel szerzőnek), de a fenti logika alapján az év poétikatanáraként azonosíthatjuk őt Okolicsányi Elek¹³⁴ személyében. Nevéhez irodalmi művet nemigen kapcsolhatunk, de tézises és filozófiai írásai maradtak ránk. Ugyanígy az 1746-os, szintén Nagyszombatban Purgstall Antal promotorsága alatt napvilágot látott *De vi electrica* (az OSZK katalógus szerint ennek szerzője Purgstall) szerzője akár Purgine János¹³⁵ poétikatanár is lehet. Nevéhez a szakirodalom nem köt egyetlen kötetet sem, de ez betudható annak, hogy igen fiatalon hunyt el.

Félreértésre adhat okot, ha a promotort tekintjük egy-egy mű szerzőjének. Erre álljon itt egy példa! Kaprinai István nevéhez kapcsolta a szakirodalom¹³⁶ az ő promotorsága alatt, 1750-ben Kolozsváron megjelent kötetet, a *De arte amicitiae parandaet*. Ennek azonban egyes bibliográfiák és katalógusok szerint nem ő a szerzője: Bíró István poétika-tanár műveként nevezi meg Carlos Sommervogel és Johann Stoeger, és ez tulajdonképpen kiderül a Petrikből is, mert Bíró neve alatt szintén szerepel.¹³⁷ A modern szakirodalom mégis Kaprinai műveként tartja számon, mely sok átfedést mutat Anton Weilhamer *De amicitia* című költeményével.¹³⁸

Kivételt jelent a fenti gondolatmenet alól az 1737-ben Kolozsváron *Silvae seu varia elegiarum artificia* címen, Jánosi Miklós promotorsága alatt megjelent kötet. Ezt a művet nemzeti bibliográfiánk Jánosi Miklós nevéhez kötötte,¹³⁹ az eddigi logika alapján pedig azt kéne feltételeznünk, hogy szerzője az adott év poétika-tanára, Kaprinai István. Itt azonban mindezek ellenére egyértelmű Gyalogi János szerzősége, ahogy arról nemrégiben Szelestei N. László is

¹³⁴ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1113.

¹³⁵ *Uo.*, 1307.

¹³⁶ PETRIK II, 325.

¹³⁷ Claudiopoli, 1750. PETRIK I 289; PETRIK II, 325; SOMMERVOGEL, *Bibliothèque* I, 1482–1484, 1507–1508; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 28; OSZK 294.063. Minden kétséget eloszlat (vagy még több kérdést vet fel?) Sommervogel jezsuita katalógusának összefoglalója Bíró műveiről, ahol a következőt olvashatjuk a *De arte amicitiae parandaenál*: Hujus libri auctor est P. Petrus Bimet S. J.

Dans une de ses épîtres en vers (Lugduni, 1747). Et Fabretti parle du P. Bimet et fait allusion à un poème de ce Pére, ainsi indique en note: „Tres impressit elegantissimis versibus libros de amicitia comparanda, retinenda, dissolvenda.”

Le P. Etienne Biro, que je citerai plus bas, a, á son article, un ouvrage a peu près semblable et de la même époque: *De arte amicitiae parandae*, Viennae, 1738, 1739 – Claudiopoli 1750. Cet ouvrage est, sans aucun doute, celui du P. Bimet, car le P. Biro, qui d'après le P. Stöger et le P. de Backer, en serait l'auteur, naquit en 1729. On aura confondu les deux noms Bimet et Biro. – Je pense qu'il y a une édition faite en France avant celles d'Autriche.

¹³⁸ FÖLDESI, *Két 18. századi munka...*, 88–91 (ide különösen: 88, 94).

¹³⁹ PETRIK II 264.

írt.¹⁴⁰ Gyalogi pályafutása során sok időt töltött Kolozsváron, de ebben az évben nem ott, hanem Marosvásárhelyen teljesített szolgálatot, ráadásul nem poétika-rétorikatanár minőségben. Nem teljesen világos, miért tértek el ebben az évben a megszokottnak látszó rendtől, de ez a példa jól mutatja, hogy a fent vázolt logika nem kőbe vésett szabályként értelmezendő, egy-egy ilyen kötet szerzőségének meghatározását mégsem lehet annyira leegyszerűsíteni, mint ahogy azt a fentiekben leírtam, de mindenképp számolni kell ennek az elméletnek a lehetőségével.

Kérdéses, hogy ebben az egész folyamatban milyen szerepet töltöttek be maguk a diákok, volt-e köztük a versíráshoz. A művek címlapján egyes esetekben csak annyi szerepel például, hogy „a poesi Tyrnaviensi”, amiből nem sok minden derül ki a szerepüket illetően. Máskor ezt a részt egy vagy több igével/igenévvél bővítik: *dictae* (elmond), *dicata* (ajánl), *derivata* (elvezet), *oblata* (ajánl, nyújt), *dedicata* (ajánl), *praefixit* (rátűz, ellát) stb. Ezek kisebb részt az elmondás tényére utalnak, másrészt viszont csupán ajánlást fejeznek ki, akár ajándékozás értelemben is. E kötetek szerzőségét szintén problémásnak látja, és fölveti a diákok szerepének kérdését Szelestei N. László a Gyalogi Jánosról írt, fentebb idézett tanulmányában.¹⁴¹ A Gyalogi János promotorsága alatt, Szabó István keretverseivel megjelent *Velatur janua lauro, cingit et augustas arbor opaca fores* című kötetben szereplő versek szerzőinek magukat a diákokat tekintik. A tíz vers végén valóban olvasható a „Praefixit et obtulit XY” kifejezés, ám nem vagyok arról meggyőződve, hogy e két ige közül bármelyik jelentésébe belefér, hogy konkrétan az a diák írta meg az adott emblémás verset, de ennek ellenére számolnunk kell a diákok szerzőségének lehetőségével is. Az is felmerülhet aggályként a diákok szerzőségét illetően, hogy valóban akadt-e évfolyamonként 10–12 ennyire tehetséges tanuló – akik rendszerint már nem papi, hanem valamilyen világi pályára készültek –, akik ilyen minőségű verseket tudtak produkálni.

Más kötetek konkrétan a diákok szerepét illetően, így az 1728-as kolozsvári *Historia poetica Montium Transylvania*. Az aprócska könyv 43 lapon 10 elégiát tartalmaz, melyek mindegyikének végén olvashatjuk a *cecinit* igét:

I. Unde prima inter Deos inimicitiarum semina?... Cecinit Emericus Boer Spectabilis de Kövesd

II. Descriptio Plage, ubi nunc Dacia... Cecinit L. B. Lambertus Benjaminus de Möringer stb.

¹⁴⁰ SZELESTEI, *Gyalogi János...*, 187–199.

¹⁴¹ *Uo.*, 190–191.

A versek végén olvasható nevek megegyeznek a Nomina Offerentium névsorával. Mivel kolozsvári kötetről van szó, egyszerű a neveket azonosítani Varga Júlia katalógusa alapján.¹⁴² Ebből is világosan kiderül, hogy az elmondók valóban a poéta osztály növendékei voltak. Kérdés, hogy a *cano* ige az elmondáson kívül utalhat-e másra, akár szerzősége. Más kötetet, a kolozsvári nemesi konviktus poétáinak verseit vizsgálva ilyeneket olvashatunk az elégiák végén: „Feci mense Junii cecini die 11 Augusti inscripsi die 27 Augusti.”¹⁴³ Ebből az látszik, hogy a versalkotás, az előadás és a kötetbe való bemásolás tényét élesen elválasztották egymástól, és a *cano* ige egyértelműen az elmondásra utal. (Ebben az esetben étkezés közben vagy egyéb nyilvános fórumon való elmondásra.) Bár az is nehezen elképzelhető, hogy egy-egy ilyen vizsgaalkalmon vagy vizsga utáni ünnepségen ennyi vers elhangozzék.

Összefoglalva: ezek a promóciós kötetek egy olyan élő gyakorlatról tanúskodnak, melyekben részt vettek valamilyen formában a tanárok és a diákok egyaránt, közös munkát, a tanultak gyakorlati megvalósítását tükrözik.

3. A repetens-képző

A repetens-képzés elmélete

A repetens-képző célja az volt, – ahogy arról föntebb már esett szó –, hogy a növendékek még egyszer foglalkozzanak a *humanae litterae*vel, a tiszta latin stílust elsajátítsák, azért, hogy a későbbiekben ők taníthassák a latint az ifjak számára, ezért nevezhető ez az intézet tanárképzőnek is. A társaság a következő sorrendet követi a rendtagok előmenetelében.¹⁴⁴ Miután egy ifjú belépett a rendbe, általában a gimnáziumi tanulmánya befejezése után, eltöltött két próbaévet. Lukács *Catalogusa* a noviciátus éveitől kezdve tartja számon és követi a társaság tagjait. A két év noviciátus után következik egy év repetens-képzés – ez minden esetben a humaniorák repetenciáját jelenti –, majd három év filozófia. Idáig nagyjából megegyezik minden rendtag életútja és pályája. Innentől kisebb eltérések lehetnek. Vagy egy másik repetens-képzés vagy a tanítás időszaka következik. Tanítania mindenkinek kell, mielőtt a teológiai tanulmányaiba belekezd. A tanítás időtartama változó az egyes személyek esetében,

¹⁴² VARGA, *A Kolozsvári Jezsuita Gimnázium...*

¹⁴³ *Elegiae Poetarum...*, 138.

¹⁴⁴ Lukács *Catalogusa* alapján.

átlagosan három év, de lehet ennél kevesebb vagy jóval több is. A tanulmányok utolsó állomása a teológia. A harmadik próbaév követi a teológiai tanulmányokat, ez után teszik le az örök fogadalmat. Innentől nem egységes, kit milyen feladatra jelölnek ki: tanítás, tudományos élet, rendház- vagy kollégium-vezetés, misszió stb. várhat a páterekre. Repetens-képzésen (humaniórák) a 18. században csak a tagok egy részének – bár nagyobb részének – kellett részt vennie. Nem teljesen világos, mi alapján döntötték el, ki ismétlje a humaniórákat, és ki taníthat e nélkül is.

A repetens-képzés helyszínei

A 18. században az Osztrák–Magyar Rendtartomány területén összesen öt helyen működött repetens-képző. Kezdetben csak Bécsben végezhatték ezt a stúdiumot, majd az intézet 1704-ben Leobenbe költözött (a latintanárral együtt), hat évre rá, 1710-ben pedig tovább költöztették Grácba. 1715-ben újra Leobenbe helyezték az intézményt, mely ezután (egy rövid megszakítástól eltekintve 1729 és 1732 közt) töretlenül működött. Nem találkozunk ebben a században azzal, hogy az osztrák területeken fekvő intézmények párhuzamosan működtek volna. Ettől eltérő képet mutatnak a magyarországi repetens-képzők. Szakolcán 1734-ben indult a képzés, párhuzamosan Leobennel. Mindkét helyen egyaránt tanultak magyar és a tartomány más nemzetiségű diákjai is. Győrött 1743-ban indítottak repetens osztályt. A következő két évtől eltekintve, mikor Szakolcán a háborús helyzet miatt szünetelt az oktatás, e három helyszínen párhuzamosan működött a humaniórák repetenciája a Társaság feloszlásáig. Valószínűleg a században virágzó rendben olyannyira megnövekedett a tagok és ezzel együtt a képzésben részt vevők száma, hogy szükség volt mindhárom intézményre. Ezt jól mutatják a tanulói létszámok. Míg a század elején, mikor összesen egy repetens-képző működött, évente húsz körül mozgott a repetencián részt vevők száma, addig a század második felében, mikor már mindhárom helyszínen folyt az oktatás, városonként találunk tíz-tizenöt, vagy akár húsz tanulót is.

Repetens-tanárok

A szabályzat értelmében a humaniórák repetenseit általában két tapasztalt tanár oktatta: egy görög és egy latin. A latintanár feladata volt a költészet elméletének és gyakorlatának

oktatása.¹⁴⁵ A görög tanár feladatairól, illetve arról, miből is állt a görög nyelv ismétlése, egyelőre nincs pontos ismeretünk. Mind a latin-, mind a görög tanárok névsorát ismerjük Lukács László *Catalogusaiból*. Ezek alapján elmondható, hogy valóban törekedtek arra a páterek, hogy külön tanára legyen a két tárgynak, de mégis előfordult néhány év, mikor a két feladatkört egy személy töltötte be, így például 1710–1714-ig Grácban Aegidius Dornigg, 1746-ban Szokolcán Stephanus Gaso, vagy ugyanebben az évben Győrött Andreas Friz. A században az öt helyszínen összesen 36-an tanították a latint, 46-an pedig a görögöt. Ez alapján úgy tűnik, a latintanárokat kevesebbet váltogatták, többet maradhattak egy helyen, több évig tölthették be ugyanazt a feladatot. Természetesen előfordul olyan is, hogy valaki mindkét nyelvet oktatta vagy egymás utáni években, vagy, ahogy arról már fentebb szó esett, egyszerre a kettőt. Szembetűnő Aegidius Dornigg esete, aki Bécsben kezdte a latin nyelv repetens-tanáráként 1703-ban, majd az intézménnyel együtt vándorolt először Leobenbe, majd Grácba. A század első harmadának görög tanára volt Georgius Auer, aki szintén a bécsi kezdet után Leobenben tevékenykedett négy rövidebb periódusban repetens-tanárként, a köztes időszakokban pedig görögöt (is) tanított. Ugyanígy, kisebb megszakításokkal, de újra és újra visszatérve tanított görögöt Michael Pinka Szokolcán. Ez a jelenség latintanárok esetében egyáltalán nem figyelhető meg. Az előfordul, hogy egyik helyről a másikra helyezték, vagy görögösből latinos lett, de ha egyszer elmozdították egy helyről a repetens-tanárságból, többet nem került ugyanoda vissza. Leobenben és Szokolcán állandóbbnak tűnik a tanári kar, az előbbi helyen működésének 61 éve alatt 13, az utóbbin 38 év alatt 15 tanár ismételtette a latint. Ezekhez képest Győrött nagyobb a mozgás, többször előfordul, hogy egy-egy tanár mindössze egy vagy két évet tartózkodik itt, ezért a működésének 31 éve alatt 15 tanár is megfordult a repetens katedráján. Egyelőre nem igazán világos, miért cserélődtek gyakrabban Győrben a tanárok. Viszont a görögösöknél nem jellemző ez a tendencia. Érdekes még Andreas Friz esete, aki 1746-ban egyszerre a latin- és a görög tanár Győrben, majd a hatvanas évektől szintén a görög nyelv repetens tanára, de már nem a humaniőrák repetenciáján, hanem a szent nyelveken Bécsben.

Érdekes megfigyelni azt is, hogy milyen feladatokat láttak el az egyes személyek a repetens-tanári katedrával párhuzamosan. Kevés olyan esetet vehetünk számba, mikor csak és kizárólag az volt a feladata egy páternek, hogy a latin vagy a görög nyelv repetens-tanára

¹⁴⁵ A tanárok közt találunk olyanokat, akik maguk is jeles verselők voltak, így többek közt Pray György, Adányi András és Klein Károly.

legyen, például 1710-ben Grácban Aegidius Dornigg.¹⁴⁶ A humaniőrak repetens-tanárainál nemigen fordul elő, hogy valami mást is tanítottak (ilyennel a szent nyelvek repetenciájának tanárainál találkozhatunk), sokkal inkább valami egészen más jellegű feladatot bízta rájuk, például könyvtárosok, az étkezésnél felolvasók korrektorai, valamely évfolyam tanácsadói vagy iskolai prefektusok stb. voltak.

Elméleti és gyakorlati jegyzetanyagok

Fennmaradt több elméleti jegyzetanyag arról, hogyan folyt ez a képzés,¹⁴⁷ és maradtak ránk gyakorlati írások is.¹⁴⁸ Az elméleti írások közül kettőt emelnék ki. Az egyik Pater Csákányi Imre jegyzete *Manuductio ad religiosam institutionem Iuventutis tenerae, Magistris Scholarum inferiorum accommodata. Anno 1695.* címmel. Csákányi tizenegy fejezetben tárgyalja, melyek a legfontosabb követelmények egy tanárral kapcsolatban. Ír többek közt a legszükségesebb tanári erényekről és jellemhibákról,¹⁴⁹ a tanár számára szükséges tudományokról,¹⁵⁰ a tanulók jutalmazásáról és büntetéséről¹⁵¹ stb. Csákányi tehát részletesen tárgyalja, mi volt a szükséges ahhoz, hogy valaki tanárrá válhasson, ezért a művét a hazai pedagógusképzés első dokumentációjának tekinthetjük.¹⁵²

A másik, szintén elméleti jegyzetanyag kéziratos formában maradt ránk *Institutio humanistica dictata anno primo repetitionis in Hungaria Szakolczae inchoatae, nempe 1734. R. P. Antonio H[ellmayr] professore latino* címmel. Hellmayr Antal a szakolcai kollégium első repetens-tanára volt 1734-ben. Ennek az évnek a tananyagát olvashatjuk könyvében.¹⁵³ A jegyzettel már többen is foglalkoztak különböző szempontok alapján vizsgálva azt.¹⁵⁴ A vaskos

¹⁴⁶ Ugyanez nem mondható el a matematika vagy a kánonjog repetenseinek tanáiról, akik túlnyomó többségben csak ezt a feladatot látták el az egyes években.

¹⁴⁷ Például Paintner Mihály jegyzetanyaga 1771–1772-ből.

¹⁴⁸ Ma Pannonhalmán találhatóak, egy négykötetes kézirat, melyet Kirina Ferenc vitt magával, mikor megbízták, hogy szervezze meg a bencések repetens-képzését. Ugyanitt található meg Riedl Xavér Ferenc jegyzetanyaga is. Mindkettő az elméleti oktatást szolgálta.

¹⁴⁹ Caput I–II. *Quae virtutes magistro scholarum sint magis necessariae, Quae vitia Magistris scholarum sunt magis periculosa*

¹⁵⁰ Caput V. *Quae in ordine ad scientiam Magistro necessariam observanda sunt*

¹⁵¹ Caput VIII–IX. *Quae in ordine ad praemia discipulis elargienda sunt observanda? Quae in ordine ad irrogandas discipulis poenas a Magistro servanda sunt.*

¹⁵² MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 457.

¹⁵³ Budapest, Egyetemi Könyvtár Kézirattár F 33. Hellmayr Antal életéről, munkásságáról: LUKÁCS, *Catalogus generalis...* I, 540. Lukács nem ismeri Hellmayr életútját 1730 után. STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 134.

¹⁵⁴ KNAPP, *Az emblematika oktatásának forrásai...*, 1–26; KNAPP–TÜSKÉS, *Irodalmi emblematika...*; KNAPP–TÜSKÉS, *Emblematics in Hungary...*, 26, 48, 152–153; TÜSKÉS–KNAPP, *Levélelméletek a magyarországi jezsuita*

mű szép kézírással, rendezetten megírt, átlátható, a fontos dolgokat és a példákat aláhúzással emelték ki, de a rengeteg rövidítés nagyban megnehezíti a kötet olvasását. A szakdidaktikának felfogható mű négy nagy részből épül fel:

Observationes grammatico-syntacticae

Observationes poeticae

Observationes oratoriae

Observationes drammatICO-historicae.

Ezek a fejezetcímek jól mutatják, melyek voltak azok a témakörök, melyeket át kellett ismételniük a tanári pályára készülőknek. Hellmayr az első részben tárgyalja többek közt a hang- és verstant, a római naptárt és egyes helyesírási kérdéseket. A következő részben végigveszi a lírai műfajokat, és mindegyiket alfejezetekre osztva részletesen tárgyalja. Így minden műfajnál elmondja annak általános jellemzőit, mit kell tudni a stílusáról, a témájáról, a verseléséről, a felépítéséről és a fajtáiról. Ez az első két fejezet csak azért volt fontos, hogy a harmadikat, a klasszikus tanulmányok csúcsát, a retorikát biztos alapokra építhessék – így volt ez már a gimnáziumokban is. Végül, az utolsó nagy egységben a dráma kérdéseit tárgyalja. Hellmayr az egész műben bőséges példaanyaggal dolgozik, és minden esetben alátámasztja a mondanivalóját klasszikus auctoroktól vett idézetekkel. A jegyzetek és a rájuk épülő szakirodalom alapján rekonstruálható, hogyan folyt a tanítás. Az év során auctorokat olvastak, és ezzel párhuzamosan kellett az adott író, költő stílusában írniuk, erre meghatározott és változatos gyakorlatok voltak. Az év első harmadában a verselést ismételték át a diákok. Erre a következő módszert használta: vett egy verssort, melyből az első és utolsó néhány szót leírta, a köztes részben pedig megadta, milyen ritmus szerint illeszenek be az üres részbe szavakat. A kézirat 163–173. lapján bőséggel találunk erre példát. A sorokat többféle ritmus szerint kellett kiegészíteniük a diákoknak. A hexameter gyakorlására példa:

Sic UU – / – – indulget piscibus hamus

Sic – – / – UU / indulget piscibus hamus

Dum video – – / UU – UU sidera caeli.

Dum video UU – / – – UU sidera caeli.

Dum video – UU – / – – UU sidera caeli.

oktatásban a 16–18. században...; MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 459; SZABÓ, *A költészet tanításának elmélete...*, 470–471.

Minden esetben magyarázza, hogyan kell megoldani, mely szavak megfelelőek az adott helyre, és megoldást is ad Hellmayr:

Sic avidis fallax indulget piscibus hamus

Sic mendax fatuis indulget piscibus hamus

Dum video clari nubilentia sidera caeli.

Dum video nubili fulgentia sidera caeli.

Ezen a diákok gyakorolhatták, hogyan kell a sor közepére megfelelő ritmusú szavakat beilleszteni; jöhetett a következő gyakorlat, mikor azt ismételték, hogy a sor elejére találják ki a megfelelő ritmust, itt is megadja a megoldásokat – vagy ad egy lehetséges megoldást a tanár:

– ◡ ◡ dum video – – – sidera caeli → Aurea dum video festivi sidera caeli.

– ◡ ◡ dum video ◡ ◡ – – sidera caeli → Ignea dum video nubilantis sidera caeli.

– ◡ ◡ / – – – / video dum sidera caeli → Candida fulgentis video dum sidera caeli

Több ilyen és ehhez hasonló feladatot állított össze könyvében Hellmayr. Láthatjuk, hogy egy-egy sort szinte a végtelenségig lehet variálni, és ezt meg is tette, így elérte, hogy rutinná váljon a ritmika és a versírási gyakorlat. Az év további részében ugyanilyen alapos volt a repetensmester. A műfajok gyakorlásakor is számos példát hoz fel, melyik fajta verslábnek mely sor felel meg leginkább, ki volt az az ókori szerző, aki ilyet írt. Jó példa erre a *De natura, stylo et numero elegiae* című alfejezet (174–175.), melyben többek közt így ír:

Secundo Vitiosam esse caesuram hexametri, quae post pedem quartum et quintum procurrit ut: Grajus homo infectos profugus linguens Hymenaeos. Tertio Vitiosum esse Monosyllabum in fine Hexametri, ut illud Virgilio: - - insequitur cumulo praeruptus aquae mons. Excipe nisi aut ingentis molis aut luctus aut flis[?] Expressionis causa sit, ut in aductis ante usibus patet, ut certe spondaeo integro per elisionem adjungatur verbi gratia Inde toro pater Aeneas sic orsus ab altis est. Vel demum duae monosyllabae voces grandiores [?]tes seniores. ultimum spondaeum conficiantur, ut: Principibus placuisse viris non ultima laus est.

Ugyanezekről számol be Szabó Flóris a már említett művében, de ő leginkább az elméleti részeket írja le, gyakorlatokat csak néhány helyen közöl.¹⁵⁵ Ő Pannonhalmán vizsgálódva akadt több jezsuita iratra, többek közt olyanokra is, melyek gyakorlatokat is tartalmaznak. Egy néhány lap terjedelmű, gyakorlati utasításokat tartalmazó bakonybéli jegyzetet (*Artis metricae practica*) teljes egészében közöl tanulmányában. Innen lehet tudni, hogy kezdetben például szavakat, szófajokat kellett megváltoztatni egy adott versben, vagy a

¹⁵⁵ SZABÓ, *A költészet tanításának elmélete...*, 469–485.

mondatokat bővíteni.¹⁵⁶ Találhatunk példát olyan feladatra, amely arra utasít, hogy egy megbontott verslábú hexametert, vagy disztichont kellett újra összerakniuk. A megoldását is olvashatjuk annak a gyakorlatnak, melyben Ovidius *Metamorphoses*-ét kellett hexameterből disztichonná alakítani.

A repetenseknek egy gyakorlott praefectus állt a rendelkezésükre, akinek be tudták mutatni a munkájukat, beszámolhattak neki, mit végeztek az adott héten. Az olvasásra és gyakorlásra ajánlott szerzők közt szerepelt Cicero a leveleivel és bölcseleti műveivel, Ovidius a *Tristiával* és a *Fastival*, illetve Vergilius a könnyebb műveivel. Ha ezek után még maradt idő, az epigrammával, az ódával és a szatírával foglalkoztak, Martialis és Juvenalis műveit vizsgálva. Továbbá gyakorolták a szónoklatot is. Mindennek nem az volt a fő célja, hogy a növendékek neves költőkké váljanak, és nem is sokan váltak azzá.¹⁵⁷ Volt azonban még egy összetevője a tanárképzőnek, amiről sem Szabó Flóris, sem Mészáros nem tesz említést, viszont Németh Ambrus és Gyenis András a Csákányi-féle jegyzetre támaszkodva világosan kifejti: a tanításra készülőknek rendszeresen kellett tanórákat látogatniuk, néha nyilvános előadásokat, vitákat tartani a professzorok előtt, sőt próbaórákat is mutattak be. Ez volt az a lépcső, melyen végighaladtak a növendékek, hogy gimnáziumi tanárok lehessenek. Akik végigjártak minden fokozatot, olyan széleskörű műveltségre tettek szert, mellyel nem sokan büszkélkedhettek.

A teljes képhez hozzátartozik, hogy jezsuiták nem csak a humanisztikus tárgyak ismételtesére hoztak létre ilyen intézeteket. A 17. században Grácban (1636), majd Bécsben (1706-tól) és Nagyszombatban (1755-től) is működött az úgynevezett matematikai repetens-képző. Az ide járókat *repetentes mathesim* vagy *repetentes matheseos* névvel illették. Számuk kevesebb, mint a humaniőrák hallgatóié. Ide általában a humaniőrák képzésében már részt vett és néhány éve tanító rendtagokat küldtek, akikből aztán többségükben valóban matematikatanár vagy természettudós lett. A képzésben részt vettek névsorában megtalálhatjuk például Hell Miksát (Bécs, 1744), akiből híres csillagász lett, Makó Pált (Bécs, 1750), aki a Theresianum matematikatanáraként és matematika–fizika tankönyvek szerzőjeként ismert, vagy Sajnovics Jánost (Bécs, 1758), aki szintén matematika-professzor lett. Találunk persze példát arra is, hogy a matematikai ismétlő év után többé nem foglalkozott az illető ezzel a tárggyal, pl. az osztrák

¹⁵⁶ Első fejezet: Az ige megváltoztatása. Második fejezet: A főnév és melléknév megváltoztatása. Harmadik fejezet: A főnév költői használata. Negyedik fejezet: A jelző költőisége. Ötödik fejezet: Költői igehasználat. Hatodik fejezet: A mondat bővítése.

¹⁵⁷ Ennek másik oka lehet az is, hogy mire költőileg be tudtak volna érni, addigra már a latin költészet hanyatlóban volt.

Matthias Kauffman (Bécs, 1750), aki a teológiai tanulmányai után a kánonjog és a hitvitázás professzora lett.¹⁵⁸

Az 1700-as évek második harmadától a görög és a héber újbóli tanulmányozására működött a szent nyelvek repetentiuma, kezdetben csak Bécsben (1744-től), majd Grácban és Nagyszombatban is. Az 1750-es évektől a három helyen párhuzamosan működött az osztály, változó létszámmal, de ide is jóval kevesebben jártak, mint a humaniórákra. Olyan rendtagokról beszélhetünk, akik szintén hátuk mögött tudhatták már a humaniórák ismétlését, a filozófiai tanulmányokat és néhány évnyi tanítást. A névsorban találhatjuk Kollár Ádám Ferencet, aki Bécsben 1745–1746-ban ismételte e nyelveket (ám akiről tudjuk, hogy nem maradt a rend kötelékeiben). Ezt az ismétlő évet változatos kifejezésekkel illették: *repetentes linguae hebraeae*, *reptentes linguae sacrae*, *repetentes linguae hebraeae et graecae*, *repetentes linguarum*. Sőt, az is előfordult, hogy a szent nyelveket összevonták a történelem repetenciájával, például 1758-ban Bécsben és Nagyszombatban is: *Repetentes historiae et linguarum orientalium*, *Repetentes graecae et historiae* elnevezéssel. Ezek szerint a görög nyelvet két szintéren is feleleveníthették: a humaniórák és a szent nyelvek repetens-képzésén. E kettő összefüggéseinek kutatása azonban nem tartozik e dolgozat célkitűzései közé, túl messzire vezetne a kijelölt témától.

Néhány évben (pl. 1734, 1737, 1743) találkozhatunk repetentes historiaevel Bécsben. 1758-ban Bécsben és Nagyszombatban a szent nyelvek repetentiáját összevonták a történelemmel, kilenc-kilenc rendtag részvételével. Négy évben (1728, 1729, 1730, 1752) Nagyszombatban és néhány évben Grácban kánonjogi repetenseket (*repetentes iuris canonici*) is találunk.¹⁵⁹ Mindezekből úgy tűnik, hogy az állandó repetens-képző intézmények mellett (humaniórák, matematika), amikor a szükség úgy kívánta, szinte bármiből tarthattak ismétlő éveket. Az itt végzettek közül aztán az adott terület tanára lett. (Bár az sem ritka, hogy teljesen más feladatot osztottak rá. Többször előfordult az, hogy egy-egy személy, miután elvégzett valamilyen repetens-képzőt, a teológiai tanulmányokat már nem kezdte meg, nem maradt a Társaságban, vagy fiatalon meghalt.) Az itt leírtakat bővebben a következő táblázat foglalja össze.

¹⁵⁸ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 693.

¹⁵⁹ A kánonjogi repetensek összegyűjtése nehezebb feladatnak bizonyult, mivel ezeket az 1752-es év kivételével nem gyűjtötte ki külön Lukács, hanem csak a páterek feladatai közt szerepel.

Év	humaniórák					matematika			történelem		szent nyelvek ¹⁶⁰			kánonjog	
	Bécs ¹⁶¹	Leoben	Szakolca	Győr	Grác	Bécs	Grác	Nagy-szombat	Bécs	Grác	Bécs	Nagy-szombat	Grác	Nagy-szombat	Grác
1700	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1701	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1702	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1703	12	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
1704	-	21	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
1705	-	21	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
1706	-	21	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1707	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1708	-	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1709	-	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1710	-	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1711	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1712	-	-	-	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1713	-	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1714	-	-	-	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1715	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1716	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1717	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1718	-	18	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1719	-	18	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1720	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1721	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1722	-	15	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1723	-	15	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1724	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1725	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1726	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1727	-	13	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1728	-	14	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	4	-
1729	13	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	4	-
1730	13	-	-	-	-	6	-	-	1	4 ¹⁶²	-	-	-	4	-
1731	7	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1732	8	-	-	-	-	4	-	-	1	-	-	-	-	-	4
1733	-	7	-	-	-	4	-	-	2	1	-	-	-	-	4
1734	-	8	6	-	-	4	-	-	2	2	-	-	-	-	4
1735	-	8	6	-	-	4	-	-	1	2	-	-	-	-	4
1736	-	7	6	-	-	4	-	-	1	2	-	-	-	-	3
1737	-	9	7	-	-	4	-	-	2	2	-	-	-	-	3
1738	-	10	10	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1739	-	13	10	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	3

¹⁶⁰ Repetentes Linguae Hebraeae, Reptentes Linguae Sacrae, Repetentes Linguae Hebraeae et Graecae, Repetentes Linguarum elnevezésekkel.

¹⁶¹ A humaniórák repetensei a Domus probationishoz, a matematika, történelem és a szent nyelvek repetensei a Collegiumhoz tartoztak Bécsben.

¹⁶² Lukács ebben az évben ismer 4 főt Grácban, akik Historiae studiosi, de nem repetensnek nevezi őket, 1734–1737-ben Historoci névvel illeti őket.

Év	humaniórák					matematika			történelem		szent nyelvek			kánonjog	
	Bécs	Leoben	Szakolca	Győr	Grác	Bécs	Grác	Nagy-szombat	Bécs	Grác	Bécs	Nagy-szombat	Grác	Nagy-szombat	Grác
1740	-	12	12	-	-	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-
1741	-	12	12	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1742	-	20	13	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
1743	-	20	8	18	-	6	-	-	3	2	-	-	-	-	-
1744	-	22	-	12	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1745	-	23	-	12	-	9	-	-	-	-	3	-	-	-	4
1746	-	18	12	12	-	9	-	-	-	-	3	-	-	-	4
1747	-	20	13	12	-	8	-	-	-	-	3	-	-	-	5
1748	-	16	9	8	-	9	-	-	-	-	3	-	-	-	3
1749	-	15	11	8	-	9	-	-	-	-	2	-	-	-	-
1750	-	20	11	11	-	4	3	-	-	-	2	-	-	-	-
1751	-	17	12	9	-	5	6	-	-	-	2	-	-	-	-
1752	-	17	10	6	-	6	7	-	-	-	3	-	-	3	-
1753	-	16	7	5	-	6	9	-	-	-	-	-	-	-	-
1754	-	16	5	5	-	9	11	-	-	-	6	-	8	-	-
1755	-	11	6	6	-	9	7	7	-	-	9	-	7	-	-
1756	-	9	7	8	-	9	4	7	-	-	8	9	5	-	-
1757	-	13	9	12	-	5	9	11	-	-	8	8	10	-	-
1758	-	19	8	12	-	7	13	9	-	-	9 ¹⁶³	9 ¹⁶⁴	8	-	-
1759	-	16	9	12	-	7	8	11	-	-	7	13	11	-	-
1760	-	14	8	11	-	7	12	12	-	-	3	6	10	-	-
1761	-	14	7	9	-	6	9	10	-	-	7	6	-	-	-
1762	-	12	8	10	-	10	10	10	-	-	6	6	-	-	-
1763	-	8	5	7	-	9	6	10	-	-	4	6	5	-	-
1764	-	12	9	8	-	10	6	6	-	-	4	4	5	-	-
1765	-	10	6	10	-	7	5	5	-	-	6	5	4	-	-
1766	-	13	9	12	-	4	7	6	-	-	6	3	4	-	-
1767	-	14	10	12	-	4	7	7	-	-	6	4	4	-	-
1768	-	14	9	12	-	5	7	6	-	-	7	7	5	-	-
1769	-	12	8	12	-	5	8	7	-	-	6	4	5	-	-
1770	-	10	7	8	-	4	7	8	-	-	9	-	8	-	-
1771	-	8	6	5	-	6	8	8	-	-	9	3	6	-	-
1772	-	8	7	8	-	6	8	8	-	-	9	3	3	-	-
1773	-	8	7	7	-	6	6	4	-	-	5	3	4	-	-
	8 év 98 fő	61 év 891 fő	38 év 325 fő	31 év 299 fő	5 év 78 fő	51 év 307 fő	28 év 207 fő	19 év 152 fő	8 év 13 fő	8 év 16 fő	27 év 155 fő	17 év 99 fő	18 év 112 fő	1 év 3 fő	12 év 34 fő
Összesen: 1691 fő					666 fő			29 fő		366 fő			37 fő		

2. táblázat. A repetensek létszámadatai a 18. században az Osztrák-Magyar Rendtartományban

¹⁶³ Repetentes historiae et linguarum orientalium¹⁶⁴ Repetentes graecae et historiae

A győri jezsuita repetensképzés gyakorlata 1750–1773

Jezsuita kéziratok Pannonhalmán

1981-ben jelent meg a *Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa*, mely Szabó Flóris főkönyvtáros munkája. Valószínűleg e munka összeállítása során kerülhettek kezébe a már sokak által annyira keresett¹⁶⁵ és elveszettnek hitt, jezsuiták munkáit őrző kéziratok. Ezek között több kötet őrzi a Győrben működött repetensképző gyakorlati jegyzetanyagát. Szabó Flóris a kéziratkatalógus előszavában röviden összefoglalja a könyvtár történetét, ahol kitér az úgynevezett Paintner-gyűjteményre, mely kéziratokat, könyveket, műveket jelent a jezsuiták munkásságából.¹⁶⁶ Ennek a gyűjteménynek a részeként kerültek Pannonhalmára a szóban forgó kötetek is. Paintner Mihály 1753-ban Sopronban született, itt végezte gimnáziumi tanulmányait a jezsuitáknál, akik közé 1769-ben lépett be, ám tanulmányait félbeszakította a rend 1773-as feloszlata. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy jezsuiták munkásságáról tanúskodó műveket gyűjtsön. Hozzá kerültek olyan kéziratok versgyűjtemények, névjegyzékek, jegyzetek, levelek, melyeket a rendházakból a rendtagok magukkal vittek. Így jelentős iratanyag tulajdonosa lett, mely halála után, hosszas huzavonával a pannonhalmi könyvtárba került. Itt őrzik mind a mai napig ezt a gazdag anyagot, igaz nem külön gyűjteményként, hanem a könyvtár már meglévő szakrendje szerint besorolva.

Maga Szabó Flóris is felismerte ezeknek a kéziratoknak a jelentőségét, és 1980-ban tanulmányt jelentetett meg róluk.¹⁶⁷ Ő öt olyan kötetéről számol be, melyek a költészetoktatás termékei.¹⁶⁸ Ebben a fejezetben még két kötetet szándékozom ezt kiegészíteni,¹⁶⁹ ugyanis jelen esetben nemcsak a költészet oktatásának mikéntje, hanem a repetensképző működése is érdekes, ahol pedig legalább akkora volt a jelentősége (ha nem nagyobb) a szónoklattan oktatásának, és ebben az anyagban maradtak ránk szónoklatokat tartalmazó kéziratok.

¹⁶⁵ BÁN, *Irodalomelméleti kézikönyvek...*, 6: „E kézikönyvek az iskola számára készülvén, jórészt száraz szabálygyűjtemények, valódi befolyásukat csak a tanítási gyakorlatban, a tanító magyarázatával, példáival (szemelvénygyűjteményével) együtt érték el. Jó lenne kéziratok iskolai feljegyzésekkel egybevetni őket, ilyenekkel azonban, sajnos, nem rendelkezünk, vagy legalábbis pedagógiatörténeti kutatásunk még nem tárta föl őket.”

¹⁶⁶ SZABÓ, *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár...*, 13–14.

¹⁶⁷ SZABÓ, *A költészet tanításának elmélete...* 469–485.

¹⁶⁸ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár: 118. D 12, 118. E 1, 118. E 19, 120b. A 3, 120b. A 9 jelzetekkel.

¹⁶⁹ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár: 118. E 18, 120b. A 2 jelzetek alatt.

A győri repetensképző a pannonhalmi kéziratok tükrében

Pannonhalmán ma hét vaskos kézirat őrzi a győri tanárképző működésének emlékét. Ezek közül ötben olvashatunk verseket és kettőben szónoki beszédeket. Huszonkét év költői terméke található meg a kötetekben: 1750–1773-ig – hiányzik a 1751-es és 1752-es év –, és 12 két év orációi: 1756–1773 – kivéve a 1761–1766 közti időszakot. Ezt mutatja az 3. és 4. táblázat.

Jelzet	Év
118. D. 12.	1765 1770–1773
118. E. 1.	1750 1753–1758
118. E. 19.	1759–1765
120b. A. 3.	1767–1770
120b. A. 9.	1766

3. táblázat. A költeményeket tartalmazó kéziratok

Jelzet	Év
118. E. 18	1756–1760
120b. A. 2.	1767–1773

4. táblázat. A beszédeket tartalmazó kéziratok

Ez az anyag felöleli a győri intézet fennállásának (1743–1773) csaknem egész időtartamát, így messzemenő következtetéseket vonhatunk le belőle. Biztosak lehetünk abban, hogy a repetensek művei ezek, az egyes kötetek címe ezt elárulja, például: *Poemata ab anno 1750–1758. a Scholasticis Societatis Jesu, Humaniora Jaurini Repetentibus concinnata* (118. E 1.). Vannak olyan kötetek, melyeknek nincs címlapja (pl. 118. E 19.), ezeket a bennük szereplő tanárok és diákok nevei alapján lehet egyértelműen a győri intézethez kötni. Ebben nagy segítség Lukács László *Catalogus generalis*.¹⁷⁰ Egyértelműen kiolvasható a kéziratokból, mikor ki volt a tanáruk, kik írták/írhatták be versüket ezekbe a kötetekbe, milyen célból és milyen témában készültek a versek, melyek voltak az elsődleges műfajok, milyen összefüggés van a költői termékek és a szónoki beszédek írói és témái között. Vegyük most mindezeket sorra, természetesen nem megfedkezve arról, hogy ezt Szabó Flóris a fentebb jelzett tanulmányában részben már megtette.

¹⁷⁰ LUKÁCS, *Catalogus generalis*...

Repetens-tanárok

A repetensekkel két tanár foglalkozott tanulmányaik során: egy latin és egy görög, most azonban csak a latintanárokról esik majd szó, mivel csak a latin nyelvű művek állnak rendelkezésünkre.¹⁷¹ Több módon is kiderül, ki volt az adott évben a tanár. Egyrészt a kötetek elején szereplő indexben – már amelyikben található ilyen – a versek mellé írva olvashatjuk. Másrészt a kéziratokban a különböző évek verseit egymástól elválasztották egy nagyobb méretű, díszesebben írt évszámmal, mely alatt a tanár neve szerepel, pl. *Anno 1755. Prof. P. Jos. Hegyi*, vagy *Anno 1763. Dicta Iaurini Elegiae. Prof. P. Franc. Grossinger*.¹⁷² A tárgyalt időszakban tíz tanár tanította a repetenseket. Közülük szinte mindenki jeles verselő volt, többeknek tudományos munka tette ismertté nevét.

Adányi András¹⁷³ (1716–1795) volt a tárgyalt időszak első tanára, három évig, 1750–1752 közt oktatta a repetenseket. 1742-ben Kassán jelent meg a főntebb már tárgyalt műve, a *Fastorum Hungariae Pars I. et II.* címmel a magyar föld gazdagságáról és lakóinak erényeiről. Az irodalmi műfajok közül az óda állt hozzá közel, erről a következő darabok tanúskodnak: *Ode, quam Ant. Vörös, dum gymnasium Strigoniense inviseret, obtulit* (Pest, 1777); *Ode ad primum lapidem gymnasii Strigoniensis, cum in fundamenta dimitteretur* (Buda, 1779). Ő is a tudós jezsuiták közé tartozott, több fizikai tárgyú könyvet írt, mint az *Institutiones physicae generalis* (Nagyszombat, 1744); vagy a *Pars recentioris physicae* (Uo., 1756).

Csefalvay Pálra¹⁷⁴ (1715–1760) csak egy évig bízta rendje a humaniórák oktatását, 1753-ban. Irodalmi alkotásai közül egy szónoki beszéd maradt fenn *De immaculata Virginis conceptu oratio* címmel. Továbbá ismerünk tőle egy matematikai művet, az *Universae matheseost*.

Klaus Ignác¹⁷⁵ (1717–1791) is csak egy évet, 1754-et töltötte Győrben tanárként. Névtelenül adta ki verses művét a dohánytermesztésről, tíz évvel korábban: *De tabaco Georgicorum libri duo* (1744). Két további munka köthető még nevéhez: *Dialogi tres de celeritate gravium cadentium; Philosophia universa*.

¹⁷¹ Leszámítva azt a néhány disztichonnyi görög szöveget, mely a latin versekbe beágyazva maradt ránk a 118. E. 19. jelzetű kötet több versében is.

¹⁷² Ha ez így módon nem szerepelne a kéziratokban, akkor is tudnánk azonosítani a tanárokat a Lukács-féle *Catalogus* alapján.

¹⁷³ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, I, 51; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 7; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 5–6.

¹⁷⁴ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, II, 1715; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 195; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 49.

¹⁷⁵ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 1055; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 731; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 186.

Hegy József¹⁷⁶ (1723–1780) követte Klaust a repetensek élén a következő két évben, 1755–1756-ban. Nevéhez nem köthetünk irodalmi alkotást, csak egy teológiai tézist *Assertiones ex universa theologia* címmel.

Pray György¹⁷⁷ (1723–1801) – méltán az egyik legismertebb a kor jezsuitái közül – az 1757–1758-as tanévekben oktatott verselést a tanárjelölteknek. Nevéhez számos latin és német nyelvű munka kapcsolódik, főként a történelemtudomány művelőjeként tartják számon, de születtek verses alkotásai is, melyek közül a *De institutione ac venatu falconum libri duo* (1749) című solymászati verses értekezést érdemes megemlíteni, vagy a kisebb terjedelműek közül az *Eucharisticon carmen ill. ac rr. d. Benedicto Saigho...* című 1767-es versét.

Hebeler Jakab¹⁷⁸ (1722–1793) négy évig tanította a humaniorákat, 1759–1762 között. Emellett ő is jelentett meg műveket: *Institutiones brevis ad humaniores litteras discendas docendasque, Comoediae XV.; Notata graeca, hebraica, historica, geographia et mathematica*.

Grossinger Ferenc egyetlen évig állt a győri katedrán a kéziratok kötet tanúsága szerint,¹⁷⁹ 1763-ban, és ő az egyetlen a tíz tanár közül, akinek nem maradt fenn sem irodalmi, sem más tudományágból származó alkotása (vagy legalábbis mind a mai napig nem tudunk művet kötni a nevéhez). Viszont még valószínűbb, hogy itt valami elírás történt. Grossinger Ferenc nevű rendtagot ismer ugyan Lukács katalógusa,¹⁸⁰ de ő 1752-ben született, így nem valószínű, hogy 1763-ban, 11 évesen a katedrára állt. 1763-ban Győrben Lukács szerint¹⁸¹ is Grossinger Ferenc volt a repetensek professzora, de más évben nem találkozunk ilyen nevű rendtaggal. Talán a következő évek repetens-mesterének nevét írták el véletlenül.

Grossinger János¹⁸² (1728–1803) három évig töltötte be ezt a pozíciót, 1764–1766-ig. Számos verses és prózai alkotása maradt fenn mind nyomtatásban, mind kéziratban latin és német nyelven is, termékeny író volt, bár műveinek egy részét csak győri tartózkodása után írta meg. Így a földrengésről szóló prózai értekezését is: *Dissertatio de terrae motibus Regni Hungariae* (1783).

¹⁷⁶ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 205–206; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 531; Stögernél nem szerepel.

¹⁷⁷ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, VI, 1182–1191; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1276–1277; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 277 – 280.

¹⁷⁸ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 190; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 528; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 126.

¹⁷⁹ 118. E. 19, 209v.

¹⁸⁰ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 467. Sommervogel és Stöger katalógusaiban nem szerepel ez a név.

¹⁸¹ LUKÁCS, *Catalogus personarum...*, X, 163.

¹⁸² SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, III, 1865–1866; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 467; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 108–109.

Molnár János¹⁸³ (1728–1804) 1767-ben töltötte be a latintanár szerepét. Nevéhez vallási és fizikai művek kapcsolódnak, ő írta meg az első magyar nyelvű fizikakönyvet *A természetiokról* címmel 1777-ben.

Kirina Ferenc¹⁸⁴ (1732–?) 1768-tól a rend feloszlataásáig, 1773-ig tanított Győrben. Több verset is ismerünk tőle, ezek főleg alkalmi jellegű költemények, így az *Euchraisticon Benedicto Sajgo* vagy az *In natalem M. T. Augustae Elegia* címűek. Az ő nevéhez köthető az a négykötetes kézirat, mely a *Poetica et oratoria* címet viseli, és a Bakonybéli Apátság könyvtárából került Pannonhalmára. Kirinát bízta meg a pannonhalmi főapát 1776-ban, hogy jezsuita mintára szervezze meg a bencések repetensképzését. Kirina meg is kezdte a humanisztikus tárgyak ismétlését Bakonybélben, ekkor vihette magával ezt a jegyzetet, mely ily módon nyilvánvalóan a győri tanárképzőhöz köthető, az ott elhangzott tananyag írott formája.

Záró bejegyzések

A jezsuitáknál bevett szokás és előírás volt, hogy a tanév során írjanak és adjanak elő közönség előtt egy nagyobb lélegzetű költeményt illetve egy szónoki beszédet. Ezek a költemények és beszédek olvashatóak a tárgyalt kötetekben. Általában az ebédlőben zajlott az előadás, a nagyobb közönség pedig a többi diák és tanár lehetett, de van adat arról is, hogy egy nevesebb személy vagy felsőbb beosztású jezsuita páter volt jelen ezeken az alkalmakon. Ilyen bejegyzések állnak a versek végén:

Cecinit Carolus Kapuváry,¹⁸⁵

Cecinit 16 Maji Casparus Genner,¹⁸⁶

Cecinit Josephus Wernekingh coram R. P. Provinciali 25 Martii 1764.¹⁸⁷

Ezekből a mondatokból sok következtetést vonhatunk le.

Először is, hogy ezek a költemények valóban elhangzottak, mivel azt írják, hogy cecinit (vagy más költemények alatt előfordul a dixit, bár ez a ritkább), nem pedig az inscripsit/subscripsit vagy valamelyik másik írást kifejező igét használják. Valószínű, hogy az

¹⁸³ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, V, 1185–1189; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1040; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 234–235.

¹⁸⁴ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 1081; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 731; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 184.

¹⁸⁵ 120.b A. 3 jelzetű kötet 10. verse, 19r–20r.

¹⁸⁶ 120.b. A. 9 jelzetű kötet 14. verse, 75–80.

¹⁸⁷ 118. E. 19 jelzetű kötet 53. verse, 253r–255v.

előadást követően írta be a kötetbe mindenki a saját versét. Így lehetséges az, hogy minden költemény más kéz írása (leszámítva természetesen azokat az eseteket, mikor egy személy két verset is bemásolt).

Másodszor hogy ki volt az a repetens, aki ezt a költeményt elmondta. A fent említett példákban Kapuváry Károlyról, Genner Gáspárról és Wernekingh Józsefről van szó, de majdnem minden költemény alatt szerepel az író neve. Több esetben előfordul, hogy nem a nevet olvashatjuk, hanem az *Idem qui supra* kifejezést, és valóban megegyezik a kézírás az előtte lévő versével. Néhány esetben nem szerepel név, ekkor vagy a kézírás alapján lehet azonosítani a költőt, ha más verset is beírt a kötetbe, vagy végignézve Lukács *Catalogus*át kizárásos alapon meg lehet állapítani, ki az, aki az ott felsorolt nevek közül kimaradt a kézirat költői közül. Felmerülhet a kérdés, vajon kik voltak azok a repetensek, akik írhattak a kötetbe, ez kötelező formáság volt, vagy a legjobbak kiváltsága. Erre nem lehet egyértelmű választ adni. A repetensek száma évről évre változott, minden évben viszonylag kevesen voltak. Mivel ők már rendtagként végezték a képzést, a jezsuita adattárakban található róluk információ. Ezek alapján láthatjuk, hogy vannak évek, mikor minden diák írt a kötetbe, és vannak olyan évek is, mikor csak néhányan. A legkevesebben 1753–1754-ben voltak, ekkor 5–5 repetensről beszélhetünk, de míg 1753-ban mindannyian bemásolták versüket, addig 1754-ben csak négyen.¹⁸⁸ Érdekes, hogy 1750-ben a tizenegy tanárjelölt közül és 1755-ben a hat jelölből is csak négyen-négyen másolták ide versüket. A legtöbb diákot az ötvenes évek végén (1757–1759) és a hatvanas évek második felében (1766–1769) számolt az intézmény: minden évben tizenkettőt. Közülük egy-egy kivétellel mindenki bemásolhatta alkotásait, a költeményeket és a beszédek is – már amelyik évekből fennmaradtak ilyenek. Vannak olyan évek, mikor két versüket örökíthették meg e kötetekben (egy disztichonos és egy hexameteres költeményt): 1753-ban, 1767–1768-ban és az 1771–1773 közötti időszakban minden repetens, 1764-ben és 1769-ben pedig azok, akik írtak, kettőt írtak. Ugyanez a kiszámíthatatlanság jellemző az orációk beírására is. Mindössze hárman másolhattak be kétszer orációt a huszonkét év alatt. Így összességében elmondható, hogy a tárgyalt időszak 202 repetense közül 180-an írták a 267 költeményt és 103-an a 106 szónoki beszédet. Mindezt az 5. táblázat foglalja össze.

¹⁸⁸ Valószínű, ez utóbbi adat miatt írta azt Szabó Flóris, hogy ebben az évben csak négy repetens volt. SZABÓ, A *költészetoktatás elmélete...*, 472.

Év	Összes repetens	Verset író repetens	Versek száma	Orációt író repetens	Orációk száma
1750	11	4	4	-	-
1753	5	5	10	-	-
1754	5	4	6	-	-
1755	6	6	8	-	-
1756	8	8	5	6	6
1757	12	11	12	13	13
1758	12	12	12	11	11
1759	12	12	12	12	13
1760	11	11	11	5	7
1761	9	6	6	-	-
1762	10	6	6	-	-
1763	7	7	11	-	-
1764	8	8	16	-	-
1765	10	10	14	-	-
1766	12	12	12	-	-
1767	12	12	24	11	11
1768	12	12	22	11	11
1769	12	11	22	10	10
1770	8	8	16	7	7
1771	5	5	10	5	5
1772	8	8	15	6	6
1773	7	7	13	6	6
Összesen	202	180	267	103	106

5. táblázat

Harmadszor megállapítható belőlük, hogy a provinciális atya tisztelte meg személyével az előadást.

Végül nagy tanúsága e záró bejegyzéseknek, hogy megtudjuk, mikor hangzott el maga a költemény: a fenti példában 1764. március 25-én. Nem minden kötetben, illetve nem minden évben jelölték meg ennyire pontosan, mikor mondták el a költeményt vagy a beszédet, de sok helyen igen, így ebből is sok érdekes információ kerül napvilágra. Nincs adatunk az 1750–1756, 1765, 1770–1773 évek költeményeiről, illetve 1767–1770 közötti időszak orációiról. 1766-ban a verseknek csak egy részéhez írtak dátumot. A versek „felmondását” legkorábban február végén kezdték, ez 1758-ban és 1765-ben történt így. A költemények jelentős részét március–április folyamán adták elő, de nem ritka az sem, mikor erre csak májusban került sor. Egyszer-egyszer csúsztak csak át júniusra, mindössze három verset datáltak ebből a hónapból, a legkésőbbit június 12-én 1764-ben. Érdekes tendencia figyelhető meg 1763–1764-ben, mikor külön szedték az év elégiáit és poémáit.¹⁸⁹ Ebben az esetben előbb került sor az elégiákra, ezekről március folyamán adtak számot, s csak később, május végén következtek a poémák. Így lehetséges, hogy 1764-ben június közepére tolódott az utolsó diák. Más kötetekből is kiolvasható, hogy egy diáknak kétszer kellett előadnia: egy elégiát és egy poémát, de ekkor a

¹⁸⁹ Az 1771–1773-as években is így jártak el, de ekkor nem írtak dátumot a költemények alá.

két verset rögtön egymás után másolták be, ezeknek a dátumáról nincs adat, pl. 1750, 1753, 1755-ös években. Miután mindenki számot adott arról, hogy ismét járatos lett a versírásban, következett a szónoki beszédek ismétlése – írása – bemutatása. Erre hasonló körülmények közt kerülhetett sor. A két kötetből csak az egyik szolgál adatokkal a datálást illetően. Legkorábban június végén kezdték fölmondani a beszédek, 1758-ban már június 15-én. Nem meglepő, hiszen ebben az évben kezdték el legkorábban a versek bemutatását is. A beszédek túlnyomó többségére július-augusztusban került sor, a datált munkák közül mindössze kettő tolódt szeptemberre, a legkésőbbi dátum szeptember 7. 1759-ben. Ezek alapján jól kivehető a tanév menete: az év első harmadában valószínűleg ismételték, gyakoroltak, a második harmadban került sor a versek előadására, majd az év végén, a tanulmányok csúcsaként a szónoki beszédekre.

A versek műfaja, verselése és tartalma

A költemények mind műfajilag, mind tartalmilag igen széles skálán mozognak. Összesen huszonhat műfajban alkottak a repetensek. Ezek közül leggyakoribb az elégia, száznégyszer olvashatunk ilyen műfajú költeményt, s ez jól mutatja a tényt, hogy az elégiának megkülönböztetett helye volt a korban. Azt is jól megvilágítja ez, hogy ebben az időszakban nem azt jelentette az elégia műfaja, mint ma (erről bővebben a következő fejezet értekezik majd). Ez feltételezi a változatos témát. Nagy számban fordul még elő a poema és a poemation, az előbbi 29, az utóbbi 26 alkalommal. Ezek hexameterben írt darabok, szintén változatos témában. A többi műfajra jelentősen kevesebb példát találunk, némelyiket nyolcszor-tízyszer (epistola, metamorphosis, panegyricus stb.), másokat csak egy-két esetben választottak (idyllion, genethliacon, fabula stb.). Mindössze három olyan költemény van, melynek nincs a címben meghatározott, egyértelműen eldönthető műfaja, és szintén három olyan, amelyik kevert műfajú (pl. poemation és metamorphosis egyszerre). A műfajok számbeli megoszlásáról bővebb tájékoztatást a 6. táblázat ad.

Műfaj	Összesen
Continuatio	4
Dirae	2
Ecloga	6
Elégia	104
Enthusiasmus – lelkesedés	4
Epicedion – gyászének	8
Epinicia – győzedelmi dal, diadalének	9
Epistola	9
Epithalamium – nász dal	6

Eucharisticon – hálaadó költemény	3
Fabula	2
Fama	1
Genethliacon – szülinapi köszöntő	2
Idyllion – pásztordal	1
Óda	3
Methamorphosis	8
Panegyricus – ünnepi beszéd	10
Poema – költemény	29
Poemation – kis költemény	26
Polemico poetica	1
Propempticon – búcsúvers	10
Satyra	4
Soteria – ajándékok betegeknek	5
Syncharisticon – a hivatalát frissen elnyerő köszöntése	4
Visum poeticum	2
Vegyes	3
Nem meghatározható	3
Összesen:	26 műfaj
	269 vers

6. táblázat

A műfajok sok esetben meghatározott versmértéket kívánnak meg, például az elégia, láthattuk, mindig disztichonban kell legyen. A poema, a poemation és az ecloga csak hexameterben olvasható. A többi, kevesebbszer előforduló műfaj, fogalom mint az epicedion, epithalamium vagy a soteria stb. hol disztichonban, hol hexameterben szerepel. A versmértékek és műfajok viszonyát a 7. táblázat foglalja össze.

Versmérték	Műfaj
disztichon	elégia, epistola dirae, epicedion, epithalamium, fama, genethliacon, idyllion, metamorphosis, propempticon, soteria
hexameter	ecloga, poema, poemation continuatio, enthusiasmus, epicedion, epinicia, epithalamium, eucharisticon, fabula, genethliacon, metamorphosis, panegyricus, polemico poetica, satyra, soteria, syncharisticon, visum poeticum

7. táblázat

Ez a két versmérték szinte kizárólagosan uralja a köteteket, mindössze hét alkotás ritmikája tér el ezektől részben vagy teljesen. Négy vers kevert mértékű, ami alatt azt kell érteni, hogy egy versen belül előfordul a hexameter, a disztichon, a szapphói, az alkaioszi és az alkibiadészi mérték is. Három vers esetében más mértéket használtak a diákok. Érdekes megfigyelni, hogy a disztichonos és a hexameteres költeményeket olykor tudatosan is elhatárolták egymástól. Két kötetben, a 118. D. 12-ben és a 118. E. 19-ben nemcsak az évszámmal és a vezető tanár nevével indították az új tanév verseit, hanem azt is odaírták, hogy poemata vagy elegiae következnek-e, például 1771-ben: *Elegiae anni 1771* alatt öt vers

olvasható disztichonban, különböző műfajokban (három elégia, egy-egy soteria és metamorphosis), ezeket követi *Poemata ejusdem anni* szintén vegyes műfajú öt verse (ecloga, poemation, panegyris, satyra, epinicion), mind hexameterben. Mindkét részbe ugyanaz az öt diák másolta be a művét. Ugyanezt a megoldást alkalmazták 1763, 1764, 1772 és 1773-ban is. 1759-ben csak a poematát olvashatjuk. De bármilyen műfajról is legyen szó, ha az *Elegiae* című fejezetben áll, disztichonban, ha a *Poematában*, hexameterben íródott a vers.

A műfaji sokféleség a tartalom sokszínűségét is hozta magával, és a jezsuita oktatás célja egyébként is az volt, hogy az élet minden eseményére verssel vagy beszéddel tudjanak reflektálni. És valóban, bőséggel találunk verseket, melyek a hétköznapiakból merítik a témájukat, legyen szó akár esküvőről, akár temetésről, vagy jókívánságokról.

A jezsuiták a feltétlen uralkodó-hűségre nevelték diákjaikat, így szép számmal olvashatunk verset az uralkodókhöz vagy valamely családtagjukhoz, például született költemény I. Ferenc halálára, Mária Terézia egészségének visszatéréséért, Lipót főherceg esküvőjére, II. József erdélyi nagyfejedelem címére, az udvar Magyarországon való átutazására stb. A diákok reagáltak az elmúlt idők és saját koruk történelmi eseményeire is, így több verselőt is megihletett az orosz–török háború, a lengyelek hőstettei különböző háborúkban, az osztrák örökösödési háború mozzanatai, de született vers Corvin Jánosról, Nádasdi Ferencről vagy a nándorfehérvári győzelemről is. Figyeltek a környezetükben történő mindennapi eseményekre: így olvashatunk földrengésekről, egy-egy közelben megesett tűzvészről, vadászatról, vásárokról, frissen meghozott törvényekről, a győri kollégium pincéjében talált múmiáról, villámcsapásról, Pozsony új gázlámpáiról, mindenről, amit érdemesnek tartottak a megörökítésre. A tanulmányaik alapjául a klasszikus görög–római szerzők szolgáltak, ezért találkozhatunk az ő műveik átköltéseivel, antik témaválasztással (pl. Narcissus halála), vagy mitológiai szereplőkkel, akik valamely általános erkölcsi problémát tárnak az olvasó elé (pl. Bacchus és a nagyböjt), és egy ízben megjelenik előttünk a száműzött Cicero is. Az ókoriak hatása nemcsak a konkrét tartalmi elemek megjelenésén vehető észre, hanem a műfajválasztáson, stíluson is. Gondolhatunk itt az állatmesékre (pl. a farkas és a szőlő vitája a mértékletességről), a metamorfózisokra (pl. a patikárius kanárivá változása), eredettörténetekre (pl. a nyúli borok eredete) stb. Elkülöníthetünk verseket, melyek költészettani elmélkedéseknek foghatók fel: a tréfás költemények eredetéről, költői fordulatokról, a plagizáló költők ellen felemelték hangjukat, de a nagyszombati elégikusokat dicsérték.

Orációk

A gimnáziumi tanulmányok és a repetensképzésen ismételt tudásanyag csúcspontjának a szónoklattan számított. Kissé ellentmondásosnak tűnik ez a kijelentés annak tükrében, hogy sokkal több verseskötet maradt fenn mind a gimnáziumokból, mind a repetensképzőből. Sok érdekesség figyelhető meg abban a két kötetben, melyek a repetensek orációit tartalmazzák. A kötetek felépítéséről, a beszédek író tanárjelöltekről és az orációk datálásáról fentebb már esett szó.

Témájukat tekintve az orációk nagy hasonlóságot mutatnak a versekkel. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a rend központilag határozta meg, mely témákról érdemes és kell írni, függetlenül a formától.¹⁹⁰ A témák párhuzamossága jól megfigyelhető a győri gyakorlatban is. Általában véve több vallási témájú darabbal találkozunk itt, mint a verseskötetekben. Olvashatunk egyrészt beszédek szentekről, vallási ünnepekről. A rend nagy szentjéről, Gonzága Szent Alajosról például egy év (1756) kivételével mindig született ünnepi beszéd – és általában ezt helyezték az egyes évek nyitányaként az első helyre –, és több verset is az ő személye ihletett meg.¹⁹¹ Első királyunk, Szent István tiszteletére is mondtak beszédet és költeményt is. Reflektálnak a rend misszióira, a rendtagok új könyveinek megjelenésére, felemelik hangjukat a „bűnös” könyvek ellen, támadnak a rend ellen szóló embereket, és védik a Társaság javát keresőket. Több szónoklat foglalkozik XIII. Kelemen pápával, egyrészt a még életében hozott döntéseivel, másrészt halálával. A pápa halálának évében több érvelő beszéd is született, hogy a következő pápát melyik nemzetből (francia, spanyol, olasz) kellene megválasztani. Talán betudható a vallási témájú darabok számának megnövekedése annak, hogy ebbe az osztályba már csak rendtagok, tehát egyházi személyek jártak, és noha még legtöbbször nem volt felszentelt pap, ezzel a gyakorlattal akár már a prédikálásra is készülhettek, illetve ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a rend egyik fő feladata a misszió és ezzel együtt a hitvitázás volt. Szintén hasznát vehették a későbbi papi pályájukon a gyászbeszédnek vagy az esküvők alkalmára írt beszédnek, ezekre is találunk a két kötetben példát: Kazi János atya haláláról ketten is megemlékeznek.

Nem maradhatnak el az uralkodóház tagjainak életével foglalkozó orációk sem. Megjelenítik az aktuális háborúkat, hadvezéreket, tudósokat, a kor nagy embereit. Ugyanúgy

¹⁹⁰ Ezeket részletesen az 1735-ben kiadott *Instructio privata...* szabályozza a gimnáziumi tananyagra vonatkozóan. A repetensek munkájára nincs ilyen pontos utasításgyűjtemény, de mivel a repetensképzőt a gimnáziumi poéta és rétor osztály ismétlésének tekintjük, ezért az ottani szabályokat ide vonatkozóan is értelmezhetjük.

¹⁹¹ 120b. A. 9/4, 118. D. 12/4, 118. E. 1/29.

reflektálnak a környezetükben történő dolgokra, egészségre, betegségre, születésnapra, kinevezésre, ahogy ezt a versekben tették. Például Nádasdy Ferenc (1708–1783) fővezérré való kinevezéséről született beszéd és vers is. Fontos eseménye lehetett ez a kornak, két egymást követő évben (1758, 1759), két különböző repetenstanár (Pray György és Hebeler Jakab) is megírásra érdemesnek találta.

Műfajukat tekintve az oratio panegyricák (ünnepi beszéd) teszik ki a beszédek legnagyobb hányadát. Nagyobb számban előfordulnak még az oratio gratulatoriák (gratuláló beszédek) és oratio funebrisek, és csak egy-egy alkalommal találkozhatunk más műfajjal, mint például oratio consolatoria, apologetica, disuasoria, hortatoria (vigasztaló, védő, vád-, buzdító beszédekkel).

IV. AZ ELÉGIA

1. Az elégia mint műfaj

Az elégia műfaja mindenképp fogalmi tisztázásra szorul, mert definíciója eltér a mai irodalmi köztudatban megszokottétól. Ma a fogalom jelentése: valamilyen gyászos, fenséges dolog vagy esemény megéneklése, ennél fogva lírai műfaj. Az évszázadok során azonban sok változáson ment keresztül. Már az ókori görögöknél is volt egy válfaja, melyet a halottbúcsúztatókon énekeltek, tehát szomorú hangvétellű volt, de nem ez a kizárólagos témája, alaphangja, hangulata az elégiáknak. Alkalmas volt a műfaj a harci dal, a lakodalmi ének, a filozófiai elmélkedés és a szerelmi vallomás/gyötrődés megszólaltatására is.¹⁹² Közös jellemvonásuk, hogy epikus igénnyel lettek megszerkesztve, azaz a történelmi-társadalmi valóság egy részét vagy fiktív eseményeket mondanak el, de a költő sokszor személyesen is állást foglal a témájával kapcsolatban. Az elégiákra gyakran asszociatív gondolatsor jellemző, nem ritkák a körkompozíciók sem.¹⁹³ Narratív jellege miatt leginkább a *carmen epicum*nál találjuk mind a modern szakirodalomban (pl. Tóth Sándor Attila műveiben¹⁹⁴), mind az újkori poétikai könyvekben. A másik közös tulajdonsága ezeknek a költeményeknek a versforma: a disztichon, amely már a legrégebbi görög töredékekben is mindig tökéletes, könnyen gördülő, pontos szabályok szerint megszerkesztett, és nincs ez másként az újkorban sem. A 15–18. században egész egyszerűen disztichonban írt, hosszabb lélegzetű verset jelent az elégia. Sokszor nehezen választható el az epigrammától, mely rövidebb disztichonban írt költeményt jelent, olykor csak a hagyomány alapján sorolható be egy vers egyik vagy másik műfaji csoportba.

Mindezekkel összhangban áll a modern poétikakönyvek nagy része, de egy-egy árnyalatnyi különbségre felfigyelhetünk bennük. Csorba Piroska¹⁹⁵ úgy fogalmaz, hogy az elégia az ókorban fuvolakíséréssel előadott, disztichonban írt ének, melynek témája változatos (harcra buzdító, lakodalmas, életbölcsestéget hirdető stb.). Ma már nincsenek ilyen szigorú formai megkötései, ma azt nevezzük elégiának, amikor a költő a fájdalmát, szomorúságát verseli meg.

¹⁹² *Világirodalmi Lexikon* II, 1033–1035.

¹⁹³ ALBRECHT, *A római irodalom...*, I, 553–561.

¹⁹⁴ TÓTH, *A latin humanitas...*, II/1, 168–190; UŐ, *Jacobus Masenius Poétikája...*, 47–58.

¹⁹⁵ CSORBA, *Műnemek és műfajok...*, 54.

Ungvári Tamás¹⁹⁶ az elégia eredetét kutatva szintén kiemeli, hogy a görögöknél a disztichonban írt verset jelentette, de ő rövid magyarázatot is fűz hozzá. A görögöknél minden olyan vers, melyben hexameter és pentameter váltják egymást, elégia. A görög fülnek a nyugodt, bánatos hangzást adta a két sorfajta váltakozása, elégikusnak érezték a formát. Aztán az idő múlásával a forma levált a tartalomról, így már más tartalmakat is tudott hordozni. Tehát Ungvári is egyrészt az elégia formai követelményeit emeli ki, másrészt hangsúlyozza, hogy az eredeti jelentése a bánathoz, szomorúsághoz kapcsolódott.

Az eddigi összefoglalók tárgyalták az elégia ókori és mai jelentését, Szerdahelyi István¹⁹⁷ betölti a két korszak közti hiátust. Azt mondja, hogy az elégia a görögöknél és rómaiaknál versformát jelentett: az epigrammánál terjedelmesebb, disztichonban írt (kezdetben fuvolakísérettel előadott) költeményt, témától függetlenül. Ugyanebben az értelemben használták a középkori latinban és reneszánszban is. Mai értelme a 17–18. századi, német irodalmi gondolkodásban alakult ki, Schiller és Hegel nyomán.

Számos újkori poétikai mű tárgyalja a műfajt, így Vossius,¹⁹⁸ Masenius,¹⁹⁹ Juvencius²⁰⁰ vagy a Magyarországhoz is köthető Mösch Lukács.²⁰¹ Mindössze egyet érintenek az újkori kötetek közül, a Tóth Sándor Attila által is idézett Martin Opitz poétikáját 1662-ből, mely szerint az elégia nem más, mint szomorú dolgok és szerelmi ügyek megverselése, melyben panasz, halálvágy, vágyódás kap hangot.²⁰² Ezek szerint az újkorban is számoltak az elégia azon válfajával, mely a gyászos, szomorú érzésekhez, dolgokhoz köthető. A többi említett kötetnek viszonylag bőséges a szakirodalma,²⁰³ így inkább az elégiának az oktatásban, tankönyvekben játszott szerepét emelném ki, illetve ezekből merítve a „versalkotás” mikéntjét mutatom be. Ezt számos könyv, iskolai jegyzet, iskolai előírás és utasítás tárgyalja, melyek nagy része a jezsuiták nevéhez köthető.

Elsőként a hivatalos jezsuita tankönyv, Emmanuel Alvarez *Institutiones linguae latinae et graecae* című művét érdemes megvizsgálni.²⁰⁴ Könyvében két helyen kerül elő az elégia. Az

¹⁹⁶ UNGVÁRI, *Poétika...*, 194.

¹⁹⁷ SZERDAHELYI, *Műfajelmélet mindenkinek...*, 212.

¹⁹⁸ VOSSIUS, *Commentariorum Rhetoricorum...*; Uő., *Tractatus philologici de rhetorica...*

¹⁹⁹ MASENIUS, *Palaestra...*

²⁰⁰ JUVENCIUS, *Institutiones poeticae...*

²⁰¹ MOESCH, *Vita poetica...*

²⁰² TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 85. Martin OPITZ, *Buch von der deutschen Poeterey*, Halle, Max Niemeyer, 1876, 24. „In den Elegien hatt man erstlich nur traurige sachen, nachmals auch buchlergeschäfte, klagen der verliebten, wündschung des todes, brieffe, verlangen nach den abwesenden, erzehlung seines eigenen Lebens unnd dergleichen geschrieben; wie dann die meister derselben, Ovidius, Propertius, Tibullus, Sannazar, Secundus, Lotichius und andere aussweisen.”

²⁰³ Tóth Sándor Attila fentebb tárgyalt könyvein kívül írt róluk: BÀN, *Irodalomelméleti kézikönyvek...*; Uő., *Losontzi István...*, 215–229.

²⁰⁴ ALVAREZ, *Institutiones linguae Latinae...*

első részben a verslábak és verssorok tárgyalásánál²⁰⁵ a formára vonatkozó szabályokat foglalja össze röviden az *Observationes de Versu Elegiaco* cím alatt. Meghatározza, hogy mi a disztichon, példákkal szemlélteti, milyen legyen a pentameter csonka verslába, illetve az erre vonatkozó szabályok közül sorol néhányat. Például: a csonka versláb (hemistichium) helyesen egyszótagú szóra végződik, hacsak nem egyszótagú szó előzi azt meg, vagy ha a kiejtés durvaságát elízió enyhíti.

Magna tamen spes est in bonitate Dei. Ovid. I. de Pont.

Praemia si studio consequar ista, sat est. Ovid. 5. Trist.

Invitis oculis littera lecta tua est. Ovid. I. de Pont.²⁰⁶

Vagy Alvarez szerint kerülni kell a leoninusokat és rhopalicusokat, tehát amikor a sorok közepe és vége rímel, illetve az olyan sort, melyben minden szó egy-egy szótaggal hosszabb, mint az előző.

Leon. Quaerebant flavos per nemus omne favos.

Rhop. Spes Deus aeternae stationis conciliator.²⁰⁷

A kötet második része kevesebb elméleti részt, de annál több példát tartalmaz, tulajdonképp egy szöveggyűjtemény, melyben műfajok/formák szerint rendezte el Alvarez a műveket. Prózai szövegekkel nyit, Cicero leveleit és Curtius Rufus részleteit követik az elégiák a *Carmina elegiaca selecta ex Ovidio Nasone, et praecipuis quibusdam elegiarum scriptoribus veteris, ac recentioris aevi, una cum succinta de elegiaco carmine doctrina, et floribus ex Ovidio delibatis*²⁰⁸ címmel, majd a hexameterben írt versek zárják a kötetet. Az elégiák előtt azonban röviden összefoglalja, mit kell tudni erről a versfajtaról (ezt nem teszi meg a korábbi prózai szövegekkel és a következő rész hexameteres verseivel).

Az első paragrafusban az elégikus költemények természetéről és felosztásáról ír (§ I. *De natura et divisione elegiacae poeseos*). A szó etimológiáját a görög ἀπὸ τῆ ἔλεος λέγειν kifejezésre vezeti vissza, melyet latinul *elelolegeiának* mondhatunk.²⁰⁹ Ennél fogva első értelmében az elégia leginkább gyászos dolgot jelentett, majd használni kezdték a panaszkodás, óhaj, vágy kifejezésére is, végül bármely szerencsés eseményt, gratulációt vagy tréfát is ki

²⁰⁵ ALVAREZ, *Institutiones linguae Latinae...*, 268–269.

²⁰⁶ *Uo.*, 269. A kiemelések Alvareztól származnak.

²⁰⁷ *Uo.* A kiemelések Alvareztól származnak

²⁰⁸ *Uo.*, 427–430, 434 (szöveggyűjtemény az elmélethez: 430–434, 435–473.)

²⁰⁹ Ami annyit tesz, mint elmondani a részvétet, vö. TÓTH, *Jacobus Masenius...*, 47. Az elégia szó etimológiája mind a mai napig vitatott. Az ἔλεος-on tetszőleges formájú panaszdalt értettek a klasszikus görögök, ez lehet az alapja Hellmayr magyarázatának is, de ez a felfogás a modern szakirodalomban nem egyértelműen elfogadott, illetve némi kiegészítésre szorul. Vö. ALBRECHT, *A római irodalom...*, 553; TÓTH, *A latin humanitas...*, II/1, 169; *Világirodalmi Lexikon...*, II, 1033.

lehetett fejezni vele. Alvarez szerint két fajtáját szokták megkülönböztetni: *elegia epistolica* és *elegia narratoria*. A továbbiakban e két fajtát tárgyalja részletesebben.

A második paragrafus az episztola felépítését és szabályait veszi sorra (§ II. *De primo Elegiarum genere*). Egy helyesen megírt episztolában a következő részeknek kell meglenniük: *formula exordiendi, antecedens, connexio, consequens et formula finiendi*. (Azaz: bevezető formula, előzmények, következmények, következtetés és lezárás). Ezekről egy-egy mondatban foglalja össze a legfontosabb tudnivalókat, a helyes episztolaszerkesztés tanulmányozására pedig Ovidiushoz irányít. Két példaverset közöl, a versek mellett kapcsos zárójellel feltüntetve, melyik szövegrész melyik szerkezeti egységnek felel meg. A két vers: *Ferdinandus Gonzaga S. Aloysium Filium, a via et proposito religionis cui nomen dare festinabat, revocare conatur. Elegia epistolaris*, és a válaszvers *II. S. Aloysius Patri respondet atque in via, et proposito persistit*. A példák nem Ovidiustól valók, és más szerzőt sem nevez meg Alvarez, de feltünteti a forrást, ahonnan a verseket vette: „Sufficiam exempli causa Elegiarum par, quod ad declarandum ejusmodi epistolae artificium proponit P. Jacobus Masenius in Palaestra stili ligati. És visszakeresve Masenius Palaestra eloquentiae ligatae”²¹⁰ című kötetében valóban megtalálható a két vers.

A harmadik paragrafus nagyon röviden foglalja össze a tudnivalókat az *elegia narratoriáról* (§ III. *De altero genere elegiae*), mely szólhat vadászatról, játékokról, lakomáról. Szerkezetében megegyezik a fentebb tárgyaltakkal. Tárgya lehet továbbá ezeknek az elégiáknak: *natalitium, panegyricum, epinicium, propempticum* stb., melyeket Alvarez nem fejt ki, hanem Johannes Dekens poétikai művéhez irányít: „De his vide P. Joannis Deckeni S. J. Observationes Poeticas et nonnulla exempla inferius subiicenda.”²¹¹ Dekens valóban bőségesen tárgyalja ezeket az alműfajokat könyve 18. fejezetében.

A jezsuiták intézményeiből több olyan elméleti és gyakorlati jegyzetanyag maradt fenn kéziratos formában, melyek a téma szempontjából érdekesek.²¹² Így például az előző fejezetben is tárgyalt szakolcai repetensmester, Hellmayr Antal jegyzetei, melyek bőséges utasítást tartalmaznak az elégiára vonatkozóan is.²¹³ Jó példa ez arra, hogy a tömören fogalmazó tankönyvet hogyan bővítették és adták elő a tanárok, teljes összhangban a hivatalos előírással. A fejezet első részében összefoglalja, mit jelentett régen az elégia: szerinte a siratóhoz tartozott,

²¹⁰ ALVAREZ, *Institutiones linguae Latinae...*, 429–434; MASENIUS, *Palaestra...*, 34–39.

²¹¹ ALVAREZ, *Institutiones linguae Latinae...*, 434; DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, Caput XVIII. Carminum seu poematum variorum artificium, 74–117.

²¹² Például Paintner Mihály jegyzetanyaga 1771–1772-ből, P. Csákányi Imre vagy Riedl Xavér Ferenc jegyzetei, és Kirina Ferenc négykötetes kézirata.

²¹³ HELLMAYR, *Institutio ad literas humaniores...*, 173–200.

ahogy azt a görög neve is mutatja,²¹⁴ és milyen témákat versel meg ma (mármint az ő korában): szerelem, dicséret, fogadalom, gratuláció, háborús dicsőség. A stílusa családias, könnyed, érzelmekkel teli. Majd hosszasan sorolja a szép, könnyen gördülő hexameter és pentameter szabályait.²¹⁵ Ezekből néhány példa:

- hibás a hexameter, ha nincs benne cezúra, ha a 2. verslábban végződik egy szó
- hibás a hexameter, ha 4, 5, vagy 6 szótagú az utolsó szó
- elegánsabb a hexameter, ha a cezúrákat változatosan használják
- illetve ha a daktilus és a spondeus váltja egymást
- hibás a pentameter, ha több szó végződik a-ra
- nem jó a pentameter, ha melléknévre végződik
- mindenképp kerülni kell a gyakori elíziót, vigyázni az m hang elíziójára.

A következő fejezet az elégia beosztásáról, részeiről szól.²¹⁶ Az elégia mestere Ovidius, az ókorból Catullust, Tibullust és Propertiust érdemes még követni. Az újkori szerzők közül Petrus Lothichius Secundus, Herman Hugo, Guilielmus Becanus és Sidronius Hosschius lehet a példakép. Sorra veszi az elégia fajtáit: elégikus levél, elbeszélő, tanító és érzelmes elégia, melyek tulajdonságait bőségesen fejti ki.

Az elégia felépítésének szenteli a következő fejezetet,²¹⁷ érzékletesen, példákkal alátámasztva járja körül, hogyan kell anyagot gyűjteni, elrendezni, költői képeket beleszőni, a nagyobb részeket kisebbekre bontani. Röviden összefoglalva: először a vers anyagát kell kiválasztani, szem előtt tartva, mit milyen részletességgel kívánunk elmondani. A kiválasztott témát egy mondatba kell sűríteni, ez lesz majd az elégiában bővebben kifejtve, közben pedig mérlegeljük, mely szavakat lehet használni, és melyeket érdemes inkább elkerülni. Ezek után a főbb gondolatok kiemelése következik, melyeket meg is kell indokolni, ez lesz az elégia alapja. Ha kész az indoklás, bizonyítással lehet bővíteni, majd költői képekkel gazdagítani: ellentétekkel, hasonlatokkal, leírásokkal. Ezután lezárható a gondolatmenet. A terjedelmesebb anyagokat kisebb alaptételekre kell szétbontani. Mindezeket egy Krisztus születését leíró versen keresztül szemlélteti.

Ezeknek az elméleti anyagoknak, előadási jegyzeteknek a gyakorlati megvalósulásai a kolozsvári nemesi konviktus poétáinak és a győri repetenseknek a kötetei.

²¹⁴ Hellmayr is *ἐλεον λέγειν*-nek nevezi.

²¹⁵ HELLMAYR, *Institutio ad literas humaniores...*, 174–178.

²¹⁶ *Uo.*, 178–180.

²¹⁷ *Uo.*, 180–186.

2. Alműfajok, témák, alkalmak

A győri kötetek több esetben szétválasztják az adott év anyagát, így találhatunk egy évszám alatt *Elegiae* és *Poemata* főcímekeket, ahol értelemszerűen az előbbinél szerepelnek a disztichonos, az utóbbinál a hexameterben írt művek. A konkrét verscímek azonban sokszor egészen más műfajra utalnak, pl. *Epicedion quo duplex Austriae funus deploratur* vagy *Epithalamium Serenissimi Archiducis Ferdinandi et Aestina Beatricis, Epistola, qua Serenissima Poloniae Regina ab Augustissima nostra opem implorat*. Összesen tíz műfajban (alműfajban?) írtak elégiát, melyeket részben már Alvarez is említett, és melyek tanulmányozására Dekens művéhez irányította az olvasókat.

Nehéz megtalálni ezeknek a fogalmaknak a közös, összefoglaló terminusát, ezek műfajok-e, alműfajok vagy egyszerűen csak téma-meghatározások. Ebből kiindulva joggal vetődhet fel kérdésként akár még az is, hogy az elégia műfaj-e vagy csak forma. Ha ez utóbbi, akkor a formán belül műfajnak számít-e például a *dirae* vagy az *epicedion*. (Természetesen ugyanez a kérdés fennáll a hexameteres művek esetében is: a poéma mint műfaj és/vagy forma és azon belül a *panegyricon*, *genethliacon* stb. mint műfaj/alműfaj/téma. Ennek vizsgálata azonban nem feladata e dolgozatnak.) Már csak azért sem lehet egyértelmű választ adni erre a kérdésre, mert a szakirodalom sem egységes ennek megítélésében. Szörényi László így fogalmaz:

Az ekkori [18. század vége, 19. század eleje] termés többségét azonban lírai műfajok teszik ki. Legnagyobb bőségben az alkalmi költészetet művelik. E sokszor névtelen, esetleg ki sem nyomtatott, vagy csak alkalmi, párlapos nyomtatványként megjelent versáradatnak fő műfajai [a kiemelés tőlem Sz. V.], ahogyan azt egy, Budán és Nagyszombaton 1787-ben kiadott poétika meghatározza, a következők: „*Apobaterium*, quod redeuntibus accintur. *Dirae* seu carmen imprecatorium. *Dithyrambus* erumpentes affectus inopinatae laetitiae aut doloris vario carminum genere exprimens. *Epicedium* seu funebre luctum et lacrimas in morte continet. *Epinicion* de victoria gratulatur. *Epithalamium* seu *nuptiale* cani solitum.

Euchariaticum, quo beneficia celebramus, aut gratias agimus. *Genethliacum* seu *natalitium* carmen, quod natalem diem celebrat. *Panegyricon* complectitur laudes Deorum hominumque. *Propempticon* pergere abeuntes prosequitur. *Protrepticum* seu monitorium, quo instruimus, *Soterium* salutem redditam gratulatur. *Sylvae*, extemporalis effusio etc. etc.” A poétika névtelen szerzője klasszicista ízlésétől vezetve, leltározza ugyan e jellegzetes barokk alműfajokat, de

megjegyzzi, hogy tulajdonképp nem nevezhetők műfajnak, csak a tartalmat jelző módon ráragadt önálló jelzői a költeménynek.²¹⁸

A hosszabb idézet kettős célt szolgál. Egyrészt, hogy bemutassa, mennyire nem egységes a megfogalmazás e fogalmak közös terminusát illetően. Maga Szörényi is előbb műfajnak, majd alműfajnak nevezi, aztán a poétikakönyv nyomán kifejti, hogy tulajdonképp egyik sem, csak tartalmi összefoglalásai a verseknek. Másrészt a 18. század végi poétikakönyv – bár a teljesség igénye nélkül – összegyűjti, és nagyon röviden magyarázza e fogalmakat. A következőkben ezeket veszem sorra, egyrészt a fentebbi idézet, másrészt a repetens-versekben szereplő megállapítások és Dekens meghatározásai alapján.²¹⁹

Először következzenek azok a műfajok, melyeket a poétaosztályos és repetens hallgatók címeikben megjelöltek. A leggyakrabban használt műfajmeghatározás a disztichonos művek esetében az *elégia* és az *episztola* (vagy *elegia epistolaris*), melyek fogalmát és egymáshoz való viszonyát e korban már fentebb tárgyaltam, így ezek ismétlésétől most eltekintenek.²²⁰ Néhány dolgot azonban kiemelnék az episztola kapcsán. Ez az egyik olyan műfaj, mely az elégiáról leválva önállósodni tudott, és a magyar nyelvű költészetben is gyökeret vert. A magyar irodalomtörténet-írás szerint az episztola műfaja az 1770-es évek elejétől az 1820-as évek elejéig töltött be jelentős szerepet, magyarországi kezdeményezői Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc, jeles képviselői közé pedig Kazinczy Ferenc, Vitkovics Mihály és Berzsenyi Dániel tartoznak.²²¹ A 18. század közepéig uralkodó felfogás, hogy a *carmen epistolicum* „levélbeli dolgokat tárgyal,”²²² és nem foglalkoznak vele a poétikák részletesen, mivel az az alkalmi költészetnek csak egy műfaja. Pedig ahogy láttuk Alvareznál és Maseniusnál is jelentősebb helyet foglalt el, mint a többi alkalmi műfaj. Labádi Gergely írja a magyar episztoláról értekezve, hogy a 19. század elejétől, a horatiusi költői levél előtérbe kerülésével az episztola címzettje már egy nagyobb közönség, és nem az a személy, aki a vers fölé van írva.²²³ Figyelembe véve a latin nyelvű költészetet is, ez az időpont legalább egy 50–100 évvel korábbra tehető. Gondolhatunk itt olyan versekre, melyek eleve nincsenek konkrét személyhez címezve,

²¹⁸ SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 105. A latin idézet forrása: *Institutionum poetiarum libri*, Budae, Tyrnaviae, 1777, V. 1.

A korabeli poétikai kézikönyvekkel való összevetésben vizsgálta Báthory Orsolya a Batthyány József érsekhez címzett költemények alműfajait: BÁTHORY, *Az irodalmi reprezentáció...*, 236–247; BÁTHORY, *Genres of Literary Representation...*, 297–307.

²¹⁹ A 18. századi poétikai műveket a fejezet további részében szakirodalomként használom, mivel ezek tartalmazzák az adott fogalmakat a korban használt legpontosabb módon, másrészt a modern szakirodalom igen hiányos e tekintetben vagy nehezen hozzáférhető.

²²⁰ Lásd még: TÜSKÉS–KNAPP, *Levélméletek...*, 361–389.

²²¹ LABÁDI, *A magyar episztola...*, 11.

²²² *Uo.*, 34; BÁN, *Irodalomelméleti kézikönyvek...*, 32–33.

²²³ LABÁDI, *A magyar episztola...*, 19.

vagy a címzett általánosságban meghatározott, például egy barát, és a versek egy közérdekű „problémát” járnak körül.²²⁴ Tehát a 17–18. századi latin nyelvű episztolában már megvolt mindaz, amiből ki tudott nőni egy Barcsay vagy egy Orczy. Labádi szerint a 18. századi poétikákban a levél egy forma, ahol nincs jelentősége a kötött vagy kötetlen alaknak (próza vagy vers). Ezt a gondolatot is mindenképp érdemes végigjárni, ha már a forma-műfaj-tartalom kérdése felmerült. Mindegy, hogy próza vagy vers, mindegy, hogy disztichon vagy hexameter, a lényeg a mondanivaló. Ez az episztola kapcsán jól megragadható. Noha a repetensek *epistola/elegia epistolaris* meghatározással jelölt versei mind disztichonos művek, és ha visszanyúlunk az időben a műfaj jelentős alkotóihoz, akkor azt látjuk, hogy Ovidius is ezt a formát kedvelte levelei megírásakor, de például Horatius hexameterben fogalmazta meg „elküldendő” gondolatait. Sőt ezzel a terminussal illették a prózai levelet is. Ebből az is következik, hogy egy-egy ilyen alműfaj nem köthető szorosán egy verselési formához. Például annak ellenére, hogy mondjuk epinicionum megjelöléssel csak hexameterben írt műveket találunk a vizsgált költemények közt, azokat meg lehetett volna írni disztichonban is. (Amire bőséges példát találunk verseskötetek, aprónyomtatványok lapjain.)

A *dirae* átkozódó költeményt jelent.²²⁵ Dekens szinonimaként az *imprecationes* és az *exsecrationes* szavakat használja, melyek értelme szintén elátkozás, megátkozás. *Dirae* a bosszúálló istennők, akik rontást, pusztulást tudnak hívni az ellenségre. Ezekben a költeményekben a poéták könyörögnek, és azt kérik az ellenségük számára, ami leginkább rémiszti őket. Példaként főként ókori szerzőket hoz Dekens: Ovidius *Ibis*-ét, Catullusnál Ariadné alakját vagy Didót Vegiliusnál, illetve Wallius egy versrészletét idézi. A repetensek versei közt találhatunk ilyen költeményeket a kritikusok vagy a tehetségüket elpazarló költők ellen.²²⁶

Az *enthusiasmus* alműfaja nem szerepel sem Dekens művében, sem a Szörényi által idézett *Institutionum poetiarum libri*ben. A görög ἐνθεος (lelkesült, rajongó) szóból származhat, vagy ἐνθουσιάζω – áldozatot mutat be, ennél fogva jelentése leginkább lelkesítő vagy lelkesedő költemény. Ez a jelentése jól illeszkedik a repetensek által használt témákhoz is, pl. Joannes Harmayr *Venatio Aprorum per Methamorphosim poeticam in Aucupium Fringillarum Enthusiasmus super pugna, victoria, et Prussorum captivitate ad Maxen prope*

²²⁴ Pl. a repetensek versei közül: Antonius ABEGG, *Epistola Elegiaca Philosophiae Iaurinensis ad Divam Mathesim, qua ejus opem sibi deesse queritur*; Franciscus Xaverius VERNEDA, *Epistola Elegiaca qua Mathesis Cassoviensis gratulatur Mathesi Tyrnaviensi de specula astronomica*; Joachimus GRUNDTNER, *Epistola, qua Pater filio respondet ad litteras consolatorias ob mortem Matris 10 Kalendas Apriles ad se Neosolium missas*; Joannes CSEREI, *Elegia Epistolaris. Siculor ad Siculos, ut Patriam repetant*.

²²⁵ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 94–95 (§ VI.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116. A 33. jegyzetben megadja a fentebbi idézet magyar fordítását; *Historisches Wörterbuch...*, 2, 1185–1197.

²²⁶ Franciscus GYURKOVICS, *Dirae in Imperatos Criticos*; Michael TRENKA, *Dirae in Poetastros qui sacra arte abutuntur ad famosos libellos, vulgo Pasquillos*.

Dresdam die 20 et 21 Nov.,²²⁷ melyben a hétéves háború egy győztes csatája miatt lelkesedik a szerző.

Az *epicedion* (vagy *epicedium*) temetési ének, amely a halál fölött érzett gyászt és szomorúságot tartalmazza.²²⁸ Dekens több fajtáját is felsorolja. Ezek közül néhány a teljesség igénye nélkül:

- amikor könnyekkel nedvesít a halál hírért hozó episztola
- elégia, melyet egy látogató küld vagy ír a szomorkodónak
- gyászolnak a városok egy püspök vagy más temetésén
- a költő siratja a halottat, mert elvesztette benne legjobb barátját
- az elhunyt viselt dolgait dicséri
- amelyben felsorolják a jótéteményeit stb.

Természetesen mindehhez bőséges példaanyagot halmoz föl szemléltetésként, leginkább Ovidiustól, de újkori szerzők művei is szerepelnek a listán, mint Hosschius és Lotichius. A következő paragrafusban a gyászének egy alfaját tárgyalja, az állatok halálára írt verseket (*Epicedium bestiarum*). Abból indul ki, hogy Ovidius is írt elégiát a papagáj (Ovidius *Amores* II, 6.) vagy Lotichius egy delfin halálára. Ezekben lehet dicsérni az állat szépségét, el lehet mondani, mit evett, milyen természete volt, miket csinált. A madarakat és szelíd állatokat az elíziumi mezőkre lehet helyezni. Ez az alműfaj sem volt ismeretlen a poézist tanulók számára, született vers egy kolozsvári poéta, Szegedi János tollából a régens kanáriájának halálára: *Epicedion canariae reverendi patris regentis*.

Az *epinicia* (*epinicium carmen*, *epinicion*; ἐπινίκια – győzedelmi dalok) győzedelmi dal, diadalének, üdvözet a győzelem alkalmából.²²⁹ Dekens elvárásai szerint az elégia közelítsen ahhoz a győzedelmi menethez és a diadalmas bevonulás pompájához, mely egykor a római császároké volt, ahol körülhordozták a zsákmányt és mindazt, amit az ellenségől szereztek (tárgyak, foglyok, vezérek), a győztes hadvezér négylovas fogaton vonuljon be, és arany vagy elefántcsont koszorúval legyen megkoronázva. Mutassák be e költemények a boldogság jeleit, úgymint: ünnepi tüzek fellobbanása, tubák, kürtök stb. ünnepi felhangzása,

²²⁷ További versek: Josephus VINDPLICHER, *Bacchanalia Europae acta in Aula Plutonis et Proserpinae. Enthusiasmus*; Ignatius PLANCK, *Gladius Domini et Gedeonis, sive Inexpectatissima juxta ac felicissima Schweidnitzij Expugnatio Kalendis Octobribus An. 1761. per Ducem Gedeonem Laudon. Enthusiasmus*

²²⁸ DEKENUS, *Observationes Poeticae*, 106–117 (§ X–XI.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116; *Historisches Wörterbuch...*, 2, 1250–1251.

²²⁹ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 90–94 (§ V.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116; *Historisches Wörterbuch...*, 2, 1293–1294.

lakomák és táncok. Példákat sorol mind ókori, mind neolatin költők műveiből: Ovidius, Horatius, Hosschius, Wallius.

Az *epithalamiumot*, vagyis a nászdalt (ἐπιθαλάμιος – nászadal) a menyegzőkön szokták énekelni.²³⁰ Ebben a költő kezdje azzal, hogy elérkezik a menyegző napja, hívja segítségül a házasság isteneit és istennőit (Cupido, Venus, Juno stb.), majd bőségesen írjon a házasulandó felekről, külső-belső jó tulajdonságaikról, végül könyörögjön az új házasokért.

Az *eucharisticonban* (vagy *eucharisticum*; εὐχαριστέω – kimutatja háláját, hálaímat mond) a jótéteményeket üdvözöljük, vagy hálát adunk.²³¹ Hálát lehet adni egyrészt Istennek jótéteményeiért, ahogy ezt tette egy kolozsvári diák, Szacsvai Ferenc *Eucharisticon Deo pro constituta peculiari titulo Beata Virgine Patrona Hungarorum* című versében, másrészt bármely egyházi vagy világi személynek, például Ignatius Bohm, *Eucharisticon Regi Hispaniarum ob nostros e carcere dimissos, et exules pecunia adjutos*.²³²

A *fabula* talán kevesebb magyarázatra szorul, mint az eddigi alműfajok, mivel ez nem távolodott el eredeti jelentésétől, mint az elégia: erkölcsi tanulságot megfogalmazó állatmesét jelentett akkor is és ma is.²³³ A repetensek két alkalommal írtak fabulát: 1756-ban Josephus Mitterpacher egy eredetmondát a nyúli borok eredetéről, majd 1761-ben Antonius Vianini a holló és róka meséjét alakította át allegorikus tanköltménnyé.²³⁴

A *fama* szintén nem szerepel a poétikák fogalmai között, és a repetensek versei közül is mindössze egynek címében olvashatjuk: Carolus Uhl, *Fama, quod de praelio Loboschizensi ficta sparserit, accusatur et crimine solvitur*. Leginkább híradásnak, pletykának lehet értelmezni.

A *genethliacon* (vagy *genethliacum*; γενέθλια – születésnap ünnep) vagy *natalitium carmen* születésnap köszöntő költeményt jelent.²³⁵ Dekens két fajtáját különbözteti meg, ennél fogva két paragrafusban tárgyalja. Először arról a köszöntő versről beszél, melyet akkor énekelnek, mikor megszületik valaki. A *genethliacon* ebben a fajtájában először az isteneket kell megszólítani (Venus, Lucina stb.), hogy legyenek a gyermekkel, majd mondják el, hogy örül az ég és a föld, a városok és az erdők a kisgyermek születésének. Fogalmazzanak meg jókívánságokat, ígérjenek neki szép jövőt. A *genethliacon* másik fajtája a tényleges születésnap

²³⁰ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 74–78 (§ I.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

²³¹ SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

²³² További ide illő vers: Georgius PRAY, *Eucharisticon Ill. ac Rso. Dno. Benedicto Sajgho ordinis S. Benedicti*.

²³³ *Historisches Wörterbuch*, 3, 185–198.

²³⁴ Josephus MITTERPACHER, *Fabula de origine Nominis, et Vinearum Nyulensium*, 118. E 1, 211–218; Antonius VIANINI, *Corvus, Vulpes, et Gallinae. Fabula, sive lusus Allegoricus et Carmen Didacticum ex apologo Morali Sancti Cyrilli quo Foedus Prusso-Anglicum adversus Gallo-Austriacos adumbratur*, 118. E 19, 142r–147v.

²³⁵ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 78–85 (§ II–III.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

köszöntő, melyet a költő vagy saját magának, vagy bárki másnak írhat. Vezessék be azzal, hogy eljött ez a nap, sorolják fel a jegyeket, melyek alatt született az illető, el lehet mondani mindazt, amit a másik fajtánál már tárgyalt. A barátnak kívánjanak minden szépet és jót, hogy szerencsében és boldogságban teljenek a napjai, és legyen hosszú élete. Természetesen ezekre is bőséges példaanyagot hoz Dekens.

Az *idyllion* (vagy *idyllium*) jelentése az újkorban saját kis kép, ebből eredve pedig kis elbeszélő költemény, különösen kis pásztori költemény, pásztorodal.²³⁶ Elsőként Theokritosz nevezte így pásztorokról szóló mítoszait. Párbeszédeinek reális a tematikája, falusi vagy városi környezet realista rajzát adja. E műfajhoz sorolható Vergilius *Bucolicája*, ami miatt az idill és az ecloga fogalma összemosódott. Schiller megfogalmazása szerint az idill olyan irodalmi alkotás, melyben a természet és az eszmény „öröm tárgya, mivel mint valóságot képzelik el.”²³⁷ Az ártatlan és boldog emberiség költői ábrázolása. Ebben az alműfajban egyetlen repetens költemény olvasható Marianna főhercegnő látogatásáról egy újonnan épített jezsuita lelki gyakorlatos házba.²³⁸

A *metamorphosis* görög latin kispikái műfaj, amely emberek, istenek állattá, növényé vagy más jelenséggé változását teszi meg témájának. Formailag lehet verses vagy prózai. Általános értelemben olyan epikus történet, melyben a szereplők nembeli lényegjegyei csodás módon megváltoznak. A világ minden táján előfordul az antikvitástól az európai irodalmakig. Különösen jellemző a mitológiai és allegorikus elemeket kedvelő barokk eposzra, elbeszélő költeményekre.²³⁹ A műfaj méltán legismertebb képviselője Ovidius a *Metamorphosesszel*, bár ő a nagyeposz műfaját, és ezzel a hexameteres formát választotta.²⁴⁰ A repetensek költeményei közt egyaránt találunk hexameteres és disztichonos metamorphosisokat.

A *panegyricus* (vagy *panegyricum*; πανηγυρίζω – nyilvános ünnepségen részt vesz, ünnepi beszédet tart) istenek vagy emberek magasztalását tartalmazza, ünnepi beszéd.²⁴¹ Dekens a műfaj meghatározásánál kiemeli, hogy panegyricust mondhattak szónoki beszéd formájában az orátorok, és kellően díszített költemény formájában a költők. Számunkra jelen keretek között ez utóbbi az érdekes. Itt is pontos szabályokat sorol fel, és bőséges példaanyaggal támasztja alá azokat. Dicsérni lehet a jelen kor eseményeit, embereit. Egy hőst lehet úgy

²³⁶ FINÁLY, A latin nyelv..., 932; *Historisches Wörterbuch...*, 4, 183–201.

²³⁷ *Világirodalmi lexikon*, IV, 725–726.

²³⁸ Franciscus Xaverius RIEDL, *Idyllion De Domo Exercitiorum in Maur perfecta ab R. P. Franc. Dolfin Annaeae Domus Rectore cum eam Serenissima Archidux Mariana praesentia sua, comitantibus P. P. Molindes Fischer et Lob cohonestavit*, 118. E 1, 329–338.

²³⁹ *Világirodalmi lexikon*, VIII, 334–335.

²⁴⁰ ALBRECHT, A római irodalom..., 593–594; FALUS, A római irodalom..., 292–299.

²⁴¹ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 85–90 (§ IV.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116; *Historisches Wörterbuch...*, 6, 495–501.

dicsérni, ha a magasztalás az ellenfél szájából hangzik el. Azoknak, akik dicséretre méltóak, a költemény végén a „Salve” üdvözlési forma jár. Mindezekre a példákat ismét ókori és újkori szerzők műveiből meríti. A repetensek mindössze tíz alkalommal jelölték meg címeikben ezt a műfajt.²⁴²

A *propempticon* (vagy *propempticum*) búcsúvers, a külföldre utazókat kíséri.²⁴³ Akkor szokott elhangozni, ha valaki elmegy vagy elhajózik, ebből adódóan a költemények ezen fajtáját szokták *praemissum* vagy *praemissorium carmennek* is nevezni a görög *προπέμτω* szóból, melyben a *πρό* a *prae*, a *πέμπω* pedig a *mitto* szónak felel meg. Ebben különösképpen híres emberek eltávozásáról legyen szó, kívánjanak szerencsés utat, és fogalmazzanak meg jókívánságokat. Hívják segítségül az isteneket, hogy velük legyenek, kedvező szelet biztosítsanak, az akadályokat elhárítsák. Ilyeneket olvashatunk Vergiliusnál, Ovidiusnál és Horatiusnál, de Becanusnál és Hosschiusnál is található rájuk példa. A poéták és repetensek ilyen költeménnyel például Hadik Andrást, Károly lotharingiai herceget vagy a nápolyi királyt tisztelték meg.²⁴⁴

A *soteria* eredeti jelentése ajándékok, melyeket betegeknek adnak. Ebből alakult ki az üdvözlő vers azon fajtája, melyet valaki felgyógyulására mondanak.²⁴⁵ Dekens a fejezet címében kiemeli, hogy egy semlegesnemű, többesszámú szóról van szó, mivel a *soteria*, -ae az egészséget jelenti, és a *soteria*, -orum az az ajándék, emlékjel, felajánlott cselekedet, melyet a visszaszerzendő vagy visszaszerzett egészségért mutatnak be az isteneknek. Ilyen verset lehet saját vagy valaki más felgyógyulására írni. Mindenképp meg kell benne említeni a beteg állapotát, és meg lehet benne fogalmazni a haláltól való félelmet, fájdalmat, főleg, ha fiatal éveiben jár valaki. A repetensek írtak ilyen témájú verset rendtársuk vagy a pápa egészségének visszatéréseért.²⁴⁶ Az egészség-betegség képe, a tünetek sorolása és a könnyörgés a felépülésért jelentősebb téma a kor költészetében, mint ahogy ez a műfajmegjelölés mutatja. A címeiben mindössze hat alkalommal nevezték a poéták verseiket *soteriának*, de sokkal többször írtak

²⁴² Pl. Georgius SZERDAHELYI, *Panegyricus Mariae Theresiae Reginae Hungariae Apostolicae Titulo a P. M. Clemente XIII. ornatu*; Joannes RINGAUFF, *Panegyricon Heroibus Ordinis Theresiani Dresda 23 Januarii solenni pompa inauguratis*; Michael TÁSCHLER, *Panegyricus Fortitudini Christianae 70 Mancipiorum, qui mense Septembris Archithalassi Turcici navim praetoriam Poarta Ottomania appellatam, 90 tormentis, et 700 militum prosidio instructam, impensisque opibus oneratam; superato, caeso, aut in mane praecipitato 300 militum prosidio, occupatam, ex archi pelago feliciter profugi Melitam deduxerunt.*

²⁴³ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 95–101 (§ VIII.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

²⁴⁴ Antonius TORMA, *Propempticon Excellentissimo C. Andreae ab Hadik, Franciscus Xaverius DEMETER, Propempticon Carolo Duci Lotharingiae in Belgium, ut fama est, abituro*, DENGLER Franciscus de Paula, *Propempticon Regi Neapolis in Hispaniam Naviganti*

²⁴⁵ FINÁLY, *A latin nyelv...*, 1851; DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 101–106 (§ IX.)

²⁴⁶ Michael PATZIER, *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed n. diva ob mortem illius, quae interea conrecura est*; Franciscus BABAI, *Soteria Clementi XIII. Pontifici Maximo ob recuperatam valetudinem*

ilyen témában nemcsak ők, hanem a nevéssé vált költők is. Például Makó Pál *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae* című verse is ilyen jellegű, mégsem nevezte azt soteriának. A betegség témájával a dolgozat egy későbbi fejezete bővebben foglalkozik majd.

A *syncharisticon* műfajával se a Szörényi által idézett forrás, se Dekens poétikája nem foglalkozik. Itt Jacob Masen poétikakönyve nyújt segítséget. Eszerint a *syncharisticon* a hivatalát frissen elnyerő személy köszöntésére írt vers.²⁴⁷ Ilyen műfajú verset a repetensek Nádasdy Ferenc kinevezése alkalmából és II. József római királlyá való koronázásakor mondtak.²⁴⁸

Még egy meghatározással érdemes legalább említés szinten foglalkozni, ez pedig a *continuatio*. Ez elsöre szintén valamilyen (al)műfaj benyomását kelti, de ha a repetensverseket vizsgáljuk, rájövünk, nem egészen erről van szó. A szó jelentése szakadatlan folytatás, egybefüggés, körmondat.²⁴⁹ És valóban ebben az értelemben használják. Minden esetben, mikor ez a fogalom előkerül, az előző vers(ek)nek vagy témá(k)nak a folytatásáról van szó. Így például az 1758-as évben: Iosephus Ibellaker *Elegia didactica de ratione legendi et imitandi veteres Poetas* című elégiáját Franciscus Xaverius Gossner *Continuatio de ratione imitandi Poetas* című költeménye követi. Vagy tíz évvel később, 1768-ban egy hosszabb sorozat olvasható ilyen cím alatt: Franciscus Michl, *Expediatio Polemico Poetica Adversus Castrum Ignorantiae a poetis recentioribus inchoata, ab antiquioribus terminata studio ac opera P. Jacobi Balde* – Franciscus Csermák, *Continuatio et Valle Elysia Poeta evocantur et de nonnullis Bellicis muniis consultant* – Franciscus Höck, *Continuatio de tempore aggressionis consultatur cum Crisi nonnullorum Poetarum* – Antonius Grueber, *Continuatio ejusdem expeditionis, apparatus ad aggressionem faciendam* – Michael Zamaróczi, *Continuatio ejusdem materiae, aggressio castrum*.²⁵⁰

A kolozsvári poéták és a repetensek ezeket az alműfajokat használták, de ha megnézzük a Szörényi által idézett forrást és Dekens művét, láthatjuk, hogy ezzel egyáltalán nem merítették ki a teljes palettát. Következzenek most röviden mindazok, amik eddig nem szerepeltek. Ezeknél a fogalmaknál nem részletezik a források, hogy milyen versformát kívántak, tehát lehetnek-e az elégius versmérték alműfajai, de mivel a dolgozat a legteljesebb képet igyekszik megrajzolni az elégia műfajáról, mindenképp szükséges legalább egy-egy mondatban

²⁴⁷ MASENIUS, *Palaestra...*, I, 76.

²⁴⁸ Georgius EHRLINGER, *Syncharisticon Comiti Francisco Nadasdio de Mareschalli dignitate addita dignitati Bani Croatiae et Equitis Ordinis Theresiani*, Iosephus WERNEKINGH, *Syncharisticon in Coronationem Iosephi II. Regis Roannorum*; Iosephus PULL, *Syncharisticon Iosepho II. Rom Imperatori*

²⁴⁹ FINÁLY, *A latin nyelv...*, 483.

²⁵⁰ Példa olvasható a *continuatio* a poémák, tehát a hexameterben írt művek közt is: Franciscus MUNIER, *Poemata Anno 1750. Jaurini a Repetenti dicta. Poema erepto Anno 1598.* – Carolus WAGNER, *Continuatio Poematis ejusdem* – Carolus REINHARTEN, *Continuatio Poematis ejusdem*.

megemlíteni ezeket is. Az *apobateriumot* a visszatérők tiszteletére éneklik. A *dithyrarambus* a váratlan öröm vagy fájdalom költői érzelmeit különféle költeményekkel festi meg. A *protrepticon* (vagy *monitorium*) oktat, tanít, int. A *sylvae* alkalmi rögtönzés.²⁵¹ A *vota* a *dirae*, az átkozódások ellentéte, a jókívánságok megfogalmazása.²⁵²

A vizsgált jegyzetekben, verseskötetekben szerepelnek továbbá olyan műfajok, melyek – az átnézett anyag tanúsága szerint – nem lehetnek disztichonban, tehát nem elégiák. Ezek a következők, minden magyarázat nélkül: *ecloga*, *ode*, *poema*, *pometion*, *polemico poetica*, *satyra*, *visum poeticum*.

3. Elégia a költők szemével

Az elmélet után vizsgáljuk meg, mit gondoltak maguk a poéták a költészetről, azon belül az elégia műfajáról. Mert ezek a kérdések többeket foglalkoztattak a 18. században, olyannyira, hogy versbe öntötték azokat. Több olyan költemény született a korban, melyek felfoghatók költői elmélkedésnek, önértelmezésnek a költői létet, műfajválasztást, költészetet illetően. Tulajdonképpen műfajelmélet szólal meg disztichonokba szedve ezekben a költeményekben. Felsorakoztatnak bennük ellenvetéseket, miért nem ildomos mégsem elégiát írni, és megnevezik az elődöket, akiket utánozni érdemes, ha mégis ebben a műfajban akar valaki alkotni. A téma elvontságát, nehézségét jól mutatja, hogy a kolozsvári kötetben nem található ilyen jellegű alkotás. Valószínű túl komolynak és minden bizonnyal fölöslegesnek gondolták a vezető tanárok egy gimnazista diákkal erről verset íratni. Ott kevésbé az elmélet volt előtérben (főleg műfajelmélet), sokkal inkább a gyakorlati dolgokra törekedtek. Mindebből következik, hogy a repetensek anyagában és a megjelent verseskötetekben olvashatunk csupán erről. A repetensek idősebbek és érettebbek lévén jobban meg tudták fogni ezt az elvont témát. Másrészt, mivel nekik előbb-utóbb tanítaniuk kellett, kénytelenek voltak az elméletet is alaposabban tanulmányozni, elsajátítani, megérteni. Így születhettek a meg a következő alkotások. Természetesen nemcsak az elégia műfaja kerül szóba, amikor azt írom, hogy

²⁵¹ SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

²⁵² DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 95 (§ VII.)

műfajelmélet. Olvashatunk a tréfás költemények eredetéről, egy-egy költő megjelent műveiről, a jezsuita poétika virágzásáról, a legújabb költői ízlésekről stb.²⁵³

A jezsuiták büszkék voltak arra, hogy tagjaik magas színvonalon művelték a latin költészetet (műfajtól függetlenül). Erről tett tanúbizonyságot Korbéli Antal elégiájában.²⁵⁴ A vers elején siratja a költészetet, mely a görögöknél meghalni látszott, majd egy hirtelen időbeli ugrással Loyolai Szent Ignáchoz ugrik, és lelkendezik, amiért a Társaság neves költőket tud felmutatni. Néhány mondat erejéig ír az egyes műfajok/formák jellemzőiről. Az elégiáról mindössze egy fél sorban beszél:

Arripit hic elegos, grandis tuba praeplacet illi
fortia Maeonio qua canat arma sono. (101–102. sor)

Eszerint egyesek az elégiához nyúlnak. Másoknak a nagyszerű tuba tetszik, ők harci, hősi, homéroszi hangzással éneklük a bátor fegyvereket. Közismert, hogy az ókoriaknál különböző hangszerekkel kísérték az egyes műfajokat, így a líra kísérője mindig a lant, az ódáé vagy kithara vagy aulosz; a rómaiaknál a színjátszás kezdeteikor tibiát használtak az etruszk zenészek. A zene elválaszthatatlan volt a verstől és a tánctól, sokkal inkább része volt a mindennapi és vallásos életnek, de még a harctereknek is. A versrészletben említett tubával (melynek görög megfelelője a szalpinx) azonban elsősorban nem zenei célokat szolgáltak, jeladásra használták a csatatéren.²⁵⁵ A rómaiaknál megkülönböztetett szerepe volt a katonazenének, a hadseregben a zenészek külön csapattestet alkottak. Legfontosabb hangszereik: a tuba (erős hangú, egyenes szárú, fémből készült); a cornu (szarvból vagy rézből kör alakúra hajlított); a bucina (csiga alakú, trombitaszerű); és a lituus (éles hangú, alsó végén görbített, fémből készült). A különböző hangszerek hangja különböző jelzéseket, parancsokat jelentett.²⁵⁶

A másik magyarázatra szoruló fogalom ebben az idézetben, a Maeonius. A Maeonia, azaz Lydia országnévből képzett melléknév jelölheti a költőknél az etruszkokat, mivel a lyidiaiaktól származtatják őket. Ugyanakkor jelenthet homéroszit, harcit.²⁵⁷ Ha mindezeket összevetjük: a harci tubákat és a homéroszi hangzást, világossá válik, hogy ebben a másfél sorban a hexameteres művekről, az eposzokról beszél a költő: ez a harci események

²⁵³ Antonius GRUEBER, *Elegia quae deducitur Origo Chartarum lusoriarum* (120b. A 3. 72r–74v); Franciscus MICHL, *Expeditio Polemico Poetica Adversus Castrum Ignorantiae a poetis recentioribus inchoata, ab antiquioribus terminata studio aopera P. Jacobi Balde* (120b. A 3. 106r–108v); CSEREI, Josephus, *Elegia in Benziium Romae infamium Novellarum scriptorem* (118. D. 12. 113v–115v) stb.

²⁵⁴ Antonius KORBÉLI, *Elegia qua demonstratur in Societate Jesu semper viguisse Poesim* (118. E. 19, 209v–212v)

²⁵⁵ *Zenei Lexikon*, III, 547; *Ókori Lexikon*..., II/2, 1097.

²⁵⁶ KELEMEN, *A zene története*..., 35–36, 40–41; SZABOLCSI, *A zene története*..., 37–38, 46–48.

²⁵⁷ FINÁLY, 1177; *Ókori Lexikon*..., I/2, 1133–1134.

megverselésére alkalmas műfaj és forma. Az elégiáról semmi lényegi nem derül ki ebből a részből. Egy gondolatmenetben, egy disztichonban szerepel együtt az eposzsal, amelyet jellemez Korbéli, mintha ezzel is érzékeltetné, hogy melyik az elismertebb, jobban elvárt forma.

Ibellaker József az *Elegia didactica de ratione legendi, et imitandi veteres poetas* című versében Ovidiushoz küld mindenkit, aki elégia- vagy episztolaíráásra adja a fejét, mivel nála már minden megtalálható, akár kész sorokat lehet kölcsönözni tőle.²⁵⁸

Seu cupis, ut veniat sibi moesto elegeia vultu
 in promptu numeros moestaque verba dabit.
 Seu cupis, absenti mittatur epistola amico
 ignotum hoc aliis ille novavit opus.

Ugyanakkor érdekes megfigyelni ebben a versrészletben, hogy az elégiát inkább a mai értelemben használja, gyászos ábrázatot és szomorú szavakat kapcsol hozzá. Némileg ellentmondásosnak tűnik ez, mivel jelen verse is egy elégia, amiben nincs semmi szomorú.

Nemcsak az iskolapadban foglalkoztatta e kérdés a verselőket. A kor neves tudós-költője, Makó Pál két verset jelentetett meg, melyek e műfaj problémáit járják körül, továbbá még egy elégia bevezető része foglalkozik a témával. Az verseskötetek bevezető darabjában a *Praefatioban* (más kiadásokban *Colloquium Poetae[!] cum Elegia*) mentegeti magát, amiért az elégiát választotta. Az Ovidius nyomán megszemélyesített Elégia korholja őt, mert magának követeli Makó művészetét, majd meggyőzi, hogy nemcsak az eposz, hanem a líra (mint Ovidius és Tibullus) is alkalmas a költői dicsőség megszerzésére.²⁵⁹

Ebben a versben a költő találkozik a megszemélyesített Elégiával, aki döcögve közelít felé.²⁶⁰ Az Elégia elmondta, mennyire félrevezették, ha úgy véli, hogy nélküle bármit is lehet kezdeni. Arra kéri, adja neki a művei első zsengeit: énekelje az egykori hősök tetteit súlyos dalokkal. A költő elcsodálkozott a mondottakon, majd újból gondba merült, miféle anyag lesz a versmértékhez illő. Érezte ezt az Elegia, és fölösleges gondnak nevezte, ami a költőt aggasztja. Vajon szűkölködni fog-e a mű a jogos dicséretben, ha nem folytonos énekből (hexameter) fogja venni a kifejtendő anyagot? Mert melyik rész ragadott meg több olvasót Ovidiustól? Nemde Tibullus is az otthon született carmenekkel szerzett hírnevet az egész földön? Ezek ültették a lelkesedést és a reményt más poétákba, s nem kevésnek ugyanez az út jutott osztályrészül. Ezért

²⁵⁸ 118. E 1, 393–399; ide: 394, 39–42. sor

²⁵⁹ SZÖRÉNYI, *Neolatin költészet...*, 590.

²⁶⁰ Ez utal a disztichon két különböző sorára, a 6 verslábból álló hexameterre és az öt verslábból álló pentameterre.

bátorítja a költőt, hogy kezdjen hozzá, és hasonló lehet a neves elődökhöz. A költő azonban még mindig bizonytalankodott: fogják-e ezt olvasni. Az Elegia azonban megnyugtatta, hogy a népszerűséget új dolgokkal lehet szerezni.²⁶¹

A kötetek következő darabja is ezt a gondolatot folytatja, az *Ad Elegias suas*ban szintén a megszemélyesített Elégiával beszélget. A költő száműzöttnek érzi magát jelenlegi tartózkodási helyén és betegség gyötri. Hogy lehet így verset írni? Jogosan talál így hibát az elégiákban bárki is. Amilyen e orosz föld maga, olyan verseket szült a hely. Ettől még egy cenzor szíve is meglágyulna. Ha összehasonlítjuk Ovidius Rómában és a száműzetésben írt verseit, nemde az előbbieket a különbek? Nincsenek jelen a Múzsák a terhes gondoktól megszállt helyeken, és nincsenek a szorongástól körülvevő kapuknál. Nem játszott így Lotichius, aki kivont karddal harcolt, amikor gyógyfűves forrásaiddal nem volt jelen. Aki úgy véli, hogy a költőnek tetszik a dal, amit alkot, az téved. Gyakran szokta verseit összehasonlítani Tibullusszal és Propertiuszal, és szégyenkezik. Az ő költészetét nem a Múzsák, és nem Apolló diktálja, hanem a saját sorsáról olyan énekkel énekel, amilyennel csak tud. Írásait rutén parasztsággal csiszolja. Neki illik száműzetés hangján zengeni. Ő csupán meg akarta csalni szerencséjét, és meg akarta találni annyi gond közt a vigaszt.²⁶²

A harmadik vers az *Ad amicum Musis mitioribus operam navantem*. A költőn a vers elején fáradtság lesz úrrá, és leheveredve a fűbe elalszik. Ekkor álmod lát (21–42. sor), melyben megjelenik neki barátja, és összetörve a költészet jelképeit felhívja figyelmét annak hiábavalóságára. Tudniillik nem védi meg őt Apolló Ungváron, s nem lesz jobb sorsa akkor sem, ha verset ír. Ám mire válaszolni tudna, felébred álmából. Ekkor elgondolkodik körülményeiről (42–70. sor): nincs Ungváron semmi, ami kedvezne a versírásnak, de a vers (*carmen*) a magányt kedveli. Nemde Ovidius is barbár földön írta a *Tristiát* és az *Ibist*? Talán az ő barbár földön kelt versei is fennmaradnak. Ám lehet, hogy a szerencse megcsalja őt is, s elenyésznek művei (70–80. sor). De hogy a tehetség ne vesszen el, táplálni kell azt s dédelgetni. A föld is hoz magától mindenféle gyomot, ha nem művelik, de ha megmunkálják, akkor bőséges lesz a termés – ezt a munkát ajánlja a barátjának is, s ebben a munkában legyen vezetője Ovidius s az ő munkássága. A vers második fele a követésre méltó költőelődöket sorolja, melyről egy későbbi fejezetben bővebben lesz szó.²⁶³

Összefoglalva elmondható, hogy sok mindenre kitérnek e versek a műfaj kapcsán. Minduntalan megjelenik bennük a hexameteres művekkel mint tökéletesebb, elsőbbséget

²⁶¹ MAKÓ, *Elegiacon...*, I. Vö. még TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 55–56.

²⁶² MAKÓ, *Elegiacon...*, II. Vö. még TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 56–57.

²⁶³ MAKÓ, *Elegiacon...*, IX. Vö. még TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 61–62.

élvező, elvárt formával való összehasonlítás. Felteszik kérdésként, milyen témákat lehet ebben a formában megverselni. Fölmerül bennük az alkotás helyének problematikája: mindenhol, nyugodt körülmények közt és a bármely értelemben vett „száműzetés helyén” is egyforma minőségű versek születhetnek-e? Megemlítik az olvasóközönség problémáját, a költők örök dilemmáját, a népszerűség vágyát: ki fogja őket olvasni, fog-e tetszeni bárkinek is az alkotásuk.

V. MAKÓ PÁL

1. Élete és munkássága

Bonae vitae numerus dierum,
Bonum autem nomen praemanebit in aevum.
Eccl 41.

Sirák fiának könyvéből vett mottóval indítja Pray György Makó Pál gyászbeszédét: „Ami jó az életben, az rövid ideig tart, de a becsületes név örökre megmarad.” (Sir 41,13.) Egy becsületes ember, nagynevű tudós, sok nyelven értő tanár, kiváló tankönyvszerző, haladó nézeteket képviselő matematikus-fizikus, szerény jezsuita páter – így emlékeznek rá kortársai. Több mint 200 év távlatából is ilyennek látjuk őt mindazok alapján, ami megmaradt tőle és róla. De tulajdonképpen ki volt ő?

Makó Pál élete

Kerekgedei Makó Pál 1723. július 9-én született Jászapátiban.²⁶⁴ Édesapja Makó Gergely, édesanyja Sike Judit. A család nem őshonos jázsági, ahogy ezt az előnevük is mutatja, dédapja, Makó Lőrinc a 17. század végén költözött a vidékre. Az elemi iskolát szülővárosában végezte, majd Egerbe került a jezsuiták középiskolájába, ahol 1741. október 20-án lépett be a Jézus Társaságába. Próbaidejét Trencsénben töltötte, majd Győrbe került, ahol 1744-ben a humaniorák repetense. A következő években Nagyszombatban tanult filozófiát, majd Ungvárra helyezték syntaxist tanítani a jezsuiták itteni gimnáziumában. Elvágódását e helyről több alkalommal is versbe foglalta. 1750–1751-ben Bécsben a matematika repetense, áthelyezése alkalmából szintén verset írt. Egy évig középiskolai tanár Nagyszombatban, innen a gráci egyetemre küldték, hogy a teológia négyéves tanfolyamát elvégezze (1753–1756). 1755-ben, 31 éves korában szentelték pappá. Az utolsó próbaévet Besztercebányán töltötte, 1759-ben tett

²⁶⁴ Wirth a jászapáti plébánia anyakönyvének bejegyzésére alapozza ezt a dátumot, szemben a Lukács *Catalogusában* szereplő dátummal. Ez utóbbi szerint Makó 1724. június 18-án született.

örökfogadalmat. A tanulás után a tanítás időszakosa következett, amely egész életét végigkísérte. Az örökfogadalom után Nagyszombatban tanított mennyiségtant, metafizikát és logikát, majd Bécsbe helyezték Mária Terézia udvari orvosa, Gerard von Swieten báró tanácsára, ahol tizenöt éven át, 1763–1777-ig a Collegium Theresianum tanára volt, és azzal foglalkozhatott, amit igazán szeretett: matematikát, fizikát, logikát és mechanikát taníthatott. Tevékenysége azonban nem korlátozódott a tanításra, közben tankönyveket írt a diákjai számára, melyek több nyelven és több kiadásban jelentek meg már a szerző életében. A rend feloszlata Makót csak érzelmileg érintette, egzisztenciálisan nem, mivel pályáját világi papként folytathatta, Mária Terézia kinevezte bélai²⁶⁵ apáttá és királyi tanácsossá, s ilyen minőségében szerepe volt a *Ratio educationis* megszületésében.²⁶⁶ 1777-ben, mikor a nagyszombati egyetem Budára költözött, Makót a bölcséleti kar igazgatójának nevezték ki, ekkor hagyta el a Theresianumot, amit az ottani tanárok és tudósok pótolhatatlan veszteségnek tekintettek. Chobot Ferenc adatai szerint 1781-től váci kanonok.²⁶⁷ Majd mikor 1784-ben tovább költöztették Pestre és az igazgatói tisztségek megszűntek, a helytartótanács tanulmányi bizottságának lett a tagja. Itt már ideje nem engedte, hogy aktívan kivegye részét az oktatásból. Mindezek mellett a magyar nyelv pártfogója volt, indítványozta, hogy a magyar rendes tantárgy legyen, és annak segítségével oktassák a latint. Még hetvenévesen is tele volt tervekkel – ezt az utolsó napjaiban írt leveleiből joggal feltételezhetjük²⁶⁸ –, amikor 1793. augusztus 19-én váratlanul elhunyt.²⁶⁹ A budai Felsővízvárosi Szent Anna templom kriptájában helyezték örök nyugalomra, temetési szertartását Szerdahely György, az első magyarországi esztétikaprofesszor végezte.²⁷⁰ A halotti anyakönyv szerint 70 éves korában tért örök

²⁶⁵ A bélai Antiochiai Szent Margit Apátság címzetes apátja lett. A *Magyar Katolikus Lexikon* szócikke szerint egykor bencés apátság volt a Zágrábi Egyházmegyében, Daruvártól délkeletre a Béla-patak mentén. (Ma Bijela, Horvátország.) *Magyar Katolikus Lexikon...*, I, 707. De ez túlságosan messze esik azoktól a területektől, ahol Makó mozgott, és már abban a korban is csak romjai voltak láthatóak. Béla Szent Margit apátság a Szepességben is feküdt, az Esztergomi Egyházmegye területén, némelyek szerint Béla mezővárosban, mások szerint Strázsa nevű helységben, Béla közelében. Adatait 1778-tól találjuk meg a *Calendarium Archi-Diocesanum cleri Strigoniensis...* című évenként megjelent névsorokban. Az 1778-as kalendáriumban a következőt olvashatjuk az apátok című részben: „*Abbas S. Margarethae de Bela. Reverendissimus D. Paulus Makó Abbas S. Margarethae de Bela in Archi-Dioecesi Strigoniensi...*” *Calendarium Archi-Diocesanum...*, 12.

²⁶⁶ Mária Terézia Ürményi Józsefet bízta meg a munkálatokkal, így csak ő szerepel név szerint. Mivel Ürményi saját bevallása szerint sem volt túl járatos iskolai ügyekben, segítséget kért tudós férfiaktól, akik hozzájárultak a mű megszületéséhez, mint Tersztyánszky Dániel, Kollár Ádám vagy Makó Pál. Vö.: FINÁCZY, *A magyarországi közoktatás...*, II, 250, 496; CSÓKA, *Mária Terézia iskolareformja...*, 59–121; CSÓKA, *Kollár Ádám...*, 388–408; SZÁDOCZKI, *Makó Pál és az 1777-es Ratio educationis...*

²⁶⁷ CHOBOT, *A váci egyházmegye...*, I, 63; II, 833.

²⁶⁸ SZÁDOCZKI, *Makó Pál levelei...*, 157–158.

²⁶⁹ WIRTH Lajos, *Makó Pál halála...*, 282–283.

²⁷⁰ Nomen, Cognomen: Reverendissimus Dominus Paulus Makó Abbas Sanctae Margarethae, Canonoc Vaciensis; Aetas: 70 annorum, Morbus: In Methorismo; Sacramenta: omnibus; Locus Sepulturae: In cripta parochiae; Funerans: Reverendissimus Dominus Georgius Aloysius Szerdahelyi, Abbas Sancti Mauriti de Botth, Canonicus Vaciensis. *Felsővízvárosi Plébánia Halotti anyakönyvek...*, 397. E szerint 70 évesen halt meg, szentségekkel

nyugalomra, ez is megerősíti az 1723-as születési dátumot. Saját gyökereiről, életének állomásairól és reményeiről az *Ad natalem suum* című versében vall.²⁷¹ Noha korának kiemelkedő személyisége, tudósa volt, eddigi ismereteink szerint nem maradt fenn róla egyetlen képi ábrázolás sem. Könyveinek nyitólapján nem láthatunk róla metszetet, ahogy oly sok kortársáról. Nem ismerünk egyetlen festményt vagy más rajzot róla, nem tartja számon ábrázolását a Magyar Nemzeti Múzeum a Történelmi képcsarnokban.

A kortársak nagyra becsülték őt, még életében és halálakor is több neves költő, író örökítette meg az emlékét: Hannulik János Krizosztom üdvözlő verssel köszöntötte igazgatói kinevezésekor, Baróti Szabó Dávid elégiát írt halálára, mely a Magyar Hírmondóban jelent meg, gyászbeszédét pedig egykori rendtársa, Pray György mondta. Műveikben mindannyian magasztalják Makóban a sokoldalúságot, fáradhatatlanságot, és a haza iránti elkötelezettségét hangsúlyozzák.²⁷²

Makó Pál munkássága

Makó Pál írói tevékenységének egyik összegzője Carlos Sommervogel²⁷³ nemzetközi jezsuita katalógusa.²⁷⁴ Műveinek teljességre nem törekvő felsorolása azonban már a Pray-féle gyászbeszéd végén is megtalálható, illetve egy általa Paintner Mihálynak küldött levélben,²⁷⁵ melyet ma Pannonhalmán őriznek. Matematikai és fizikai témájú könyveivel Wirth Lajos és Sárközy Pál részletesen foglalkozott. Munkái két nagy csoportra oszthatók. Az első, szám szerint jelentékenyebb csoportba tartoznak a tudományos, a másodikba az irodalmi alkotások.

Makó a matematika, fizika, metafizika, aritmetika és logika tárgykörében írt könyveket, tankönyveket és értekezéseket.²⁷⁶ Ezek a munkák megfeleltek a kor tudományos nézeteinek és

ellátva, a halál oka pedig „In Metheorismo” volt, tehát valamilyen haspuffadással járó betegség végzett vele. Nem tudni, honnan vette adatait Chobot Ferenc, aki névtárában a váci székesegyház sírboltját jelölte meg Makó nyugvóhelyéül, ahová szerinte 1793. november 4-én temették el: CHOBOT, *A Váci Egyházmegye...*, II, 833.

²⁷¹ MAKÓ, *Elegiacon...*, IV. 37–56. sor

²⁷² A szövegeket ld. SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, Appendix V–VIII, 205–222.

²⁷³ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, V, 388.

²⁷⁴ Magyarországon Szinnyi József állította össze műveinek jegyzékét a legalaposabban.

²⁷⁵ SZÁDOCZKI, *Makó Pál levelei...*, 154–156.

²⁷⁶ Művei a következők: *Compendiaria logicae instituto*, Vindobonae, 1760; *Compendiaria metaphysicae instituto*, Vindobonae, 1761; *Compendiaria physicae instituto*, Vindobonae, 1766; *Materia tentaminis publici*, Viennae, 1763; *Compendiaria mathesos instituto*, Vindobonae, 1764; *Dissertatio de figura telluris*, Olomucii, 1767; *Calculi differentialis et integralis instituto*, Vindobonae, 1768; *De arithmetice et geometricis aequationum resolutionibus libri duo*, Vindobonae, 1770; *Physicalische Abhandlung*, Wien 1772; *Dissertatio physica de natura et remediis fulminum*, Goritiae, 1773 (magyarul Révai Miklós fordításában: *Az menykőnek mivóláról*, 1781); *Physicalische Abhandlung von Nordlichte*, Wien, 1773; *Sätze aus dem Gleichgewichte*, Wien, 1773; *Elementa*

színvonalának, joggal voltak korszerűnek mondhatók. Ő volt az első a magyar természettudományos szerzők közt, aki szakítva a karteziánizmussal, a newtoni fizikát tanította, annak Boscovich-féle változatát.²⁷⁷ Makót komolyan foglalkoztatta korának tudományossága, az új eredmények, s hogy tájékozottsága teljes legyen, levelezést folytatott külföldi tudósokkal. Ezekből a levelekből sajnos igen kevés maradt az utókorra, elvesztek vagy lappanganak. A Rogerius (Ruđer/Ruggerio) Boscovichhoz írt levelét Szörényi László az Amerikai Egyesült Államokban találta meg.²⁷⁸ Az itthon eddig előkerült leveleiben is értekezik friss tudományos nézetekről, könyvekről, főként (egykori) rendtársaival, illetve Gerard van Swietenel. E tizenkét levél a Jászsági Évkönyv 2018-as számában magyar fordítással és magyarázó jegyzetekkel együtt megjelent.²⁷⁹ Sajnos azonban nagy részük a tudóslevelezés szempontjából érdektelen, apróbb hétköznapi, hivatali ügyben történt levélváltások csupán, van Swieten levelét leszámítva.

Makó számára a tudományos működés és a tankönyvírás szempontjából a theresianumi évek voltak a legtermékenyebbek, ekkor adta ki – többek közt – matematika- és fizikakönyveit. Ezek tárgyalt anyagukban nagyjából a mai középiskolák hasonló tárgyú könyveinek felelnek meg. Bár magyarországi oktatási viszonyok között nehéznek bizonyultak,²⁸⁰ de nagyban hozzájárultak a matematikai műveltség színvonalának emelkedéséhez a 18. századi Ausztriában. Makónak szerepe volt a Mária Terézia-féle oktatási reform, a *Ratio educationis* megszületésében, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratos kötetek tanúsága szerint ő nézte át és javította a germanizmusoktól hemzsegő, első, nyers latin fordítást, ezzel ő adta meg a mű végleges latin szövegét. Ezen túlmenően néhány tartalmi változtatás is köthető az ő kézírásához.²⁸¹ Őt tekinthetjük az új rendszer szellemében megjelent, névtelen matematika-tankönyvek szerzőjének is.

Makó a kor legkedveltebb tankönyvszerzői közé tartozott világos stílusa és korszerűsége miatt. Wirth szerint²⁸² a magyarországi katolikus tankönyvirodalom nem túl érdekesítő, egy kivétel van csupán: Makó Pál. Analízis- és algebrakönyvei a maguk

mathesos purae, Budae, 1778; *Elementa geometriae practicae*, Budae, 1778; *Dissertatio physicae quas elucubratus est*, Budae, 1781.

²⁷⁷ WIRTH, *Kétszázötven éves a newtoni fizika...*, 237.

²⁷⁸ Boscovich a kor kiváló tudósa, matematikusa volt, Makó nagyra becsülte őt, a hozzá írt levél itt olvasható: *Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataihoz*, 135–141, a Makó-levelet kiadta és a jegyzeteket írta SZÖRÉNYI László. A levél lelőhelye: The Bancroft Library, Berckley, University of California, a könyvtár régiséggyűjteményében, M 8 jelzet alatt. Válaszlevél nem maradt fenn.

²⁷⁹ SZÁDOCZKI, *Makó Pál levelei...*

²⁸⁰ WIRTH, *Európai tudósportré...*, 25.

²⁸¹ *Ürményi Josephi generale systema et studiorum pro Regno Hungariae A. 1766*, OSZK Fol. Lat. 2983. Erről bővebben: SZÁDOCZKI, *Makó Pál és az 1777-es Ratio Educationis...*, 229–241.

²⁸² WIRTH, *Makó Pál élete...*, 12–13.

műfajában a legjobbaknak mondhatók, számos utánnomást értek meg a birodalom határain túl is (Sziléziában, Svájcban, Itáliában adták ki azokat).²⁸³ A kortárs szerzők – például Wurzbach vagy M. Cantor – elismerően nyilatkoztak munkáiról. Sikerét az is mutatja, hogy logikakönyve nyolc, metafizikája további tizenegy kiadást ért meg. Makó nem ragadt meg a középfokú oktatás kérdésénél, hanem magasabb szintű matematikával is foglalkozott, például differenciál- és integrálszámítással, melyre szintén jó bizonyíték a feljebb említett Boscovich-levél. Fizikakönyve, a *Compendiaria physicae institutio* Bolyai Farkas könyvtárában is megtalálható volt. Bolyai János jegyzeteiben folytonosan hivatkozik olvasmányaira, így többek közt Makóra, egy apjának küldött levélben pedig a következőket írja róla: „Egyúttal Makót is ugyan még az estve nézegettem: jeles, ügyös, érdemes, derék s becsületes szép jellemű ember (munkáját ezennel köszönettel küldvén vissza).”²⁸⁴

Nemcsak tudományos munkáit ismerték el és adták ki számos utánnomásban, hanem irodalmi alkotásait is. Ezeknek száma ugyan jóval csekélyebb, mint a matematikai és fizikai tárgyú könyveké, mégis jelentősek. Költői művei közé jórészt elégiákat sorolhatunk, de maradtak fenn más műfajú, irodalmi igényel megkomponált írásai és beszédei is. Két szónoklatát ismeri a szakirodalom: *Oratio quam anno 1777, cum regia scientiarum Universitas Budae collocaretur* és *Oratio in inauguratione Universitatis Budae Aug. Theresiae privatim oblata est edita*, mindkettőt az egyetem Budára költöztetésének alkalmából írta, de ma csak az előbbiből ismert példány. Utóbbi létezéséről csak Szinnyei ad hírt. Beszédei mellett fennmaradt egy drámája, a *Nicomedes Dramation*, mely Pierre Corneille *Nicomedes* című darabjának átköltése női szereplők nélkül.²⁸⁵

A lírai műfajok közül kétségtelenül az elégia állt a legközelebb Makóhoz, hiszen ebben alkotta a legjelentősebb irodalmi munkáit, de ismerünk egy ódát is tőle, melyet II. József házasságkötése alkalmából írt: *Ode in nuptias Iosephi II. Romanorum Regis*. Ez aztán bekerült az elégiák közé, s lett az 1780-as elégiás kötet záró verse.

Makóra mint elégikusra emlékezik a magyar irodalomtörténet, azonban még elégiáiról sem mondhatjuk, hogy számuk jelentős, hiszen mindössze huszonhét ilyen műfajú alkotását ismerjük, melyek mindezek ellenére Makó környezetében, a bécsi irodalmi körökben jól ismertek voltak, és számos kiadást értek meg. Irodalmi mű volt Makó első, huszonnyolc éves

²⁸³ WIRTH, *Makó Pál élete...*, 13.

²⁸⁴ KISS, *Matematikai kincsek...*, 66, 158–159. Idézi: WIRTH, *Kétszázötven éves a newtoni fizika...*, 237.

²⁸⁵ A *Ratio studiorum* tiltotta, hogy nők is fellépjenek a színdarabokban, ezért a női szerepeket is fiúk játszották, vagy olyan darabokat írtak a páterek, melyekben eleve nem is volt női szereplő. HETS, *A jezsuiták iskolái Magyarországon...*, 74; STROH, *Frangito barbitum...*, 224.

korában, 1752-ben megjelent munkája, az *Elegiarum liber unicus*, amely népszerűvé, sőt követendő példává vált a maga korában. Ez a kötet szolgált alapjául az összes további verseskötetének, ugyanis szinte minden ekkor megjelent vers szerepel valamely későbbi kiadványban is, tizenöt elégiát olvashatunk benne egy könyvbe rendezve. Szinnyei szerint a mű Bécsben jelent meg, minden más erre vonatkozó szakirodalom és bibliográfia²⁸⁶ azonban Nagyszombatot jelöli meg a kiadás helyének. Magán a kötetben valóban Tyrnaviae (Nagyszombat) szerepel, de jelenleg csak olyan példányok ismertek,²⁸⁷ melyek promóciós kiadványként jelentek meg nagyszombati rétorok által ajánlva, Sajghó Ignác promotorsága alatt, szerző nélkül, ahogy erről már fentebb szó esett. A kiadási helye – illetve a vizsga helye – Nagyszombat. A kötetnek nincs saját címlapja, ily módon sehol nem szerepel benne, rajta, hogy a versek szerzője Makó Pál. A példányok egy részében azonban egykorú kéz írásával olvasható Makó neve. Petrik Géza ezért két helyen is felveszi bibliográfiájába a művet, mintha két különböző könyv lenne, egyrészt Makó neve alatt, másrészt a címlapon szereplő Sajghó Ignác neve alatt.²⁸⁸ Nem tudjuk, hogy létezett-e rétori ajánlás nélküli kiadvány, önálló címlappal, esetleg valóban Bécsben nyomtatva, vagy csak a ma ismert formában látott napvilágot Nagyszombatban. Az életút mindkét helyszínt igazolná, hiszen Makó 1750–1751-ben Bécsben végezte tanulmányait, 1752-ben pedig Nagyszombatban tanított, épp retorikát. A korábban tárgyalt promóciós kiadványok logikája és az ott leírtak szerint azonban nincs okunk feltételezni egy bécsi edíciót. Ez alapján Makó kötete 1752-ben jelent meg először Nagyszombatban, a ma ismert címlappal.

Bő tíz év múlva jelentkezett újabb irodalmi alkotásokkal, 1764-ben adta ki *Carminum libri tres* címmel az újabb elégiás gyűjteményt. Ugyanezzel a címmel Kalocsán is megjelent

²⁸⁶ SZINNYEI, *Magyar írók...*, VIII, 429; SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, 388; STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*, 217; *Új magyar irodalmi lexikon*, 1417; MAMÚL, VII, 255–257.

²⁸⁷ Az Országos Széchényi Könyvtárban három példányt őriznek: 303.099; 268.616; 268.616M; a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárnak egy kötet van a tulajdonában: 4937. A további, általam nem látott példányok az Országos Széchényi Könyvtár nyilvántartása szerint szintén ajánlással együtt jelentek meg. (Ez úton köszönöm V. Ecsedy Juditnak a példányok felkutatásában nyújtott segítségét, és Stempely Irénnek, hogy megnézhettem a székesfehérvári kötetet.) Mind a négy kötetbe négylapnyi ajánlást kötöttek a versek elé. A címlap: *Elegiarum liber unicus... cum in... Universitate Tyrnaviensi... philosophiae laurea ornarentur. Promotore R. P. Ignatio Saigho... a retorica Tyrnaviensi... anno 1752*, Tyrnaviae, typis Academicis Soc. Jesu. A vizsgázók névsora a 3–4. lapon: Excudendum curarunt, et obtulerunt. Perillustrés, praenobiles, nobiles. Casparus CSÚZY de Pusztá-Sz.-Mihály, Ung. Csuziensis. Thomas NEDECZKY, de eadem, Ung. Poson. Paulus MOTTESSICZKY de ead., Ung. ex Comit. Trenchin. Josephus MAILÁTH de Székely, Ung. Barathiensis, ex Comit. Hontensi. Ladislaus GULLIK, de eadem, Ung. Szenicziensis, ex Comit. Nitriensi. Joannes NOZDROVICZKY, de eadem, Ungarus Posoniensis, ex Comitatu eodem. Michael de JASZVITZ, Austricus Viennis. Emericus PALASTY, Ungarus Tyrnaviensis, ex Comitatu Poson. Adamus MARSOVSZKY, Ung. Marsofalvensis, ex Comitatu Trench. Laurentius ÜRMÉNYI, Ungarus Ürményienis, ex Comit. Nitriensi. Ladislaus LIPTHAY, Ungarus Ipoly-Kovácsiensis, ex Comitatu Neogradiensi. Stephanus SZOMBATH, Ung. Herinyiensis, ex Comit. Castri-Ferrei. Stephanus MEDECZKY, de ead. Ung. Comarom. ex Comit. eodem.

²⁸⁸ *Pótlások...*, 309, 438.

egy kötet, amelynek nincs pontos dátuma. Stoeger *Scriptorese* szerint 1780-ban, az Országos Széchényi Könyvtár adatai szerint 1760 körül nyomtatták. Annyi bizonyos, hogy 1764 előtt nem keletkezhetett, mivel már olvashatjuk benne a II. József római királlyá való koronázása (1764) alkalmából született versét. Mindkét kiadás három-három könyvből áll, nyolc-nyolc verset tartalmaz az első két könyv, a harmadikban pedig a *De Pellenda Tristitiát*, egy *Poemation* című költeményt, illetve egyetlen drámáját, a *Nicomedes Dramationt* találjuk.

Makónak életében egyetlen verse jelent meg önálló aprónyomtatványként, a *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, 1767-ben Bécsben, a királynő himlőből való felgyógyulásának emlékére.²⁸⁹

Az utolsó kötete hosszú szünet után, 1780-ban került az olvasóközönség elé *Elegiacon* címmel. Nagyrészt a korábbi évek termésének újraformálásai a benne olvasható alkotások, ugyanakkor tartalmaz újabb költeményeket is, ez a legbővebb kötete, összesen huszonkét elégiát és egy ódát tartalmaz. Versesköteteit egyúttal tankönyvnek is szánta, és valóban használták azokat ilyen céllal. Elégiái tananyagká váltak például svájci iskolákban a klasszikus latin nyelv és versmérték tanulmányozására,²⁹⁰ ami jól mutatja, hogy verseiben a klasszikus latin nyelv használatára törekedett, nem pedig a kor latin nyelvén írt.

Pártfogója volt a magyar nyelvnek,²⁹¹ utolsó, életében megjelent munkáját a magyar nyelv ügye érdekében írta egy évvel halála előtt, 1792-ben *Brevis institutionum linguae Ungaricae adumbratio* címmel. Ennek végén olvasható Makó egyetlen, eredetileg is magyarul írt munkája, az *Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények* című rövid értekezése, melyet a Magyar Hírmondó 1793. évi első száma is átvett.²⁹² Műveinek egy részét már életében magyarra fordították, hogy a hazai olvasóközönség könnyebben hozzáférjen.²⁹³

Nevéhez köthető Éder Ferenc Xavér, dél-amerikai misszionárius *Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano* című művének kiadása 1791-ben.²⁹⁴

A fenn tárgyalt négy kiadáson kívül három kéziratos verseskötetet ismerünk tőle, melyekben összesen huszonnégy elégiát, egy ódát és egy drámát közöl. Két kézirata (*Elegiarum libri duo*, 1750; *Elegiacon*, 1780) azonos kéz munkája, sőt megegyezik más, matematikai és

²⁸⁹ *Elegia de Reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, Viennae, [1767].

<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/26898> (utolsó megtekintés: 2017. 10. 09.)

²⁹⁰ WIRTH, *Makó Pál élete...*, 12. Vö. Paulus MAKÓ, *Carminum libri tres... in usum scholarum*, Basileae, 1783.

²⁹¹ Erről bővebben: AJKAY, *Makó Pál...*

²⁹² *Egy Magyar Szótárnak Készítésére intéző vélemények*, [Buda], [1792]; Ua., Magyar Hírmondó, 1793/I (1793. április 19.), 538–541.

²⁹³ Pl. Révai Miklós a *Mennykönek mivoltáról* c. művet.

²⁹⁴ EDER, *Descriptio Helvetiae...*

fizikai művek írásával is,²⁹⁵ ezért nagy valószínűséggel megállapítható, hogy autográf kéziratokról van szó, Makó saját kézzel írta versesköteteit és könyveit.²⁹⁶ Vácon őriznek egy kéziratot Makó-kötet 1750-ből,²⁹⁷ címe: *Elegiarum libri duo*, tizenkilenc elégiát tartalmaz két könyvre elosztva, illetve ezek után még kettőt, a *Tentamen de remedio tristitiaet* és a *Tentamen de arte placendi libri duot*. Ez utóbbi másolása valamilyen oknál fogva félbeszakadt, mindössze egy elé illesztett *Praefatiót* és az első 94 sort olvashatjuk, pedig már 1748-ban megvolt ez a nagyobb lélegzetvételű verse 364 sorral, és a későbbi változatokban is hasonló a terjedelme. Az Egyetemi Könyvtár Kézirattára egy kéziratot Makó-kötettel rendelkezik, *Elegiacon* címmel, 1780-ból. A kötet az azonos című kiadás kéziratot változata, melyen jól nyomon követhető, hogyan alakította át maga Makó a verseket a korábbi kiadáshoz képest. A lapok egyik hasábján az 1764-es edíció szövege olvasható – de már az *Elegiacon* szerinti sorrendben – helyenként áthúzott szavakkal, sorokkal, a másik hasábján pedig a javítások, változtatások kerültek.

A harmadik kézirat nem Makó írása. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött, úgynevezett *Bartakovics-gyűjtemény*²⁹⁸ második kötetének végén, számos latin és magyar nyelvű dráma után találunk két verset és egy *Variae elegiae* című, tizenhat elégiát számláló részt, melynek legvégén a következő megjegyzés olvasható:

Haec carmen incipiendo ab Arte placendi composuit M. Paulus Mako. Artem quidem placendi Tyrnaviae anno 1747 qua Metaphysicus absolutus. Reliquia Ungvarini anno 1748 qua magister Syntaxeos.

Nem teljesen világos, hogy ki, mikor és milyen céllal másolta a drámás kötetbe ezeket a verseket, de semmi okunk nincs kétségbe vonni, hogy Makó alkotásairól van szó, még hozzá az eddig ismert lekorábbi változatokról. Elképzelhető, hogy az elégiák összegyűjtéséhez és másolásához köze van Friz Andrásnak, akinek több drámája olvasható a gyűjteményben, és repetensmesterként irányítása alatt született a kötet *Metamorphosis Szakolczae* című verse.²⁹⁹ A két jezsuita ismerte egymást, egy helyen találkozott az életútjuk: Trencsényben, mikor Makó még csak novícius volt. Makó ismerte Friz irodalmi munkásságát is, a IX. elégiájában az olvasásra méltó költők közé sorolja, legalábbis az 1750-es, kéziratot változatban. A záró bejegyzés szerint 1747-es és 1748-as, Nagyszombatban és Ungváron született versekről van szó, összesen

²⁹⁵ Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, E 35.

²⁹⁶ Makó kézírásról: SZÁDOCZKI, *Makó Pál és az 1777-es Ratio educationis...*

²⁹⁷ A kézirat a Váci Egyházmegyei Könyvtárban található, 219.148.

²⁹⁸ *Bartakovics-gyűjtemény...*, II, 166v–177v, OSZK Quart. Lat. 693. Eszúton szeretném megköszönni Szelestei N. Lászlónak, hogy felhívta figyelmemet a kötetben található versekre.

²⁹⁹ Pl. *Psychis* (I, 122v–129r), *Solomon* (II, 1r–6r); *Declamatio altera* (II, 6v–8v), *Codrus* (II, 9r–18r); *Metamorphosis Szakolczae* composita a quondam repetente Anno 1745, et ab eiusdem Professore Patre Andrea Friz correcta (II, 82v–84r).

tizenhétől: A *De arte placendit* és az *Elegia qua poeta conqueritur se Unghvarinum missum in exilium* *Variae elegiae* gyűjtőcím alatt tizenhat számozott vers követi. Ebben a gyűjteményben két olyan elégia szerepel, melyek a későbbi kötetekből kimaradtak: *In natali R. P. Paulis Hicsoldt*³⁰⁰, *Fabula Iphidi versa ex Metam 14*.

A kötetek nem ismétlései egymásnak, ugyanis mindegyik tartalmaz egy-két új verset az előzőekhez képest, vagy éppen hiányzik belőle olyan, amely korábban már megjelent. Ráadásul Makó a költeményeit folyton átírta, és a kötetek struktúráját is minden egyes **edíció** során megváltoztatta. Eltér az egyes kiadásokban a könyvek és a versek száma és a költemények sorrendje és sorszámja is.³⁰¹

Témájukat tekintve rendkívül széles skálán mozognak a költeményei.³⁰² Makó tudatosan elhatárolódott a korban oly nagyra becsült hősi póztól és a barokk világnézet minden elvárásától, költői nézeteiben inkább az Árkádia Akadémia tagjaival mutat rokonságot,³⁰³ noha ő maga soha nem volt annak tagja. Nem olvashatunk nála nagy hősokról elbeszélte történeteket magasztos körmondatokban, sőt legtöbbször a vallási témákat is kerülte. A mindennapi élet költője volt, s ez megmutatkozott a műfajválasztásában is, ugyanis a mindennapok apró-cseprő dolgaihoz nem illett az eposz műfaja. Makó tisztában volt azzal, hogy a kor ez utóbbit tartotta elsődlegesnek, ezért a kötetek első darabjában – ami minden esetben ugyanazt az egy verset jelenti: *Praefatio* vagy *Colloquium Poetae[!] cum Elegia* – mentegeti magát, amiért mégis az elégiát választotta. Költészettani elmélkedéssel nyitja kötetét, ahogy arról a korábbiakban már szó esett. Az itt kifejezett eszmeiség a későbbiekben is jellemző költészetére, így többször ars poeticát fogalmaz meg. A nyitóvers előrevetíti verseinek párbeszédességét, nemcsak elmond valamit a költő, hanem szereplők szájába adja azt. A kötetek következő darabja is ezt a gondolatot folytatja, az *Ad Elegias suas*ban szintén a megszemélyesített Elégiával beszélget. Találhatunk költeményei közt Ovidius-átköltéseket (például a *Fabula de Perseo et Andromeda*), és egy manapság is jól ismert állatmesét, a *Fabula de corvo et vulpét*, melyek minden bizonnyal a jezsuita költészetoktatás eredményei, témájukban ugyan nem térnek el az ókori elődöktől, de számos különbséget mutatnak hozzájuk képest.

³⁰⁰ Hicsoldt Pál S. J. Ungváron volt rector 1747–1749 közt, abban az időszakban, mikor Makó ott tanított. Vö. LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 557.

³⁰¹ A kötetek verseinek egymáshoz való viszonyáról, a címek változásáról, a szövegek hosszúságáról összefoglaló táblázat: SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 23–27.

³⁰² Vö.: SZÖRÉNYI, *Neolatin költészet...*, 590–591; TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 54–85.

³⁰³ Erről a témáról bővebben: SZÖRÉNYI, *Latin nyelvű Árkádia...*, 383.

Több alkalommal tett utalást saját sorsának alakulására, írt verset születésnapjára (*Ad natalem suum*), melyben visszatekint életének addigi alakulására, egy rövid, mitológiai elemekkel átszótt önéletrajzot ad az olvasóknak. A számára oly siralmas és a többi versében is annyira jellemző képből indul ki: Ungváron találta őt a neves nap, ahonnan már nagyon elvágódik, majd vatesként előrevetíti, hogy várja őt Nagyszombat, és végre megláthatja Bécsset is. Sorsának további alakulásáról azonban nem ír. A vers már olvasható a *Bartakovics-gyűjteményben*, így minden bizonnyal 1748-ban, még Ungváron írhatta, viszont az első változatokban még nem szerepelnek azok a sorok, melyekben leírja, hogy várja őt Nagyszombat és Bécs, ezeket később illesztette be a versbe.

Írt annak alkalmából, hogy matematikát tanulhatott (*Cum ad matheseos studium Viennam mitteretur*).³⁰⁴ A költemény az öröm kifejezése, hogy végre megláthatja Bécs tornyait, de az igazi boldogság számára az, hogy itt azzal foglalkozhat, amit igazán szeret: matematikával. Ebben a versében is védekezni kényszerül egy általános nézet ellen, mely szerint minden matematikus „esze-sújtott”.³⁰⁵ Köszönetét fejezi ki Augustinnak, akinek neve az első változatban még címként szerepel: Aug. Hingerle. August Hingerle 1747–1750 közt töltötte be a praepositus provinciae tisztséget, tehát tartományfőnök az Osztrák–Magyar Rendtartomány élén, az ő hatáskörébe tartozott a rendtagok áthelyezése.³⁰⁶

Janus Pannonius példáját követve írt betegségéről (*Cum iterum febris corripereur, Cum Aegrotaret*). Mindkét elégiában láz gyötri a költőt, amit ő az égiek büntetéseként értelmez, de egyetlen dolog bántja igazán a betegségében: ha meghal, az ungi földben kell nyugodnia, és soha nem hagyhatja már el a megvetett tájat. Először könyörög az Unghoz, hogy habjaival csillapítsa a láz okozta szörnyű szomját és kínjait, majd vádolja a folyót, amiért mocskosságával beszennyezte a levegőt, és nincs tiszta ivóvíz, ez okozta a betegségét. Majd könyörög a carmenekhez, hátha azok megnyugvást tudnak nyújtani, de a múzsák is hallgatnak, semmi nem segít.

Az *Elegiacon* IX. darabjában, az *Ad amicumban* emléket állít azoknak az íróknak és költőknek, akiket példaképének tekint. Maga a költemény beleillik Makó költői önértelmezéseinek sorába, felfogható költői hitvallásnak, ars poeticának is. Az elégia további részében a követendő elődöket tárgyalja, s röviden összefoglalja, hogy kik, mely műfajon belül, mit alkottak.

³⁰⁴ A vers N. Várallyay Erzsébet fordításában olvasható a Jász-kunság című folyóiratban: MAKÓ Pál, *XIX. elégia: Midőn matematikai tudományok tanulására Viennába küldték*, Jász-kunság 39(1993), 41.

³⁰⁵ N. VÁRALLYAY Erzsébet fordítása, 31. sor.

³⁰⁶ LUKÁCS, *Catalogus personarum...*, IX, 1, 67, 132, 199.

Majdnem minden versében megemlíti, hogy Ungváron kell élnie és tanítania, de teljes elégiákat is szentel az e fölött érzett bánat kifejezésére (*Ad lunam, cum abire cuperet, cum se abiturum Ungvarino somniaret, Commemoratio exilii sui*). A legrészletesebb ezzel a témával foglalkozó verse a *Commemoratio exilii sui*, melyben magát antik elődjével, Ovidiusszal állítja párhuzamba, már rögtön az első sorokban. Jupitert teszi felelőssé száműzetéséért az *Ad Lunam* című versében, és egy késő esti órán a Holdhoz könyörög, hogy hallgassa meg panaszait, mivel aludni sem tud ebben a szomorú városkában. Itt mitologikus kontextusba helyezi önmagát és sorsát. A Holdhoz és Phoebushoz (Apollóhoz) esedezik, hogy oltalmazza őt és segítsen rajta.

Művei közül nem hiányoznak a vallási témájú és jó erkölcsökre oktató versek sem, noha számuk jóval csekélyebb. Az *Ad B. Virginem cum praesentissimam eiusdem opem duo clientes experti essent* az ima erejét és a házasság szentségét bizonyítja. A szóbeszéddel és pletykával okozott sebek gyógyíthatatlanságáról ír az *In Linguam* című elégiájában. Mások megszólását és a szóval való megbántást ugyanolyan véteknek tekinti a költő, mint a gyilkosságot, mert az így ejtett sebekre sincs orvosság. Mind a gyilkos, mind a szavakkal ölő ember ugyanazt a büntetést érdemelne. Antik példákat sorakoztat fel, milyen nagy károkat lehet okozni a nyelvvel, például Trója is csak így tudott elesni. A testvéri szeretetre és összefogásra buzdít az *Ad duos socios verbis inter se iurgantes*. Ezt is egy már az antikvitásban is jól ismert példával bizonyítja:³⁰⁷ egy királyt megkérdeztek fia, meddig fog fönnállni a királyságuk. Erre ő egy botot kért fiaitól és eltörte azt, majd egy köteg pálcát hozatott, és azt próbálta eltörni, sikertelenül. Ezzel állított példát fiainak, hogy ha összefognak, együtt mindenre képesek lesznek, de ha mindegyikük a saját érdekeit akarja megvalósítani, vagy egymás ellen fordulnának, elbuknak a királyságukkal együtt.

Írt köszöntőket Mária Teréziának (*De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*) és II. Józsefnek (*Ad Josephum II. Romanum Regem inauguratum*). Ez utóbbi, ahogy a cím is mutatja, II. József római királlyá koronázása alkalmából született.

Makó a verseinek nemcsak a szövegét, de gyakran a címüket is megváltoztatta, amiből kitűnik, hogy a címadást is fontosnak, a vers szerves részének tartotta. Általában hosszan, körülírással fogalmazza meg a tárgyat, amelyről az adott vers szólni fog. Ez mind Makó korában, mind az azt megelőző időszakokban bevett szokás volt. Erre kitűnő példa az a vers, melyben leírja, hogy matematikát tanulni küldték Bécsbe: *Ad Aug. Hingerle, dum ab eo Viennam ad Mathesos studium mitteretur* – olvashatjuk a mű címét az 1750-es kéziratban. Az évek folyamán a címei rövidültek, így ez utóbbiból *Cum ad mathesos studium Viennam*

³⁰⁷ Pl. AISZOPOSZ, *Az atya és fia (Háromszáz Ezopus mese..., 4)* vagy BABRIOSZ, *A vesszőnyaláb példázata (Görög költők..., 545–546, ford. Kerényi Grácia)* című meséje.

mitteretur lett. Több alkalommal ajánlja személyeknek a költeményeit, akiket hol pontosan megnevez, például Szűz Máriát (*Ad B. Virginem*), Mária Teréziát vagy II. Józsefet (*Ad Josephum II.*), de lehetnek általánosságban megszólítottak is: az ifjak vagy a barát (*Ad Iuvenes, Ad amicum*). Ez utóbbi esetben nem tudjuk feloldani, kik lehetnek a megszólítottak, s azt sem lehet megállapítani, konkrét személyt kell-e gyanítanunk a költemény címzettjeként, vagy a megszólított fikatív, csak a költő tudatában létező személy. De nem is biztos, hogy érdemes konkrét személyt feltételeznünk ezek mögött, ahogy arról már az elégia-fejezetben az episztola tárgyalása során szó esett.³⁰⁸

³⁰⁸ A barát alakja, a versekben való megszólítása, az, hogy a verseket neki címezték egy korábbi hagyományra vezethető vissza, ahogy azt a Petrus Lotichius Secundusszal foglalkozó szakirodalom már boncolgatta. MANUWALD, *Krankheit und Tod...*, 76–80. Ennek szerepe a költészetoktatásban illetve Makónál még tisztázatlan, további kutatást igényelne.

2. Makó Pál versalkotási módszere

Makó jelentős változtatásokat végzett versein az újabb kiadások előtt, ahogy arról a szövegkiadásban megjelent versek bőséges kritikai jegyzetapparátusa is árulkodik. A javítási, átírási technikája a korban megszokott módszer volt, jól megfigyelhető az *Elegiacon* kéziratos változatában, ahogy arról már fentebb esett szó: a két hasábra osztott lap egyik felén a korábbi kiadás szövege áthúzásokkal, a másik hasábjában a javítások, betoldások olvashatók. (Ugyanez a technika figyelhető meg a *Ratio educationis* kézirataiban, ahol a németből fordított latin szöveg szerepel egy idegen kéz írásával az egyik hasábjában, a javítások Makó kézírásával a másikon.)

Érdeemes megvizsgálni, hogy mik ezek a változtatások, és milyen célt szolgálhattak. Ami először szembetűnik, hogy Makó sokszor új vagy részben új címet adott verseinek. A másik feltűnő különbség az egyes versváltozatok között azok hossza. Nemigen akad olyan vers, melynek a különböző edíciókban ugyanynyi lenne a sorszáma. Makó folyton hozzáírt-eltett verseiből. A versek többségénél elmondható, hogy az első változatukhoz képest az utolsó változat rövidebb, akkor is, ha esetleg a közbeeső kiadásokban gyarapította a verssorokat. Ez alól kivétel a IV, VII, XII, XIV és XVIII. elégia, melyekben az évek alatt nőtt a sorok száma, illetve a XIII. elégia, mely mind a négy változatban 50 soros.

Elhagy sorokat a versekből, így például a IX. elégiában azt a részt, mely a 62. sor után következett a kéziratban és az első kiadásban. Itt tíz soron keresztül festi le a betegségét, hogy mennyire rázta őt a láz, és ez mennyire hátráltatta őt költői munkájában. Még érdekesebb az a szakasz, mely a 120. sor után következett szintén az első két szövegváltozatban. Itt arról ír Makó, hogy a költőknek éberem kell tartaniuk lelküket és táplálniuk azt különböző olvasmányokkal, ám arra mindig oda kell figyelni, hogy ezek változatosak legyenek, nehogy a lélek ráunjon. Ezzel állítja párhuzamba a földművest, aki szintén különféle munkákat végez, egyszer szánt, máskor arat, ő is változatosan éli az életét, így sosem unja meg feladatait. Ez a sor visszhangja annak, amit már a 70. és 80. sorok közt elmondott, ezért maradhatott el végül ez a rész. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy ez a szakasz iskolai gyakorlatként született, mikor Vergilius stílusában kellett írnia, mert ha a földművelés a téma, aligha lehetett jobb példaképet találni Vergiliusnál. Aztán az idő múlásával elmaradt ez a húsz sor. Elmaradt, de nem vészett el teljesen, ugyanis egy későbbi versben, a XX. elégiában visszaköszön, mintegy összehasonlításként a császár nehéz munkájával. E két vers közt találni még ilyen párhuzamot:

ami a IX.-ből kimaradt, az bekerült a XX.-ba. A kéziratban és első kiadásban a 96. sor után kivett disztichon megőrződött a XX. elégia 77–78. soraként.

Hozzá is tesz disztichonokat Makó a már korábban meglévőkhöz. Így a IV. elégiában a korábbi változatokból hiányoznak a 46–57. sorok, melyekben leírja, hogy már tudja, ha eltelik az Ungváron „száműzetésben” töltött év, hívja őt Nagyszombat és Bécs. Az első változat írásakor még nem tudta, hogy egy év elteltével elhagyhatja Ungvárt, ezért nem olvashatjuk ott ezeket a sorokat. Hasonló példa a IX. elégiában a 105–112. sorig terjedő rész, melyet csak a legutolsó kötetben olvashatunk, s ehelyütt a kortárs írók tevékenységének állít emléket.

A változtatások másik csoportja, mikor szavakat cserél ki Makó. Ez egyrészt jelenti a szórend megváltoztatását egy soron belül, mint a IX. elégia 23. sorában a *memini, citharam* kezdetben *citharam, memini* volt, ugyanígy a XVII. elégia 16. sorában a *Tam... dum – Dum... tam* vagy a XIX. elégia 33 sorában a *certe levibus – levibus certe*. Másrészt jelent tejes szócserét, ahol vagy rokon értelmű szóra/szavakra cserél, így a III. elégia 9. sorában az *arvist orisra* vagy a 14. sorban a *Multaque fortunaet Fortunae immeritumra*, vagy a XV. elégia 9. sorában a *Latinát Pelasgára*; vagy nyelvtani szerkezetet, igeidőt, módot változtat meg, pl. III. elégia 7. sor: *viderer – videbar*. Többször előfordul, hogy a kéziratban szereplő szót/sort a következő kiadásra megváltoztatja, ám a későbbiekben visszatér az eredeti elképzeléséhez. Például a XV. elégia 1–4. sora megvan a kéziratban, az első és második kiadásból kimaradt, majd a végső változatba visszakerült.

A változtatásokban nemigen lehet logikát felfedezni, többször előfordul, hogy az első változat után módosítja a szót, sort, és ez a továbbiakban így is marad. Máskor épp az ellenkezője: minden kiadásban ugyanaz szerepel, majd az utolsóban mégis hozzányúl, például a VII. elégia 1–2. sora csak az *Elegiaconban* olvasható; vagy a II. elégia 58. sora a következőképp alakul:

1747, 1750, 1752, 1764	Atque lyram, atque novem Numina nostra, Deas
1780	Aoniumque nemus, Castalidesque Deas

Ugyanerre példa a VII. elégia 12. sora:

1747, 1750, 1752, 1764	Concita de portu rursus in alta rapis?
1780	In freta de portu rursus iniqua rapis?

Azonban azt a legérdekesebb megfigyelni, mikor kiadásról kiadásra változtat. Erre számtalan példa kínálkozik, álljon itt csupán kettő, elsőként a XVII. elégia címének változásai:

- 1747 Cum Russus in Tibisco naufragus auxilio B. M. V. ereptus anathemata eiusdem
arae appenderet
- 1750 Cum Russus auxilio B. V. naufragio ereptus anathemata eiusdem
arae in templo nostro appenderet
- 1752 Cum Russus auxilio B. V. fluctibus ereptus ad aram eius Unguarini anathema
appenderet
- 1764 Ad B. Virginem
- 1780 Ad B. Virginem, cum praesentissimam eiusdem opem duo clientes experti essent

A másik a XXII. elégia 75. sora, ahol lépésenként cserélt a soron belül szavakat, míg eljutott a végleges formáig:

- 1750 Vidi ego, quem rebus tetigit fortuna sinistris
- 1752 Vidi ego, quem tetigit, rebus fortuna sinistris
- 1764 Vidi ego, quem rebus fatum vexavit acerbis
- 1780 Vidi ego, quem rebus fatum tentavit acerbis

Összességében elmondható, hogy Makó nagy gondot fordított irodalmi munkáira, csiszolta, tökéletesítette azokat, hogy mindinkább megfeleljenek az antik normáknak, szebben gördöljön a hexameter, helyes szóra végződjön a pentameter, meglegyen (vagy épp elmaradjon) az elízió. Versei jók, irodalmi értéket hordoznak (nem úgy, mint például a kolozsvári poétáké). És ezt az irodalmi értéket sok munkával teremtette meg, ahogy az a feljebbi néhány példából is kitetszik.

VI. AZ ELÉGIÁKÖLTÉSZET MINTÁI ÉS TÉMÁI

1. Költői minták

Többször esett már szó arról, hogy Makó az *Elegiacon* IX. elégiájában³⁰⁹ emléket állított irodalmi előképeinek és mindazoknak, akikre példaként tekintett. A jezsuita iskolákban sok íróval, költővel ismerkedhetett meg akár tanulmányai során, akár a rend könyvtáraiban őrzött kötetekből. Tudjuk, hogy a jezsuiták könyvtárainak gazdag könyvállománya volt, amire bizonyítékként szolgálnak a fennmaradt katalógusok. Ezek alapján Makó még a vidéki kisváros, Ungvár gimnáziumában is olvashatott a jeles elődöktől számtalan alkotást. Az irodalmi előképeket kiválóan lehet csoportosítani a szerint, hogy mely korban éltek, és milyen műfajban alkottak. Ezek alapján beszélhetünk antik, 16–17. századi és kortárs példaképekről. Mindhárom kategóriában szép számmal találkozhatunk neves írókkal, költőkkel, ezeket foglalja össze részletesebben a következő fejezet.

A) Antik költőpéldaképek

Makó sokat tanult az elégia műfajáról az ókori szerzőktől. E műfaj legjelentősebb képviselői és egyben Makó legfőbb antik példaképei Ovidius és Tibullus.³¹⁰

Publius Ovidius Naso³¹¹ (Kr. e. 43.–Kr. u. 17.) az Augustus-kori szerelmi elégia felvirágoztatója és betetőzője. Ebben a szellemben fogant elégiái az *Amores*, az *Ars amatoria* és a *Remedia amoris*. Makó ezeket a műveket nagy valószínűséggel ismerte, de óva intett tőlük, mert a keresztény ember hitével nem lehetett összeegyeztetni azokat.³¹² Erre utalhat a IX. elégia 81. sorában. Ovidius a műfaj újjáteremtőjének is nevezi magát, mégpedig a *Heroides* című műve miatt, melynek újdonsága a levél stílusának és a drámai monológnak összekapcsolása disztichonban. A levélformában megírt műveiben, így a *Heroidesen* túl a *Tristiában* és az

³⁰⁹ SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 69–77.

³¹⁰ ALBRECHT, *A római irodalom...*, I, 553.

³¹¹ *Uo.*, I, 556, 588.

³¹² A jezsuiták gondosan igyekeztek megtisztítani a műveket minden olyan tartalmi elemtől, melyet egy kicsit is obszcénnek gondoltak, vagy azt feltételezték róluk, hogy az ifjúságot világi vágyakra ingerelhetik. Erről lásd pl. STROH, *Frangito barbitum...*, 218–220.

*Epistulae ex Pontó*ban is, nagy szerepet játszott a mitológia. Makó verseinek egy része is költői levél, és nála is olvashatunk mitológiai utalásokat. Ez a versmérték kiválóan illett a tankölteményhez, az elégiának ugyanis sokszor volt didaktikus célja: ennek megtestesítője a befejezetlenül maradt *Fasti*. Ovidius tette ki az Alvarus-féle tankönyv jelentős részét, tehát főleg az utóbb felsorolt művei (illetve a hexameterben írt *Metamorphoses*) alapján tanulta Makó, illetve a többi diák a jezsuita gimnáziumokban és a repetens-képzőben a klasszikus latin nyelvet. A versben Makó legtöbbször Ovidiust nevezi néven, összesen öt alkalommal (55, 78, 90. sorban, illetve a 122-ben kétszer). Együttérzéssel fordul felé, mert úgy véli, sorsuk egy, mindketten száműzve lettek: Makó Ungvárra, Ovidius Tomiba. De Makó Ovidius iránt érzett tiszteletének legragyogóbb példája, hogy több alkalommal vesz át tőle sorokat, szókapcsolatokat, pontosan idézve azokat. A vers 6. sora megegyezik az *Epistulae ex Ponto* II. könyv 6. elégiájának 38. sorával. A 34. sor is Ovidius kitűnő ismeretéről árulkodik, bár itt nem tökéletes az átvétel, Ovidiusnál így hangzik a *Tristia* III. könyvében: „Haesuraque fide tempus in omne mihi” (236. sor). Az 56. sor szintén a *Tristiára* játszik rá: „In qua scribebat, barbara terra fuit” – olvashatjuk az I. könyv 18. sorában. A szó szerinti átvétel, persze, egyáltalán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Makó önnön helyzetét a száműzött Ovidiuséval látta hasonlónak, s poétai önképe is vele mutatja a legtöbb rokonságot.³¹³

Hogy jól ismerte Makó az ókori előd szerelmi elégiáit is, azt ékesen bizonyítja, hogy az *Ars amatoriából* (II. könyv, 324. sor) is idéz, természetesen egy olyan részt, mely nem sérti a keresztény erkölcsöt: „Tum sera, quod plena postmodo falce metas” (76. sor). Ugyanígy jár el a *Remedia amoris* esetében is, melynek 71–72. sorára játszik rá a vers 122. sorával: „Naso legendus erat tum, cum didicistis amare: / Idem nunc vobis Naso legendus erit”. Ez tehát Ovidius kiváló ismeretéről és az iránta való mély tiszteletről tesz tanúbizonyságot.

A másik elégiászíró, Albius Tibullus (Kr. e. 54–50.–Kr. e. 19–18.?) más példát követ elégiáiban, mint Ovidius. Ő olyan kompozícióra törekszik, mely több témát vonultat fel, és verseinek nem szerves része a tudós mitológia, helyette ő teremt mítoszt a vidéki élet és a béke leírásaival.³¹⁴ Tibullus elégiás kötetét szintén jól ismerte Makó, mivel ő a másik költő, akitől szó szerinti idézetet vesz át, noha ebben a versben csak egy alkalommal: a vers 35. sora az *Elegiarum liber primus* 8. darabjának 9. sorárát idézi, kisebb változtatással. Tibullusnál ez így hangzik: „Quid tibi nunc molles prodest coluisse capillos”.

³¹³ A további egyezéseket nyomon lehet követni Makó verseinek kritikai kiadásában: SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...* Szó szerinti átvételek más versekben is kimutathatók, nemcsak Ovidiusszal, de más költőkkel is.

³¹⁴ ALBRECHT, *A római irodalom...*, I, 557.

A többi antik szerzőre Makó nem támaszkodik akkora mértékben, mint az imént kiemelt két elégiaköltőre, őket csak felsorolás szintjén említi műfaji csoportosítás szerint, mikor arról beszél, hogy kiket érdemes olvasni. Ezek szerint nem szabad elhanyagolni Vergiliust és Horatiust, mindkettőjüket többször is megnevezi mint fontos és neves lírikusokat. Továbbá Vergiliusnál nem hagyja ki az eposz műfaját, mint amelyben a legmaradandóbbat alkotta a költő. Ha egy költőnek komédia olvasásához támadna kedve, Plautus és Terentius műveit vegye kezébe, ha a történetírás vonzaná leginkább, akkor Caesar és Livius a legmegfelelőbb olvasmány – tudjuk meg Makótól.

B) 16–17. századi elődök

Makó nemcsak ókoriakat tartott számon példaképei közt, de 16–17. századiakat is. A humanizmus korában a költők, írók, tudósok újra felfedezték az antik kultúrát, s arra törekedtek, hogy a klasszikus latin nyelven és klasszikus műfajokban írjanak, ezért is állhattak annyira közel Makóhoz. Ezt a második csoportot tovább oszthatjuk két alcsoportra, mégpedig a jezsuita és a világi szerzőkre.

Makó számos rendtársát tartja méltónak az olvasásra, akik nagyrészt Németalföldről, a mai Belgium területéről származtak, de találkozhatunk itáliai és francia szerzetesekkel is. A rájuk vonatkozó adatok Sommervogel jezsuita katalógusában olvashatók részletesen.

Először Sidronius Hosschiust³¹⁵ (vagy Sidronius De Hossche, 1596, Merckem–1653, Tongres) említi Makó, Ovidiusszal és Tibullusszal egy mondatban, ezzel emelve őt egyenlő rangra az antik elődökkel, nem méltánytalanul. Hosschius fiatal korában lépett be a jezsuita rendbe, ahol iskolái elvégzése után Hertogenboschba küldték a latin nyelv és költészet tanáráként, majd a kollégium igazgatójának nevezték ki. Ugyanilyen szerepet töltött be Antwerpenben, majd tanított Leopoldus Guillielmus, osztrák főherceg, a spanyol Németalföld kormányzójának udvarában, de a főúri udvari élet távol állt tőle, így visszavonult. 1652-ben kinevezték tartományfőnöknek Tongres-ben, a következő évben itt halt meg. Életében több elégiás kötete jelent meg (Pl. *Elegiae de Christo patiente*, Bruxellis 1649; *Elegiarum libri sex*, Antverpiae, 1656.), melyek főként alkalmi költeményeket tartalmaznak, de olvashatunk kétkönyvnyi (*Elegiarum liber quartus et quintus*) vallásos témájú verset is: *Elegiae de Christo patiente, Lacrimae S. Petri*.³¹⁶ Művei közül a legtöbb igen személyes hangvételű, a költő belső

³¹⁵ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 473–479.

³¹⁶ E mű magyarországi ismeretéről és Baróti Szabó Dávid fordításáról bővebben: *A szenvedő Krisztusról...*

életébe engednek bepillantást. Elégiáinak címzettjei kortárs jezsuiták, mint például Sarbiewski, aki maga is kiváló verselő volt, vagy más neves személyek, uralkodók, hercegek. Sokan Hosschiust a disztichonos forma mesterének és a legnagyobb jezsuita költők egyikének tartják.³¹⁷ Ám ne csak ebben a versmértékben csillogtatta tudását, más műfajokat és formákat is kipróbált, amelyek *Silva* címen láttak napvilágot az *Elegiarum libri sex* című kötet appendixeként. Írt epicediumokat, eclogákat, és kipróbálta a szapphói strófát is. Hosschius jó kapcsolatban és baráti viszonyban lehetett a Makó által is említett többi jezsuitával, ismerték és becsülték egymás munkáját, olvasták rendársaik műveit. Erre ékes bizonyíték, hogy egymáshoz is írtak verseket, köszöntőket. Az 1738-ban Nürnbergben kiadott *Sidronii Hosschii et Jacobi Wallii poemata* című kötethez hozzácsatolták a Hosschius halálára írt gyászbeszédeket, emlékverseket. Ezek közt szerepel Jacobus Wallius *In Sidronium Hosschium pietas* című versének három változata is. Hosschius *Elegiarum libri sex* második könyvében a tizenkettedik vers az *Ad Jacobum Wallium e Societate Jesu ut Poemata sua in lucem edat*. Wallius versei közt pedig találhatunk Hosschiusnak ajánlottat, az elégiák első könyvében: *Ad Sidronium Hosschium e Societate Jesu. Cum alter alterius recognoscendis versibus muturam navaret operam amicissimam libertate*. A kiadásokban továbbá megtalálhatók Becanus *Idylla et Elegia*, és az *Elegiarum liber unicus et secundus* című kötete is.

Guilielmus Becanus³¹⁸ (1608, Ypers–1683, Leuven) nevéhez a teológiai művein kívül elégiás kötetek kapcsolhatók: *Elegia ad S. Josephum* (Antverpiae, 1637), *Idylla et elegiae* (Antverpiae, 1655). Lírai műfajok közül még idilleket olvashatunk tőle. Jezsuita szerzetesként az irodalom más területein is jeleskedett, írt beszédeket és dicsőítő énekeket is: *Laudatio funebris. Seren: Leopoldo Guilielmi Austriae archiducis etc.* (Ratisponae[!], 1664); *Serenissimi Principis Ferdinandi... Triumphalis Introitus in Flandriae metropolim Gaudavum* (Antverpiae, 1636); *Serenissimo Principi Leopoldo Wilhelmo... dum inter Pacis Bellique curas, animo in Deiparam intentus... anno 1666. S.J. Lovaniensi Benevolus ponit*. Makó őt is egyenlő rangra helyezi az elégiaköltők sorában Hosschiusszal, Ovidiusszal és Tibullusszal.

Jacobus Wallius³¹⁹ (vagy Jacques Vande Walle, 1599, Kortrijk–1690, Antwerpen) életéről kevesebbet tudunk. Ő is a humaniórák és a retorika professzora volt, és ezek mellett versírással foglalkozott. Írt ódákat, elégiákat, életrajzokat, amiért őt is a jeles németalföldi jezsuita költők közé szokták sorolni.

³¹⁷ *Jesuit Latin Poets...*, 84–87.

³¹⁸ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, I, 1088–1091.

³¹⁹ *Uo.*, VIII, 966–969; *Jesuit Latin Poets...*, 213.

Livinus de Meyert³²⁰ (vagy Lieven De Meyere, 1655. Gent–1730. Leuven) említi következőnek Makó, aki szintén igen jelentős a jezsuita neolatin költők sorában, bár ő időben már közelebb áll Makóhoz. Fiatalon lépett a rendbe, és életútja hasonlóan alakult Hosschiuséhoz: hosszú tanári pálya várt rá. Évekig tanította a humaniorákat, majd filozófiát és teológiát. Nyolc évig igazgatta a leuveni egyetemet mint rektor, és itt halt meg 1730-ban. Számos mű jelent meg neve alatt, ezek közé teológiai írások és költemények is tartoznak. Nemcsak elégiákat írt, hanem kipróbált más lírai műfajokat is. Példaképeinek Propertius tartotta, elbeszélésmódjában és költői formáiban igyekezett megfelelni a klasszikus tökéletességnek. Irodalmi alkotásai többek közt: *Poematum libri novem* (Antwerpiae, 1699), *Poematum libri duodecim* (Bruxellis, 1727).

Herman Hugo³²¹ (1588, Brüsszel–1629, Rhinberg) azon kevesek közé tartozik, akinek nevével a magyar szakirodalomban is találkozhatunk, ugyanis Knapp Éva és Tüskés Gábor több tanulmányban felhívja a figyelmet jelentőségére és a magyarországi jezsuita oktatásban az emblémáskönyve által gyakorolt hatás miatt betöltött szerepére.³²² A *Pia desideria* néven híressé vált műve az elégiák mellett emblémákat is tartalmaz. (A mű első megjelenése: *Pia desideria Embleatis Elegiis et affectibus SS. Patrum illustrata*, Antverpiae, 1624.) Ez a mű a maga korában ismert volt (számos nyelvre lefordították néhány évtizeddel halála után). Ez hozta meg számára a hírnevet, de emellett számos más munkáját is ismerjük, melyek nagy része teológiai értekezés, de olvashatunk köztük életrajzokat is, például a *Vita P. Caroli Spinolae* (Antverpiae, 1630).

Renatus Rapinust³²³ (vagy René Rapin, 1621, Tours–1687, Párizs) a retorika professzoraként tartja számon Sommervogel. A tanítás mellett verseléssel foglalkozott, terjedelmes életművében főleg teológiai munkákat olvashatunk, írt ódákat, carmeneket, és kipróbálta magát az ecloga műfajában is. Ez utóbbi miatt tartotta őt Makó e helyen említésre méltónak. Verses alkotásai közül jelentősebbek: *Eclogae sacrae* (Lugduni Batavorum, 1659); *Odarum liber* (Parisiis, 1670); *Carminum Tomus Primus* (Parisiis, 1681); *Epistola ad illustrissimum Virum Cl. Pelterium summum Regii aerarii praefectum, Regni administrum* (Parisiis, 1684); *Ode panegyrica ad laudatissimum virum Achillem Harlaeum judicem integerrimum* (Parisiis, 1686). Életművében már olvashatunk anyanyelven írt alkotásokat is.

³²⁰ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, V, 1039–1055; *Jesuit Latin Poets...*, 213.

³²¹ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, IV, 512–522.

³²² KNAPP, *Az emblematika oktatásának forrásai...*, 1–26; KNAPP–TÜSKÉS, *Irodalmi emblematika...*, 142–163. KNAPP–TÜSKÉS, *Emblémaelméletek Magyarországon...*, 171–187.

³²³ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, VI, 1443–1457.

Soha nem lépett a jezsuita rendbe Petrus Lothicius Secundus³²⁴ (1528, Schlüchtern–1560, Heidelberg), mégis jelentős hatást gyakorolt Makóra (és más neolatin költőre), nem véletlenül. Lothicius Marburgban, Wittenbergben, Erfurtban tanult, majd részt vett a schmalkaldeni háborúban. A bolognai egyetemen orvostudományt tanult, majd Heidelbergben működött. Őt tartják Németország legnagyobb lírikusának a XVI. században. Életével és munkásságával többek részletesen foglalkoztak. Annyit érdemes megemlíteni, hogy Lotichius is ugyanúgy ókori példákra támaszkodva írta meg verseit, mint Makó, sőt ugyanazok voltak az antik elődök mindkettőjük számára: Ovidius és Tibullus. Lotichius költészetére nagy hatást gyakorolt még Janus Pannonius,³²⁵ akit Makó nem említ ugyan, de valószínű, hogy ismerte magyar elődjének verseit. Kapcsolatukat egy későbbi fejezet vizsgálja majd.

Makó a versében buzdít a drámák olvasására, és állítja, hogy főleg a „duo Petri”-t (128. sor) érdemes forgatni annak a költőnek, aki a tragédia iránt érdeklődik.³²⁶ Elég nehezen lehetne megfejtetni, hogy kikre gondol itt Makó, ha ő maga nem segítene rajtunk. Az 1752-es kiadásában ugyanis – több helyen, de nem mindenhol – jegyzeteket fűzött verséhez, amelyben megadja, hogy ez a két szerző Pierre Corneille és Pietro Metastasio. Pierre Corneille³²⁷ (1606, Rouen–1684, Párizs) minden iskoláját a jezsuitáknál végezte, noha ő maga nem lett szerzetes. Jogi pályára lépett, de soha nem praktizált, visszavonultan élt és alkotott. A kezdeti sikerek után lankadt az érdeklődés művei iránt, a kudarcok miatt keserű öregemberként halt meg. Tragédiáiban a szenvedély és a kötelesség harcol egymással, ahol a kötelesség nem más, mint a becsület megóvása és érvényesítése az akarat ellenére is. Ez a mozzanat a jezsuita neveltetés eredménye. A *Cid* című darabját szokás a klasszikus dráma kódexének tartani. Makó olyannyira nagyra becsülte munkásságát, hogy *Nicomédés* című drámáját maga is átdolgozta.

C) Kortárs szerzők

A másik „Petrus” Pietro Metastasio³²⁸ (1698, Róma–1782, Bécs) olasz költő volt. Kitűnő képességeivel már gyermekként magára vonta Giovanni Vincenzo Gravina jogtudós figyelmét, aki az Árkádia teoretikusa volt, pártfogásába vette és neveltette őt, majd halála után egész vagyonát ráhagyta. Mivel ezt Metastasio hamar eltékozolta, Nápolyba ment, ahol egy

³²⁴ COPPEL, *Zur Einführung in das Thema...*, 11–17.

³²⁵ KEITH, *The Ovidian Allusion...*, 133–151; WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 35–51.

³²⁶ SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 76.

³²⁷ *Világirodalmi Lexikon...*, II, 349–351.

³²⁸ *Uo.*, VIII, 337–340.

ügyvédnél dolgozott. Első operaszövege, *A Hesperidák kertje* nagy sikert aratott, amin felbuzdulva több librettót írt. Ekkor szerezte a *Didone abbandonatát*, melyet Sardi megzenésített, a darabot 1724-ben páratlan tetszéssel fogadta a közönség Nápolyban s csakhamar egész Itáliában, sőt Bécsben is. E sikerei után VI. (Magyarországon királyként III.) Károly császár Bécsbe hívta, és udvari költőjévé nevezte ki. Itt írta melodrámainak jelentős többségét, ez volt a legtermékenyebb korszaka. Mária Terézia különösen kedvelte őt, bár az ő trónra kerülése után a változó ízlés miatt mások lettek az elvárások Metastasio felé: rövidebb színjátékokat, kantátaszövegeket írt. A zenés dráma, azaz az opera szakértője volt. Nincs kizárva, hogy Bécsben személyesen is találkozhattak Makóval.

A 111. sorban olvasható Nocette név alatt Carolus Nocetus³²⁹ (vagy Charles Noceti, 1694, Bagnone–1759, Róma) olasz szerzetest kell értenünk, aki irodalmat, retorikát és filozófiát tanított Rómában. A *De Iride Carmen philosophicum* című munkája Rogerius Boscovich tanainak ismeretéről tesz bizonyosságot. Benedetto Stay³³⁰ (1714, Ragusa–1801, Róma) Rómában pápai titkárként működött. Descartes dicsőítésére latinul írt verset *Philosophiae versibus traditae libri VI* címmel, és költeménye jelent meg a newtoni filozófia tiszteletére. Thomas Ceva³³¹ (1648, Milánó–1673, Milánó) matematikai munkásságáról vált ismertté, de emellett adott ki verseket *Carmina*, *Poema* és *Sylvae* címmel. Ugyanide sorolhatjuk Petrus Schezt³³² (1691, Bécs–1756, Grác), aki név szerint nem jelenik meg ugyan a versben, de a 101. sor mégis hozzá kapcsolható az 1752-es kötet jegyzetei miatt,³³³ itt ugyanis Makó megadja, hogy a Vág folyó megverselését Schez Péter *Metamorphosis Hungariae* című művében kell keresnünk. Az ausztriai rendtárs földrajztudománnyal foglalkozott, tehát őt is joggal sorolhatjuk a polihisztor jezsuiták közé.

Magyarországi rend- és költőtársa volt Adányi András (1715–1795).³³⁴ Jezsuitaként ugyanazokon az állomásokon ment keresztül, mint Makó. Kiválóan értett a latin nyelvű verseléshez, részt vett a repetensek kurzusán, a szakolcai intézetben tanult. A rend feloszlása után az esztergomi iskola igazgatója lett, ezt a tisztséget töltötte be egészen haláláig. Őt sem tudnánk név szerint azonosítani, ha az 1752-es edíció jegyzetében nem olvasnánk a nevét. Makó a 116. sorhoz jegyzi meg a következőket: *And. Adány, e S. J. Fastor. Ung.* Ez az 1742-ben Kassán megjelent műve, a *Fastorum Hungariae Pars I. et II.* Ő is a tudós jezsuiták közé

³²⁹ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, V, 1784–1787.

³³⁰ *Dizionario enciclopedico della letteratura italiana...*, 187.

³³¹ SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*, II, 1015–1024.

³³² *Uo.*, VII, 777–779; LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1460.

³³³ SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 74.

³³⁴ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 7–8.

tartozott, több fizikai tárgyú könyvet írt, mint az *Institutiones physicae generalis* (Nagyszombat, 1744) vagy a *Pars recentioris physicae* (U. ott, 1756). Az irodalmi műfajok közül hozzá az óda állt a legközelebb, erről a következő darabok tanúskodnak: *Ode, quam Ant. Vörös, dum gymnasium Strigoniense inviseret, obtulit* (Pest, 1777); *Ode ad primum lapidem gymnasii Strigoniensis, cum in fundamenta dimitteretur* (Buda, 1779).

Friz András (1711, Barcelona–1790, Gorizia)³³⁵ 1726-ban lépett a rendbe; a poézist tanította előbb Grácban, majd Szakolcán és Győrött latint és görögöt 1745–1746-ban, tehát egy évvel Makó tanulmányai után került Győrbe. Később a bécsi Theresianumban volt tanár, itt ismerkedhettek meg Makóval. A rend eltörlése előtti három évben Goriziában a mathesist tanította, és ugyanitt halt meg. Személyében egy újabb tudós, kortárs jezsuitát ismerünk meg, akit, ahogy azt már az előzőekben is láttuk, Makó csak közvetve említett meg versében. A 113. sor Hymenaeae szava az ő írására utal: *Hymen Austriae*.³³⁶ Friz jelentősebb darabjai drámák, közülük a leghíresebb a *Zrinyius ad Szigethum. Comoedia a rhetoribus Posonii acta* (Viennae, 1738).

Ebbe az utolsó korszakba tehát, Metastasio kivételével, olyan rendtársakat sorolhatunk, akik a tudományoknak szentelték életüket, de emellett irodalmi tevékenységük is említésre méltó. A jezsuitáknak azt a sokoldalú életét élték, amit maga Makó, ezért méltán emeli ki őket versében, s lát magához hasonló alkotókat bennük.

Neves szerzők emléke a repetenseknél

Makónak a fent elemzett versén nem kell meglepődni, egyáltalán nem egyedi jelenség a neves elődök megverselése, számos példát találunk rá már a repetensek költeményei közt is. A téma nem jelenik meg a kolozsvári poéta osztályosok elégiáiban. Onnan mindössze két verset lehet oldallagosan ide kapcsolni, mindkettő tiltott, becstelen könyvek forgatásától tiltja az olvasót.³³⁷ Ezekben a költeményekben azonban nem neveznek néven egyetlen költőt, írókat sem, akár követendő, akár elítélendő szerző legyen. Annál bőségebb a választék a győri versek közt. Itt olvashatunk olyanokat, amelyek kortárs eseményekre reflektálnak, egy-egy személy művére hívják fel a figyelmet. Mások általánosságban írnak a jezsuitáknál mindig virágzó költészetről.

³³⁵ *Magyar Katolikus Lexikon...*, III, 843–844.

³³⁶ SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 75.

³³⁷ Johannes MIHÁLCZ, [*Elegia qua disuadet lectio librorum prohibitorum*], 1–3; Antonius HORVATOVITS, *Elegia, qua Author libri infamis dat intellectum mortis(?) ... supplicium a sua matre deprecatur*, 146–149.

Két verset emelnék ki a repetensek elégiái közül, melyek egyértelműen párhuzamba állíthatók Makó fönt elemzett költeményével, egész biztosan közös gyökerekhez nyúlnak vissza, bár mindkettő később született, mint Makó elégiája. Ibellerker József terjedelmes, közel 250 soros költeménye 1758-as évnél olvasható a kéziratos kötetben, címe *Elegia didactica de ratione legendi et imitandi veteres Poetas*.³³⁸ A repetens-mester ebben az évben Pray György volt, az ő irányítása alatt született meg a költemény. A vers nemcsak címében, de az első néhány sorban is világosan kimondja, milyen céllal vetették papírra: meg akarja énekelni, mely költőket érdemes forgatni.

Volvere qua veteres, quis debeat arte poetas
 quosve sequi, faveat si modo musa canam.
 Adjiciamque modum, legesque et nomina vatum
 praeterea dignum carmine siquid erit.

A vers elején megnevezi célját, segítségül hívja a Múzsákat és Phoebust, és elsősorban a fiataloknak ajánlja a művet, akik még fogékonyak a művészetekre. Majd rátér valódi tárgyára és költőket ajánl. Ránézésre is könnyű összeszámlálni, kikről ír, mivel minden sor mellé, amelyben poéta szerepel, egy idegen kéz odaírta a nevet. Azt egyelőre nem sikerült tisztázni, kinek a kézírása lehet, ebből a lapszéli néhány szóból viszonylag nehéz is lenne, de nincs kizárva, hogy maga a repetens-mester, Pray készítette a lajstromot. Nem meglepő, hogy körülbelül ugyanazok a nevek olvashatók itt is, mint Makónál. Természetesen Ovidius az első és mindenképp följött ajánlott, mivel ő túlszárnyal minden költőt. Sorra veszi Ovidius műveit, műfaj, forma, mondanivaló szerint ajánlja azokat. A szerelmi költemények miatt mentegeti a nagy költőt, és az olvasót igyekszik tiltani tőlük:

Sed tamen obscaenos caveas tetigisse libellos
 qui in titulo vetiti nomen amoris habent.

E disztichon ismerősen cseng Makó IX. elégiájának alapos olvasása után, melynek 81–82. sora:

Sex tamen obscoenos, moneo, ne tange libellos,
 In titulo vetiti nomen amoris habent.

A disztichon első sora vagy közös forrásról árulkodik, melyet eddig nem sikerült azonosítani, vagy így tanították a jezsuitáknak elmondani, hogy ne olvassanak obszcén könyveket, vagy arról – ami kevésbé valószínű –, hogy Ibellerker igen jól ismerte Makó verseit. A második sor

³³⁸ 118. E 1, 393–399. A versről az ekloga-költészet szempontjából írt Szelestei N. László: SZELESTEI, *Eklogák...*, 212.

Ovidius *Ars amatoriájának* II. könyv 16. sorával mutat rokonságot (Nunc Erato, nam tu nomen amoris habes). Tehát pont abból a könyvből való, amelytől valójában tilt.

A többi költővel nem foglalkozik ennyire részletesen. Tibullusnak és Hosschiusnak szentel még néhány sort, a többieket csak megemlíti, így olvashatjuk Wallius, Lotichius, Livinus Meyer, Becanus, Janus Pannonius, Schez Péter, Friz András és Adányi András nevét. Tehát az egy Janus Panoniust leszámítva ugyanazokat, akiket Makónál. A vers második felében, a 135. sortól visszatér az ókoriakhoz, mivel műfajt vált, eddig a neves elégiáról volt szó: Homérosz, Vergilius, Horatius, Valerius Flaccus, Persius, Iuvenalis, Lucanus, Lucretius nevével találkozhatunk. Ebben a részben már nem volt annyira alapos a lapszéli jegyzetek készítője, többször hiányzik a név a sor mellől, ugyanakkor aláhúzással mégis ki lettek emelve. Itt néhány olyan nevet is megemlít – az imént felsorolt ókoriakon túl –, akikkel Makónál nem találkoztunk: Hieronymus Vida, Thomas Ceva, Sannazarius, Giennatasius.

A másik vers az elégia fejezetben már részben tárgyalt *Elegia qua demonstratur Societate Iesu semper viguisse poesim*, Korbéli Antal költeménye. A költemény felépítésében nagyon hasonlít Makóéhoz és Ibellakeréhez: egy hosszabb bevezető után tér rá az elődök felsorolására, akiknek neve szintén olvasható kiírva a lapszálon. Közel 60 jezsuita költőt említ meg, többé-kevésbé ábécé-rendben, mindenkinél kifejtve, milyen műfajban alkotott maradandót, kit miért érdemes olvasni, követni. Ő csak a Társaság tagjaira koncentrált, korábbi századok és kortárs költők alakjával egyaránt találkozunk, egy részük ismerősen cseng az előző versek alapján, másik felük csak Korbélinél szerepel. Mivel a vers olvasható a függelékben, itt eltekintek a nevek felsorolásától.³³⁹

Minden bizonnyal a jezsuiták jól ismerték a Társaság kötelékében élő társaik és egyéb neves költők, írók munkásságát, tudták, kihez forduljanak, ha egy-egy műfajban maguk is meg kívánták mutatni tehetségüket, használták őket, hivatkoztak rájuk, sorokat kölcsönöztek tőlük, tanították őket a diákoknak, továbbadták örökségüket, így őrizve meg nevüket az utókornak, és pillanatnyi hírnevet szerezve maguknak.

³³⁹ Függelék 3.

2. A mindennapi élet

A jezsuita rend költői magas színvonalon művelték az alkalmi vagy más néven funkcionális költészet műfajait, köszöntve velük az uralkodói ház egyes tagjait például esküvőjük alkalmából, vagy felépülést kívántak egy-egy betegségből. Reagáltak koruk háborúira, neves csatáira, éljenezve a hadvezéreket, vagy verses vitába bocsátkoztak a pápaválasztás kapcsán. Természetesen nem maradhat ki ebből a felsorolásból saját rendjük, rendtársaik, a mindennapi életük, ügyes-bajos dolgaik sem.

A 18. századi Magyarországon virágzott a latin nyelvű költészet. Roppant mennyiségű, különböző műfajú költemény maradt ránk részint nyomtatásban, részben kéziratos formában. Ezeknek a verseknek jelentős része alkalmi költemény, melyek formailag és gondolatvilágukban az antik hagyományok hű ápolásáról tanúskodnak, ugyanakkor témájukban és alkalmi jellegüknél fogva sajátos helyiek.³⁴⁰ A kolozsvári és repetens-kötetektől kikeresve a hétköznapiak mondható eseményeket, dolgokat, helyszíneket, olyan mennyiségű vers jött felszínre, melyek nem férnek meg egyetlen dolgozatban, így most csak felsorolásszerűen álljanak itt a felmerülő témák, melyek közül csak kettőt jár körbe részletesen, egyet pedig érintőlegesen jelen fejezet. Azokat, melyekre Makónál is van példa: a születésnapot, a betegséget és a Holdistennő motívumát.

A versek közt megjelennek olyanok, melyek a jezsuitákat általánosságban tárják az olvasó elé mintegy példaként, így olvashatunk a dolgoz jezsuitáról³⁴¹ vagy a nagyszombati elégiáírókról és a költészet virágzásáról.³⁴² Megemlékeznek egy-egy rendtag haláláról,³⁴³ vagy életének más jelentős eseményéről, pl. aranymiséről (Tolvaj Imre atya³⁴⁴), egy-egy tudományos felfedezésről (Hell Miksa mágnesei³⁴⁵) vagy a tiszteletes kanárijának elpusztulásáról.³⁴⁶ Tudomást szerzünk a költeményekből, milyen birtokaik, kertjeik, anyagi javaik voltak: vers született a kolozsvári szőlősketről, melyet vihar tépázott, a kolozsvári nemesi konviktus kertjéről egy leíró költeményt olvashatunk, de arról is értesülünk, milyen javakkal bírt a győri

³⁴⁰ VARGA, *Hannulik János...*, 3–4.

³⁴¹ Martinus FEKETE, *Operarius Societatis J. Panegyris*, 1767, 120b A 3. 12v–15v.

³⁴² Stephanus SZÉKELY, *Elegia in laudem Elegiographi nuper Tyrnaviae editi*, 1766, 120b A 9. 64–70; KORBÉLI Antonius, *Elegia qua demonstratur Societate Jesu semper viguisse Poesim*, 1763, 118 E 19. 209v–212v.

³⁴³ Pl. Ignatius KUN, *Epicedion P. Josepho Apponyi in castris ad Schweidnitzium est charitate adversus proximum defuncto*, 1758, 118 E 1. 368–374.

³⁴⁴ Ignatius BONYHÁDI, *Elegia de 2dis Primitiis P. Emerici Tolvaj*, 1773, 118 D 12. 116r–118v.

³⁴⁵ [Sz. n.], *Poema de Magnete P. Maximiliani Höll*, 1763, 118 E 19. 241v–242r.

³⁴⁶ Johannes SZEGEDI, *Epicedion canariae reverendi patris regendi*, 1768, Kolozsvár, 181–187.

kollégium.³⁴⁷ Ez utóbbi verset igen érdekes lenne összehasonlítani egy korabeli leltári jegyzékkel, illetve azzal a néhány évvel későbbi verssel, melyben a római szeminárium dolgait veszik sorra.³⁴⁸

A rend életében fontos szerepet játszott a tudományos élet, ennél fogva ez a téma a költemények közt is előkerül. Elégiában ünneplik a matematikát.³⁴⁹ Csodálatos átváltozásként (metamorfózisként) mutatják be, hogy Nagyszombatban a kollégium szárazmalma új ebédlővé vált, a vargák és zenészek lakása pedig matematikai múzeummá és csillagvizsgálóvá alakult át.³⁵⁰ A csillagvizsgáló építése igen jelentős esemény lehetett, mert további költeményekben is megjelenik.³⁵¹

A repetens-versek a Győrben tanuló diákok tollából kerültek ki, így nem kell csodálkoznunk azon, hogy a győri élet érdekesebb alkalmi szintén témává váltak. Ezen belül is a jezsuiták gyógyszerháza tartogatott sok izgalmat. Egy 1764-es vers arról emlékezik meg, hogy a fent említett helyen egy múmiát találtak. Két évvel később, 1766-ban pedig mérges kígyók jelentek meg ugyanitt.³⁵² Ezeket az eseményeket azonban hiába kerestem a fennmaradt *Diariumban*,³⁵³ nemcsak az adott években, de jó néhány évvel visszamenőleg sem találtam. Ez nem jelenti azt, hogy kitalált eseményekről van szó, mivel a *Diarium* több évben igen szűkszavú, és csak az egyházi vonatkozású eseményeket jegyezték föl. Ugyanakkor az is megeshet, hogy jóval korábban került elő az a múmia. Erre abból a szempontból is jó lenne választ kapni, hogy közelebbről megismerhessük a költészetoktatás témaválasztási mikéntjét.³⁵⁴

A jezsuiták missziós rend. A versek által felölelt időszakban a dél-amerikai misszió kavart nagy port az egyházi és a politikai életben, melyben magyar rendtagok is részt vettek, közülük a nevesebbek Orosz László és Kayling József voltak. Több költeményt is olvashatunk

³⁴⁷ Martinus LESTYÁN, *Elegia quo deplorantur vineae Claudiopolitanas per frigora et ventos excussae*, 1768, Kolozsvár, 191–195; SZABÓ Franciscus, *Elegia quo describitur hortus Convictus Nobilinus suburbanus*, 1772, Kolozsvár, 377–380; ABEGG Antonius, *Poemation de Patre Missionario in bona Collegii Iaurinensis inducto*, 1755, 118. E. 1, 153–160.

³⁴⁸ Josephus PETZ, *Elegia de rebus seminarii Romani in foro agonali divenditis*, 118 D 12, 103v–105v.

³⁴⁹ Antonius ABEGG, *Epistola Elegiaca Philosophiae Iaurinensis ad Divam Mathesim, qua ejus opem sibi deesse queritur*, 1755, 118 E 1. 147–153.

³⁵⁰ Joannes KRECSMÁRI, *Methamorphosis Xylothecae antiquae in novam Bibliothecam Collegii Academici Tyrnaviensis, qua occasione mutatur etiam Pistrinum Collegii in novum Triclinium, sutorum et Musicorum habitatio in Musaeum Mathematicum, et Speculam Astronomicam*, 1761, 118 E 19. 148r–151v.

³⁵¹ Pl. Franciscus Xaverius VERNEDA, *Epistola Elegiaca qua Mathesis Cassoviensis gratulatur Mathesi Tyrnaviensi de specula astronomica*, 1755, 118 E 1, 160–166.

³⁵² Franciscus RAUSCH, *Poemation de mumia apothecae Collegii Iaurinensis illata*, 1764, 118 E 19. 267r–268r; Stephanus HARSÁNYI, *Poema de cura viperarum in Apotheca Nostra*, 1766, 120b A 9. 104–107.

³⁵³ Az eredeti kézirat a Győri Püspöki Könyvtárban található, mikrofilmen: OSZK FM1/ 2960.

³⁵⁴ A dolgozat további részében felmerülő témáknál igyekszem figyelembe venni a vers keletkezésének dátumát és a megverselt esemény dátumát, hogy ezáltal is közelebb jussunk a témaválasztási szokásokhoz.

a paraguayi misszióról, nyomon követhetjük az ottani eseményeket a hajóra szállástól az ott tartózkodáson, háborúkon át egészen a hazatérésig,³⁵⁵ mely, mint tudjuk, jezsuita részről nem dicsőséges hazatérés volt, hanem börtön várt a földrésről kitoloncolt szerzetesekre. A börtönből kelt levelek is jó témát szolgáltatottak egy-egy epistola megírásához.³⁵⁶ A témának bőséges a szakirodalma,³⁵⁷ és több forrás (levél, emlékirat³⁵⁸) is fennmaradt, melyek tartalmát, írásmódját szintén érdekes lenne összevetni a költeményekkel.

Nemcsak saját rendjük eseményei, hanem földesurak, főpapok életének neves alkalmai, és szokatlanabb világi események is jó alkalmat szolgáltatottak a versíráshoz: így XIII. Kelemen pápa megválasztása, halála, XIV. Benedek betegsége, Apponyi József atya halála, egy-egy földrengés, háború, de írtak lelkesedő dalt a hetes számról is.

Születésnap, névnap, esküvő

Több ízben elhangzott már a dolgozatban, hogy az alkalmi költészet legnyilvánvalóbb feladata egy-egy főpap, főúr, híres ember születésére, születésnapjára verssel köszönteni az illetőt. A dolgozat elején körbejártuk a genethliacon vagy natalitium carmen (al)műfaját, így most ennek ismétlésétől eltekintenek. Annak ellenére, hogy mind Dekens, mind a Szörényi által használt poétika³⁵⁹ kifejti a műfajt, annak fontosságát, nem mondható, hogy akár a repetensek, akár a kolozsvári poéták túl gyakran éltek volna e köszöntési lehetőséggel. A poéta és a repetens anyagban is két-két ilyen meghatározású darabbal találkozhatunk.

A kolozsvári anyagban elsőként Túri István, székely nemes küld születésnapjára üdvözlőt nagykárolyi Károlyi Antal gróf gyermekének világra jöttékor.³⁶⁰ Károlyi Antalnak egyetlen fia született, József, 1768 októberében,³⁶¹ az elégia 1770 júliusában kelt, tehát bő másfél évvel

³⁵⁵ Josephus HEYRENBACH, *Metamorphosis Nemesis Paraquaricae...*, 1759, 118 E 19. 58r–64r; SETH Josephus, *Propempticon Sexaginta Missionariis e Societate Jesu Jussu Hispaniae regis in Paraguariam proficiscetibus*, 1761, 118 E 19. 152r–156r; Michael PATZIER, *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed non dicta ob mortem illius, quae interea consecuta est*, 1771, 118 D 12. 35r–37r.

³⁵⁶ Ladislaus ARVAY, *Epistola P. Josephi Kajling ex carcere S. Juliani ad P. Joannem Kossler*, 1769, 120b A 3. 134r–136v; Andreas FELSZEGI, *Epistola qua P. Joannes Kossler respondet P. Josepho Kayling ad Epistolam Anno superiore datam*, 1770, 120b A 3. 180r–180v.

³⁵⁷ Pl. BARTUSZ-DOBOSI László, *Jezsuiták és conquistadorok...*

³⁵⁸ Pl. ÉDER, Fanciscus Xaverius, *Descriptio Provinciae Moxitarum in Regno Peruano*, (kiad. MAKÓ Paulus, Buda, typ. Universitatis, 1791.); és fennmaradtak Orosz Lászlónak misszióból hazaküldött levelei.

³⁵⁹ DEKENUS, *Observationes Poeticae...*, 78–85 (§ II–III.); SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*, 116.

³⁶⁰ Stephanus TURI, *Carmen Genethliacum de Infante recens nata Excellentissimi Comitum Antonii Károlyi de Nagy Károly, Kolozsvár*, 272–278.

³⁶¹ ÉBLE, *A nagykárolyi gróf Károlyi család...*, II. tábla.

https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/withLayout/PIM38297/solr?p_auth=nf8P5y96 (utolsó megtekintés: 2019. 11. 05.)

későbbi a vers. Dekens meghatározása szerint azzal kell kezdeni a születésnap-i köszöntőket, hogy megszólítják a családi élethez kapcsolható isteneket (Venus, Lucina stb.), hogy legyenek a gyermekkel, és minden jót kell kívánni neki, ehhez képest ebben a versben Mars isten szerepel, és a szöveg első fele leginkább egy háborús költeményre emlékeztet. Aztán a vers közepe táján kimondja, hogy Károlyi József születéséről van szó, és természetesen azért a jókívánságok nem maradnak el:

Nascere parve puer, cuius virtutibus olim
 Karolium Hungarico surget in orbe decus.
 Te Josephe Hunni votis cupiere diurnis
 Moverunt facilem tam pia vota Iovem
 Nempe gravis ceptum posuit fortuna tenorem
 Nec peragit cursus semper acerba suos.
 Nubila nec semper condans fatalia solem
 Et redit expulsa nocte cupita dies.³⁶²

A másik kolozsvári poéta, Eperiesi József, szintén 1770-ben írta meg elégiáját Ovidius születéséről, díszes, cirkalmas betűkkel.³⁶³ Itt időben jócskán visszaugrik, itt inkább a műfaj gyakorlása lehetett a cél, hogy kell ezt a témát versbe szedni, mi a technikája, felépítése, mik az állandó szófordulatai, nem pedig Ovidius köszöntése. Jobban ragaszkodik a szabályokhoz, mint az előző vers, már az elégia felütésében megszólítja a Múzsákat, az isteneket és istennőket (Dii, Deae), majd leírja, hogyan ujjong minden e csodás ember születésén.

A repetensek művei közt is két genethliacont olvashatunk. Az egyik, egy elégia Maholányi János tollából, mely az asturiai herceg születésére készült.³⁶⁴ Nem teljesen világos, miért választották épp ezt az eseményt a vers témájául, látszólag semmi köze nincs sem Maholányi személyéhez, sem Magyarországhoz, sem a Habsburgokhoz, sem a jezsuitákhoz. Asturia hercege IV. Károly, Bourbon-házból származott (apja, III. Károly ráadásul kiűzte a jezsuitákat Spanyolországból), felesége Mária Lujza bourbon-pármai hercegnő. 1771 szeptemberében született Károly Kelemen nevű gyermekük, minden bizonnyal ezt ünnepli a vers, bár itt nem nevezik meg a köszöntött herceget, csak Károly, Ferdinánd és Fülöp (apa, nagypapa) neve hangzik el. Viszont maga a vers rendkívül szép írásával, felépítésével, a benne

³⁶² Kolozsvár, 276.

³⁶³ Josephus EPERIESI, *Carmen Genethliacon de nativitate Ovidii*, Kolozsvár, 289–291.

³⁶⁴ Ladislaus MAHOLÁNYI, *Genethliacon Infantis Asturiae principis Filii*, 118. D 12, 77v–80r.

használt képekkel, fordulatokkal, azzal, hogy rögtön reagál egy eseményre, a genethliacon műfaj iskolapéldája lehetne.

A másik repetens egy hexameteres művet írt az etruszk herceg születése alkalmából 1768-ban.³⁶⁵ Ő nem más, mint Lipót fia, Ferenc, későbbi német-római császár és magyar király, aki 1768. február 12-én látta meg a napvilágot. Tehát még abban az évben papírra vetették a verset, mikor megszületett. (Erről még az *Uralkodók alakja* című fejezetben bővebben lesz szó.)

Furcsa, hogy mind a négy vers abban az értelemben genethliacon, hogy egy gyermek érkezése alkalmából fogalmaz meg jókívánságokat, és egyetlenegyszer sem olvashatunk tényleges születésnap-i köszöntőt. Nem találunk névnap-i köszöntőket sem. Esküvő alkalmából pedig csak a császári ház tagjainak gratulálnak, mellyel egy későbbi fejezet foglalkozik majd. Tehát hiányzik egy olyan szelet az iskolás versek közül, mely elvárt lett volna.

Ez a szelet azonban részben megtalálható Makó Pálnál, akinek két verse is ehhez a témához kapcsolódik. Két születésnap-i köszöntőről van szó, ami ahhoz képest sok, hogy a közel 300 repetens-versből is mindössze kettőt lehet ide sorolni. A legkorábbi Makó-versek közé tartozik az *In natali R. P. Pauli Hicsoldt*, melyet csak a *Bartakovics-gyűjtemény* őrzött meg, a későbbi kötetekből kimaradt. A rövidke, mindössze 16 soros elégia (vagy terjedelme miatt inkább epigramma?) Hicsoldt Pál jezsuita atyát köszönti születésnapja alkalmából, aki 1747–1749 közt Ungváron volt rektor,³⁶⁶ tehát abban az időben, mikor Makó ott tanított, az előljárójának szól az üdvözlés. Ebben a versben nem panaszkodik Ungvárra, nem a keserűség hangján szól, nem vádolja a feletteseket, amiért itt kell lennie, hanem a nagyrebecsülését fejezi ki, hosszú életet és sok szerencsét kíván Hicsoldtnak, kifejezetten iskolás modorban (lehet, hogy pont ezért maradt ki a későbbi kötetekből):

Vive igitur, multosque tibi feliciter annos,

Purpureo solem, qui vehit axe, ferat.

A másik idevágó verssel, a már emlegetett IV. elégiával, az *Ad natalem suum* saját magát köszönti. Ezt a poétikák, így Dekens is megengedi, számba veszi. A vers első sorában meghatározza születése napját: *Tertius Apriles exceptit Lucifer Idus*. Wirth Lajos számításai szerint az április idusát (04. 13.) három holdhónappal (3x29 nap) követő nap az július 9.³⁶⁷ A jászapáti plébánia keresztelési anyakönyve szerint valóban (1723.) július 9-én keresztelték meg

³⁶⁵ Antonius HINTERBERGER, *Genethliacon Serenissimo Hetruriae Duci 12. Februarii orbi nato*, 120b. A 3, 103r–105v.

³⁶⁶ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 557.

³⁶⁷ WIRTH, *Kétszázötven éves a newtoni fizika...*, 237. A Lucifer Diana Lucifera vagy Luna Lucifera értelemben szerepel a szövegben, ezért számolhatunk holdhónappal.

Makót.³⁶⁸ Származására még a 39. sorban utal: *Illa meas terra cunas in Iazyge vidit*, tehát gyermekéveit a jász föld látta. A vers egyébként egy nagy lélegzetvételnyi panasz, amiért a orosz földön érte őt a születésnapja. Jókívánságként pedig azt kéri, hogy elkerüljön Ungvárról. Ez kevésbé iskolás jellegű költemény, mint a korábbi(ak) volt(ak).

Betegség és halál

Mikor 2008-ban a hollandiai Groningenben Erasmus-ösztöndíjjal kutattam Makó Pál németalföldi elődeit, kezembe akadt egy tanulmánykötet, amely a német neolatin költő, Petrus Lotichius Secundus életét, költészetét, témáit, elődeit stb. vizsgálja igen részletesen.³⁶⁹ Ennek két tanulmánya³⁷⁰ jelen szempontból is érdekes témát vet fel: betegség, béke és a Holdistennő motívuma Lotichiusnál. Hermann Wiegand Lotichius előképeiként Tibullust és Janus Pannoniust nevezi meg. Az általuk teremtett hagyomány, tematika, motívumrendszer a német költő műveiben jól kimutatható, ugyanakkor több helyütt el is tér tőlük. Részletezi és példákkal bővegesen alátámasztja mind az egyezéseket, mind az eltéréseket.

E tanulmány indított arra, hogy vizsgálni kezdjem, folytatója-e a Lotichius követendő elődnek nevező repetens-költészet és Makó Pál ennek a hagyománynak, vagy teljesen eltérő módon ír ugyanebben a témában; ő és a többi jezsuita iskolában nevelkedett költő ismerte-e egyáltalán, és ha igen, milyen mértékben Lotichius és Janus Pannonius munkásságát; valóban hatottak-e rájuk e neves elődök.

A betegség, azon belül is a láz, mely fáklyaként éget, leírása szorosan összefügg Makónál az Ungvárhoz kapcsolódó versekkel, sem a mitológiai témájú, sem a Bécshez köthető költeményekben nem szerepel a kórok leírása (leszámítva a Mária Terézia felgyógyulására írt elégiáját, melyről azonban a későbbiekben lesz szó részletesen, itt csak érintőlegesen foglalkozom vele). Vizsgáljuk meg, milyen betegségek kerülnek elő Makónál, milyen célt szolgált, és esetleg köthető-e valamilyen hagyományhoz, neves költőelődhöz az ő álláspontja!

³⁶⁸ Az életkor vagy valamely esemény dátumának ilyen nyakatekert körülírása nem egyedi jelenség, nem Makó találmánya, előfordul már Janus Pannoniusnál is, például a *De sua aetate* című epigrammájában: *Sextus hic et decimus vitae mihi ducitur annus, / Si verum nato rettulit ipsa parens. / Septimus incipiet, medio cum ardebit Olympo. / Mensis ab Augusti tertia fine dies*. Saját korára így tesz utalást a *Conquestio de aegrotantibus suis* című versben (31–32. sor): *Tricenis geminos tunc annumerabimus annos, / Cum peraget senas, menstrua luna, vias*. Vagy a *Threnos, de morte Barbarae matris* című elégiában anyja decemberi halálát így fogalmazza meg (27. sor): *Ultime bis senis rapidi de fratribus, anni*. *Janus Pannonius...*, 156; 362; 334.

³⁶⁹ *Lotichius und die Römische Elegie...*

³⁷⁰ WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 35–51; MANUWALD, „*Krankheit und Tod in der Fremde*”..., 65–83.

Több versben csak utalásszerűen olvashatunk betegségekről. Például a *Commemoratio exilii sui* című elégiában az Ungváron megbetegedettek lehetetlen helyzetét járja körül, mivel egészen Kassáig kell menni az orvosságért, így sokszor már csak a kihűlt testhez érnek vele oda.³⁷¹

Viszont teljes elégiákat is szentel a témának. Az *Elegiacon* harmadik darabjában, a *Cum aegrotaret*ben,³⁷² március első napjai (prima dies Martis) lázasan fekvé találgatja a költőt, a kór teljesen felemészti, úgy érzi, itt a vég, az ungi földben kell nyugodnia. Nem csillapítja semmi a forróságot, sem víz, sem orvosság, hiába a doktorok minden törekvése. Annak ellenére terítette le ennyire a betegség, hogy még fiatal éveiben jár, erre utal a vers 19–20. sora:

Nam nec adhuc nigros albi laesere capillos,
Nec faciem sulcis ruga senilis arat.

Még fekete hajába nem keveredik ősz szál, még nem szántják ráncok az arcát. Tudjuk, hogy Makó valóban fiatalon tanított Ungváron, mindössze huszonöt éves volt ekkor. A betegségért a rossz levegőt okolja, melyet az Ung fertőzött meg és mocskol be folyamatosan, de nemcsak a levegőt, hanem a szántóföldeket is piszkossá teszi, nem csoda hát, hogy nem lehet ott egészségesnek lenni.

A másik ide tartozó versben, a *Cum iterum febris corripetur*ban,³⁷³ szinte ismétli önmagát. Láza még nagyobb erővel tért vissza, mint amivel korábban fogva tartotta. Ismét éget tüzével, és szomjúság kínozza, az orvosság és gyógyfüvek mit sem használnak. Az égiekhez fordul, könyörüljenek rajta.

Ezekben a versekben erősen kapcsolódik a Tibullus–Janus Pannonius–Petrus Lotichius Secundus által elindított hagyományhoz, ugyanakkor jócskán el is tér tőle. Herman Wiegand fentebb idézett tanulmányában³⁷⁴ Lotichius első elégiás kötetét vizsgálta, választ keresve arra, hogy a Tibullusszal korábban kimutatott párhuzamokon kívül³⁷⁵ kik lehetnek azok, akik példaképként, neves elődként hatottak költészetére, nemcsak szövegszerinti egyezésekben, de struktúrájában, fogalmazásmódjában, tematikájában, motívumrendszerében. Kézenfekvőnek vette, hogy Janus Pannoniust kezdje el vizsgálni, mivel Lotichius az életrajzából adódóan is

³⁷¹ MAKÓ, *Elegiacon...*, V, 49–52: Aeger es, ut valeas, poscit medicamina morbus: / Cassoviam famulo longa terenda via est. / Quem si forte nives, praeruptaque saxa morentur, / Iam tepido cineri tunc medicina datur. Az Ungvár–Kassa távolság kb. 100 km, melyet gyalog kb. 20 óra, tehát kb. 2 nap, lóval élénk ügetésben (14 km/h átlaggal számolva) 7 óra, váltott lovakkal, vágóban (50–60 km/h átlagsebességgel) kb. 2 óra alatt lehetett megtenni.

³⁷² A vers tartalmi összefoglalója és egyfajta értelmezése: TÓTH, *Latin humanitas...*, 58–59.

³⁷³ A vers tartalmi összefoglalója és egyfajta értelmezése: UO., 60–61.

³⁷⁴ WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 35–46.

³⁷⁵ Lotichius elégiáinak Tibullusszal és Ovidiusszal való kapcsolatairól bővebben: MANUWALD, *Krankheit und Tod...*, 65–83.

biztos találkozott az ő munkásságával: Janus Padovában tanult, ahol 100 évvel később Lotichius is, itt ismerkedett meg és került jó barátságba Hilarius Cantiunculával és Zsámboki Jánossal, akik Janus Pannonius műveinek első kiadói voltak. És valóban, a két költő első elégiás kötetei közt strukturális és motívumegyezések mutathatók ki. Ezeknek az elégiáknak az egész csoportja közvetve és közvetlenül háborús eseményekkel foglalkozik. Ez az a pont, amelyben Makó teljesen eltér a két költőelődötől, ugyanis verseiben a háború egyáltalán nem téma. Viszont ezekben az elégiákban több alkalommal előkerül a betegség tematikája. Ebből a szempontból vizsgálja Lotichius első elégiás kötetének hatodik darabját, párhuzamba állítva azt Janus két versével, a *Blasio militanti Ianus febricitansszal* és a *De se aegrotante in castrisszal*. Alaptémája ezeknek az elégiáknak, hogy a költő megbetegszik, és fél, hogy meg kell halnia.³⁷⁶ Ebbe azonban már beleillik Makó is, aki szintén fél, hogy az őt kínzó lázban meg kell halnia, és hamvait örökre az ungi föld fogja őrizni. Közös bennük, hogy okokat keresnek a betegség megjelenésére, de míg Janus Prométeuszt teszi felelőssé, aki a tüzet (ezzel a láz tüzét is) lehozta a földre, addig Makó a orosz földet okolja. Mindhármuknál szerepel egy vágyott hely leírása, egyfajta locus amoenus, ahol nincs betegség, az ember nyugodtan foglalkozhat a költészettel, és békében élhet, de mindhármuknál más-más módon fogalmazódik meg ez a hely. Janus a saturnusi aranyidőkbe vágyik vissza, Lotichius a topikus értékekkel bíró régi Germániát dicsőíti, és a hazai Acis-forrás³⁷⁷ mellett szeret elidőzni, Makó pedig megelégszik a város közelében csörgedező, gyógyvizű Szent István patak környezetével (bár ez a kép egy másik versében jön elő³⁷⁸).

Janus Pannoniushoz hasonlóan Lotichius is részletezi a betegség tüneteit, s ebben követi őket Makó, sőt kimutatható szó szerinti egyezés Makó és Lotichius közt.³⁷⁹

Janus Pannonius, *Cum aegrotaret in castris*, 59–66.

Iam labra plus multo livent, iam mucidus alget
 Nasus, et incussae concrepuere genae.
 Nec minus ima pedum, manuum quam summa gelantur,
 Acrius et longe, quam modo, vena salit.
 Adiicite o famuli, tremulis velamina membris,

³⁷⁶ WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 39–40.

³⁷⁷ LOTICHIVS, *Elegiarum liber I*, VI. *De se aegrotante*, 50.

³⁷⁸ MAKÓ, *Elegiacon...*, XXII, *De pellenda tristitia*, 171–191; *Elegiarum liber unicus*, III *Ad rivulum...*; *Elegiarum libri duo*, II. 8. *Ad rivulum...*; *Bartakovics-gyűjtemény*, 15. *Ad rivulum...*

³⁷⁹ VÖ. SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői mintái...*, 51.

A betegség leírása, a tünetek részletezése néhány évtizeddel később a magyar nyelvű költészetben is megszólal, Baróti Szabó Dávid ír részletesen szembajjáról. VÖ. HUBERT, *Arcok és művek...*, 144–152; HUBERT, *Baróti Szabó Dávid...*, 275–283.

Post licet exigua reiicienda mora.
Quin iam flagranti penitus succendimur aestu,
Sulfura ut admotas, cum rapuere, faces.

Petrus Lotichius Secundus, *De se aegrotante*, 53–64, 67–68.

Frigida Pegasides vestro date pocula vati.
Utilis et rapido me levet igne liquor.
Ferte salutiferas herbas, et si qua per orbem
Gramina Poeoniis usibus apta virent.
Me miserum, quanto succensus torqueor aestu!
Quam rapidos ictus sentit utrunque latus!
Nec cibus ora iuvat, nec mulcet lumina somnus,
Astra licet pronò fessa Boote cadunt.
Cuncta silent, carpunt hominesque, feraque soporem,
Densaque compositas occulit arbor aves.
Sola dolet mecum, nostras imitata querelas,
Et plenum gemitus dat Philomela sonum...
Carminibus sua fata levat, felicior ales
Daulias: invalido nil opis illa ferunt.

Paulus Makó, *Cum aegrotaret*, 37–46.

Hei mihi, quam sitio vicinos perditus amnes!
Tolle precor flammam, si potes, Unge meas.
Aut si vana precor, saltem vos carmina tempus
Fallite: me miserum! nil opis illa ferunt.
Una dies aut nox anno mihi longior ipso est,
Quique vehunt ambas stare videntur equi.
Nec cibus ora iuvat, nec acutum temperat aestum,
Quem medicus docta miscuit arte, liquor.
Quin etiam pestis medicamine crescit ab ipso,
Crescit ut adfusa grandior ignis aqua.

Nemcsak ebben a versben olvashatunk szó szerinti Lotichius-átvételeket Makónál: VI. elégia 36. sor, VIII. elégia 1., 24. 31. sor, XVIII. elégia 288. sor, XIX. elégia 54. sor, XXI. elégia 33.,

74. sor. Ezek Lotichius különböző verseiből valók, de legtöbbször a most körbejárt I. könyv 6. elégiájának egy-egy sorát/félsorát használta fel Makó. Így tett például a Mária Terézia felgyógyulása alkalmából írt elégiában, abban a részben, mikor a királynő betegségét részletezi. A betegségleírás motívumrendszere, fogalmazásmódja ugyancsak a neves költőelődök hagyományához kapcsolja a verset.

Paulus Makó, *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, 29–34.

Illa iacet: gelidos lente depascitur artus
 Febris, et infesto carpitur aegra malo.
 Liquitur, ut quondam Phoebi torrentis ab aestu
 Solvuntur tenerae per iuga summa nives.
Ferte salutiferas herbas, succosque medentes:
 Me miserum! medica fortius arte malum est.

Makó minden bizonnyal közvetlenül ismerte Janus Pannonius költészetét – vagy legalábbis a *Cum aegrotaret* című versét –, amit a IV. elégia 48. sora bizonyít: *Deduces Latias ex Helicone deas – Duxit laurigeras, ex Helicone Deas (Cum aegrotaret, 118.)*.³⁸⁰ Kettejük közt mindössze ez a félsornyi szó szerinti egyezés mutatható ki.

Megegyezik még hármuk költészetében, hogy egy későbbi költeményben visszatérnek a témához, sőt fokozzák a betegséget. Ezt Makó esetében már láthattuk.³⁸¹ Közös bennük, hogy mindhárman hangsúlyozzák, fiatal koruk ellenére érzik közeledni az idő előtti halált. Janusban és Lotichiusban azonos vonás, hogy sírfeliratot fogalmaznak meg önmaguk számára,³⁸² ezt azonban Makó nem teszi meg.

Makó még egy dologban tér el teljes mértékben elődeitől, mégpedig a *De pellenda tristitia* című elégiájával. Ez Makó leghosszabb költeménye, a maga 374 sorával. Az 1750-es kéziratból kezdve minden kötetében olvasható, de az 1750-es és 1752-es szövegváltozatban még két külön versként (*De pellenda tristitia* és *Ad rivulum*), az *Ad rivulumot* csak e kiadások után építette be a hosszabb költeménybe.³⁸³ Az 1764-es edícióban alcímet ad a versnek: *Poemation*. E mozzanat érdekességére Tóth Sándor Attila hívta fel a figyelmet,³⁸⁴ és a repetensek műfajhasználatában

³⁸⁰ SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői mintái...*, 55.

³⁸¹ A két költőelőd ide vonatkozó versrészleteit lásd: WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 42–43.

³⁸² Lotichius a sírfelirat megfogalmazását barátjára bízta versében. Erről bővebben: MANUWALD, *Krankheit und Tod...*, 78.

³⁸³ Ld. SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői mintái...*, 26.

³⁸⁴ TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 72.

is láttuk, hogy a poema/poemation epikus, tehát hexameteres költemény. Itt mégis ezt a meghatározást, ugyanakkor elégikus formát használt Makó. A vers a szomorúság elűzését tűzte ki célul, tanácsokat ad, hogyan lehet távortartani a búskomorságot. De ebbe a témakörbe lehet kapcsolni, mivel Makó a búskomorságot a betegségek közé sorolja, tulajdonképp a ma depresszióknak nevezett fogalom leírását adja versében. Tehát a lelki betegséget a valós betegségek közé illeszt, és elég modernül ír róla (59–62. sor):

Saepius aegrotum morbo periisse putamus,
 Nec tamen in causa forsitan ille fuit.
 Crimen habet morbus, curarum sarcina tuta est,
 Et tamen in causa forsitan illa fuit.

Mitológiai példákkal támasztja alá (Niobé, Phyllis története), mekkora pusztítást visz végbe az ember életében a gyász és szomorúság, de leginkább az, ha az ember hagyja magát ezekbe belesüppedni. Ellenszerként különböző módokat ajánl. Egyeseknek a tréfálkozás tesz jót, másoknak, ha éneket hallgatnak, vagy színházba mennek. Megint másoknál a Múzsák, a költészet enyhítik a gondokat. Figyelembe veszi az egyéni különbségeket: egyeseknek az használ, ha tömegben, társaságban lehetnek, másoknak épp ellenkezően, ha elvonulnak, például a természetbe. Az erdő, a patak halk csobogása, a madárfütty gyógyír minenre. (Ide építette be a Szent István patakról szóló versét.) Az embernek fel kell készülnie, hogy gyász fogja érni, mert egy szülő vagy olykor egy gyermek elvesztése lesújt mindenkit, de a sírás mit sem használ. Boldognak mondja a parasztot, boldogabbnak a királynál. Végül a verset – a sok mitológiai utalás és párhuzam után – tőle nem megszokott módon, keresztény érveléssel zárja: Ő (azaz Jézus) tűrte a gúnyolódást, és tűrte, hogy gonosztevők közt feszítsék keresztre, hát mi ehhez képest a mi bajunk (359–362. sor):

Ille sibi carae passus ludibria gentis,
 Sustinuit vitae prodigus esse suae.
 Ille tulit geminos inter pendere latrones,
 Et dubitabis adhuc ferre, quod ille tulit?

Ezt a témát és látásmódot nem Janus Pannoniustól vagy Lotichiustól vette. Vagy saját ötlet alapján dolgozott, vagy olyan forrásra megy vissza, amelyet eddig nem sikerült azonosítani. Az első verziót látszik erősíteni az 1752-es kiadásban a vers elé illesztett levél, melyben így ír: „Quaeras fortasse, quoniam id potissimum consilio sumpserim? Facere mihi

medicinam volui.”³⁸⁵ E versben szó szerinti egyezéseket leginkább Ovidius műveivel lehet kimutatni, illetve Hosschiustól vett sorokkal találkozhatunk. Ovidiustól a mitológiai történeteket emelte át. Lehet, hogy Hosschiusnál kellene keresni e gondolatok, a lelki betegségek leírásának mintáit, de eddig erre nem sikerült rábukkanni.

A betegség témája természetesen megjelenik mind a kolozsvári poéták, mind a repetensek költeményei közt. Az ide tartozó verseket általában a *soteria* címmel látták el. A kolozsvári konviktusban két elégiát szenteltek ennek a témának. Elsőként 1768-ban Lindemann Ignác írt a betegsége miatt hazautazó tanulóról, aki elmondta barátjának ennek okait.³⁸⁶ A másik vers 1772-ben kelt, és valamilyen oknál fogva befejezetlen maradt, így nem ismerjük annak szerzőjét.³⁸⁷ Ebben a költő panaszkodik, hogy barátja súlyos lázban szenved, átkot mond a lázra, és felépülést kíván a barátjának. Mindkét vers fogalmazásmódjában egyszerű, iskolás, irodalmi értékeket nem igazán képviselnek, lényegi dolgot nem tesznek hozzá jelen témához.

A repetensektől is mindössze öt vers járja körül a betegséget, ebből három poéma, kettő elégia. Itt csak a disztichonos költeményekről lesz szó, mivel a hexametereseknek sem műfajuk, sem tartalmuk nem illeszkedik szorosan a témába.³⁸⁸ 1771-ben Patzier Mihály írt terjedelmes elégiát, hogy Josephus Kössler atya egészsége visszatérjen: *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed non dieta ob mortem illius, quae interea conrepta est*. Kössler 1767-től a tartományfőnöki feladatokat látta el, egészen 1770-ig, ekkor minden bizonnyal betegség miatt vonult vissza, mivel nevét a következő évben a bécsi kollégium tagjai közt olvashatjuk Lukácsnál, „curat valetudinem” megjegyzéssel.³⁸⁹ A vers tehát rendi előjárójának szól, akiről tudjuk, hogy 1771-ben eltávozott az élők sorából.³⁹⁰ A vers már abban a tudatban született, hogy Kössler meghalt, így ennek leírása dominál benne, nem olvashatunk a betegségről, nem részletezi a tüneteket, sokkal inkább a halál és gyász a meghatározó. Így ez a vers sem kapcsolódik szorosabban a főtebb kifejtett hagyományhoz.

³⁸⁵ A levél teljes szövegét lásd: SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*, 128. A szöveg fordítását és magyarázatait lásd: SZÁDOCZKI, *Makó Pál levelei...*, 146–147. A levelet egy bizonyos I. F.-nek címezte, aki vagy Joseph Franz, osztrák jezsuita lehet, aki 1750-ben Bécsben matematikát, asztronómiát, fizikát tanított. Vagy egy másik elképzelhető személy Fridvaldszky János, mineralógus, aki ebben az évben teológiát tanult Bécsben. Nem teljesen világos a kapcsolat, amiért bármelyiküknek is beszámol készülő/elkészült munkáiról.

³⁸⁶ Ignatius LINDEMANN, *Elegia qua scholasticus valetudinis causa studiis interruptis domis profectus causas dolendi exponit*, Kolozsvár, 129–133.

³⁸⁷ *Elegia qua Poeta queritur sodalem suum graviter febri laborare febri imprecatur [...?] qua modis verbis fugata febri amico soteria [...?]*

³⁸⁸ Ignatius NEÜMAYR, *Soteria D. Aloysio ob redditum nuper Romae Caestino Societatis nostrae Tyrone valetudinem*, 118. D 12, 11v–14r; Antonius AMBSEBELL, *Soteria ad Thaumaturgam Iaurinensem Pro recuperando oculorum vigore*, 118. D 12, 33v–34v; Josephus CSEREI, *Soteria pro Polonia*, 118. D 12, 129r–131v.

³⁸⁹ LUKÁCS, *Catalogus personarum...*, XI, 1, 115.

³⁹⁰ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 776.

Egyetlen vers maradt a repetensek kötetében, ami még szóba jöhet: Babai Ferenc *Soteria Clementi XIII. Pontifici Maximo ob recuperatam valetudinem* című elégiája 1766-ból. A verset XIII. Kelemen pápa gyógyulásáért írta a magyar repetens, de itt sem olvashatunk a fentiekhez hasonló betegségeleírást. Ezek alapján úgy tűnik, hogy az iskolában (akár a poétákról, akár a repetensekről beszélünk) nem helyeztek akkor súlyt erre a témára, vagy legalábbis nem tartották méltónak ezekbe a kötetekbe bemásolni az ezekről szóló költeményeket. Viszont megtanították, hogy kihez lehet fordulni, ha példaképeket keresnek. Makó ebben a témában felülmúlta az iskolában tanultakat, és szorososan kapcsolódik a Janus Pannonius és Lotichius által elindított hagyományhoz, mégsem szigorú utánzója azoknak, alkalmaz egyéni megoldásokat, gondolatokat.

„Holdistennő”

Wiegand tanulmányát tovább olvasva még egy motívum kerül elő, amelyet legalább röviden érdemes körbejárni, ez pedig a Hold (vagyis Luna).³⁹¹ Janus Pannoniusnál, Petrus Lotichiusnál és Makó Pálnál is olvashatunk a Holdistennőhöz címzett verset, az iskolai anyagokból viszont teljesen hiányzik. Tehát itt még egy ponton kapcsolódik Makó inkább a költőelődökhöz, mint az iskolában tanultakhoz.

Janus az *Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit* című, anyja halálakor írt elégiájában összeköti a háromformájú Luna (Selene, Diana-Artemis, Hekaté) antik mítoszát azon neoplatonikus fejtegetésekkel, amelyek azt mondják, hogy a csillagok befolyással vannak az emberek sorsára. A Holdat egyúttal isteni hatalommal ruházza fel, akihez odafordul a költő és vádolja, gyalázza, amiért elragadta anyját. A Holdra úgy tekint, mint az emberiség sok csapásának okozójára, s nem érti, miért nevezik őt üdvhozónak, pedig ő az a planéta, amely a legalsó helyet foglalja el mind közül. Pedig árt az emberiségnek, főleg akkor, mikor az újholdban teljesen elrejtje önmagát. Hosszú szidalmak után Janus megáll, mert rájön, hogy hatalma van az istennőnek, és mivel csak az anyja elvesztése miatti fájdalom mondatta ezt vele az előbbieket, bocsánatot kér. Ezt a Holdistennő képet Lotichius is átveszi az *Ad Lunam cum noctu iter faceret*³⁹² című elégiájában, de megítélése más mint Janusé. Ő is imában fordul az istennőhöz, nála is szerepet játszik a sötét éjszaka, ő is más csillagistenekkel szemben hívja segítségül, ő is *astra minorának* tekinti, de nála nem ő borítja el ragállyal a földet, hanem

³⁹¹ WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*, 46–50.

³⁹² MAKÓ, *Elegiarum liber I*, V.

fordítva, Lotichius pont azt reméli, hogy a föld nem szennyezze be őt. Lotichiusnál pozitív a földközelség, ellentétben Janusszal. Az a tény, hogy ő a testvére fényét használja, közvetíti, szoros kapcsolatban áll Lucretius Venus-himnuszának kezdetével és a keresztény istenanya alakjával mint élethozó erővel, amivel ismét Janustól eltérően gondolkodik.

Makó *Ad Lunam, cum abire cuperet* című versét már tartalmazzák a kéziratos kötetek, de az 1752-es és 1764-es kiadásból kimaradt, majd az utolsó, 1780-as változatba módosításokkal és lerövidítve újra beépítette. A versben a költő nem tud aludni a víz morajlása miatt, ezért ágyából fölkelve a Holdhoz fordul, őt kéri, hozzon neki segítséget szerencsétlen állapotában. Ő mindent lát a magas égből, így látja Bécs tornyait, ahová Makó vágyik. Fogadkozik, mivel a csillagokat és az isteneket fogadalmakkal lehet megghatni. A csillagok a tanúi, hogy saját bűne miatt került ebbe a helyzetbe, mivel a vezetés vágya uralkodott el rajta. (*Culpa mea est cupide amplecti mandata regentum*). Egyetlen szót várt tőle: menj (*abi*), és *Cinthia*³⁹³ jóváhagyta, és a magasból jelt adott.

A tartalmi összefoglalóból látszik, hogy Makó inkább a Lotichius-féle Luna-képhez kapcsolódik. Nem átkozza, nem őt nevezi a bajok előidézőjének, hanem hozzá könyörög, tőle várja a segítséget, mintegy istenként tekintve rá. Mindenhatóságára utal például a mindent lát kifejezés (*omnia cum videas*). Ebben a versben viszonylag kevés szó szerinti egyezés mutatható ki más költőkkel, de az elégia 36. sora épp Lotichius tárgyalt költeményének ismeretéről tesz tanúbizonyosságot, annak 50. sorával rokonítható: *Annuerit tantum, protinus ales ero. – Sparge iugat tantum, protinus ales ero.*

Makónak más verseiben ugyancsak feltűnik a fehér istenasszony, így a *De fluxa impiorum felicitate* című, XIV. elégiában. Megint egy éjszakai órán fordul a költő a Holdhoz, az elégia elején megszólítja őt, és katalógusszerűen sorolja pozitív tulajdonságait, Istenhez hasonlónak téve ezzel őt (5–14. sor):

Luna fuit, Lunam spectans, dea candida, dixi,
 Huc adhibe vultus ad mea verba tuos.
 Sidera cum tot sint, nulli tua forma secunda est,
 Regnaque post fratrem proxima iure tenes.
 Tu dea telluri similis, tu luce vicissim
 Irradias homines illius, illa tuos.
 Tu das augurium nautae, tu rura colenti,
 Hic pluvias in te prospicit, ille notos.

³⁹³ Diana mellékneve, akit holdistenként is tiszteltek, itt a Luna szinonímájaként szerepel.

Aspice (namque potes) fatis ut agamur iniquis;

Materies iusto digna dolore sumus.

A költemény további része már nem kapcsolódik a témához, csak a bevezető szólt a Holdhoz, majd a bűnösök büntetéséről olvashatunk. Viszont az itt leírt képpel, a pozitív, segítő istenasszonyként megjelenő Holddal, megerősíti a Lotichiusszal való kapcsolatát.

3. Tájversek és városábrázolás

A tájköltészetnek és a városleírásnak az ókorra visszanyúló gyökerei vannak. Már az antik költőknek is kedvelt témájuk volt a környezetük megverselése, és ez nem változott a következő évszázadokban, évezredekben sem. Az viszont eltérő az egyes korokban, hogy milyen céllal örökítették meg az őket körülvevő világot. A késő barokk kor neolatin költői is többször ragadtak tollat, hogy egy-egy szép vidéket, házat, templomot leírjanak, a kérdés az, milyen indíttatásból, milyen eszközökkel, milyen hagyományokra támaszkodva tették mindezt. A jezsuita diákok több alkalommal kapták azt a feladatot, hogy jelenítsenek meg verseikben városokat, mezőket, folyókat. Mi a táj szerepe náluk? A vidékeket a valóságnak megfelelően ábrázolják-e, vagy a lelkiállapotuk tükörképei? Netán csak valamely antik előd műveinek utáinzatai? Ezekre a kérdésekre keresi a választ a fejezet a jezsuita diákok fennmaradt versein át Makó Pál elégiáig.

Ez a téma nem kötött versformához, ugyanúgy található tájleírást a hexameteres és disztichonos versekben is. Egyes művekben csak említészerűen villannak fel tájak, városok, esetleg valamilyen jelzővel ellátva, másokat teljes egészében a tájleírásnak szenteltek. Nemcsak Magyarország vidékeivel ismerkedhetünk meg e diákok tollaiból, akik írnak Győrről, Besztercebányáról vagy egy dunai hajóútról, hanem bejárhatjuk Európa egyes részeit, városait, például megörökítenek egy lappföldi utazást, eljutunk Rómába és több lengyel városba is. Ezek közt vannak tényszerű, objektív táj- és városleírások, és vannak, melyek érzelmektől fűtöttek. Ezek közöttük az izgalmasabb darabok. Az azonban mindegyik versről elmondható, hogy mindig, minden körülmények közt hűek az iskolában tanultakhoz.

A város- és tájleírás szabályai

Már az antikok is pontos szabályokat fogalmaztak meg, hogyan lehet egy várost dicsőíteni, vagy éppen negatív képet rajzolni róla. A görögökig vezethetőek vissza az elméleti alapok: Menandrosz szerint a dicsőítést a természeti adottságok és az emberi alkotások szerint lehet felosztani.³⁹⁴ Quintilianus pedig ekképp közelíti meg:

26. A városokat hasonlóképpen dicsőítjük, mint az embereket. Itt az alapító jelenti a szülőt.

Az ősi múlt szintén nagy tekintélyt kölcsönöz – gondoljunk azokra, akik állítólag a földből pattantak

³⁹⁴ MENANDROSZ, *Rhetorica* 346, 26–351, 19.

elő. Ami a város történelmét illeti, az erények és hibák ugyanazok, mint az egyes embernél. Csak a városokra jellemzők azonban az elhelyezkedésből és az erődítettségéből adódó vonások. Ahogy az embernek a gyermekei, úgy a városnak a polgárai válnak ékességére.

27. Dicsőíthetünk középületeket is, amelyeknél a tiszteletet, a hasznosságot, a szépséget és az építettőt szokás kiemelni: a tiszteletet például a templomoknál, a hasznosságot a falaknál, a szépséget és az építettőt akár mindkettőnél. Dicsőíthetjük a környéket, mint Cicero Szicíliát, ez esetben egyaránt szem előtt tartjuk a szépséget és a hasznosságot: a szépséget a tengerpartoknál, síkságoknál és kies tájaknál, a hasznosságot az egészséges és termékeny vidékeknél.³⁹⁵

Tovább haladva az időben a középkornak és a humanizmusnak is megvoltak a maguk szabályai a városleírásra.³⁹⁶ A hazai humanizmus kiemelkedő alakja, Janus Pannonius jelentőset alkotott ebben a témában az *Abiens valere iubet sanctos reges, Waradini (Búcsú Váradtól)* című elégiájában.³⁹⁷ A fent említett elméleti művekre építhetett Cyprian Soarez is, akinek tankönyve a jezsuita retorika-oktatás alapjául szolgált. Ő egy rövidke fejezetben foglalja össze a témához szükséges tudnivalókat:

Mely szempontok szerint dicsérünk egy várost? Dicsérni lehet: a levegő hőmérsékletét, tisztaságát, egészségességét; a környező földek termékenységét, és a termények bőségét; a nagy folyamok előnyeit és jelentős kereskedelmét. A polgárok sokaságát, az idegenek összefogását; a gyűléseket, és közös tanácsokat, az utcák szélességét, a tornyok sokaságát és fényűzését, a vásárcsarnokokat, a piacteret, a középületeket, a gyakorlótereket, fegyvertárat, zarándokházakat, és minden nagyszerűséget. Az emberek természetesen okosak-e, jártasak-e a tudományokban, vendégszeretőek-e, meggyerő-e erkölcsük, mennyire gazdagok, jelesek-e a vallásosságban, közülük hányan emelkednek ki háborúban, vagy irodalomban. Ezen kívül szóba jöhet még az ősi volta, emlékezetre méltó eredete, az alapító hírneve.

Az ország dicsérete során a következőket adják elő: a kormányzás formája, határok szélessége, a folyók halban való bősége és hajózásra való alkalmassága, a városok sokasága és tekintélye; igavonók, mezők és fák sokasága, hegyek vagy jeles erdők; alkalmas kikötők, fémművesség; az őslakosság veleszületett hajlama a tudományokra, hazai és külföldi kereskedők.³⁹⁸

³⁹⁵ QUINTILIANUS, *Inst.* III., 7, 26–27. Magyarul: QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, 247–251. A 3. könyvet fordította KOPECZKY Rita.

³⁹⁶ A középkori és humanista városdicséret különbségéről ld. SCHMIDT, *Mittelalterliches und humanistisches Städtelob...*, 119–125.

³⁹⁷ Erről bővebben: JANKOVITS, *Accessus ad Janum...*, 117–139.

³⁹⁸ SOARIUS, *Artis Rhetoricae libri III.*, Liber I Ad caput XLIX De laude urbium.

E quibus locis laudantur Urbes? R. His laudi sunt: coelum temperatum, purum, salubre: soli circumjacentis ubertas, et frugum copia: sit natura, vel circumductis operibus, ac firmo praesidio munitus: magni fluminis opportunitas, atque mercatura opulenta; frequentia civium, exterorum confixus: conventus, consilia publica, vicorum amplitudo, turrium multiplicitas, ac splendor; Basilicae, fora, Curiae, Xysti, armamentaria, xenodochia, ad magnificentiam omnia: civis natura solertes, artium periti, hospitales, moribus suaves, opibus affluentibus, religione praestantes, quorum multi bello, vel literis illustres. Praeterea antiquitas, origo memorabilis, Conditoris claritudo.

Valós tájleírás

Számos vers, versrészlet valóságként ábrázolja a költőt körülvevő várost, tájat. Hell Miksa neve és tudományos működése jól ismert, neve több repetens-versben előkerül, ami jól mutatja, milyen nagy elismertségnek örvendett a renden belül. Most háromról lesz szó bővebben. Három, jó hosszú, 200–200 soros elégiáról, 1768-ból, 1769-ből és 1770-ből. Közülük kettő már címében is viseli Hell nevét, a harmadik egy episztola, melyet Sajnovics János bőrébe bújva írt a repetens diák.³⁹⁹ Ha az évszámokat, neveket és persze a versek címében olvasott információkat összekapcsoljuk, nyilvánvalóvá válik, hogy a két páter vardói expedíciója a téma.

Hell Miksa császári csillagász volt Bécsben, és az egyetemi csillagászati tanszék vezetője, a szakmájában igen megbecsült embernek számított. Őt bízták meg a kolozsvári, a nagyszombati (s majd később a budai és egri) csillagvizsgáló megtervezésével. A csillagászok kiszámolták, hogy 1769. június 3-án a Vénusz bolygó át fog vonulni a Föld és a Nap között. Ennek a jelentősége az volt, hogy ha sikerül megállapítani a Vénusz Nap korongja elé érkezésének és onnan való távozásának pontos időpontját, tehát megmérni az átvonulás időtartamát, akkor kiszámítható a Nap és Föld közötti távolság. Ez az esemény lázban tartotta mind magukat a csillagászokat, mind a tudományokat pártoló gazdag urakat, királyokat is. Az átvonulás Európában csak a sarkkörön túlról volt megfigyelhető. VII. Keresztély dán-norvég király elhatározta, hogy saját költségén expedíciót küld az átvonulás megfigyelésére a lappföldi Vardő szigetére. A vállalkozás vezetőjének Hell Miksát választotta, aki elfogadta a felkérést. Társául egykori tanítványát, Sajnovics Jánost, a nagyszombati csillagda prefektusát választotta. 1768. április 28-án indult el Bécsből a két tudós a hosszú és kalandos útra, és jó félév utazás után október 11-én értek Vardőbe. Itt ideiglenes obszervatóriumot építettek, és várták az átvonulást. Az átvonulást sikeresen észlelték, és a korban legpontosabban számították ki a Nap–Föld távolságot, mely elég közel áll a mai hivatalos számhoz. 1770 augusztusában értek vissza Bécsbe.⁴⁰⁰

In Regione laudanda se itidem offerunt: Regiminis forma, finium amplitudo, flumina pisculenta, et navigationi commoda, urbium multitudo, ac dignitas; armentorum, segetum, arborum facunditas; montes vel sylvae insignes: portus commodi, metallorum facturae: indigenarum nativa ad artes habitas; merces domesticae, et extraneae.

³⁹⁹ PILCHMAYER Philippus, *Propempticon P. Maximiliano Höll Astronomo caesareo in Daniam Profecturo*, 1768, Pannonhalma, 120b A 3. 100v–103r; SOMOGYI Franciscus, *Elegia qua Pater Sajnovics Patri Francisco Splényi iter suum ex Norvegia perscribit*, 1769, Pannonhalma 120b A 3. 140r–142v; NAGLITSCH Martinus, *Elegia, qua queritur Viennensis Uranie de diuturna absentia Patris Maximiliani Hell*, 1770, Pannonhalma 120b A 3. 175v–178r. A versekről bővebben: SZÁDOCZKI, *A rendi élet ábrázolása...*, 333–341.

⁴⁰⁰ HEINRICH, *Az első kolozsvári csillagda...*, 28–43; LAKÓ, *Sajnovics János...*, 19–36.

Ezek a tények, melyek az alapanyagot szolgáltatják a versekhez. A három vers pont abból a három évből való, mikor a két páter Vardőben tartózkodott, és ez jól mutatja, hogy a költészetoktatás odafigyelt az aktuális eseményekre, ezzel is azt tanították, hogyan kell alkalmi költeményeket írni. 1768-ban az induláskor egy búcsúverset, propempticont írnak Hellhez, melyben sok szerencsét kívánnak neki a hosszú úthoz és a vállalkozás sikeréhez, 1769-ben megemlékeznek az utazásáról, 1770-ben pedig visszavárják. A második és harmadik vers érdekes kérdéseket vet fel. Például: honnan és hogyan értesültek a diákok vagy vezető tanáraik arról, hogy milyen útjuk volt Sajnovicséknak? Vagy ők találták ki az elégia tartalmát? Érdemes-e forrást keresni? Mindkét atya levelezett itthoni rendtársaikkal, Sajnovics naplót is vezetett, mely értelemszerűen vele együtt érkezett haza, tehát ez az 1769-es vers forrásaiból biztosan kizárható, de elképzelhető, hogy az 1770-esből is. Maradnak tehát a levelek. Sajnovics 11 levelet küldött haza Splényi Ferencnek Nagyszombatba.⁴⁰¹ Végigolvasva a két elégiát és velük párhuzamosan a leveleket, megdöbbenő, hogy a versek milyen mértékben átveszik a levelek témáját, képanyagát, sőt a Sajnovics útjáról szóló elégia határozottan egy, az 1768 augusztusában Nidrosiából küldött levélre megy vissza, szinte annak disztichonos formává való átalakítása. Tehát ismerték Sajnovics leveleit. Arra utaló adatot nem találtam, hogy ezek a levelek nyomtatásban megjelentek volna a korban. Inkább arról lehet szó, hogy Splényi, miután a leveleket kézhez kapta értesítette a rendtársait azok tartalmáról, vagy másolatban küldte tovább azokat. (Egy ilyen másolat lehet a Széchenyi könyvtárban őrzött kézirat.)

Az 1770-es elégiában a bécsi Uránia panaszkodik, hogy Hell Miksa milyen rég eltávozott onnan, a siralmakat a költő a megszemélyesített csillagvizsgáló szájába adja, aki igazán barokkos körmondatokban cifrázza azokat. Megjelennek itt az olimposzi istenek és számos más mitológiai alak és csillagkép, de a hosszú vers lényege mégis röviden összefoglalható: Uránia fájlalja, hogy Hell oly rég távol van, noha tudja, mekkora dicsőség ez a vállalkozás, mégis félti, hogy milyen veszedelmekkel (fagy, hajótörés) kell szembenéznie hosszú útja során a páternek. Szerencsés és mihamarabbi viszontlátásért könyörög. A vers végén azonban nem számol be a hazatérésről, tehát ez is alátámaszthatja, hogy még a két páter megérkezése előtt született a vers. Az elégia írója bizonyosan ismerte a levelek tartalmát, és noha az egyes eseményekre csak érintőlegesen utal, mégis könnyen azonosítható, honnan vette azokat. Egy konkrét példa: „Láttam én, hogy méltósága feladásával hajóról üdvözölte ő [a dán király] ezt a nagy férfit”⁴⁰² – olvashatjuk az elégiában (149–150. sor). Ez az 1768. június 5-én kelt levélben Herman Ottó fordításában:

⁴⁰¹ Ezek ma egy kötetbe összemásolva: *Literae intuitu observationis transitus Veneris...*, OSZK Fol. Lat. 4095.

⁴⁰² Vidi ego deposita cum majestate salutem / De navi tanto diceret ille viro

Történt első nap [Lübekben], hogy az ebéd befejeztével Hell és én a királyi kertben, mely folyam mellett van, sétálgatánk, midőn véletlenül egy ladikot pillantunk meg, melyet egy úrfi egymaga minden kíséret nélkül hajtott; köszöntöttük, az könnyeden elsurrant; mi a testőrség valamely tisztcskéjének tartottuk, midőn ő a ladikkal megfordul és fennszóval így kiált felénk: „kik magok?” Ekkor kétes sejtelem alatt, vajon nem-e ez a király, hallgatánk, megújítja kérdését, egyúttal felegyenesedve a hajóban, rendjelt és ruháján a királyi csillagot láttuk meg és a királlyal találtuk magunkat szemközt, mire Hell így szól: „Felséges uram! én a császári csillagász vagyok Bécsből és legalázatosabban lábaihoz borulok”. Viszont a király: „ah, Hell atya” gyorsan üdvözölve bennünket, távozott.⁴⁰³

Az 1769-ből származó episztola párja az 1768 augusztusában, Nidrosiában kelt levél. Mindkét mű az utazás kezdeti szakaszáról számol be, az indulástól Trondheim városába való megérkezésükig. A kötelező levélformulával indít mindkettő, aztán a napot nevezik meg, melyen útra keltek: Érdeemes lenne pontról pontra végigvenni az utazást, de most csak két esemény álljon itt szemléltetésként.

Közismert Bahus vára Norvégiában, de számunkra még emlékezetesebb bajainkról. Itt a magas sziklaszirtre semmilyen ellenségnek nincs bejárása, mert minden oldalról víz veszi körül, ez a hely látta, hogy a szívünk reszketett a nagy félelemtől, mert ahogy megpróbáltunk átkelni a zúgó folyamon, majdnem elsüllyedt sajkánk a habokban. Hogy milyen volt lelkem és mit gondoltam? Hüen írom le, ha ezeket mondom: Meghalunk! – kiáltottam először...⁴⁰⁴

A levél ezt így fogalmazza meg:

Bahusnál igen magas és széles volt a folyam vize, melyen romlatagul ácsolt, a tehernek nem elégséges járó művel kellett volna átkelnünk. Már a folyam közepén mindenütt víz tolult be a kompa, a hajó lassanként süllyedni kezdett s már-már egy lábnyinál mélyebben álltunk a vízben, midőn szerencsésen a parthoz vergődve és a terhes kocsiól a hajót megszabadítva, a hajóművet megmentettük, mely ha még húsz lépésnyire a parttól lett volna távol, mindannyian elmerülünk, amint ez pár hó előtt e helyen egy földműves társasággal megtörtént, mely marháival együtt odaveszett.⁴⁰⁵

⁴⁰³ HERMAN, *Az északi madárhegyek...*, 523; *Literae intuitu observationis transitus Veneris...*, 11r–11v.

⁴⁰⁴ 93–104. sor: Est Arx Norvegae sat nota Bahusia terrae / Limes, at est nostro notior illa malo. / Haec nulli cessura hosti rupi insidet altae, / Quam Trolheta suis undique cingit aquis. / Iste locus tremulas nos vidit ad aethera palmas / Tendere, prae nimio corque micare metu. / Namve ubi tentamus rapidum transmitter flumen, / Paene ruinosam merserat unda ratem. / Quem mihi tunc animum, quamve arbitrare fuisse / Mentem? Constat si tamen illa sibi. / Occisimus, prior exlamo, mea verba sequuntur / Mox reliqui, dubiis ars stupet ipsa malis.

⁴⁰⁵ HERMAN, *Az északi madárhegyek...*, 526; *Literae intuitu observationis transitus Veneris...*, 16r–16v.

Jól megfigyelhető ebben a részletben, hogy a vers nem pusztán átvette a levélben leírtakat, hanem érzelmi töltettel is ellátta azokat. Ez a bahusi kaland egyébként említészerűen az 1770-es versben is megjelenik.⁴⁰⁶

Érzékletesen festik le a költők a két páter útját és a tájakat, melyeken keresztül haladtak viszontagságos útjuk során, a háborgó tengert, a sziklás ösvényeket, meredek hegyeket. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ez valóban így volt, valóban így nézett ki, valóban úgy történt, ahogy arról a versben írtak.

Negatív városleírások

Negatív városleírást ad 1768-ban Mammini Antal, és a lengyel Rzewuski gróf bőrébe bújva egy terjedelmes elégiát ír, melyből álljon itt egy hosszabb idézet:⁴⁰⁷

Devenio tandem post mille pericula Rigam,
 Decretosque mihi ducor adusque Lares:
 Hic nos, crede mihi, non tam custodia torquet,
 Horridus ac torquet pectora nostra locus.
 Ad Dinam, ut memini, situs est, murisque superbit
 Altis, nec validis turribus ille caret.
 Nec procul urbe suum caput arx attollit in auras,
 Qua portus tegitur, Riga superba, tuus.
 Et bis terna suis cingit munimina muris;
 Pluraque quo numerat maenia, plura cupit.
 Hicque suum fixisse thronum fera Bruma videtur,
 Cuncta etenim rigidum tempora frigus habent,
 Vere alibi pictis decorantur floribus agri,
 Undique tum viridi palmitum terra tumet:
 Hic neque ver sentis redimitum tempora flore;
 Russica nec tenero cespite terra viret:
 Vere novo redeunt alibi sua pascua tauris;
 Et redeunt sylvis, arboribusque comae:
 Hic nec frondosam quercum, nec gramina cernis,
 Omnia nam duro frigore victa rigent:

⁴⁰⁶ Cum legerem ut tumidis fueris prope mersus in undis...

⁴⁰⁷ A vers a 120b A 3. jelzetű kötet 78v–80v lapján található, 105–134. sor

Nec cernis, flavas, ut carpant messor aristas,
 Hic nec pressa vides, ut fluat uva pede.
 Non hic purpureis vestitur vitibus ulmus,
 Nec dulci ramos pondere poma gravant:
 Maesta sed inculti probent absinthia campi;
 Terra docet fructu, quam sit acerba suo!
 Hic glacies stringit fluvios, in flumine pisces
 Inclusi dura saepe feruntur aqua.
 Adde metus: et quas mihi causat Russia curas,
 Russia captivis non satis aequa suis.
 Atrox arma gerit miles; sed saevior ipso est
 Infima fex hominum milite, Riga, tuo.⁴⁰⁸

Rigát egy minden szépséget nélkülöző, hideg, zord városkának mutatja be a költemény szerzője, ahol fagy uralkodik, soha nincs tavasz, nincs gabona, se más termés, ami – még a várost kevésbé ismerők számára is – túlzásnak tűnik, messze áll a teljes igazságtól. Miről is van itt tulajdonképp szó, ki volt ez a Rzewuski?

A vers a zűrzavaros lengyelországi politikába kalauzolja az olvasót, ahol folyamatos harcok dúltak Lengyelország és Oroszország között: hol ténylegesen, hol ideológiai-vallási szinten, szócsatákban, fenyegetésekben, hol az országgyűlésben. (Ezekre az eseményekre a repetensek több alkalommal reagáltak verseikben.) Lengyelországban 1718 óta a nemesi elit megtagadta a vallási kisebbségektől – az ortodoxoktól és protestánsoktól – a politikai jogokat és a szabad vallásgyakorlást, és ezt nemcsak rendeletekkel, hanem tettekkel (olykor tettelegességgel) is igyekeztek érvényre juttatni.⁴⁰⁹ Ezt Oroszország és a protestáns országok, mint Poroszország és Dánia, amelyeknek egyre nagyobb befolyása volt a lengyel ügyekre és politikára, nem nézték jó szemmel. Az 1760-as évekre igen sürgetővé vált e probléma

⁴⁰⁸ Végül ezer veszély után elértem Rigát, az eddig hozzám vezetett lárokat: itt bennünket, úgy hidd, nem az őrizet rémített, hanem a félelmetes hely rettentí szívünket. Úgy emlékszem, ez Dina partjánál helyezkedik el, hatalmas sziklákon áll, és nincs híján a hatalmas tornyoknak. Nem messze a várostól saját főként egy fellegrvár emelkedik a magas égbe, ami eltakarja a kikötődet, ó magasságos Riga! És kétszer három torony övezi falait, és egyre több falat számlált elő, és mind többet kíván. Itt látható, hogy a vad Bruma (tél!) elkészítette trónusát, és egész évben hideg fagy van. Míg másutt színes virágok díszítik a mezőt, s mindenütt zöld hajtástól tolong a föld, itt nem látod a virágba borult tavaszt visszatérni. Míg másutt újra visszatérnek a mezeikre a bikák, és visszatérnek erdeikbe és fáikra a lombok, itt sem lombos tölgyet, sem kalászokat nem látsz, mindent legyőzött kemény hidegével a fagy: nem látod, hogy az arató learatja a szőke kalászokat, s nem láthatod, hogy folyik a lábba taposott szőlő (leve). Nem öltözködik itt bíbor ruhába a szilfa, s nem roskasztja édes alma terhével az ágakat: de a műveletlen földeket fölveti a gyászos üröm, a föld saját gyümölcsével bizonyítja, mennyire keserű! Itt a jég keményen uralja a folyókat, azt mondják, gyakran a folyóba zárja a halakat a kemény víz. Vedd ehhez a félelmet, és a gondokat, melyeket az oroszok okoztak nekem, az orosz nem épp méltányos foglyaival. Vad katona viseli a fegyvert, de vadabb ettől a katonától a te embereid söpredéked, Riga!

⁴⁰⁹ DAVIES, *Lengyelország története...*, 406–412.

megoldása az oroszok tettekkel nyomatékosított fenyegetései miatt. Viszont a lengyel főpapok és főurak közt voltak néhányan, akik semmiképp sem tűrheték, hogy a más vallásúak részt vegyenek a politikai életben, vagy szabadon gyakorolhassák hitüket, felemelték hangjukat, kiáltványokat fogalmaztak meg és terjesztettek, és nem engedték a dolgot dűlőre vinni. Közéjük tartozott Kajetan Sołtyk, krakkói püspök, Józef Andrej Zaluski, kijevi püspök és Wacław Rzewuski és fia, Stanisław Rzewuski. Nézeteik fő hangadója Sołtyk püspök volt, aki a megfélemlítések ellenére sem tért jobb belátásra, ahogy Rzewuski sem, így 1767 októberében elhurcolták az Oroszország ellen izgató, fanatikus, kompromisszumokat nem támogató egyházi és világi főurakat. (Ezután az országgyűlés elfogadta az oroszok követeléseit és feltételeit.)⁴¹⁰ A foglyokat másnap külön-külön kocsin Vilniusba szállították. Itt két hónapot töltöttek, majd Oroszországba deportálták őket.⁴¹¹ Az egyéves szmolenszki tartózkodás után, 1769 decemberétől Kalugában töltötték fogságuk napjait. Itt 1773 januárjában kaptak hírt szabadulásukról. Öt év után hazatérve Rzewuski és fia ugyanúgy hivatalt viseltek, aktív résztvevői voltak hazájuk politikai életének.⁴¹²

A fenti verset az ily módon fogságba esett Rzewuski (1706–1779) „írta” fiatalabb fiának. Rzewuski ekkor már meglett ember, a hatvanas éveiben jár, felnőtt, politikában szintén aktív fiai vannak, közülük a nagyobbat vele együtt hurcolták el. A vers címe után a következő bejegyzés olvasható: „NB. Comes hic noctu Rigam in captivitate cum Filio suo seniore, et duobus Praesulibus ductus est ex Polonia, Patria sua.” A két előljáró a két fent nevezett püspök volt. A vers szerint Rigába vitték a foglyokat, míg a szakirodalom Vilniust ír, de ez a tájleírás szempontjából nagyjából lényegtelen. Október elején járunk, nincs okunk egyik városban sem akkora hideget és fagyot feltételezni, amekkorát a vers leír. Sokkal inkább a gróf lelkiállapotát tükrözik a leírtak, mellyel egyrészt hagyományt követ a költő, másrészt azonban merőben új a magyar körülmények között. A jezsuita repetens Mammini természetesen a katolikus érdekeket védő gróffal szimpatizál, az ő helyébe képzele magát, ezért látja annyira siralmasnak a helyzetet, zordnak a tájat. A vers 1768 első felében született, amiből jól látszik, hogy a jezsuiták igen

⁴¹⁰ GEBEL, *Egy sztereotípiá nyomában...*, 78–81.

⁴¹¹ *Uo.*, 81; DAVIES, *Lengyelország története...*, 596.

⁴¹² <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/waclaw-rzewuski-h-krzywda> (utolsó megtekintés: 2019. 10. 30.) Köszönet Náday Zsoltnak a lengyel szöveg fordításáért.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a krakkói püspök orosz fogságból való szabadulása alkalmából is született egy igen terjedelmes ecloga 1773 tavaszán: Josephus ALBRECHT, *Alemon et Idas. Ecloga in reditum Episcopi Cracoviensis ex Captivitate Russica*, 118. D 12, 120v–124r. Tehát a Társaság nyomon követte az általuk fontosnak tartott eseményeket, személyek sorsának alakulását, egy adott tényt más-más szemszögből közelítenek meg: különböző résztvevők alakján keresztül. Lehetne vizsgálni, hogy a hazatérő versében olvashatunk-e tájleírást, ha igen, milyen, érdekes lenne végigkövetni a repetensek munkáiból kirajzolódó lengyel-orosz viszonyt, amivel több költemény és szónoki beszéd is foglalkozik, de mindez túl messzire vezetne jelen dolgozat témájától, így erre más alkalommal kerül sor.

naprakészek voltak a politikai-vallási eseményekkel kapcsolatban, mindenre frissen reagáltak. Itt vissza lehet csatolni az episztolával kapcsolatban elmondottakra. Noha ez a vers címében nem költői levél, de tulajdonképp felfoghatjuk annak is: egy apa ír saját sorsának alakulásáról a fiának. Egy valóságban alapuló elképzelt szituáció, amelyben már nem az a fontos, hogy ki a címzett, mert a vers nem neki szól, hanem a nagyközönségnek. Itt nem számít, milyen az őt körülvevő táj valójában, csak az, hogy ő az érzelmei tükrében milyennek látja. És érthető, hogy a fogságban, ahová azért került, mert kiállt meggyőződése és hite mellett, ezt a helyzetet kilátástalannak tartja.

Városok és tájak Makó Pál elégiáiban

Nem túl terjedelmes Makó költői munkássága, ám ehhez viszonyítva jelentős a környezetére való odafigyelés, reflektálás: huszonegy elégiájából tizenháromban olvashatunk táj- és városleírást, vagy utalást egyes vidékekre, az azokat lakó népekre, folyókra. Ezeket gyakran valamilyen jelzővel látja el, hogy az érzelmi töltet a puszta említésre is világos legyen az olvasó számára. Irodalmi alkotásainak több, mint felét meghatározza a környezete. Melyek ezek a vidékek, városok? Két városról és azok tágabb környezetéről, folyóiról beszél Makó: Ungvárról és Bécsről. Két további város, Nagyszombat és Kassa pedig csak utalásszerűen, Ungvár ellenpontjaként jelenik meg egy-egy versben. Ezért itt is csak Ungvárról és Bécsről esik majd szó bővebben.

Bécs és Ungvár. Már első hallásra is nehéz elképzelni az összehasonlítást: a ragyogó birodalmi főváros nyüzsgő élettel, templomokkal, palotákkal, szórakozási lehetőségekkel, kultúrával – és a keleti végek poros mezővárosa, mindezek hiányával. Makó is hasonlóképp élte meg ezt a kettősséget, legalábbis a versekben így emlékezik meg róluk. Bécs a vágyai netovábbja, ahol magasak a tornyok, csillog a Duna, és van lehetőség mindenféle tudománnyal, főleg matematikával foglalkozni, és Ungvár mint a száműzetés helye. Bécs a mindig pozitív, Ungvár és a orosz föld minden rossz forrása. Mindkét városról fest bővebb képet, és szerepelnek csak az említés szintjén is.

Verseinek nagy része valószínűleg Ungváron született, ezt árulja el azok tematikája, utalásrendszere, és a *Bartakovics-gyűjtemény* bejegyzése. Több alkalommal panaszkodik arról, hogy olyan körülmények közt, melyek ebben a poros mezővárosban uralkodnak, nem tudnak még a Múzsák sem szólni, ő mégis ír. Ír, hogy emléket állítson, ír, hogy elűzze az unalmat, ír, hogy teljen az idő. Egy elégiát szentel Ungvár bemutatásának, a *Commemoratio exilii sui* címűt,

a többi versben nem ez a fő mondanivaló, csak mellékesen vetődik fel a környezet. Ungvár városát kívülről befelé haladva festi le, megverseli a település környezetét: a dombokat, a földeket, a városfalakat (illetve azok hiányát), a mindig morajló folyót, majd az épületeit és lakosait mutatja be. Beszámol a falusias jellegről, a nádtetejű, roskadozó házakról, az emberek barbár körülményeiről, a rossz minőségű szántóföldekről, a természetett növényekről és tartott állatokról, melyek közül szerinte étkezésre semmi nem alkalmas, a rendkívül rossz utakról és egészségügyi ellátásról.⁴¹³ Nem nevezi nevén a várost, amelyről ír, szándékosan elhallgatja nevét, mégis biztosra vehetjük, hogy Ungvárról szól, mert Makó csak itt élt „oroszok”⁴¹⁴ közt, mert ezt mutatja a Kassától való távolságra való utalás, és mert más versváltozatokban⁴¹⁵ nyíltan szerepel, hogy Ungvár ez a hely.

Makó más helyeken is ír rövidebb-hosszabb részeket a keleti végek városáról, így az *Elegiacon IX.* elégiájában, az *Ad Amicum Misis mitioribus operam navantem*ben. A vers költői elmélkedés, melyről már többször esett szó. A vers 42–70. sorában elgondolkodik körülményeiről: nincs Ungváron semmi, ami kedvezne a versírásnak, de a vers (*carmen*) a magányt kedveli. Nemde Ovidius is barbár földön írta a *Tristiát* és az *Ibist*? Talán az ő, barbár földön kelt versei is fennmaradnak. Hasonló a téma az *Elegiacon II.* elégiájában, az *Ad Elegias suas*ban, ahol szintén az elégiáírásról gondolkodik a költő. Már messze van hazájától, ahol a csiszolt költemények születtek, ezért ne is várja tőle senki, hogy szenvedése helyén, a gyötrő

⁴¹³ MAKÓ, *Elegiacon...*, V. A vers ide vonatkozó részei szabad fordításban: A közepes hegyeknél is kisebb domb emelkedik, a folyóban hosszú sziget töri meg a vizeket... a város neve legyen eltitkolva, kívánom, ne ez adja földjét a hamvainak. Ha véletlen megkérdezel valakit a város falairól, vésd eszedbe: már rég leomlottak... Most a lángoknak sok nyoma megmarad, mindenhol félig égett gerendák állnak és hányódnak. A tűz tette ezt, és nem szelídebb a hab, kételkedsz, vajon ez vagy az árt inkább. Itt, ahol most házak vannak, csónakokat fogsz látni, hogy bolyonganak, gyakran jeges vízzel folyik a folyó. Az ajtóból halásznak az oroszok a megdagadt habokban... Az éjszakai órákat virrasztásra fordítjuk: elüzi tőlünk az álmod a víz morajlása. Akkor nekem kemény az éjszaka, akkor inkább süket szeretnék lenni... Lásd a házakat nádból és szalmából. Ezek az éktelenek füstölögnek, mivel a nép mindig éget bennük a meggyújtott tűzhelyeken. Itt a nyáj és az emberek ugyanazon fedél alatt vannak elszállásolva, a tehén a nővel és a férfival fekszik. Nem táplál a hely emberi használathoz méltó mesterséget... Milyen könnyű a szélről megtört nyílásokat megjavítani, elromlik, és itt senki nincs, aki megjavítsa. Beteg vagy. Hogy jó erőben légy, a betegség gyógyszert kíván: a szolgának hosszú utat kell koptatnia Kassára, amit ha hó vagy letörött szikla borít, akkor a gyógyszert már a langyos hamvaknak adják. Nagyot kérdezek: a kövér földeket keresitek, amelyeket ekével forgatnak? Ennek a helynek alig vannak földművesei. Ugyanaz a föld ad táplálékot a nyájnak és az embernek; magot szórnak a földbe, melyet tengerinek hívnak, ebből lesz a kenyér, az étel minden fajtája, ezek a termések a ház minden szögletében ott vannak. Aki azt gondolja, hogy mi ezen a vidéken marhával táplálkozunk, téved: itt a tehén esik el, a kövér marha helyett. A vénségtől és soványságtól kimerült tehén esik el, amelyet leterít a könnyű szél lökésével. Ezeket én láttam, hogy a tálban fornak, és gyakran émelygés fogta el a gyomromat. És ne keress idegen italokat, gyakran idegen ital a jó víz, amit akkor iszol, ha nagyobb eső esik. Senki nem tagadja, hogy igaz hittel verseltem. Messze kerüljétek el ti, kövér kalácsokhoz szokottak, ilyeneket soha nem hozott, és nem hoz egy nap sem... A nép mégis azt hiszi, hogy ez a paradicsom: aki ezt hiszi, az vak... De mégis van valami: tanulmányokkal formálni az ifjúságot, ez a munka mindig gyönyörűséggel teljes... Egy év az én száműzetésemnek ideje. Ha lesz, aki egykor megmenekül erről a zátonyról, örül, és ez vezérli a tengeren. És kívánom, aminél jobbat nem kívánhatnék ennek a nemzetnek, hogy ezután ez a hely ne legyen lakott.

⁴¹⁴ Makó többféleképp is nevezi a város lakóit: ruszin, orosz, rutén. Szerepel nála az ukrán szó is, de csak a föld megnevezésére.

⁴¹⁵ Az 1750-es kéziratban megnevezi az Ung folyót.

lázban jobb verseket írjon. Annyira faragatlanok csak a versei (rude carmen), amennyire a russz föld (Russica terra) is az. Ez a hely csak a betegségnek használ, nem a verseknek (Et febris, et curae, prosit et ipse locus⁴¹⁶), itt a verseket rendezgetni csak rutén parasztsággal lehet (agresti poliam mea scripta Rutheno). Mindezzel kapcsolatban egy kérdés felmerülhet az olvasóban: a versek jelentős többsége Ungváron született – illetve néhány jóval később Mária Terézia és II. József tiszteletére –, mégis ezeket tartotta kiadásra érdemesnek. Hol vannak hát azok a csiszolt darabok, melyek még a száműzetése előtt keletkeztek? Talán az a néhány ókori mintára épülő⁴¹⁷ vagy erkölcsi tanítást tartalmazó⁴¹⁸ vers lenne ez, melyekben a költő saját magát nem tudja megmutatni? (Egyébként pont ezek a versek azok, melyekben nem szerepel táj, még utalásszerűen sem.)

Kérdéses, hogy Ungvár tényleg ennyire borzasztó volt-e ebben a korban, vagy csak Makó látta, vagy akarta látni annak – ahogy Rigát Rzewuski gróf? Már ő maga is azt mondja, hogy a nép azt hiszi, hogy ez a hely a paradicsom, de szerinte nagyot tévednek, mert ha ilyen lehetett a paradicsom, akkor joggal ette meg az ember az almát.⁴¹⁹ De egyetlen helyet még ő is talál ezen a tájon, melyről elismerően szól: a városon kívüli Szent István patakot. Ennek környékét igazi locus amoenusként rajzolja meg: hús vizével felfrissít, halk csobogásával álomba ringat, madarak csipogása hallatszik, partján árnyékot nyújtó fák lengedeznek az enyhe szellőtől, itt visszatér a régi erő a verseibe és tagjaiba.⁴²⁰

A tájversek megírásában hatással lehetett rá humanista elődje, Petrus Lotichius Secundus, akire maga is hivatkozott,⁴²¹ és akit újítónak és modernnek tartanak a tájleírás tekintetében.⁴²² Az első németek közé tartozott, akik a természetet az egyéni lélek tükréként fogták fel, és ezzel mintegy rákényszerítették az olvasót is, hogy a költő szemével lássa a tájat. Lotichius verseiben folyamatosan hangsúlyozza a szív és a természet közti egységet, és saját mélabús sóvárgását vetíti bele a vidékbe. Ez történhetett Makó (és Mammini–Rzewuski) esetében is. Ugyanerről a tájról születtek más leírások is a 18. században. Timon Sámuel (1675–1736) egy fél századdal korábban élő, tudós jezsuita, földrajzi és történelmi könyvek szerzője,

⁴¹⁶ MAKÓ, *Elegiacon...*, II. 30.

⁴¹⁷ *Fabula de Corvo et vulpe, Perseus et Andromeda*

⁴¹⁸ *Ad duos socios verbis inter se iurgantes, In linguam*

⁴¹⁹ MAKÓ, *Elegiacon...*, V. 77–80.

⁴²⁰ *Elegiarum liber unicus* III. A Szent István patakot nem sikerült egyértelműen azonosítani. Szörényi László szerint Ungvártól délkeletre, Gerény falu határánál található, ahol volt egy erdő, melyben abban az időben még látszódtak annak a Remete Szent Pál kolostornak romjai, amelyet Szent István tiszteletére építettek 1348-ban. A romok mellett eredt egy híres, gyógyvizű patak. SZÖRÉNYI, *Tradizione e rinnovamento...*, 1079. Az egykori kolostor helye ma nem ismert.

⁴²¹ MAKÓ, *Elegiacon...*, IX. 99.

⁴²² HAB, *Natur in den Elegien der Lotichius...*, 185–197.

kimerítő művet írt a Tiszáról *Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte* címmel.⁴²³ Timon célja Északkelet-Magyarország bemutatása volt prózai formában. A Tiszát – és mellékfolyóit – örökítette meg történelmi kommentárokkal színesítve művét. Annak érdekében, hogy ne legyen olyan száraz a szöveg, minden fejezetbe a témához kapcsolódó epigrammát illesztett be. A mű objektív, tudományos nyelven megírt, precíz alkotás, ami ugyanakkor nem támaszkodhatott saját élményeire, tapasztalataira, megfigyeléseire. Tudományát könyvekből, elbeszélésekből és térképekről vette. A VI. fejezet az ungi vizekről szól, és teljesen más képet fest itt Ungvárról és annak folyójáról, mint Makó, a természet csodájának tartja a folyó által körbefogott várost, az Ungnak éltető a vize, és a környéken kiváló szőlő terem.⁴²⁴ Timon csak a tényekre szorítkozik művében, próbál minél tökéletesebb képet alkotni a tájról. Leírása nem lehetett természettudományos munka, sokkal inkább egy olyan útikalauz, amely kézen fogja az olvasót és míg a Tisza és mellékfolyóit és azok partjai mentén a falvakat végig látogatja, nem mulasztja el a hozzájuk fűződő történelmi eseményeket, mondákat elmesélni, jelenüknek fontosabb mozzanatait megemlíteni, az utazók figyelmét pedig a postakocsi állomásokra, átkelési lehetőségekre, járható útvonalakra felhívni.⁴²⁵

Egy bő évtizeddel Timon műve előtt látott napvilágot Bonbardi Mihály (1683–1729), ugyancsak jezsuita szerzetes, *Topographia Magni Regni Hungariae*⁴²⁶ című, tudományos céllal készült munkája, melyben hasonlóan festi le Ungvárt, mint ahogy azt Timon tette, tehát egy kellemes kisvárosnak, szép épületekkel, templomokkal, bőkezű földesurakkal/úrnőkkel, virágzó iskolarendszerrel.⁴²⁷ Már ekkor, 1718-ban is kedves kis városnak tartotta, pedig csak

⁴²³ Kassa, 1735, az Ungról és környékéről szóló rész: § VI. De Ungensibus aquis 36–45; JÁNOS, *Timon Sámuel...*, 309–325; *Magyarország Tisza folyójának és részben a Vágnak leírása...*

⁴²⁴ Az Ungvárról szóló rövid rész Timon művéből: „Ungus fluvius est quidem indigena Comitatus Ungensis, sed Zempliniense quoque ex fonte ejus bibere possunt. Quippe vix genitum, ut ita dicam, aquulis suis nutriunt [...] Miro naturae artificio Ungus Ungvarum arcem in rupe, et subiectum ei occiduo sole oppiduum circumluit; se ubique fere vadosus est, dum non redundat. Apud hunc locum sunt extrema Hungariae, Poloniae autem et Russiae proxima vineta, deinceps toto septentrione nulla.

Epigramma de illis

Ultima ad Ungvarum quae sunt solamina Bacchi,
Miror, non paucis esse priora aliis.”

⁴²⁵ TIMON, *Magyarország Tisza folyójának...*, [15].

⁴²⁶ Bécs, 1718 (majd 1750).

⁴²⁷ „Ungvár városa hegyen épülve, az itt keresztülrohanó Ung vize által mintegy két ágra van oszolva, melyek a házakkal borított bérceit körülkarolván, annak valódi sziget-alakot adnak. Ezen szigeten belül magas halmon, a vízpartok által szegélyezve, fekszik alacsony házaival a város, melyet azonban végtelennek nem mondhatni. Ezen alacsony házak között kellemetes benyomást nyújt a szemnek a Jézus-szerzetbeliek igen ékes kollégiuma, s az ennek szomszédságában levő főtanoda, mely Magyarországnak legvirágzóbb tanintézetei közé számítandó. Ezen tanodát Homonnán gróf Drugeth János alapította s építését Lippai György esztergomi érsek mozdította elő, ki arra 800 forintot adományozott. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özveggye Brandenburgi Kata asszony pedig, tokaji híres szőlőjét ajándékozta ezen tanintézet fenntartására, míg végre az egyház felépítésének költségeire Báthori Zsófia hercegnő áldozott. A papnövendékek és a nemes ifjúság tápintézetének ellátására Milith György báró tett alapítványt. E papnövelde és tápintézet azonban Ungvárról Kassára tétetett át. Van ezen városban egy terjedelmes

néhány évvel azelőtt ért véget a Rákóczi-szabadságharc (1711), mely ezt az országrészt különösen érintette. A jezsuitákat a felkelés ideje alatt elűzték a kuruc csapatok, így az iskolájuk sem működhetett, de vagyonukat, épületeiket nem bántották a felkelők, így a szabadságharc leverése után újra visszatérhettek és folytathatták munkájukat.⁴²⁸ Bonbardi mégis lakható helynek ábrázolja.

Ebben a korban csak ilyen és ehhez hasonló munkákon keresztül ismerhették meg az emberek országuk földrajzát, ezért követelmény volt az objektivitás, érzelmek nélkül. Egy lírai alkotás pedig érzelmek nélkül nem nevezhető lírai alkotásnak, más kérdés, hogy ezeknek az érzelmeknek nem feltétlen kellett volna ennyire negatívoknak lenniük. Makó nem szeretett Ungváron lenni, ezért a várost elviselhetetlen porfészeknek ábrázolta.

Ungvárral ellentétben Bécs bemutatásakor nem áll ennyire távol a valóságtól. Bárki szívesen élt volna Bécsben. Ide vágytak mind a világi, mind az egyházi személyek, mindazok, akik tanulni, szórakozni akartak, itt tudták az emberek elintézni hivatali ügyeik nagy részét, itt tudtak társadalmi kapcsolatokat építeni, ez volt a császárok városa, az udvari élet színhelye, és még hosszan lehetne sorolni a hely előnyeit. Makó is ezt tette, bár Bécs nem szerepel annyiszor műveiben, mint Ungvár, és leginkább mint a vágyott város jelenik meg. Nincs adatunk arra, hogy mielőtt 1750-ben ide küldték matematikát tanulni, járt-e egyáltalán itt. Mégis már Ungváron (1748) és a következő évben Nagyszombatban (1749) csodás városnak festi le, talán látatlanul.⁴²⁹

Az *Elegiacon* XIX. elégiájában ír Bécsről a legbővebben: *Cum ad Matheseos studium Viennam mitteretur*. Abból az alkalomból ragadott tollat, hogy matematikát tanulhat Bécsben. Ennek kapcsán felsorolja a város szépségeit is, melyek azonban mind elhalványodnak a matematika tudományához képest. A városleírás fentebb összefoglalt szabályainak itt is megfelelt. Ugyanúgy, mint Ungvár esetében, kívülről kezdi a leírást és halad egyre beljebb: az utazó a városfalakat látja meg először, majd a tornyokat, üdvözli a házakat és azok lakosait, s bár szépek a templomok és a paloták a városban, az ragadja meg a legjobban, hogy ez a

községi egyház s a szent Pál remeteszertetének is zárdája, mely azonban már romokban fekszik. A vár felső részét foglalja el a városnak s hajdan a Drugetheknek igen kedves lakhelyük volt. Két részre van oszolva ezen erősség, s nevezetesen a külső részt mély, de alacsony partú sáncok s öt külön erőd veszi körül; belső részét pedig, mely egy térs négyzetletű udvarból áll, a legszebb paloták ékesítik. E paloták fénye régen eltűnt már s maga, a vár is múltfélben van. Fekvése csuda szépségű s szomszédságában igen hatályos gyógyforrások találhatók, melyek kissé meleg, s melyek, ha a tűz által némileg hőbbé fokoztatnak, különösen a tagfájdalmak kigyógyítására igen alkalmasak, sőt alkalmasabbak, mint sok más melegebb gyógyvizek. Nem tudjuk egy-e vagy más azon forrás, mely szent István nevét viseli s a kinek tiszteletére itt egyház emeltetett, melyet nagy sokaságú búcsújárók látogatnak.” A fordítás: MÉSZÁROS, *Ungvár története...*, 9–10.

⁴²⁸ BLANÁR, *Az ungvári kir. katolikus főgimnázium...*, 60–64.

⁴²⁹ Esetleg mint utazó járhatott ott, se tanulmányokat, se próbaidőt nem töltött Bécsben.

matematika „lakhelye”.⁴³⁰ Itt nincsenek barbár körülmények, melyek távol tarthatnák a munkától. Van ugyan néhány rosszakaró, aki szerint „Mind a matematikus – mondják rólunk – esze-sújtott”⁴³¹ (*Mathematici gens laesa cerebro*). De itt a vádaskodás sem zavarja, önfeledten boldog.

A másik verset, melyben a főváros szépségeit dicséri, jóval később írta Makó, mivel az *Ad Josephum II. Romanorum Regem* tartalmánál fogva kizárja a korábbi keletkezést. Itt sem pusztán a város szépségeit dicséri, az alkalom, amiért tollat ragadott, József római királlyá való koronázása. A fenséges esemény miatt a város a szokásosnál is nagyobb pompával ragyogott. Az ünnepségsorozaton maga Makó is részt vehetett, mivel 1761-től Bécsben tartózkodott. Elsőként a városkapuk és a városfalak tárulnak szemünk elé, melyek győzelmi babérokkal lettek feldíszítve. A várost körülvevő földek üresek, munkásokat nem látni sehol, de itt ez nem negatív dolog, mint volt Ungvár mezein, mivel mindenki az ünnepségeken vesz részt, élteti a királyt. Makó most sem tud méltó verset írni, de nem a barbár körülmények miatt, hanem mert nem érzi magát és költészetét a király fenségéhez méltónak. Nemcsak a város népét mutatja be (tolongó, boldog tömeg), de az Ausztriai Házzal is megismerkedhetünk. Nem maradhat ki természetesen a város folyója sem. A kanyargó Duna sajátos szerepet kap a költőtől: a vers 56. sorától „ő” beszél, egészen a 84. sorig, dicséri a pompát, és élteti a császári házat. A Dunának nem zavaró a zúgása, mint az Ungnak (*raucæ aquæ murmur*), hanem ünnepi a moraja (*festis clamoribus*).

A többi versben csak az említés szintjén kerül elő Bécs, de ezeken a helyeken is általában kap valamilyen jelzõt, mely pozitív színben tünteti fel a várost. Ettõl mindössze három esetben tér el, akkor is csak a reményvesztettség és türelmetlenség szól belõle. Két alkalommal a süket (*surdus*) melléknevet használja Makó,⁴³² amivel nem a várost minõsíti, csak azt rója fel neki, hogy ilyen sokáig nem hallotta meg a könyörgéseit, hogy magához hívja õt. A VI. elégiában sem a várost marasztalja el, hanem azt az ott élõ embert, aki õt orosz földre küldte (valószínûleg a tartományfõnökrõl beszél, mivel az õ hatáskörébe tartozott a rendtagok feladatainak és tartózkodási helyének meghatározása, és az Osztrák-Magyar Rendtartomány központja Bécs volt). A többi jelzõ mindig a nagyságot fejezi ki, úgy mint *magna, pulchra*,⁴³³ beszél a magas tornyaitól (*suas turres*),⁴³⁴ és a boldog ölrõl (*accipet laeto sinu*),⁴³⁵ melybe

⁴³⁰ MAKÓ, *Elegiacon...*, XIX. 11–22.

⁴³¹ N. VÁRALLYAI Erzsébet fordítása: *Jászkunság*, 1993/1, 41.

⁴³² MAKÓ, *Elegiacon...*, VIII. 9, XIX. 2.

⁴³³ MAKÓ, *Elegiacon...*, IV. 54, VI. 12, XX. 2.

⁴³⁴ *Uo.*, VI. 12.

⁴³⁵ *Uo.*, IV. 54.

vágyik. A VIII. elégia *optatae terrae*⁴³⁶ kifejezése nem biztos, hogy Bécsre vonatkozik. Bár a birodalmi fővárosba vágyott, de beérte volna bármilyen Ungvárnál kulturáltabb vidékkel is, az *Ad natalem suum* című elégiaiban például Nagyszombatot nevezi meg következő állomáshelyének, és tudjuk, hogy valóban Nagyszombatba helyezték őt Ungvár után. Ez ellen a város ellen nincs kifogása.

Láthatjuk, hogy Bécsről nem fest olyan siralmas képet, mint Ungvárról, és valószínű, hogy ennek a városnak az ábrázolása közelebb áll a valósághoz. is. Könnyű elképzelni a csillogó nagyvárost a pompás épületekkel, látványosságokkal.

A lelkiállapotot tükröző tájvers a jezsuitáknál, köztük Makó Pálnál, bevett, gyakran használt műfaj volt. Tehát a magyarországi latin nyelvű költészetben virágzó szokás volt. Hagyományokra épülve, szabályok szerint tanulták, hogyan kell ilyet írni. Ebből bőven meríthettek a későbbi korok magyar nyelvű költői. A magyar nyelvű tájvers gyökerei tehát épp itt keresendők.

⁴³⁶ *Uo.*, VIII. 19.

4. Istenes versek, Szűz Mária és a szentek alakja

A Jézus Társasága mindig törekedett működése során arra, hogy az iskoláikban tanuló növendékeket hithű katolikusokká nevelje. Ezt elsősorban nem – mai szóval élve – hittanórák keretében próbálta megvalósítani. Ha megnézzük a 18. századi jezsuita gimnáziumok tanrendjét, melyet 1735-től az *Instructio privata* című dokumentum szabályozott központilag, azt láthatjuk, hogy ez csupán elenyésző hányada volt a tanítási óráknak: szombat délutánonként fél órát magyarázták a diákoknak a katekézist mind az alsóbb, mind a felső osztályokban.⁴³⁷ Azt, hogy a tanulók vallásossá váljanak, sokkal inkább példamutatással, közös szentmisékkal, imádságokkal, diáktársulatok szervezésével kívánták elérni – és ezt a sort még bőven lehetne folytatni. A hétköznapi élet minden eseményét ennek rendelték alá. Kézenfekvő lehetőségnek tűnik mindennek fényében, hogy a költészet oktatását is ennek szolgálatába állítsák. Miközben a poétika szabályszerűségeit, a versírás mikéntjét és a tiszta latin nyelvet és stílust is elsajátítják, vallásos, istenes, Máriához és szentekhez fohászoló versek írásával mélyülhet a tanulók hite. 17. századi jezsuita költők műveit vizsgálva valóban úgy tűnik, hogy mindez nem alaptalan feltételezés, akár európai, akár hazai példákat nézünk. A nevesebbek közül a németalföldi, már többször emlegetett Sidronius Hosschius, Guilielmus Becanus, Jacobus Wallius vagy a lengyel Matthias Casimirus Sarbievius érdemel szót. Versesköteteikben az alkalmi költemények mellett szép számmal találunk istenes vagy Máriához címzett verseket, sőt kötetekben teljes fejezeteket. Például Hosschius *Elegiarum libri sex* című gyűjteményéből egy könyvnyi elégia a keresztfán függő Jézushoz szól, egy pedig Szent Péter siralmairól.⁴³⁸

A 18. század közepe felé változás történt. Erre a változásra már Tarnai Andor is felhívta a figyelmet a múlt század közepén. Ő úgy fogalmaz *A magyar irodalom történetében*,⁴³⁹ hogy „...a jezsuitizmus a 18. század derekán rákényszerült a tudomány és kultúra világi irányú fejlesztésére...”⁴⁴⁰ Ez a változás érintette a filozófiai gondolkodást, a természettudományos felfedezésekhez való hozzáállást, és természetesen az iskolarendszert is. Mindez egyrészt központi kormányzati nyomásra történt, másrészt viszont a társadalmi elvárásoknak való megfelelés is közrejátszott benne.

⁴³⁷ MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*, 464–465.

⁴³⁸ HOSSCHIUS, *Elegiarum libri sex...: Liber IV. Elegiae de Christo patiente; Liber V. Lacrymae S. Petri. (Magyarul: A szenvedő Krisztusról...)*

⁴³⁹ TARNAI, *A laicizálódó egyházi értelmiség...*, 551–559.

⁴⁴⁰ *Uo.*, 551.

De mit jelent mindez a költészetoktatás szempontjából? Nagyon egyszerűen megfogalmazva annyit, hogy változott a versek témája, vagy legalábbis a vallásos–nem vallásos költemények aránya.

Vallásos költemények a poéta osztályban

A kolozsvári Convictus Nobilium poéta osztályos növendékeinek 77 elégiájából tizenegyről mondhatjuk el, hogy vallásos vers.⁴⁴¹ Olvashatunk Heródes vérengzéséről a betlehemi kisdetek között. A poéta az istenek (Iuppiter, Phoebus, Apollo) segítségül hívása után hűen meséli el a bibliai történetet, lefestve Heródes félelmét és dühét, a háromkirályok ajándékait, a menekülést és az anyák könnyeit. Olvashatunk néhány szentről/szenhez szólót. A magyar szentek közül Szent István királyról emlékeznek meg a konviktusban. A poéta a szent király nevében írja levelét, aki hadat indított nagybátyja, Gyula ellen hűtlensége és vallási különbségeik miatt, és megpróbálja jobb belátásra bírni őt. Az epistola kezdetén és végén jól érződik az iskolában gyakorolt levél stílus.⁴⁴² Megemlékeznek Szent Orsolya haláláról és Szent Elekről, ahogy búcsút vesz jegyesétől, és elvonul a világtól. Szent János apostoltól a költő Jézus és Mária iránti szeretetet kér. Természetesen nem feledkeznek el a Szűzanyáról sem. Megverselik könnyeit,

⁴⁴¹ Michael VOJTERSICHTZ, *Elegia qua describitur res horrenda ab Herode in innocentes*, 39–43.

Stephanus APOR, *Elegia qua Poeta reprehendit vitia Iuvenum et hortatur ad virtutes Aloisianas*, 83–86.

Johannes TARTLER, *Elegia qua describitur Almae Dei Matris in Caelum assumptae triumphus Claudiopolitanus*, 201–207.

Josephus CSEREI, *Elegia sive elegia epistolaris qua Sanctus Stephanus antequam Gyulam Avanculum oppugnatum iret, et probata illi defectione a Religione et fidelitate ad saniora reducere laborat*, 222–227.

Franciscus SZACSVAI, *Eucharisticon Deo pro constituta peculiari titulo Beata Virgine Patrona Hungarorum*, 232–238.

Antonius MIHÁLIK, *Elegia qua Poeta interpretatur lacrimas B. V. M. esse indices doloris quem eadem Virgo concepit quod 3 Huni apicte fideique deficiant*, 239–242.

Casparus URBAN, *Elegia qua Poeta describit misericordiam B. V. M. Erga mortale genus*, 287–289.

Johannes SZOMBATFALVI, *Elegia qua Poeta a Sancto Joanne Charissimo Christi discipulo amorem Jesu et Mariae afflagittat*, 348–356.

Carolus HALMÁGYI, *Elegia qua Poeta describit mortem Sanctae Ursulae ab hunnis illatum...*, 381–384.

Antonius SZÁVA, *Elegia qua Sanctus Alexius sponsae valedicit mundumque deserit*, 385–389.

Ladislau SÁNDOR, *Elegia qua Poeta describit meditatum scelus contra Regem Galliae Iánsenistas Hereticos persequentis*, 395–398.

Jopsephus LAMÁS, *Elegia in qua Poeta ostendit Ungariae et Transylvaniae tutelam fuisse semper Mariam*, 399–403.

⁴⁴² A levél stílus jellegzetes formulái: Litera per Stephanum missam tibi Gyula salutem / Attulit officii fida ministra mei / Officiosa tibi quo litera nostra veniret / Postulat alternum munus amoris amor. [...] Iamque mea (ignoras) quid in hac tibi litera charta / Nunciat, hoc tacita litera voce dabit. [...] Quid velit? Exspectas quidque optet epistola? [...] Sed cum longa suumiam quaerat epistola finem / Quod tibi constitus dicere scribo. Vale.

amelyeket azért ontott, mert a magyarok elpártoltak a jámborságtól; megköszönik neki, hogy mindig Magyarország és Erdély védelmezője volt; hálát adnak Istennek, amiért a Szűzanya megkapta a Magyarok Pátrónája címet. Az iskolás versek vallásosságuk ellenére többször mitológiával átitatottak. Kevésbé alkalomhoz kötöttek, inkább az érződik rajtuk, hogy olyan témát választottak a diákoknak, melyeket jól ismertek, hogy a tartalom már ne okozzon gondot, elég legyen a kötött forma megalkotásával törődni. Ugyanakkor ezek a témák valószínűleg mélyebben meggyökereszkedtek a tanulóknál.

A repetensek és a vallásos költészet

A korban a költők/költészetet tanulók elég beszédes címekeket adtak műveiknek, azok tulajdonképp tárgymegjelölések. Ezek alapján a fennmaradt repetens-versek közül alig húszról⁴⁴³ mondhatjuk, hogy vallásos költemény lenne, és közülük is több megtévesztő. Például

⁴⁴³ Antonius JÁGER, *Elegia D. Emerici ad Maurum in S. Pannoniae Monte Benedictinum, qua se votum Castitatis emisisse refert in Ode B. V. Vesprimiensi* 118. E. 1, 38–42.

Franciscus WERNEGG, *Poemation Christo Domino gloriose resurgente, Uo.*, 134–139.

Georgius GEISCHEKH, *Clementis XIII. pontificis Maximi, Lateranensis Ecclesiae Possessionem capientis XII. Novembr. 1758. Triumphalis Pompa*, 118. E 19, 2r–6r.

Ignatius PLANCK, *Gladius Domini et Gedeonis, sive Inexpectatissima juxta ac felicissima Schweidnitzij Expugnatio Kalendis Octobribus An. 1761. per Ducem Gedeonem Laudon. Enthusiasmus, Uo.*, 179r–183v.

Bernardinus JASZVITZ, *Gladius Domini et Gedeonis. Epicedion Panegyricum, Fortunatissimo et Fortissimo Duci Gedeoni Laudon ob Schweidnicium, Validissimum Silesiae propugnaculum inaudita felicitate, sine praevia obsidione, trium horarum spacio, exiguo cum milite Kalendis Octobribus expugnatum...*, Uo., 184r–188r.

Emericus BATHA, *Gladius Domini et Gedeonis... Spectaculum – Castrorum Borussicorum ad Hochkirchen anno 1758... Spectaculum – Panegyrycon Novo Gedeoni ob res sexennio hujus belli praeclare gestas ... mixtum Propemptico. Eidem Vienna in Silesiam ad exercitum et expeditionem belicam anni 1762di bellumque conficiendum proficiscenti, Uo.*, 188v–193v.

Franciscus Xaverius SCHLETTERER, *Panegyrycon Congregationi Cleri Gallicani seu episcoporum in Causa societatis mense Decembri jussu regio collectorum; et gravissimi judicii quo societatis Institutum adversus Machinationes malevolorum tuiti sunt, ac praeclaram sententiam in favorem et commendationem ejusdem instituti coram Throno Regio, ipso anni hujus principio pronunciarunt, Uo.*, 203v–208r.

Ferdinandus PICHLER, *Elegia qua Parnasso nostro Virginea Mater Praeses constituitur, Uo.*, 275r–275v.

Ignatius NEÜMAYR, *Soteria D. Aloysio ob redditam nuper Romae Caestino Societatis nostrae Tyroni valetudinem*, 118. D 12, 11v–14r.

Paulus CSEDŐ, *Epiniacion Polonis Arcem Csestokow Strenue defendentibus, Uo.*, 49r–51v.

Josephus GAPP, *Triumphus religionis Christianae in chinna ob datam facultatem annuntiandi Evangelii, Uo.*, 91v–93v.

Ignatius LAUFFENBACH, *Poemation de Lapide S. Francisci Seraphici, Uo.*, 126v–129r.

Iosephus, TINKÓCZI, *Elegia De D. Aloysio Sacrarum Virginum Apud Deum Advocato*, 120b A 9, 23–27.

Stephanus BARTA, *Elegia de inducendo Festo Sanctissimi Cordis Iesu, Uo.*, 57–61.

Stephanus BARTA, *Poema. S. Franciscus Xaverius in hodiernum diem Orbis Thaumaturgus, Uo.*, 96–99.

Carolus KAPUVÁRI, *Desiderium Paradisi Videndi*, 120b A 3, 19r–20r.

Franciscus CSERMÁK, *Elegia de Moschea Quinq-Ecclesiensi in Templum Catholicum versa, Uo.*, 65v–67v.

Columbanus PFEIFFER, *Elegia de incendio, in infula faurino adsita in festo praesentatae Virginis exorto, Uo.*, 67v–69v.

Josephus GROSSINGER, *Epicedium Sanctissimo Domino Papae Clementi XIII. Die 2da Februarii Anni 1769 defuncto, Uo.*, 152v–153v.

címében ugyan bibliai eseményre utal Planck Ignác *Gladius Domini et Gedeonisa* 1762-ből,⁴⁴⁴ de ha tovább olvassuk, sokkal inkább egy allegorizáló alkalmi vers bontakozik ki belőle, a cím ugyanis így folytatódik: *sive Inexpectatissima juxta, felicissima Schweidnitzii Expugnatio Kalendis Octobribus An. 1761. per Ducem Gedeonem Laudon. Enthusiasmus*⁴⁴⁵ – tehát: *Az Úr és Gedeon kardja, avagy Schweidnitz várátlan és szerencsés bevétele 1761. október elsején, Gedeon Laudon által. Győzelmi ének.* Egyrészt ismerjük az Ószövetségből⁴⁴⁶ Gedeon történetét: Gedeon az Úr angyalának felszólítására a kikönyörgött csodajelek után egy maroknyi csapattal, melyet harsonákkal, fáklyákkal és üres korsókkal szerelt fel, várátlan rajtaütéssel megfutamította a midianitákat. Másrészt volt egy azonos keresztnévű, kortárs osztrák tábornok, Ernst Gideon von Laudon, aki a hétéves háborúban, 1761. október 1-jén gyors lerohanással bevette Schweidnitz⁴⁴⁷ erődjét. A versben prózai és különböző formájú, metrikájú részek követik egymást. Érdekessége, hogy a más költőktől átvett soroknál a margón megjelöli a poéta a szerzőt és művet, ahonnan a sor származik, pl. Vergilius *Aeneise* vagy Horatius ódái. A kötet következő két verse is ezt a témát folytatja. Tehát sokkal inkább egy alkalmi győzelmiének-csokorról van szó, mintsem bibliai történetről, ahol az ószövetségi Gedeon még csak érintőlegesen sem kerül elő.

Barta István *Elegia de inducendo festo Sanctissimi Cordis Iesu*⁴⁴⁸ című verse az alkalmi költemény és az istenes vers határán mozog. Jézus Szívéről leginkább egy ájtatos imádság juthat eszünkbe, de itt a cím alkalomra megírt költeményre utal: *Elégia a Jézus legszentségesebb Szíve ünnep bevezetéséről.* A Jézus Szíve hagyomány nyomai mindig megtalálhatóak voltak az egyházban, számos középkori és 16–17. századi misztikustól olvashatunk ilyen részleteket. Az újkori Jézus Szíve tisztelet azonban Eudes Szent János és Alacoque Szent Margit nevéhez köthető. Szent János korábbi misztikusok műveire támaszkodva írt kisoffíciumot és miseszöveget Jézus Szívéről, melynek nyilvános használatát a püspök 1670-ben engedélyezte. Sorra jöttek létre a Jézus Szíve társulatok is. Széles körben való elterjedését azonban az Alacoque Szent Margit által kapott kinyilatkoztatások biztosították, melyet a jezsuiták karoltak föl és kezdtek terjeszteni, mivel e rend szerzetesei voltak Margit lelki vezetői, és a jelenések

Antonius KOVÁCS, *Propempticon EE. S. R. E. Cardinalibus ad electionem novi Pontificis proficiscentibus, Uo.*, 154r–155r.

Josephus BALDT, *Actio Bacchi in quadragesimam quod anno 1769 dies aliquot ex feriis sibi dicatis occupaverit, Uo.*, 156v–157v.

Franciscus GROVER, *Defensio Quadragesimae contra querelas Bacchi coram Jove, Uo.*, 157v–159r.

⁴⁴⁴ 1762. május 28.

⁴⁴⁵ 118 E 19, 179r–183v; 184r–188r; 188v–193v.

⁴⁴⁶ Bír 6–7.

⁴⁴⁷ Ma Świdnica, Lengyelország.

⁴⁴⁸ 120b A 9, 57–61.

üzenetei találkoztak pasztorációs szándékaikkal. A pápa hivatalosan 1765-ben engedélyezte a Jézus Szíve ünnepet.⁴⁴⁹ A vers 1766-ban született, és noha itt pontosabb dátum nem szerepel, a többi év gyakorlatából kiindulva tudhatjuk, hogy valamelyik tavaszi hónapban mondták el és/vagy másolták be a kötetbe. Gyorsan reagált az eseményekre (ahogy az előző vers is.) Az elégiát költői önértelmezéssel kezdi a szerző, és hosszan fejtegeti, mennyire alkalmatlan ilyen téma megverselésére, majd szép lassan átvezeti egy imádsággá. A vers így felfogható alkalmi imádságnak is.

Természetesen vannak olyan versek, melyek tisztán vallásosnak mondhatók. Olvashatunk Szent Imréről, Krisztus feltámadásáról, Szent Alajosról, Xavéri Szent Ferencről, Szűz Máriáról vagy a paradicsom utáni vágyakozásról. A költemények egy kis csoportja pedig aktuális egyházi híreket örökít meg: keresztényüldözés Kínában, a lengyelek megvédték Częstochowát, meghalt XIII. Kelemen. Ezek szintén inkább az alkalmi, mintsem az istenes vers kategóriába tartoznak.

Arányaiban véve sokkal kevesebb istenes, vallásos verset találunk a repetenseknél, mint a konviktuslakó poétáknál. A tananyag és a tankönyvek ugyanazok voltak a két helyen, de míg a poéta osztályba javarészt világiak jártak, addig a repetensek már mind a Társaságba tartoztak. Ebből nagyon úgy tűnik, hogy e változásokkal teli korban a jezsuita atyák a költészetet mint a hit közvetítőjét azok közt használták, akik nem maradtak a rend kötelékeiben, míg saját embereiknél már egészen más volt a cél. Bár az is lehet, hogy a konviktusban tartott ismétléseken kapott témák és a gimnáziumi feladatok sem teljesen egyeztek meg. Lehet, hogy a gimnáziumi költemények is inkább az új irányzatoknak akartak megfelelni. De ezekre a kérdésekre addig nem tudunk válaszolni, míg elő nem kerül valahonnan gimnáziumi jegyzet. Ha előkerül valaha...

Elmondható, hogy a 18. század közepén végbement változások érintették és részben átalakították a poétikaoktatást is, csökkent az istenes, vallásos versek száma, és inkább az alkalmi költemények dominálnak. Ezzel a megváltozott társadalmi szükségleteket próbálták meg kielégíteni. Az iskolákban megnőtt a növendékek száma, akik azonban már nem feltétlenül papi/szerzetesi pályára készültek. Nekik inkább arra volt szükségük, hogy a püspök látogatására, az uralkodóház vagy földesúr családjának jelentős eseményeire – esküvőre, születésre, temetésre – költeménnyel tudjanak előállni. Jelen fejezet arra a jelenségre próbálta meg felhívni a figyelmet, hogy ezek a társadalmi elvárások az iskolarendszerbe is beszűrődtek, és már a gimnáziumi poétikaoktatás szintjén jól megfoghatóak.

⁴⁴⁹ SZELESTEI, *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet...*, 245–255.

Makó Pál Mária-versei

Hasonló megfigyeléseket tett Hubert Ildikó az ex-jezsuita Baróti Szabó Dávid kapcsán, akinek több száz (már magyar nyelvű) verse közt – a műfordításokat leszámítva – nincsenek istenes versek, mindössze három Máriához szólót talált.⁴⁵⁰ És mindez jól tetten érhető Makó Pál irodalmi munkásságán is. Mint már láttuk, ő is változatos témákat verselt meg, csak istenes verseket nem írt. De két költeményét a szent szűzhöz címezte, az *Elegiacon* X. és XVII. elégiáját. Mindkét vers szerepel Makó összes kötetében, a kéziratokat is beleértve, így legalább négy-négy változatuk van. Máriához könyörgő versek, de más a kiindulópontjuk, és más a velük elérni kívánt cél.

A X. elégiának már a címéből is kiderül, hogy a betegségből való gyógyulásért könyörög a költő: *Ad B. Virginem pro cultoris aegroti valetudine*. Az azonban az *Elegiacon* változatából kezdetben nem egyértelmű, hogy a maga számára kéri a felépülést vagy valaki másért esedezik. A tisztelő (cultoris) bárki lehet: akár ő, akár egy rendtárs, egy tanítvány, egy barát, egy hívő. A szöveg először a 21–24. sorokban engedi azt sejteni, hogy nem Makóról van szó, ahol az anya és a nővér könnyeivel érvel, kik gyászolják a hitvest/apát. Ez Makó esetében nem állja meg a helyét, mert a vers keletkezésének időpontjában (1747)⁴⁵¹ még élt az édesapja.⁴⁵² A vers második felétől pedig egyértelmű, hogy másról beszél, a betegre következetesen többször is az ille szót használja, míg önmagáról egyes szám első személyben ír. Ha más kiadások szövegét és címvariánsait nézzük, rögtön kiderül, hogy egy diákjáért fordul Máriához: *Pro charissimi discipuli valetudine* (1750) és *Pro valetudine M. discipuli sui* (1752).

A vers a megdicsőült asszony megszólításával kezdődik, akinek közbenjárását kéri a napok óta lázasan fekvő betegért. Majd a betegség rövid, realisztikus leírása következik, melyen az orvosok már nem tudnak segíteni, nem maradt más remény, csak a Szűzanya. Innentől kezdve az alkudozás, fogadkozás szövi át a könyörgést, Szűz Mária korábbi csodatételeinek felsorolásával, mintegy érvként használva azokat. A beteg jámborságának, hitbeli buzgalmanak, az oltár körül végzett fáradhatatlan munkájának felemlegetésével szintén a Szűzanyát kívánja meggyőzni, hogy a fiú érdemes a gyógyulásra. A vers a költő fogadalmával zárul, ha felépül a beteg, emléktáblát állít, melyen ez fog állni: „A gyógyító orvosok semmiféle tudományától nem kelt fel, ám alig mondtuk ki, segíts Anyánk, ő segített.”⁴⁵³

⁴⁵⁰ HUBERT, *Baróti Szabó Dávid...*, 275–283; HUBERT., *Arcok és művek...*, 144–152.

⁴⁵¹ A vers már szerepel a *Bartakovics-gyűjtemény*ben. Az anya és nővér képe a 81–82. sorban újra előkerül.

⁴⁵² A jászapáti plébánia temetési anyakönyve szerint Makó Gergely 1777. január 3-án, életének 80. évében hunyt el. Az adatért köszönet Wirth Lajosnak.

⁴⁵³ Decubuit nulla medici sanabilis arte; / Vix, fer opem mater, diximus, illa tulit.

Az elégia, ha témájában nem is, de versírási módszerében és az elődök követésében mindenképp illeszkedik Makó költői gyakorlatához. Minden Makó-versben sorok, jellemzőbb fősorok szó szerinti egyezéseit lehet kimutatni ókori és újkori költőelődjek műveivel. A legtöbbet „használt” költő Makó elégiáiban Ovidius, nincs ez másként itt sem. Hat sort kölcsönöz mesterétől. Nem a Máriához forduló szavai ezek, hanem például olyanokra kell gondolni, mint a láz leírása a 11. sorban: *Conciderunt oculi tremulo fulgore micantes* – Ovidius *Ars amatoriájában*⁴⁵⁴ (még ezt a művet is fel tudta használni egy vallásos vershez!): *Aspicias oculos tremulo fulgore micantes*. Vagy a vers záró sorait bevezető fogadalom szövege: *Adiciam, et versus unus et alter erunt* – Ovidius *Heroidesében*⁴⁵⁵ egy Szapphó szájába adott mondat, mely szintén feliratot vezet be: *Et sub ea versus unus et alter erunt*. Újkori elődjeivel nemcsak az átvett sorok kötik össze, hanem a vallásos verseket író jezsuita hagyomány egy darabkájának megőrzése is. Sorokat kölcsönöz Sidronius Hosschiustól, Livinus Meyertől, Jacobus Walliustól, Guilielmus Becanustól stb. Ezeket a sorokat nem valamelyik alkalmi versükből veszi át Makó, hanem nagyrészt a Máriához címzett elégiákból.⁴⁵⁶

A másik ide illő vers az *Ad B. Virginem, dum praesentissimam eiusdem opem duo clientes experti essent*. Mária megszólításával kezdődik, aki mindig segít minden szükségben. De hogyan lehetne szavakat találni arra, hogy beteget gyógyít vagy kiment a veszedelemből? Inkább tetteket énekel (9. sor: *Facta cano*). Belekezd egy történetbe: egy pásztor (más szövegváltozatok szerint egy ruszin ember, *Russus*) feleségével együtt át akart kelni a Tiszán egy csónakban, de viharos szél támadt, mely óriás hullámokat kavart a vízen, és a férfi a folyóba esett. Már azt hitte, itt a vég, mikor Máriához kiáltott, és csodálatos módon a túlsó parton találta magát. A felesége még mindig veszélyben forgott a hányódó csónakban, így a pásztor ismét az égre emelte szemét, és most feleségéért, élete másik feléért könyörgött. Imái ismét meghallgatásra találtak, és az asszony is biztonságban partot ért. Hálából a pásztor ajándékot vitt a Szűzanyának, és Máriának tetszett ez a hálával telt adakozó szív. Az utolsó két sorban levonja a költő történetből a tanulságot: Mária mindenkivel kegyes tud lenni, aki hisz.⁴⁵⁷

Az elégia szinte teljes egésze a pásztor történetének leírása. Noha előkerül Mária mint segítő, beteggyógyító, akihez könyörögni lehet a szükség idején, hiányzik a versből az az

A vers rövid tartalmi összefoglalója: TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 57–58.

⁴⁵⁴ OVIDIUS, *Ars amatoria* II. 721.

⁴⁵⁵ MAKÓ, *Elegiacon...*, X. 84. sor. OVIDIUS, *Heroides* XV. Sappho Phaioni 182.

⁴⁵⁶ Pl. MAKÓ, *Elegiacon...*, X. 37. – HOSSCHIUS, *Elegiarum libri sex*, lib. II., I. *Matri misericordiae votum a lethali morbo*, 73.

MAKÓ, *Elegiacon...*, X. 42. – MEYER, *Poematum libri duodecim*, Elegiarum liber II., IV. *Ad noctem Domini natalem ut properet* 34.

MAKÓ, *Elegiacon...*, X. 49. – WALLIUS, *Poematum libri novem*, Elegiarum lib. II., I. *Ad Matrem Misericordiae*, 49.

⁴⁵⁷ A vers tartalmi összefoglalóját ld. még: TÓTH, *Latin humanitas...*, I/1, 67–68.

érzelmi töltet, mely az előző elégiát jellemezte. Nincs meg benne az alkudozás, a fogadkozás, Mária csodatetteinek sorolása. Tényszerű leírás: a veszélyben levő, ha Máriához könyörög és hisz, megmenekül. A pásztor imájában (19–24. sorok) ugyan felkiált a Szűzhöz, és próbálja meggyőzni, hogy jámborságát nézze, ezért könyörüljön rajta, de ez mindössze hat sor az ötvenkettőből.

Ebben az elégiában is kimutathatók szöveg helyegyezések más költőkkel, de viszonylag kevés, mindössze tízsornyi, és csak ókori szerzőktől: Vergiliustól és Propertiustól egy-egy, Ovidius műveiből⁴⁵⁸ hét sor (illetve egy sor Homérosz Odüsszeiájának egy újkori latin fordításából). Meglepő, hogy a Máriás-versben előbb merít Ovidius „tiltott” műveiből (*Ars amatoria*, *Remedia amoris*), mint a rendtárs elődöktől. Talán már ez is a hagyományoktól való eltávolodást, és az új elvárásoknak való megfelelés igényét jelzi.

Makó vagy a korban bármely rendtárs szerzetes, pap, tudós, tanár volt egyszerre, amit egységben tudtak megélni. Nem választották szét életükben a vallásosságot, a tudományt és a költészetet. Elsősorban Isten szolgálói és Mária tisztelői voltak, mely áthatott minden mást is, amit csináltak.

⁴⁵⁸ *Epistulae ex Ponto*, *Heroides*, *Fasti*, *Remedia amoris*, *Metamorphoses*, *Tristia*, *Ars amatoria*.

6. Uralkodók alakja az elégiákban

A Jézus Társasága iskoláiban a funkcionális költészet és annak művelése kulcsfontosságú feladatnak számított, melynek egyik célja az volt, hogy a nemes úr, főpap látogatására köszöntőverset tudjanak mondani, esküvő alkalmával jókívánságokat megfogalmazni, halálesetkor az együttérzést, gyászt kifejezni. Ez az életben hasznos és elengedhetetlen dolognak számított. A tanulókat feltétel nélküli uralkodó-tiszteletre és hűségre igyekeztek nevelni a páterek. E két mozzanat találkozásából születtek az uralkodó(ka)t és családtagjai(ka)t megörökítő versek. Ezekre szép számmal találunk példát mind a költészetet tanulók, mind a kiforrott költők művei közt. Ez a fejezet ezeket a költeményeket vizsgálja meg közelebbről: kik azok, akikhez verseket címeznek, milyen alkalmak, események váltak méltóvá a megörökítésre, és milyen retorikai eszközöket használtak a költők, hogy a királyi ház csillogásához méltóvá váljon költeményük.

Az, hogy a jezsuiták szemén keresztül vizsgálom az uralkodónőt, eleve kizár bizonyos eseményeket, például nem olvashatunk eucharisticont a királynő születésére vagy epithalamiumot esküvője alkalmából, mivel ebből az időszakból nem ismerjük az iskolai anyagokat, de gyászverssel sem találkozunk halálára 1780-ban, mivel a rendet már korábban feloszlatták. Az 1750 és 1773 közti időszak eseményeit megörökítő alkotások állnak most a vizsgálódásunk középpontjában.

A jelenleg ismert közel 350 poéta- és repetens-versből mintegy 40 költeményt címeztek Mária Teréziához, férjéhez, Lotharingiai Ferenchez vagy valamelyik gyermekükhöz, illetve további 18 foglalkozik az osztrák örökösödési háborút követő hétéves háború eseményeivel és a csatákban résztvevő személyekkel. Ezeket az alábbi táblázat foglalja össze.

Személyek	Események	Versek (keletkezés éve, szerző nemzetisége ⁴⁵⁹ , versforma ⁴⁶⁰)
Szülők		
Mária Terézia (1717–1780)	háborúk Mária Terézia és a magyarok Mária Terézia és az egyház	118. E 1. 112–117 (1754, cr, h) 118. E 1. 246–256. (1757, st, d) 118. E 1. 277–286 (1757, st, d) 118. E 1. 353–360 (1758, st, d) 118. E 19. 102v–107v (1760, hu, h) Kv. 55–64 (1766, sic, d) 118. E 19. 6v–11r (1759, hu, h) 118. D 12. 124r–126v (1773, hu, h) 120b A 3. 122v–125r (1769, car, d) 120b A 3. 160r–161r (1769, hu, h)
Lothatingiai Ferenc (1708–1765)	halála	120b A 9. 1–7 (1766, x, d)
Gyerekek – házastársak		
Mária Erzsébet Amália (1737–1740)	–	–
Mária Anna Jozefa (1738–1789)	utazás	118. E 1. 329–338 (1757, au, d)
Mária Karolina Ernesztina (1740–1741)	–	–
József Benedek Ágost→ II. József (1741–1790) 1. Bourbon Izabella, párizsi hercegnő 2. Mária Jozefa, bajor hercegnő	1. esküvő: 1760 Izabella halála: 1763 lánya: Mária Terézia (1762–1770) 2. esküvő: 1765 római király: 1764 német-római császár: 1765 római látogatás	118. E 19. 199r–203r (1762, hu, h) 118. E 19. 253r–255v (1763, au, d) 118. D 12. 21r–23r (1770, au, h) (vö. 118. D 12. 14r, ger) 118. E 19. 272r–274v (1764, au, h) 120b A 9. 81–87 (1766, au, h) 120b A 9. 123–129 (1766, tr, h) Kv. 257–260 (1769, sic, d) Kv. 261–265 (1769, x, d) Kv. 270–271 (1770, hu, d)
Mária Krisztina (1742–1798) Albert, szász herceg	esküvő: 1766	Kv. 267–270 (1769, hu, d)

⁴⁵⁹ Az évszám után a vers szerzőjének nemzetisége áll rövidítve. A betűkapcsolatok a Lukács *Catalogus*ában feltüntetett latin megnevezések rövidítései az alábbiak szerint: au – austriacus (osztrák), bo – bohemus (cseh), ca – carinthus (karintiai), car – carniolus (karantán), cr – croata (horvát), ger – germanus (német), hu – hungarus (magyar), ill – illyrus (illír, horvát), mo – moravus (morva), sic – siculus (székely), st – styurus (stájer), tr – transylvanus (erdélyi), x – a katalógus nem jelöli meg a nemzetiséget.

⁴⁶⁰ A versforma rövidítve az alábbiak szerint: d – disztichon, h – hexameter, v – vegyes.

	Albert Magyarország helytartója: 1765	120b A 9. 87–90 (1766, hu, h)
Mária Erzsébet (1743–1808)	–	–
Károly József Emánuel (1745–1761)	fiatalon meghalt	118. E 19. 156v–164v (1761, hu, h) 118. E 19. 212v–215r (1763, au, d)
Mária Amália (1746–1804) Ferdinánd, páрмаi herceg	esküvő: 1769	120b A 3. 161v–164v (1769, ca, h) Kv. 217–220 (1770, x, d)
Péter Lipót József → II. Lipót (1747–1792) Bourbon Mária Lujza, páрмаi hercegnő	esküvő: 1765 1. fiúgyermek: Ferenc (1768–1835) → (II.) Ferenc	120b A 9. 49–56 (1766, au, d) 120b A 9. 71–75 (1766, x, h) 120b. A 3. 103r–105v (1768, bo, h)
Mária Karolina (1748)	–	–
Mária Johanna Gabriella (1750–1762)	fiatalon meghalt	118. E 19. 212v–215r (1763, au, d)
Mária Jozefa (1751–1767)	–	–
Mária Karolina Lujza (1752–1814) Ferdinánd, Nápoly-szicíliai király	esküvő: 1768	120b A 3. 94r–96v (1768, ger, h) 120b A 3. 96v–100v (1768, ill, h)
Ferdinánd Károly Antal (1754–1806) Estei Mária modenai hercegnő	esküvő: 1771	118. D 12. 62r–64v (1772, au, d)
Mária Antónia XVI. Lajos, francia király	esküvő: 1770 (a francia király elleni merénylet)	118. D 12. 18r–20v (1770, hu, h) (Kv. 395–398 (1772, sic, d))
Miksa Ferenc (1756–1801)	születés	118. E 1. 237–246 (1757, au, d)
Egyéb		
	a család általában	120b. A 9. 75–80 (1766, au, h) 120b. A 3. 85r–87v (1768, st, d)
	a hétéves háború	118. E 1. 347–353 (1758, mo, d) 118. E 1. 410–417 (1758, x, d) 118. E 19. 11v–18r (1759, st, v) 118. E 19. 18r–20v (1759, au, h) 118. E 19. 28r–34v (1759, bo, h) 118. E 19. 35r–43r (1759, au, h) 118. E 19. 70r–77r (1760, x, h) 118. E 19. 98r–102r (1760, hu, h) 118. E 19. 108r–113r (1760, ca, h) 118. E 19. 113v–117v (1760, cr, h) 118. E 19. 136r–141v (1760, au, h) 118. E 19. 142r–147v (1761, x, h) 118. E 19. 179r–183v (1762, au, v) 118. E 19. 184r–188r (1762, au, h) Kv. 55–64 (1766, sic, d) Kv. 70–75 (1766, hu, d) Kv. 112–115 (1767, sic, d)

A táblázat sokmindenről árulkodik. A műfaj változatos, az alkalomnak megfelelően: panegyricus, syncharisticon, epinicium, epicedium, epistola, eucharisticon; egy részükhöz a disztichonos formát, másik felükhöz hexametert választottak szerzőik, körülbelül fele-fele arányban. A háborús témájú verseknél inkább a hexameter felé hajlik a mérleg nyelve. Noha a hexameteres művek elemzése nem feladata jelen dolgozatnak, a téma teljessége kedvéért most érintőlegesen néhány ilyen verssel is foglalkozik e fejezet. Általában szép kézírással, jól olvashatóan írt, hosszú költeményekről van szó.

Ha az évszámokat megfigyeljük, lényegi különbséget lehet felfedezni a poéták és a repetensek témaválasztási szokásai közt. A repetensek köteteit akár friss aktuálpolitikai értesítőnek is tekinthetnénk. Ha történt valami a birodalomban, akkor arról nyomban írtak. Ami az év első felében történt, arról még az adott évben beszámoltak (mivel a versek általában a tavaszi-nyári eleji hónapokban születtek), ami az év második felében, arról a következő tavasszal. A közelmúlt eseményei nem szolgáltattak témát, régmúlt események, dicső személyek alakja jelenhet meg verseikben. Ezzel szemben a poéták többször nyúltak vissza korábbi eseményekhez. Például van poéta tollából származó elégia a hétéves háborúról 1766–1767-ből, mikor már rég véget ért a háború. Ezt magyarázhatjuk azzal, hogy 1766-tól ismertek csak poéta-versek, biztos írtak korábban is. Erről adatok hiányában azonban nem tudunk bővebbet.

Mária Terézia családja: férj, gyerekek, unokák

Míg magát Mária Teréziát 10 vers nevezi meg címében, addig férjéről, Ferencről csak egyetlen egyszer emlékeznek meg: halálára született egy hosszú elégia. Az ismeretlen nemzetiségű költő, Antonius Pacher a címben⁴⁶¹ pontosan megjelöli a napot, melyen elhunyt a császár: 1765. augusztus 18, majd a gyászt és fájdalmat fejezi ki versében az idő előtti, hirtelen halál miatt.⁴⁶² Megemlíti a közelmúltban eltemetett családtagokat, gyermekeit, Károlyt, Johannát és menyét, Izabellát. A költemény egy elképzelt, márványba vésett sírfelirattal zárul. Ez nemcsak szövegében, de elrendezésében is ezt a műfajt, formát követi.

⁴⁶¹ Antonius PACHER, *Elegia in obitum Francisci I. Rom. Inper. qui incidit in diem 18. Aug. An. 1765.* (120b. A 9, 1–7.) Lukács nem adja meg sem a szerző nemzetiségét, sem születési helyét: LUKÁCS, *Catlogus...*, II, 1128.

⁴⁶² *Occidit Imperii Rector Franciscus, eumque / Ante suum rapuit mors inopia diem.* (120b. A 9, 1)

Mária Terézia és Lotharingiai Ferenc házasságából 16 gyermek született, közülük azonban csak 10 élte meg a felnőttkort.⁴⁶³ A 16 gyermekből 11-et örökítettek meg versben a jezsuita iskolákban. Két lány 1750 előtt hunyt el kisgyermekként, a harmadik 1751-ben, ezekből az évekből nem ismerjük a repetensek verseit, tehát elképzelhető, hogy ezeket az eseményeket is megverselték, de jelenleg nincs tudomásunk róluk. További két lány, a beteges vénlány, Mária Erzsébet és a fiatalon meghalt Mária Jozefa nem ihlette meg a költőket.

A család közös életéből egy eseményt emel ki Casparus Genner⁴⁶⁴ repetens: az 1765-ös zergevadászatot. A versből nagyjából kiderül, kik vettek részt ezen a vadászaton: elsőként a két fiútestvért, Józsefet és Lipótot nevezi meg a szerző, majd apjukat, Ferencet, anyjukat, Mária Teréziát, a lányokról pedig csak annyit ír, sorores, amiből sajnos nem derül ki, kik voltak jelen valójában.⁴⁶⁵ Az Ausztriai Ház sértetlenségéért könyörög Franciscus Michl⁴⁶⁶ 1768-ban. A versben katalógusszerűen sorolja a sok fájdalmat, betegséget, sírást és gyászt, melyet az elmúlt években (tehát kb. az 1760-as évek első kétharmadában) el kellett viselnie a családnak. Név szerint szerepelnek benne Mária Terézia eltemetett gyermekei: Johanna (†1762) és Károly (†1761), utal menyének, Izabellának – József első feleségének – halálára (†1763), és unokájának – József kisebbik lányának – temetésére. A verset a „Pro salva, salva Theresa Domo!” felkiáltással, jókívánsággal zárja a szerző.

Érdekes módon az uralkodónő gyermekeinek születését csupán egyszer ünnepelték verssel, épp a legfiatalabb, Miksa esetében. A többiek vagy 1750 előtt születtek, vagy a repetensek kötetei közül pont azok az évek hiányoznak, melyekben szerepelhetnének. Sokkal jellemzőbb téma az esküvő, unoka születése, egy-egy utazás vagy valamely más neves esemény és a halál. A legtöbb költeményt József főherceg kapta. Először Izabella páрмаi hercegnővel kötött házassága szolgáltatta az alkalmat 1760-ban, majd rá három évre Izabella temetése.⁴⁶⁷ Első házasságából született mindkét leányát el kellett temetnie. A kisebbik lány haláláról a már

⁴⁶³ Mária Terézia férjéről és gyerekeiről összefoglalóan: NIEDERHAUSER, *Mária Terézia...*, 98–117.

⁴⁶⁴ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, I, 410 (austriacus). A szerzők neveit az egységesség kedvéért mindig latin formában használom, azok nemzetiségétől függetlenül, ahogy a versek végén és Lukács *Catalogus*ában is megtalálhatóak.

⁴⁶⁵ Casparus GENNER, *Poema de venatione Rupicaprarum in Alpibus Styrio instituta ab Augustissima Aula die 10. Julii Anni 1765.* (120b. A 9. 75–80, a részlet a 77. lapon olvasható): Hinc se Caesarei patriae duo sidera Fratres / Josephus sponsusque simul Leopoldus agebant: / Ambae parte alia (praecelsa propago) sorores. / Gassibus hinc aequis vestigia pone secuti / Franciscusque parens felixque Theresia Mater / Insolito cuncti radiantes ora rictore, / Nobiliumque piis stipati utrinque catenis.

⁴⁶⁶ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1008–1009 (styrius). Franciscus MICHL, *Elegia ad Parcas pro incolumitate reliquae Domus Austriacae* (120b. A 3. 85r–87v).

⁴⁶⁷ Josephus KRESKAY, *Novum Foedus Familiae Bourbonicae. Sociatum Felici vinculo Himenaei Austriaco-Parmensis, Felix Omen utriusque Domus, Bourbonicae et Austriaco-Lotharingico Caesariae, aeterna amicitia nectendarum; stabiliendae Religionis Christianae; feliciter gerendi belli Gallo-Hispanici; domando Anglia et Horeseos; Dominii Maris Leopardis extorquendi; et pacandi imperii Romano-Germanici* (118. E 19, 199r–203r); Josephus WERNEKINGH, *Epicedion Isabellae Ludovicae defunctae Archi Ducis Austriae* (118. E 19, 253r–255v).

említett összefoglaló jellegű versben emlékeznek meg, míg nagyobbik lányának emlékére egy teljes eclogát szenteltek.⁴⁶⁸ Második házasságkötése alkalmából teljes verset ugyan nem olvashatunk, de az 1765-ös év utolsó poémája után található egy hét címből-szerzőből álló felsorolás, melyből kiderül, hogy létezett ilyen költemény. Az utolsó cím ezen a listán: „*Epithalamion Josepho Romanorum Regi et Josephae Bavarae dixit Franc. de Paula Schrank.*”⁴⁶⁹ A címek után magyarázatul csak ennyit olvashatunk: „*Quorum poematum scriptio legitime interrupta*” – tehát ezeknek a poémáknak a beírása jogosan szakadt félbe, de arról nem tájékoztat, mi volt a valós ok. Noha nászdalt disztichonban és hexameterben egyaránt írtak, itt inkább hexameteres műről lehetett szó, mivel poemának nevezik a záró bejegyzésben, és az adott év poemái után olvasható a címlista.

Emléket állítottak a versekben Józsefnek, az uralkodónak: 1764-ben a római király, 1765-ben a német-római császár, majd az Erdély nagyfejedelemé cím megszerzésekor.⁴⁷⁰ Érdekes, hogy míg az első két alkalomból osztrák származású repetens írta a verset, addig ez utóbbira egy erdélyi vállalkozott. Úgy tűnik, a repetens-mesterek nemzetiségi szempontból is odafigyeltek arra, hogy kivel milyen témájú verset íratnak. Ezt a későbbiekben még tapasztalni fogjuk. A kolozsvári poéták nem ennyire jelentős alkalmakra írtak verset a császárról: háromszor örökítették meg József (király) utazását Rómába.

A többi gyermek esetében leginkább az esküvő szolgáltatott alkalmat a versírásra: Mária Krisztina Albert szász herceggel; Mária Amália Ferdinánd páрмаi herceggel; Lipót Mária Lujza páрмаi hercegnővel; Mária Karolina Ferdinánd Nápoly-szicíliai királlyal; Ferdinánd Károly Estei Mária modenai hercegnővel; és végül, de nem utolsó sorban Mária Antónia a későbbi XVI. Lajos francia királlyal kötött frigyét ünnepelték verssel.

Az 1761-ben, fiatalon meghalt Károly Józsefnek epicediont írtak, róla és a következő évben szintén fiatalon elhunyt Mária Johannáról pedig közös gyászénekekben emlékeztek meg.

A legidősebb, életben maradt lánynak, Mária Annának (vagy Mariannának) Maurba tett látogatását örökítették meg egy terjedelmes idyllionban.⁴⁷¹ Ezen az akkor Bécshez közeli településen a jezsuiták lelkigyakorlatos házat építettek, ahol a címben megjelölt Franz Dolfin

⁴⁶⁸ Antonius STOELTINGER, *Ecloga, qua Daphnis et Ladon aucupes deplorant immaturam mortem Theresiae, Josephi Imperatoris filiae* (118. D 12, 21r–23r).

⁴⁶⁹ 118. D 12, 14r.

⁴⁷⁰ WERNEKINGH, Josephus, *Syncharisticon in Coronationem Josephi II. Regis Romanorum* (118. E 19, 272r–274v), Josephus PUEL, *Syncharisticon Josepho II. Rom Imperatori* (120b. A 9, 81–87), Joannes CSEREI, *Poema de Josepho II. Augusto Caesare qui Magni Transylvaniae Principis Titulum recens assumpsit* (120b. A 9, 123–129).

⁴⁷¹ Franciscus Xaverius RIEDL, *Idyllion De Domo Exercitiorum in Maur perfecta ab R. P. Franc. Dolfin Annaeae Domus Rectore cum eam Serenissima Archidux Mariana praesentia sua, comitantibus P. P. Molindes Fischer et Lob cohonestavit* (118. E 1. 329–338).

atya tartott először lelkigyakorlatot.⁴⁷² Ezt az épületet tisztelte meg látogatásával a főhercegnő, ennek alkalmából született a vers.

Ezekon kívül Lipót első fiának (a későbbi I. Ferenc osztrák császárnak és magyar királynak) születése alkalmából gratulálnak 1768-ban, bár valószínűleg ekkor még senki nem sejtette, hogy majd egyszer ő is trónra lép.

Két költemény csak közvetve kapcsolódik a témához, de a teljesség kedvéért álljanak ezek is itt. Alberthez, Mária Krisztina férjéhez 1766-ban a magyar Martinus Vukovics írt syncharisticont (beiktatásra, felszentelésre készült költeményt), abból az alkalomból, hogy egy évvel korábban Magyarország helytartójává nevezte őt ki a királynő. 1772-ben elégiában emlékeznek meg a francia király ellen megkísérelt merényletről. A vers keletkezésének időpontjában XVI. Lajos, Mária Antónia férje még nem volt a francia király, hanem az ő nagyapja, XV. Lajos uralkodott. Ellene követtek el merényletet 1757-ben, melyet túlélte.⁴⁷³ Nem éppen aktuális eseményhez nyúl vissza a kolozsvári poéta. Az is elgondolkodtató, hogy ezt a témát miért vették elő újra nem sokkal XVI. Lajos és Mária Antónia esküvője után.

Mária Terézia: anya, uralkodónő, örökségért harcoló nő

Mária Terézia megismerhető ezekből a versekből mint anya, ahogy örül egy gyermek születésének vagy házasságkötésének, ahogy a bánat emészti temetésükön vagy betegágyuk mellett. Ezekben a költeményekben soha nem ő a főszereplő, csak mellékesen van jelen. Például a legkisebb fia, Miksa születésére írt 10 lapnyi terjedelmű versben⁴⁷⁴ neve csupán az első sorokban kerül elő, utalnak rá olyan kifejezések, félsorok, mint a *Gaudeo Magna Parens*, és majd csak a vers záró soraiban kap újra szerepet, mikor a szerző jókívánságait fogalmazza meg a gyermek és szülei számára.⁴⁷⁵

Mária Terézia versekből kibontakozó másik arca az örökségért harcoló nő. A hozzá intézett költemények fele ezt a témát járja körül. Az osztrák örökösödési háború különböző szakaszai, különösképpen a hétéves háború eseményei és (győztes) csatái szolgáltatták a versek témáit, ahol a legfőbb ellenség Poroszország és II. Frigyes király. Ez a versekből tökéletesen

⁴⁷² *Cronologisch-geschichtliche Sammlung...*, 331–332.

⁴⁷³ Vö. HAHNER, *A régi rend...*, 370.

⁴⁷⁴ Franciscus Xaverius RIEDL, *Sacrificium quo Materna Pietas Augustissimae Filium principem Maximilianum offert P. Virgini Cellensi* (118. E 1, 237–246)

⁴⁷⁵ *Theresam Maria foves, dum vivet, amantem, / Donatus testis Maximilianus erat: / Mariam Theresia colat, dum spiro, Parentem, / Oblatus testis Maximilianus erit.*

kiolvasható. Abból a 10 versből, amelyet neki címeztek, öt kapcsolódik ebbe a témába, de további 18-at számolhatunk meg a kötetekben, melyek a hétéves háború egy-egy hőst: Hadik Andrást, Nádasdy Ferencet, Gideon von Laudont, vagy egy-egy eseményét örökítik meg: a hochkircheni csatát, győzelmet Drezdánál, a francia-osztrák szövetséget stb. Itt csak azok a költemények szerepelnek, melyek az uralkodónőt szólítják meg. Ezek a hosszú, 200-300 sornyi versek legtöbbször csak érintőlegesen, utalásszerűen foglalkoznak a történelmi eseményekkel, amelyek így nehezen kibogozhatóak: ki kivel van, ki az ellenség, kivel kötött szövetséget és miért. Másrészt töményen mitologizáló-allegorizáló költeményekről beszélünk. Például: a háború csatájába, ahol nem is a fővezérek és ismert emberek a jelentősek, hanem a helyi hősök, belép Mars a társaival, és Iustitia és Caritas nevében cselekszenek több soron vagy akár több oldalon keresztül. Minderre jó példa Andreas Igyanovics *Panegyricon Croatarum Auspiciis Mariae Theresiae militantium* című elégiája 1754-ből.⁴⁷⁶ Panegyricon, tehát ünnepi, magasztaló beszéd, mégpedig a horvát hősokeket magasztalja, akik rendkívüli szolgálatokat tettek az uralkodónőjüknek a csatában. A versből nem derül ki, melyik csatáról beszélünk, viszont megismerjük a horvát nemesi családokat (Bandur, Shorlach), akik már a Ferdinándoknak, Rudolfnak, Lipótnak és Károlynak is nagy segítségére voltak – ugyanígy most Mária Teréziának. Továbbá megtudjuk, hogy míg Achillest az anyja, mielőtt a sarkánál fogva belemártotta volna a Styx vizébe, vadkan velővel etette, hogy nagy harcos legyen, addig a horvát harcosok velőevés nélkül is tökéletesen harcra termettek, úgyhogy a királynőnek semmi oka az aggodalomra, jó kezében van. Itt is visszaköszön az, amiről már feljebb esett szó: Igyanovics horvát származású tagja volt a Társaságnak, tehát nem egy magyar vagy stájer repetens írta a horvát eredetmondát és a horvát harcosok dicséretét. Szokatlan továbbá, hogy egy ilyen témájú verset (hősök eredete, nagy csata) nem az úgynevezett hősi műfajban, eposzban, tehát hexameterben, hanem elégiában, azaz disztichonos formában írt meg a szerző. (Az sem nagyon jellemző – legalábbis a repetenseknél –, hogy a panegyricon műfaj disztichonos formába öntsék, bár elvétve előfordul.) Achilles és a velőevés mítosza közkézen forgó kép, mítosz lehetett a korban, többen, különböző műfajokban éltek vele hősök dicsőítésekor. Így nemcsak Igyanovics elégiájában olvashatjuk, hanem például Csódy Pál szombathelyi plébános *Hadakozó erő és hatalomnak dicsérete* című prédikációjában is, ahol a schweidnitzi csata magyar hősei múlják felül a görögöket.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ 118. E 1, 112–117.

⁴⁷⁷ A prédikációról bővebben írt és a szöveget közzétette: MACZÁK, *A schweidnitzi Gedeon...*, 155–175 (Achillesről: 168).

Másik példa Antonius Grasser *Epistola, qua Serenissima Poloniae Regina ab Augustissima nostra opem implorat* című verse.⁴⁷⁸ A műfaja episztola, tehát költői levél, és mint ilyen a disztichonos formát kívánja meg, itt ezt be is tartja a stájer származású költő. A levelet Lengyelország királynéja nevében címzi Mária Teréziának 1757-ben. A lengyel királyné ekkor Habsburg Mária Jozefa, Mária Terézia unokatestvére volt, II. Frigyes Ágost szász választófejedelem, lengyel király (itt III. Ágost néven uralkodott) felesége, aki Drezdában lakott. Így került a lengyel királyné az örökösödési háborúba. Itt sem a hadi eseményeket vizsgálom, hanem azt, ahogyan a megszólításban jellemzi Mária Teréziát Jozefa/Grasser. Mert levelet ír beteg az egészségesnek, aki gondot visel a népeire, meghallgatja a hozzá fordulókat, viseli a rárakott terheket, és háborúban fáradozik jogos örökségéért.⁴⁷⁹ Az ilyenfajta jellemzések legtöbbször hiányoznak a költeményekből.

A háborús eseményeket és hősokeket érdemes kicsit közelebbről megvizsgálni. A verscímek sokszor több információt tartalmaznak egy-egy eseményről, mint maguk a versek. Például egy Gideon von Laudon győzelmeit dicsérő költemény terjedelmes címéből⁴⁸⁰ három csata (Schweidnitz, Glatz, Landeshut) körülményeit és időpontját is megtudjuk, de maga a vers csak egy nagy lélegzetvételnvi ujjongás, dicséret, a hős magasztalása. Tudjuk, hogy magyarok nemcsak a császári-királyi hadseregben harcoltak, a „másik oldalon”, a porosz táborban is találhatunk magyar huszárezredeket, akik ugyanolyan hősiiesen küzdöttek.⁴⁸¹ Róluk mégsem tesznek említést a versek. Ugyanígy nem nagyon emelnek ki (akár jelentősnek számító) csatákat sem, melyekben a francia vagy az orosz szövetségesek álltak szemben Poroszországgal, tehát ha – jezsuita mércével mérve – nem az Osztrák-Magyar Rendtartomány területéről származtak a hősokek. Általában csak győztes ütközetekről és vitéz hadvezérekrol olvashatunk, a vereségek nem ihlették meg a költöket. Érdemes lenne mélyebben is megvizsgálni, hogy ezekből a versekből kapunk-e bármilyen konkrét képet egy-egy hadi eseményről, és ha igen, akkor az

⁴⁷⁸ 118. E 1, 246–256.

⁴⁷⁹ *Aegra salus nobis; et quam modo mitto salueta. / Haec etiam furta est missa Theresa tibi. / Perlegis? An visi palle ad nomina furti? / Excitaturque tua sqallida charta manu? [...] / Grande quidem, et maius mortali robore pondus, / Quod tibi nunc gentes imposuere, geris. / A sibi civiles poscunt sua tempora curae / Consilioque vices, et grave Martis opus. [...]*

⁴⁸⁰ *Gladius Domini et Gedeonis. Epiniciu Panegyricum. Fortunatissimo et fortissimo Duci Gedeoni Laudon ob Schweidnicium, validissimu Silesiae propugnaculum inaudita felicitate, sine praevia obsidione, trium horarum spacio, exiguo cum milite Kalendis Octobrius expugnatu. Gladius Domini et Gedeonis sive arcis et praesidii Glatzensis improvisa et fortunata intra quinque horas expugnatio, authore et Duce Gedeone Laudon. Gladius Domini et Gedeonis sive munitissimorum ad Landeshutum Silesiae urbem Regis Porussiae castrorum, inter caeli tonitrua et fulmina, horribilemque tempestatem expugnatio; hostiumque ingenti clade affectorum, cum ipso Duce Fouquetio captivitas die 23 Junii 1760. per Ducem Gedeonem Laudon. Spectaculum. Az nem teljesen világos, hogy ez három vers címe akart-e lenni, amiből csak az utolsót másolták be, vagy egy terjedelmes cím. A vers szövege konkrét eseményekre nem utal, abból nem derül ki.*

⁴⁸¹ ZACHAR, *Huszárhada helytállása...*, 29–49; Uő, *Huszárok a nagyvilágban...*, 43–52.

mennyire felel meg a valóságnak. Tesznek-e hozzá bármit a jelenlegi történelmi tudásunkhoz? Össze lehetne vetni a csatákról szóló különböző műfajú beszámolókat: Schweidnitzről, Frankfurtból, Berlinről stb.⁴⁸² De mindez túlságosan messze vinne Mária Terézia alakjától, és jelen dolgozat célkitűzéseitől, így erre egy másik alkalommal kerül majd sor.

A háborúzáson kívül a politikai és egyházi élet számos más területén meg kellett állnia a helyét az uralkodónőnek. Ezek közül csak felsorolásszerűen álljon itt néhány: megújítja a békét és szövetséget a török szultánnal, Halicsot és Lodomériát harc nélkül visszaszerezte Magyarországnak, békét jósolnak az egyház zűrzavaros időszakában Mária Teréziának.

Két verset emelnék még ki. Először Georgius Szerdahely (ő az esztétikakönyv-író Szerdahely György, még tanulóként) költeményét abból az alkalomból, hogy Mária Terézia megkapta XIII. Kelemen pápától a Magyarország apostoli királynője címet 1758-ban.⁴⁸³ Örömmre és ünneplésre hív a költő mindenkit, taps és hálaének hallatszik a Boszporusz partjáig és vissza. De nem a dicséret és pompa leírása miatt foglalkoznék most e verssel. Míg tetteit, belső tulajdonságait és érzelmeit több versben is megénekelték, addig külsejéről, megjelenéséről, öltözködéséről nem nagyon ejtettek szót. Erre egy rövid példa, mely valószínűleg elképzelt, sematikus, és szintén nem mentes az allegorizálástól, de máshol nem jellemző: megjelenik a királynő ez ünnepi alkalmon, hosszú uszályos ruhát viselve, kezében a jogar, fején csillog a korona, Iustitia és Clementia kísérik.⁴⁸⁴

1769-ben a krajnai Michael Castelliz hálaadó költeményével egy politikailag igen ingoványos és jezsuita szempontból gyászos talajra merészkedik *Eukharisztikon Augustissimae Romanorum Imperatrici Mariae Theresiae ob receptos in Provincias suas Societatis Nostrae missionarios Exules* című versével.⁴⁸⁵ A 18. század közepétől a dél-amerikai jezsuita misszionáriusok nagyon nemkívánatosak lettek a tengerentúlon, olyannyira, hogy az ötvenes évek végétől/hatvanas évek elejétől hajóra rakták őket, és mint bűnözőket visszatoloncolták Európába. Partraszállás után egy részükre börtön várt, a szerencsésebbeket szabadon engedték.⁴⁸⁶ Közülük több páter tartozott az Osztrák-Magyar Rendtartományhoz. Őket Mária

⁴⁸² Például levéltári iratokkal, jelentésekkel, levelekkel, melyeket Zachar József műveiben alaposan feldolgozott. A fentebb hivatkozott művein kívül ld. még: ZACHAR, *Magyarok a Habsburg haderőben...*, 3–48 (ide: 35–38); UŐ, *Habsburg uralom...* Össze lehetne vetni a háborút megverselő magyar nyelvű krónikáséval: SZEMPCI, *Magyar krónikáséval...*

⁴⁸³ Georgius SZERDAHELYI, *Panegyricus Mariae Theresiae Reginae Hungariae Apostolicae Titulo a P. M. Clemente XIII. ornatu* (118. E 19, 6v–11r).

⁴⁸⁴ *Ipsa deinde trahens regali syrmate pallam / ingreditur sceptro insignis, nitidaeque coronae / stellis lucem diadema gerens; comitatur euntem / Iustitia, et placido vultu Clementia, qua nunc / Austriaca venere Domo [...]* (118. E 19, 7r.)

⁴⁸⁵ 120b. A 3, 122v–125r.

⁴⁸⁶ A jezsuiták dél-amerikai missziójáról, hazatérésükről, bebörtönzésükről több vers is született: Josephus HEYRENBACH, *Metamorphosis Nemesis Paraquaricae...*, (118 E 19, 58r–64r); Josephus SETH, *Propempticon*

Terézia visszaengedte országaiba, és nyilvánosan működhetek. Erre jó példa az egyik leghíresebb magyar misszionárius, Orosz László, aki 1727–1768 közt volt a paraguayi misszió tagja. Ő, ha a dátumokat megnézzük, annak a „szállítmánynak” volt a tagja, mely hazaérkezése alkalomból a költemény született. Hazatérése után, mintha mi sem történt volna, a nagyszombati kollégiumban lett praefectus spiritualis.⁴⁸⁷ A költemény nyitánya a szomorúságot, fájdalmat fejezi ki, majd Mária Teréziát dicséri, aki a páterek egyedüli reménysége, üdve és fényes csillaga, aki nem sajnált semmiféle fáradozást érdekükben. Ebből a leírásból is kirajzolódik az alattvalóiért aggódó, értük mindent megtevő anya képe.⁴⁸⁸ Majd hosszasan fejtegeti, mennyi jót tettek a jezsuiták Dél-Amerikában: Istenhez vezették az embereket, megtanították őket földet művelni, házat építeni stb.⁴⁸⁹ Beszámol róla, hogy nem a bennszülött (paraguayi, brazil, kanadai, chilei) „katonáktól” kellett tartaniuk, hanem az európaiaktól, ők hozták meg a bilincseket és a börtönt.⁴⁹⁰ A költemény végén ismét az uralkodónőhöz fordul, kifejezi háláját és jókívánságokat fogalmaz meg.

Makó Pál uralkodóknak címzett versei

Meglepő, hogy az iskolai kötetekben nem találkozunk egyetlenegy olyan költeménnyel sem, amely a királynőt születésnapján köszönti, vagy betegségből való felgyógyulást kíván neki. Azokat a témákat nem érintették, melyek a funkcionális költészet legnyilvánvalóbb alkalmi lennének. Ha a kisebb, szokásos betegségeket nem is vették figyelembe, azt megverselhették volna, hogy az uralkodónő kiheverte a kor rettegett betegségét, a fekete himlőt, amit menyétől, Jozefától kapott el 1767-ben,⁴⁹¹ (aki, mint ismert, bele is halt betegségébe). Természetesen

Sexaginta Missionariis e Societate Jesu Jussu Hispaniae regis in Paraguariam proficiscetibus, (118. E 19, 152r–156r); Michael PATZIER, *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed non dicta ob mortem illius, quae interea consecuta est*, (118. D 12, 35r–37r), Ladislaus ARVAY, *Epistola P. Josephi Kajling ex carcere S. Juliani ad P. Joannem Kossler* (120b. A 3, 134r–136v); Andreas FELSZEGI, *Epistola qua P. Joannes Kossler respondet P. Josepho Kayling ad Epistolam Anno superiore datam*, (120b. A 3, 180r–180v). A témának bőséges a szakirodalma is: pl. BARTUSZ-DOBOSI, *Jezsuiták és conquistadorok...*; Uő, *Magyar jezsuita missziósok...*, 200–216; BABARCZI, *Magyar jezsuiták Brazíliában...* stb.

⁴⁸⁷ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, II, 1119.

⁴⁸⁸ Tu sola, o summum rebus solamen is arctis! / O vita! O populi spesque salusque tui! / Tu sola immensos ultro miserata labores, / Quassatam retines anchora firma rati[?]: / Per te securos mihi fas contingere portus, / Per te forte licet iam meliore frui. / O Domina! Austriadum o felix, et amabile sidus! / Princeps! Haud illo, quem regis orbe minor! / Quam sol occiduus, solis veneratur et ortus, / Et Dominam, ac Matrem praedicent esse suam: / In meritis per Te liceat mihi surgere laudes, / Et Dominam ac Matrem te celebrant meam [...]

⁴⁸⁹ [...] Hi sylvae absuetos per vitrea dona trahebant, / Ut facerent homines, quos timuere feras. / Illi neglectam proscindere vomere terram, / Et fabricare leves edocuere casas. (120b. A 3, 123v)

⁴⁹⁰ Hei mihi! Miles adest, non quem Paraquaria, nec quem / Aut Canada, aut Brasiliis cruda, Chilisve tulit: / Sed quem magnorum genitrix Europa virorum / Editit...

⁴⁹¹ NIEDERHAUSER, *Mária Terézia...*, 84; STOLLBERG-RILINGER, *Maria Theresia...*, 508–509.

aprónyomatványok és nyomtatott kötetek lapjain bőven olvasható e témáról szóló költemény, beszéd. Még a repetensek orációi közt is találunk ide kapcsolódót 1767-ből a karintiai Georgius Prinzoffer tollából *Panegyris Ad recuperatam valetudinem Mariae Theresiae* címmel. És ide tartozik Makó Pál *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae* című elégiája, mely először aprónyomatványként jelent meg Bécsben 1767-ben, majd a későbbi (1780-as) verseskötetébe kisebb módosításokkal beépítette.

Makó ebben az időben Bécsben tartózkodott, jól ismerte az eseményeket, szembesült a városban uralkodó hangulattal. A vers első fele az aggodalom hangján szólal meg, perel a halállal, amiért a császári házat sújtja, és a sokadik családtagot akarja így elragadni szerettei köréből. Valóságként ír le egyes eseményeket, például, hogy a himlőt menyétől kapta el, mivel ő ápolta (*Adstiterat propius nurui sine voce iacenti, / Osculaque, et lacrimas dia Theresa dabat.*) Vagy a betegség egyes részleteit: a lázat (*Illa iacet: gelidos lente depascitur artus / Febris, et infesto carpitur aegra malo*), hogy körülbelül tíz napig lebegett élet-halál közt; és azt, hogy Bécs összes templomában kihelyezett Oltáriszentség előtt imádkoztak a hívek császárnőjük gyógyulásáért (*Templa calent precibus; qui non capiuntur ab illis, Ante fores posito procubuere genu*).⁴⁹² Majd kéréseket, jókívánásokat fogalmaz meg, és érződik rajta a megkönnyebbülés is, amiért az uralkodónő életben maradt, nem hiába tették a sok fogadalmat. Végül felszólít mindenkit, hogy a felajánlásból tett ígéreteit tartsa be, valósítsa meg.

Makónál tehát megvan az, ami – jelenlegi ismereteink szerint – az iskolai anyagból hiányzik, pedig érdekes lenne összevetni a tanult, kötelező verset az „élesben” megírttal, mi Makó költészetében az iskolához kapcsolható és mi a sajátja. Erre úgy tűnik, van lehetőség: II. József római királlyá való koronázása alkalmából (melyre 1764. április 3-án került sor Frankfurt am Mainban) ugyanis ismerünk verset mindkét oldalról.

Makó a már több szempontból körbejárt XX., *Ad Iosephum II. Romanorum Regem inauguratum* című elégiájában díszbe öltözteti Bécset, boldog ujjongással üdvözli a hatlovas hintón hazatérő új királyt, és végigkíséri a tömeggel II. József útját a városban. Élteni magát az uralkodót és rajta keresztül a Habsburg-házat, amely oly sok dicső és jó vezetőt adott a hazának. A megszólal a versben megszemélyesített Duna, aki megtiszteltetésnek veszi, hogy a királyi csillogás és pompa a hajóin tükröződik, ezért az öröm hangján kiált fel. A költő felszólít mindenkit, hogy tapsoljon, és kívánjon minden jót a királynak és az uralkodóháznak, hogy sokáig szolgálhassák még a hazát. Majd II. Józsefhez fordul, bocsánatáért esedezve, hogy csak egy szerény dal telt tőle üdvözlésül, és felhívja figyelmét a súlyos feladatra, a kormányzás

⁴⁹² A történelmi események leírását ld. STOLLBERG-RILINGER, *Maria Theresia...*, 508–509.

terhére. Kívánja, sikeres legyen uralkodása, bővítse birodalma határait, de legyen igazságos bíró. A legjobban mégis arra kell figyelnie, hogy a keresztény erkölcsök szerint éljen, akkor szerencsés és boldog lesz az uralkodása.

A vele párhuzamba állítható vers – legalábbis ami a témát illeti – Wernekingh József *Syncharisticon in Coronationem Josephi II. Regis Romanorum* című költeménye. A verset író oszták származású⁴⁹³ repetens szintén frissen reagált az eseményre, már az 1764-es év poémái közt olvashatjuk alkotását, sőt azt is megtudjuk a költemény végéről, hogy május 17-én kelt, tehát alig egy bő hónappal az esemény után. Már első ránézésre is jócskán különbözik Makó elégiájától, ugyanis ez egy hexameterben megírt köszöntés. (A syncharisticont a repetensek csak hexameteres formában használták,⁴⁹⁴ jobban illett a magasztos témához.) A versnek egész más a kiindulópontja, mint Makóénak. A birodalmi sas, a Habsburgok címer-állata repül végig azokon a helyszíneken, amelyek e neves eseménysorozathoz köthetők. Hexameteres műhöz hűen hatalmas, mitologizáló-allegorizáló körmondatokban fogalmaz, minden díszes, minden zúg, morajlik, ünnepel. A versben szintén megjelennek városfalak, -kapuk, házak, folyók, ugyanazt a célt szolgálva, mint Makónál, mégis teljesen másképp.

A két vers eltérései sok mindenből adódhatnak. Egyrészt kereshetjük a különbséget abban, hogy a választott forma kötelező elemei miket vártak el. Másrészt Makó ebben az időben Bécsben tartózkodott, részese volt – ha más nem, szemlélőként – az ottani eseményeknek, saját tapasztalatai alapján írhatta versét. Wernekingh győri repetens, csak hírekből, mások leírásaiból ismerhette a történéseket, vagy a képzelet, sémák, szokások segíthették az írásban. Ugyanakkor nyilvánvaló egy-két közös elem, amelyek mégiscsak az iskolában tanultak eredményei lehetnek.

Makó uralkodó-köszöntő versei közé tartozik még egyetlen ódája, az *Ode in nuptias Iosephi II. Romanorum Regis*, mely műfajilag nem illeszkedik ugyan szorosán a dolgozat témájához, de a teljesség kedvéért néhány szót érdemel. A tízversszakos költemény Makó verseskötetei közül csak az 1780-as *Elegiacon*ban olvasható, de már megtaláljuk az 1765-ös *Gedichte auf die Vermählung Sr. Majestät Josephs des Zweyten Römischen Königes mit der Durchlauchtigsten Princessin Josepha von Bayern* című kötetben, szerző nélkül P. M. aláírással, és a *Bibliothek der österreichischen Litteratur* című 1770-es kiadványban. Kéziratban egy Pannohalmán őrzött, Paintner Mihálynak címzett levélben maradt ránk. II. József 1760-ban vette felségül Bourbon

⁴⁹³ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, III, 1834.

⁴⁹⁴ Ez persze nem jelenti azt, hogy más forma nem társulhatott ehhez a műfajhoz, de ennek vizsgálata további kutatást igényel.

Izabella pármái hercegnőt, majd az ő halála után, 1765-ben Mária Jozefa bajor hercegnőt. A köszöntő óda második házassága alkalmából született, ahogy az az 1765-ös kiadás főcímlapján is szerepel. (Tehát Makó – ugyanúgy, mint a repetensek – fontosnak tartotta, hogy neves eseményekre azonnal verssel reagáljon.) A nászdalban a szerelem és házasság mitológiai alakjait, Hymenaeust, a Charisokat, Gratiat, Fidest, Castitast, Cupidót vonultatja fel, segítségüket, jelenlétüket kérve az új házasságban, így kíván sok boldogságot a párnak. Ennek a versnek is létezett párja a repetensek művei közt, melyet azonban ma nem ismerünk, ahogy arról már korábban esett szó.

VII. ÖSSZEGRZÉS

A 18. század eleje és vége közt látszólag hatalmas szakadék tátong, ami a hazai irodalmi életet és főként a költészetet illeti. Az előző században virágzásnak indult magyar nyelvű költészet visszaszorult, s majd csak az 1700-as évek utolsó negyedében támadt fel újra, immár a felvilágosodás eszméit és stílusirányzatait hordozva. Ezt a hiátust azonban betölti a latin nyelvű irodalom, mely annak ellenére, hogy nem nemzeti nyelven szólal meg, hordozója a nemzeti eszméknek, és a nyugat-európai áramlatokba kapcsolja be hazai literatúránkat. Kiaknázatlan kincsesbányája a magyarországi irodalomtörténetnek.

A dolgozatban a magyarországi latin irodalom egy szeletének, a 18. századi elégiaköltészetnek vizsgálatára vállalkoztam. A hatalmas anyagból akár több doktori disszertáció is születhetne, ezért a jezsuita iskolarendszerben érlelődött elégiákra szűkült a téma a kéziratoss és nyomtatott elméleti tankönyvek, jegyzetanyagok, illetve a kolozsvári nemesi konviktus poétaosztályos növendékeinek és a győri repetensek kéziratoss munkáira alapozva. Igyekeztem mindezekkel párhuzamba állítani Makó Pál elégiaköltészetét, aki az iskolapadból kikerülve, az ott tanultakat alkalmazva írta meg köteteit. Természetesen sok mindennel lehetne még bővíteni a vizsgálódásokat. Ki lehetne terjeszteni a kutatást a piarista iskolákban született elégiákra, más felekezetek, így az evangélikusok vagy reformátusok poétika-oktatására, vagy más szerzők műveinek tanulmányozására. Más műfajok vizsgálata szintén tovább tágítaná eddigi ismereteink határait.

Az általam vizsgált téma izgalmasnak bizonyult, egyrészt újdonságok kerültek felszínre, másrészt tovább árnyalta eddigi ismereteinket. A dolgozatban igyekeztem elhelyezni a latin nyelvű irodalmat a század irodalmi törekvései közt, összefoglalva a korszakról szóló szakirodalmat, nemcsak azt, amelyik számba veszi a latin literatúrát, de azt is, amelyik a hiányokra, hallgatásra koncentrál. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a felvilágosodás s majd később a romantika jegyében megszólaló, újítónak, modernnek mondott költőink ebből a hagyományból nőttek ki, és noha a magyar nyelvű költészet nagyrészt hallgatott a 18. században, minden, ami annak század végi „feltámadásához” szükséges volt, megtalálható a latin költemények közt, témájában, előadásmódjában, gondolatvilágában. Ugyancsak érdemes volt megvizsgálni azt is, hogy ez a latin mint nyelv milyen szerepet töltött be a korszakban. Ezen a területen is hídként tekinthetünk rá leginkább, mely átvezet a modernbe, mely gyorsabb utat biztosít a háborúk után a felzárkózásra. A dolgozat összehasonlító nyelvészeti elemzésre

nem vállalkozott, milyen nyelvallapotot tükröz a 18. századi latin, mi az, ami a klasszikus korszakhoz kapcsolja, mi az, amiben eltér attól.

Ennek a latin irodalomnak, azon belül a költészetnek a jezsuita oktatási rendszer, főként a poétika osztály és a repetens-képző volt a legfőbb őre és tovább hagyományozója. Ezért tartottam szükségesnek egy hosszabb fejezetet szentelni e témának. A repetens-képző működése, a tananyag, a tanárok személye csak részben feltárt területe volt irodalmunknak. Ez a terület jócskán tartogatott újdonságokat. Az iskola működését, a nyomtatott tankönyvek anyagát már feltérképezte irodalomtörténetünk, jóval kevesebb szó esett azonban a kéziratban maradt jegyzetanyagokról, verseskötetektől, mint Hellmayr Antal könyve, vagy a kolozsvári poéták elégiái és győri repetensek költeményei, orációi. A több száz versből képet kapunk a tanév rendjéről, a tanulók nemzetiségi, társadalmi osztálybeli összetételéről, a vezető tanárokról. Világosan kiolvashatók belőlük a témaválasztási szokások, mikor, miért kellett egy adott témáról írni, megtudhatjuk, hogyan figyeltek oda a repetens-mesterek a téma és a repetens nemzetisége közti összefüggésekre.

Az úgynevezett promóciós kiadványok mellett sem lehetett szó nélkül elmenni (melyeket egy-egy vizsga alkalmával jelenttettek meg), mivel szorosan kapcsolódnak a poétikaoktatáshoz, ennek mikéntje azonban csak részben volt tisztázva ezidáig. E kérdés leghomályosabb pontja a szerzőség: ki írta az e kötetekben megjelent verseket, és milyen szerepet tölthettek be a folyamatokban a diákok. Ezt a témát további kutatásokkal még lehetne árnyalni.

A poétika-oktatáshoz köthető versek, így a kolozsvári és győri kötetekben olvasható költemények jelentős hányada elégia. Témájukban, hosszúságukban, hangulatukban azonban nem mutatnak egységes képet, ezért volt szükséges alaposan körbejárni, mit jelent tulajdonképp e műfajmegjelölés. Találunk ugyan szomorúságot, gyászt, borongós hangulatot közvetítő verseket, melyek a műfaj mai értelméhez kapcsolódnak, de nem ezek vannak túlnyomó többségben. Egy nászdalt, születésnapra köszöntőt, győztes csatát, tudományos feltalálást nem lehet gyászoként megélni – és ezek a költemények vannak többségben. A legegyszerűbb értelemben használva, az elégia hosszabb, disztichonban írt költemény. Az elégiákat több (al)műfajba sorolják a szerzők, ezeket mind számba kellett venni ahhoz, hogy teljes kép alakuljon ki a műfaj-alműfaj-téma szövevényes hálójában.

Ebben az iskolarendszerben nevelkedett és szerezte meg tudását Makó Pál Jézus Társaságabeli atya, matematikus, fizikus, tanár, ezért életműve szorosan kapcsolódik a fent leírtakhoz. Életrajzát a Makóra mint matematikusra és fizikusra tekintő kutatók tárták fel igen részletesen. Irodalmi munkásságával több tanulmányban foglalkoztam, elkészítettem verseinek

kritikai kiadását. Jelen dolgozatban ezeket az ismereteket kívántam bővíteni, rendszerezni, illetve párhuzamba állítani az iskolai költészettel. Számos ponton összekapcsolódik a kettő. A tematika, a motívumrendszer, a megfogalmazás időnként letagadhatatlan egyezéseket mutat, máskor azonban eltérnek egymástól. Makó sok mindenben követte az iskolában tanultakat, ez látszik többek közt a témaválasztásán vagy a követendő elődök kiválasztásán. Időnként azonban olyan önálló megoldásokkal állt elő, mellyekkel túlnőtt az iskolapadon: jó példa erre a betegség ábrázolása.

Számos aspektusból lehetne még vizsgálni mind Makó költészetét, mind a kolozsvári és győri köteteket, több szálon lehetne folytatni ezt a dolgozatot. Makót érdemes lenne más költőelődök (Hosschius, Wallius, Becanus) elégiáival párhuzamba állítani. A repetensek kötetei is tartogatnak még kiaknázatlan részeket. Olyan témákat, melyek Makónál nem szerepeltek, ezért itt egyáltalán nem vagy csak említés szintjén esett szó róluk: a dél-amerikai misszió, különböző egyházi események, eredetmondák stb. Jó lenne ezeket a költeményeket tágabb kontextusban is vizsgálni, nemcsak Makó elégiáival hasonlítani, hanem más költők műveivel, illetve más felekezetek gyakorlataival. Össze lehetne hasonlítani egy-egy esemény leírását különböző műfajú és formájú szövegekben: orációk, hírlapcikk, egyéb lírai műfajok. Például érdekes lenne a Pozsony gázlámpáiról szóló vershez összegyűjteni a korabeli beszámolókat, vagy összehasonlítani a dél-amerikai misszió különböző iratanyagait. Egyes témák továbbélésének nyomába lehetne eredni: van-e köze egymáshoz a repetens tollából származó nagyidai cigányok történetét feldolgozó poemationnak és Arany János művének. Mindehhez talán célszerű lenne hozzáférhetővé tenni e kéziratos szövegeket, jegyzetekkel, mutatókkal ellátva. Ennek egy lépése kívánt lenni a kötetek jegyzéke, mely a függelékben olvasható, a mutatók készítése azonban a későbbiek feladatai közé tartozik.

FÜGGELÉK

1. A kolozsvári poetaosztály 1766–1773 közötti kéziratos verseinek és a győri repetensek 1750–1773 közötti verseinek és orációinak jegyzéke

A kolozsvári nemesi konviktus poéta osztályának elégiái és a győri repetensek verseinek jegyzékét közlöm az alábbiakban. Elsőként a kolozsvári konviktuslakók elégiái, majd a repetensek versei és orációi szerepelnek, ez utóbbiak munkái – amennyire lehetséges volt – időrendben. A forma követi a *Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai* című sorozatban megszokott formát, azzal a különbséggel, hogy az őrzés helye és jelzete a dokumentum címét követi a leírásban. Eszerint az őrző dokumentum címe és adatai szerepelnek elsőként, majd a lelőhely és jelzet, és minden olyan információ, mely a kötet egészére vonatkozik. A vers sorszámát és lapszámát követi a szerző és a cím. A szerzők neve általában a versek végén olvasható, ezt jelzés nélkül előre vettem. Megjegyzésben szerepel minden egyéb információ, amit a versek végén olvashatunk (amennyiben van ilyen). Ezek általában a megírás/elmondás körülményeire, idejére vonatkozó adatok, illetve a kolozsvári kötetben a versíró nemzetiségére és rangjára utaló információk.

A kolozsvári kötet leírása részletesebb, mivel azt Büchler Pál a múlt század elején alaposan feldolgozta, a versekhez rövid összefoglalót adott, több dolgot részlezett. Az ő ide vonatkozó ceruzás megjegyzéseit szögletes zárójelben közlöm. Mindezeket jelen jegyzék összeállításakor felhasználtam. A repetens-versek esetében nem szerepelnek tartalmi összefoglalók.

Vastaggal szedve, középre rendezve található az új tanévre vonatkozó információk és a tanár neve, amennyiben a kötet erről közöl adatot.

1.

Elegiae Poetarum 1766–1773.

Kolozsvár, Akadémia Könyvtár *Msc.* 525

Előzéklapon kézírással: Ezt a könyvet Dr. Büchler Pál marosvásárhelyi főgimn. tudós tanára hozta napfényre a mvhlyi plébániai könyvtár rendezésekor, fel is dolgozta, mely munkálatra vonatkozó jegyzetei ezentúl a könyvtár mellékleteit képezik.

A könyv eredetileg a kolozsvári Jézustársasági akadémiáé volt. S miután „res clamat ad dominum”, menjen vissza, ahová való! – az erdélyi egyházmegyei kolozsvári (piarista) főgimnázium könyvtárának állományába...

Marosvásárhely, 1946. okt.

Jaross Béla

prelátus, apátfőesperes

[Az index szerint a kötet első verse:]

KÓSA, Antonius, *Elegia de Michaele Szilágyio Matthiae Avunculo*

[A verset a nem tartalmazza a kötet, eredetileg a 10. oldalon ért véget, tehát kb. 150 disztichonból állhatott. A vers Szilágyi Mihályról szólt.]

1. p. 1–3. MIHÁLCZ, Johannes, [*Elegia qua disvadetur lectio librorum prohibitorum*]

[A költemény első része, 3 oldal szintén hiányzik, a cím az indexben maradt meg, az utolsó három lap olvasható, a meglévő p. 1-2 szakadt, alsó fele hiányzik]

A tiltott könyvek olvasásától óv.

A vers végén: Feci mense Junio. Cecini 14ta July. Inscripti 24ta Aug. Joannes Mihálcz Siculus De Gelencze 1766.

2. p. 4–18. DEMIEN, Samuel, *Qua Hunniades scribit summo pontifici conservatum a se Belgradum*

Hunyadi értesíti a pápát, hogy Belgrádot megmentette.

A vers végén: Feci mense Junio. Cecini die 16ta July. Inscripti mpropria 27ta Augusti Anno 1766. Samuel Demien Nobilis Siculus Udvarhely Farkaslakensis in Convictu Nobilium

3. p. 19–28. MÁRKOS, Stephanus, *Elegia, qua describitur praelium, Seminarii et Convictus canum*

Leírja a szeminárium és a konviktus kutyáinak párviadalát.

A vers végén: Feci, Cecini, Inscripti Ego Stephanus Márkos Nobilis Siculus Ex Sede Háromszék Pago Gelencze Anno 1766 die 26ta. Augusti

4. p. 29–38. BOROSS, Josephus, *Elegia, qua Pragenses agunt gratias Nadasdio ob liberatam Urbem*

A prágaiak hálát adnak Nádasdinak, városuk felszabadításáért

A vers végén: Feci, Cecini Ego Josephus Boross Siculus Die 1ma Augusti. Inscripta est 27ta Augusti

5. p. 39–43. VOJTERSICHTZ, Michael, *Elegia qua describitur res horrenda ab Herode in inocentes*

Heródes szörnyű tette a kisdedekkel

A vers végén: Feci die 10 Juny. Cecini die 29 Augusti. Inscripti die 31 Augusti. Ego Michael Vajtersichtz Nobilis E pago Zalatniensi Anno 1766.

6. p. 44–49. FARKAS, Gregorius, *Elegia qua hortatur Iuventutem ad diligenter surgendum mane*

Az ifjúságot koránkelésre buzdítja.

A vers végén: Feci, Dixi, Inscripti Ego Gregorius Farkas Anno 1766. die 1ma 7bris Ungarus

7. p. 50–54. MIKE, Johannes, *Elegia qua Poeta gratulatur apud Apolinem de suis miseris quas propter ingens frigus et copiam pulicis et cimicis pati debet*
A költő panaszkodik Apollónak nyomorúságai miatt, melyeket a borzasztó hideg és a rengeteg bolha és poloska miatt elszenvedni kénytelen.
A vers végén: Cecinit 2da Augusti Inscriptit 2da 7bris Joannes Mike Nob. Siculus ex Sede Háromszék Kézdiatorja
8. p. 55–64. CSEREI, Emericus, *Elegia qua Hadikius pro onomastico die Reginae offert Berolinum*
Hadik a királynő nevenapján Berlint ajánlja föl neki.
A vers végén: Fecit, Dixit, Inscriptit In Conv. Nobl. Emericus Cserei de N. Ajta Siculus Poeta Anno 1766. Die 30 Augusti
9. p. 65–69. SZACSVAY, Andreas, *Elegia qua Andreas Ponyatovczkius gratulatur Fratri suo Stanislao Ponyatovczkio quod sit factus rex Poloniae*
Ponyatovszki András gratulál testvérének, Szaniszlónak azért, hogy Lengyelország királyává választották.
A vers végén: Feci mense Julio, Cecini 30 Julii 1766, Inscripti 4 7bris Andreas Szacs vay Nobilis Siculus de Esztelnek e Con. Nob.
10. p. 70–75. GENCSI, Josephus, *Elegia qua Nadasdius repelito septies praelio Prussum victum nunciat, et ad agendas Deo gratias Pragenses hortatur*
Nádasdi jelenti, hogy legyőzte a poroszokat, és felszólítja a prágaiakat, hogy adjanak hálát Istennek.
A vers végén: Feci Cecini Inscripti Ego Josephus Gencsi Die 7ma Septem. Nobi. Hunga. Somloviensis in C. N.
11. p. 76–81. TELEKY, Thomas, *Elegia qua Rex Poloniae rescribit Fratri suo seque non ambitione sed studio boni publici Regni diadema suscepisse ait*
A lengyel király válaszol testvérének levelére: a koronát nem nagyravágyásból, hanem a közjó iránti szeretetből vállalta el.
A vers végén: Feci Dixi et Inscripti Comes S. R. I. Thomas Teleky de Szek die 8va Augusti Anno 1766.

**Elegiae Poetarum e Convictu Nobilium pro Anno 1767. sub R. E. Patre Regente Josepho
Haller e Soc. Jesu**

12. p. 83–86. APOR, Stephanus, *Elegia qua Poeta reprehendit vitia Iuvenum et hortatur ad virtutes Aloisianas*
A költő korholja az ifjakat vétkeik miatt, és a Sz. Alajos szerinti erényekre buzdítja őket.
A vers végén: Cecinit Claudiopoli in Con. Nob. Siculus Stephanus L. B. Apor de K Alltorja Siculus 1767. die 22 Julii
13. p. 87–91. BÉLDI, Venceslaus, *Elegia qua Nadasdius a Leopoldo Imperatore mortem deprecatur*
Nádasdy Lipót császártól a halálbüntetés eltörlését kéri.
A vers végén: Feci, Cecini, Inscripti Venceslaus Béldi De Uzon Siculus
- p. 92. *Elegia qua parens conqueritur filio de miseris suis*
[Hiányzik]
14. p. 93–95. DAMOKOS, Antonius, *Elegia in gratulationem comitis Andreae Hadik Claudiopolim visitantis*
Üdvözli gróf Hadik Andrást, aki meglátogatja Kolozsvárt.
A vers végén: Fecit cecinit inscriptit [ez utóbbi áthúзва] Antonius S. B. Damokos de Alsocsernaton Siculus in Conv. Nobi. ... mpp.

- p. 96–97. üres lapok
15. p. 98–99. FIKERT, Johannes, *Elegia qua comes Nadasdi elascere scribens suae uxori hortatur ne se pudeat suae sordis*
Gr. Nádasdy a börtönből ír feleségének, és buzdítja, ne szégyellje sorsát.
A vers végén: Fecit cecinit inscripsit Claudiopoli Joannes Fikert e Conv. Nob. Convictor Germanus
16. p. 100–111. NAGY, Johannes, *Elegia qua Dux Franciscus Nadasdi ob senectutem otium quaerit*
Nádasdy Ferenc vezér nyugalmat kér öregsége miatt.
A vers végén: Feci Cecini Inscripti Joannes Nagy de Kövend Siculus Nobilis die 23tia Augusti Anno 1767. mp. Ex Sede Maros
17. p. 112–115. JANKO, Georgius, *Elegia qua laudat Austria fidelitatem Hungarorum quod in bello periculosissimo eam non deseruerint[?]*
Ausztria dicséri a magyarok hűségét, mert a legveszedelmesebb háborúban nem hagyták el őt.
A vers végén: Fecit cecinit Georgius Janko Nobilis Siculus Siculus in Conv. Nobilium. Cl. An. 1767.
18. p. 116–128. LAUFFENPACH, Ignatius, *Elegia, qua Poeta deflet mortem amici, qui ex moerore e sodalis perfidia, et negligentia contracto, mortuus est*
A költő megsiratja barátja halálát, aki társának álnoksága és hanyagsága miatt érzett bánattól megbetegedett és meghalt.
A vers végén: rövid epitaphium; majd: Feci cecini die 31 Julii Inscripti die 24 Augusti Anno a Partu Virgineo 1767. Ego Ignatius Lauffenpach Germanus dum in regio, ac principali Academia Claudipolitana Musas crudeles colerem
19. p. 129–133. LINDEMANN, Ignatius, *Elegia qua scholasticus valetudinis causae studiis interruptis domum profectus causas dolendi exponit*
A betegségei miatt tanulmányit megszakító tanuló hazautazik és leírja bánatának okait.
A vers végén: Cecini die 1ma Augusti, Feci mense Junii, inscripsi 26ta Augusti. Ego Ignatius Lindemann Poeta Germanus
20. p. 134–138. DORSCHNER, Franciscus, *Elegia, qua Transylvania exprobrat Siculorum infidelitatem in maximis ejus calamitatibus ad terras Turcicas migrantium*
Erdély korholja a székelyek hűtlenségét, mert annak legnagyobb szerencsétlenségeiben Törökországba költöztek.
A vers végén: Feci menses Junius cecini die 11 Augustium inscripsi die 27 Augustinus. Ego Nobilis Franciscus Dorschner dum in Regia ac Principali Academia Claudiopolitana Musas mansuetas colerem Gallus. Imitatus est D. Perillustris
21. p. 139–145. BÖJTI, Emericus, *Elegia qua Transylvania laudes Hadichii persequitur*
Erdély dicséreteket zeng Hadiknak.
A vers végén: Feci mense Julio Cecini 12 Augusti 1767 Inscripti 24ma Augusti Praenobilis Emericus Böthi Siculus CsikiTamasiensis
22. p. 146–149. HORVATOVITS, Antonius, *Elegia, qua Author libri infamis dat intellectum mortis reus suplicium a sua matre deprecatur*
Egy becstelen könyv szerzője halálra lévén ítélve Öfelségétől bocsánatot kér.
A vers végén: Feci cecini die 16ta Augusti sub prandium, Inscripti Antonius Horvatovits praenobilis Hungarus Fogarasiensis e Con. Nobi. Anno Dom. 1767.
23. p. 150–154. BETHLENI, Nicolaus, *Elegia qua Comaromium Deo fit suplex ut illud cum inter tot hostes integrum servaverit etiam in praesenti terrae motu conservet*

Komárom kéri Istent, hogy miután annyi ellensége között épen megtartotta, a mostani földrengés után is tartsa meg.

A vers végén: Feci cecini subscripsi Nicolaus Bethleni Nobilis Valachus Anno 1767. die 5. mpp.

24. p. 155–157. BOCSKOR, Stephanus, *Elegia qua Siculus e Moldavia scribit suo amico, se aegre tulisse, quot a quibusdam in Transylvaniae in justa calumnia petitus sit, eumque rogat ut Patrocinium sui suscipiat*
- Egy székely írja Moldvából a barátjának, mennyire rosszul esik neki, hogy némelyek Erdélyben megrágalmazták alaptalanul, kéri, hogy vegye őt védelmébe.
A vers végén: Feci Cecini Ego Stephanus Bocskor in convictu nobilium Anno 1767. Praenobilis Siculus CsikDelneiensis
25. p. 158–159. BOER, Andreas, *Elegia qua Siculus ad Moldaviam profugus scribit ad Transylvaniam se non nisi insipientia ac timore percusse ac proinde rogat ut ei veniam a Rege impetret*
- Egy Moldvába menekült székely írja Erdélybe, hogy csak balgaságból és félelemből vétkezett, és kéri ezért, hogy a királytól nyerjenek neki bocsánatot.
A vers végén: Feci cecini 20ma Augustis Inscripti 29na Augustis Andreas Boer in Con. Nob. [...?]

Elegiae Poetarum e Convictu Nobilium Anno 1768. Sub Patre Regente Josepho Haller de Hallerkő

26. p. 161–166. IMETS, Aloysius, *Epicedion Illustrissimae Comitissae Kornysianae*
- Gyászének Kornis grófnőről.
A vers végén: Feci Cecini Inscripti Ego Aloysius Imets Praenobilis Siculus ex sede Haromszék. Anno 1768. 25ta Augusti.
27. p. 167–170. SZÉP, Antonius, *Elegia in gratulationem Josephi Odonelli Cibinium venientis*
- Üdvözlő költemény Odonell József Szebenbe jövelekor.
A vers végén: Feci cecini inscripti Antonius Szep Praenobilis Siculus ex sede Háromszék 768 die 26ta Aug.
28. p. 171–174. TORMA, Antonius *Propempticon Excellentissimo C. Andreae ab Hadik*
- Üdvözlő költemény gróf Hadik András számára.
A vers végén: Antonius Torma de Csicsó Keresztúr 1768.
29. p. 175. KÁSZONI, Alexander, [*Carmina votiva*]
- A töredék végén: Feci cecini inscripti Alexander Kászoni ex cottu interioris Szolnok de dis die 29 Augusti 1768.
30. p. 176–180. VARJU, Stephanus, *Elegia qua laudatur Antonius Cosinelus ob poema compositum de nova erecta militia limitaniae*
- Antonius Cosinelus dicsérete az újonnan létesített határőrség felállítására alkalmából írt költeményéért.
A vers végén: Feci cecini inscripti Stephanus Varju nobilis Ungarus Somloviensis die 24ta Augusti Anno 1768.
31. p. 181–187. SZEGEDI, Johannes, *Epicedion canariae reverendi patris regentis*
- Gyászének P. Regens kanári madarára
A vers végén: Feci cecini subscripsi ego Joannes Szegedi nobilis Ungarus de Alba Julia. Die 2da Septembris Anno 1768.
32. p. 188–190. SZABO, Josephus, *Elegia qua describitur incendium Hidelvense*

- A hidelvei tűzvész leírása.
A vers végén: Feci cecini subscripsi ego Josephus Szabo nobilis Siculus de Csikszentmárton Die 3 Septembris Anno 1768.
33. p. 191–195. LESTYÁN, Mathias, *Elegia qua deplorantur vines Claudiopolitanae per frigora et ventos exustae*
A kolozsvári szőlőkertek fagytól és szelektől való pusztulásának leírása.
A vers végén: Feci mense Junio. Cecini 1ma 7bris 1768. Ego Mathias Lestyán Nobilis Siculus Csik Sz. Királyiensis. Inscripti 4ta 7bris in Con. Nobili.
34. p. 196–199. GYARMATI, Ladislaus, *Elegia qua laudatur militia a Comitatus Nobilium Iuventute Instituta*
A nemesi konviktus ifjúsága által felállított őrség dicsérete.
A vers végén: Cecini Ladislaus Gyarmati Saiopolitanensis Nobilis Anno 1768 Mense Septembri die 1ma
p. 200. *Elegiae poetarum in Convictu Nobilium sub Rdo Patre Josepho Haller*
35. p. 201–207. TARTLER, Johannes, *Elegia qua describitur Almae Dei Matris in Caelum assumptae triumphus Claudiopolitanus*
Az istenanya mennybemenetelének kolozsvári diadalma.
A vers végén: Feci cecini inscripsi Ego Joannes Tartler Die 6ta Septembris Anno 1768

Elegiae Poetarum e Convictu Nobilium pro Anno salutis 1769 Dictae sub Reverendo Patre Regente Josepho Haller de Hallerkő

36. p. 209–215. VEST, Lambertus, *Elegia qua Paulus Corsorum Dux Epistolam a cognato sibi missam respondet: se nolle videri ignavum, ut libertatem Patriae alteri propugnandam committeret postquam cives se sibi uni committere vellent. Spondet hinc sibi aeternum nomen.*
Pál, a korzikaiak vezére, felel rokonának levelére: nem akar olyan gyávnak látszani, hogy a haza szabadságának kivívását másra bízza, miután a polgárok magukat egyedül őreá akarják bízni, örök hírnevet ígér magának ennek révén.
A vers végén: Feci, cecini, inscripsi Ego Lambertus Vest die 18 Julii Anno 1769. Dum Poeseos operam navarem e Con. Nob.
p. 216. üres lap
37. p. 217–220. POTSA, Thomas, *Epithalamium Mariae Amaliae Parmensium Duci desponsae*
Nászdal Mária Amália, a parmai herceg jegyese számára.
A vers végén: Fecit, cecinit, inscripsit Thomas Potsa Die 21ma Julii Anno 1769.
p. 221. üres lap
38. p. 222–227. CSEREI, Josephus, *Elegia sive elegia epistolaris qua Sanctus Stephanus antequam Gyulam Avanculum oppugnatum iret, et probata illi defectione a Religione et fidelitate ad saniora reducere laborat*
Levél, melyben Szent Isván, miután nagybátyja, Gyula ellen hadat indít, a vallásától és hűségétől való elpártolásától megfeddi őt, és igyekszik jobb belátásra bírni.
A vers végén: cecini 29 Junii, Feci 10 Junii, subscripsi 27 Julii Josephus Cserei poeta Siculus Anno 1769.
39. p. 228–231. BIRO, Jacobus, *Elegia qua Carolus M. dimisso Imperio Monastica vita contentus valedicit dignitatibus*
Nagy Károly lemondván a császárságról, megelégszik a szerzetesi élettel és búcsút mond méltóságainak.

- A vers végén: Feci, cecini, inscripsique ego Jacobus Biro Nobilis Siculus Anno 1769 die 27ma Julii
40. p. 232–238. SZATSVAI, Franciscus, *Eucharisticon Deo pro constituta peculiari titulo Beata Virgine Patrona Hungarorum*
- Istennek hálát adó költemény azért, hogy a Boldogságos Szűz a Magyarok Pátronája címet kapta.
- A vers végén: Feci Dixi Inscripti Anno 1769 die 28 Julii ego Franciscus Szatsvai Nobilis Siculus de Esztelnek
41. p. 239–242. MIHÁLIK, Antonius, *Elegia qua Poeta interpretatur lacrimas B. V. M. esse indices doloris quem eadem Virgo concepit quod Huni a pietate fideique deficient*
- A költő úgy értelmezi a B. Sz. Mária könnyeit, hogy azok kifejezik azt a fájdalmat, melyet a Szűz afelett érzett, hogy a hunok (magyarok) elpártoltak a jámborságtól és hűségtől.
- A vers végén: Feci cecini subscripsi Antonius Mihálik mp. Siculus ex Sede Háromszek ex Nagy Gelence
- Összefűzött lapokon kézírással (4 p.) és gépelve (2 p.) betoldva: Gelencei Miháli Antal költeménye... *Elégia*... [Marosvásárhely, 1941. január 12. Fordította: Büchler Pál]
42. p. 243–248. MIHÁLCZ, Josephus, *Epicedion 1769 in laudem Comitis Nicolai Zrinyii Ducis et militis fortissimi quem amor Patriae ad Szigetum hostili ferro extinxit*
- Gr. Zrínyi Miklósnak, a fővezérnek és katonának dicsérete, akit hazaszeretete Szigetnél az ellenség kardja által életétől megfosztott.
- A vers végén: Feci cecini subscripsi Josephus Mihálcz Siculus ex Sede Háromszék Pago Gelence Anno 1769 1ma 7ma Augusti
- p. 249. üres lap
43. p. 250–252. [sine auth.], *Elegia qua Salamon Rex Hungariae depositis in se pedes crucifixi Regiis insignibus proponit sese Rege Christe posthac vivere velle*
- Salamon, Magyarország királya a kereszt elé rakván királyi jelvényeit, elhatározza, hogy ezután Krisztus király alatt akar élni.
44. p. 253–256. CZIKE, Franciscus, *Elegia qua Poeta Pontificem maximum Clementem scilicet XIIIium virum nostro quondam seculo florentissimum versibus ornat ac laudat*
- XIII. Kelemen pápát, századunk egyik legkiválóbb férfinak dicséri és magasztalja a költő.
- A vers végén: Feci cecini Franciscus Czike Nobilis Siculus ex Sede Csik Anno 1769 die 24to Augusti in Convicto Nobilium
45. 257–260. WERESS, Thaddeus, *Propempticon Josepho secundo Romanorum imperatori Roma et aliis provinciis [...?] Viennam redeunt*
- Előzetes üdvözlés II. József római császár számára, amikor Róma és más tartományok meglátogatása után készül Bécsbe visszatérni.
- A vers végén: Feci Dixi Inscripti... Die 21 Augusti Siculus ... Thaddeus Weress de Szárhegy In Convictu Nobilium
46. 261–265. FUX, Josephus, *Elegia qua Poeta significat gratulationem urbis Romanae quod Imperatorem suum post tot evolutos jam Annos denuo videre et gremio suo fovere datum sit*
- Róma városának üdvözlését tolmácsolja a költő, amikor megadatott neki, hogy az ő császárát annyi esztendő elmúlása után ismét láthatja és keblére fogadhatja.
- A vers végén: Feci Cecini Inscripti Josephus Fux Poeta Claud. e Convi. Nobilium

- p. 266. [az oldalon a következő ceruzás bejegyzés: hiányzik 287–292 az index szerint Josephi KETHELINI *Laudem Zrinyii Nicolai* – a kötet oldalait azóta újra számozták, a kitépelt lapok helye látszik]
47. p. 267–270. NEMES, Antonius, *Epithalamium Carmen de Alberto Principe locum tenente Hungariae et Christina filia serenissimae Reginae dum sero matrimonii vinculo pangerentur*
Nászdal Albert herceg, Magyarország helytartójának, és Krisztina, a felséges királynő leányának esküvőjére.
A vers végén: Feci, cecini, inscripsi die 1ma Augusti Antonius Nemes Poeta in Convictu Nobilium Nobilis Hungarus
48. p. 270–271. TÖVESSI, Martinus, *Elegia qua gratulatur Poeta Josepho Imperatori quod feliciter Romae pervenerit*
A költő üdvözli József császárt azért, hogy szerencsésen megérkezett Rómába.
A vers végén: Feci et cecini Martinus Tövessi Nagy Bany. Nob. Hungarus mp. In Conv. Nob.
[A lap alján ceruzás megjegyzés: kitépve 2 levél = 4 oldal, kb. 60–70 diszt.]
49. p. 272–278. TURI, Stephanus, *Carmen Genethliacum de Infante recens nato Excellentissimi Comitum Antonii Károlyi de Nagy Károly*
Születési üdvözlet nagykárolyi Károlyi Antal gróf gyermekének születésére.
A vers végén: Feci mense Junio, cecini 29na Julii, inscripsi 3ia Augusti. Stephanus Turi Nobilis Siculus Ex Sede Gyergyo De Tamasfalva in C. Nob. Poeta
50. p. 279–282. SCHULTZ, Ignatius, *Elegia in gloriam Illustrissimorum Ducum Francisci Nadasdii et Laudonis ad Pragam victoriam*
A híres fővezérek, Nádasi és Laudon dicséretére prágai győzelmeik alkalmából.
A vers végén: Feci 1ma Julii, cecini 31ma Julii, inscripsi 3tia Augusti Ignatius Schultz Nobilis Burgundus de Gojva in C. Nob. Poeta 1770.
51. p. 282–285. BÖLÖNI, Benjaminus, *Elegia qua Poeta Jovem et Juvenes in Convictu Nobilium sua Nomina Militiae dare contra Pulices orat*
A költő kéri Jupitert és a nemesi konviktus ifjait, hogy indítsanak hadjáratot a bolhák ellen.
A vers végén: Fecii mense Julii, Cecini, Inscripti 4ta Augusti Beniaminus Bölöni Nobilis Hungarus Tordensis 1770.
52. p. 286. *Elegia qua Amicus Amico valedicit in eremum [...]*
Egy barát búcsút vesz egyik barátjától, aki remeteségbe készül vonulni.
[A lap alján ceruzával: hiányzik 406–407 2 oldal – a kitépelt lapok helye látszik]
53. p. 287–289. URBAN, Casparus, *Elegia qua Poeta describit misericordiam B. V. M. Erga mortale genus*
A költő leírja Szűz Mária irgalmasságát az emberi nem iránt.
A vers végén: Fecit Augusti. Scripsit Augusti. Cecinit Augusti Anno 1770. Casparus Urban Nobilis atque Germanus de Nagyág
54. p. 289–291. EPERIESI, Josephus, *Carmen Genethliacon de nativitate Ovidii*
Ovidius születéséről ír a költő.
A vers végén Feci Inscripti die 9na Augusti anno 1770. Josephus Eperiesi Nobis. Hungarus ex comitatu Albensi de Szász Váross
55. p. 292–295. VERESS, Stephanus, *Elegia Principi Polonorum ob victoriam a Moscovitis relatam*
A lengyel fejedelemnek az oroszok fölött aratott győzelme alkalmából írt elégia.
A vers végén: Feci Subscripti Stephanus Veress 1770. [...] Siculus ex Sede Maros

Elegiae Poetarum e Convictu Nobilium Anno 1771. sub Rev. Pat. Regente Georgio Szegedi

56. p. 297–304. VAJNA, Thomas, *Elegia de raptu Coridonis Canis Reverendi Patris Regentis*
A tisztelendő P. Regens kutyájának, Coridonisnak elrablásáról.
A vers végén: Feci cecini die 28va Julii subscripsi 7ma Aug. Thomas Vajna Nobilis Siculus ex Sede Háromszék Anno 1771 e Conv. Nob.
57. p. 305–310. BENE, Josephus, *Elegia qua Mater Filium suum revocat a militia*
Az anya visszahívja fiát a katonaságtól.
A vers végén: Feci dixi inscripsi anno 1771mo die 7ma Augusti Josephus Bene Nobilis Hungarus Somlyoviensis e [...?]
58. p. 311–316. BORS, Ignatius, *Elegia qua Poeta describit Castra amalitia Caesarea praxime ad Pestinum ponenda quibus ipse Imperator cum Hadiko Laszczio et aliis magnis ducibus praesens erit*
A költő leírja a tábornok, melyet a császári hadsereg Pest közelében készül ütni, mégpedig magának a császárnak valamint Hadiknak, Laszcziusnak és más fővezéreknek jelenlétében.
A vers végén: Feci mense Julio Cecini 4ta Augusti inscripsi D. 8va Augusti Ignatius Bors Nobilis Siculus de Csik Sz. Király in Con. Nob. 1771.
59. p. 317–324. *Elegia qua Poeta describit bellum inter Moscos et Turcas*
A költő leírja az oroszok és törökök közti háborút.
[A vers végén ceruzával: Befejezetlen, hiányzik valószínűleg 4 oldal – a kitépt lapok helye látszik.]
60. p. 325–330. PEKRI, Alexander, *Elegia epistolaris qua Poeta Condiscipulo quondam suo exprobrat quod illinc peritus immemor esse velis*
A költő korholja volt osztálytársát, mert az teljesen meg akar feledkezni róla.
A vers végén: Feci anno 1771. Cecini 11 Augusti Inscripti 13ia Augusti Alexander Pekri Nobilis Hungarus de [...?] ex Sede Küküllő Poeta Claudiopolitanus in primum Annum e Convictu Nobilium
61. p. 331–336. TELEKY, Michael, *Elegia in qua genius Poloniae miserum suum statum deplorat*
Lengyelország Geniusa megsiratja az ő szerencsétlen országát.
A vers végén: Feci cecini Comes S. R. I. Michael Teleky de Szék Anno 1771 Die 5 Septembris in Convictu Nobilium
62. p. 337–342. TORDAI Sigismundus, *Elegia qua describuntur Siculi quodquam triste accipiunt arma et quantis miseriis subeant iter!*
A székelyek leírás, milyen szomorúan ragadnak fegyvert és mekkora nyomorúságok között indulnak útra.
A vers végén: Feci cecini anno 1771 die 28va Julii Inscripti 31ma Augusti Sigismundus Tordai Nobilis Hungarus de Mikeszása ex Comitatu Küküllő Poeta Claudiopolitano In Primum Annum in C. N.
63. p. 343–347. GYERFFY, Franciscus, *Elegia qua poeta mortem sui Parentis deplorat*
A költő megsiratja édesatyjának halálát.
A vers végén: Feci Anno 1771 mense Julio. Cecini 2da 7bris ego Franciscus Gyerffy Inscriptique 6ta 7bris Nobilis Siculus ex sede Csik Sz. György e Convictu Nobilium Sacrae Poeteos et summus Claudiopolitanus
64. p. 348–356. SZOMBATFALVI, Johannes, *Elegia qua Poeta a Sancto Joanne Charissimo Christi discipulo amorem Jesu et Mariae afflagittat*

A költő Sz. Jánostól, Krisztus legkedvesebb tanítványától Jézus és Mária iránti tiszteletet kér.
A vers végén: feci 22 Julii Cecini 3tia Augusti inscripsi 1ma Septembris Nobilis Siculus
Joannes Szombatfalvi ex Sede Udvarhej[!] ex Pago Szomatfalva Anno 1771 [...?]

p. 357. üres lap

Elegiae Poetarum pro anno 1772 e Convictu Nobilium sub revereno P. Regente Georgio Szegedi

65. p. 359–363. TÖRÖK, Josephus, *Elegia qua Filius quidam Illustrissimi sui Parentis mortem deflet*
Egy ifjú megsiratja előkelő édesapjának halálát.
A vers végén: Feci mense Junio cecini die 19na Julii Inscripti 29na Julii Josephus Török
Nobilis Siculus ex Sede Udvarhely et Page Zetalaka[!] in Convictu Nobilium
66. p. 364–371. TÖRÖK, Franciscus, *Elegia qua Attilae Hunnorum Regis celebratur Clementia qua Urbi Threcae quam obsederat et jam jam eversurus erat pepercit divi Lupi Urbis Episcopi oratione et Humanitate motus*
Attilának, a hunok királyának irgalmasságát magasztalja, mert Treca városát, melyet ostrom alatt tartott és már-már elpusztítani készült, Sz. Lupus, a város püspökének kérésétől és jóségától megindítva megkímélte
A vers végén: Feci mense Julio cecini 3tia Augusti inscripsi 4ta ejusdem mensis ego Franciscus Török nobilis Siculus ex Sede Udvarhely Pago Kaditsfalva in Convictu Nobilium
67. p. 372–376. TORDAI, Adamus, *Elegia qua condiscipulus condiscipuli mortem sibi ab Amico de scriptam deplorat*
Egy tanuló megsiratja egy osztálytársát, akinek haláláról egy barátja értesítette.
A vers végén: Feci mense Julio cecini 2da Augusti inscripsi 6ta Augusti Ego Adamus Tordai Nobilis Hungarus de Mikeszásza a Comitate Küküllő Poeta Claudiopoli in Con. Nobilium
68. p. 377–380. SZABÓ, Franciscus, *Elegia qua describitur hortus Conventus Nobilinus suburbanus*
A nemesek Konviktusa külvárosi kertjének leírása.
A vers végén: Feci mense Junio Cecini mense Julio Inscripti 6ta Augusti ego Franciscus Szabó Nobilis Siculus de Csik Szent Marton Poeta Claudiopoli anno 1772 in Convictu Nobilium
69. p. 381–384. HALMÁGYI, Carolus, *Elegia qua Poeta describit mortem Sanctae Ursulae ab hunnis illatam quorum stripe edita fuerat*
A költő leírja Sz. Orsolya halálát, akit a hunok végeztek ki, noha az ő törzsükből származott.
A vers végén: Feci mense Julio Cecini 3tia Augusti inscripsi 4ma Augusti ego Carolus Halmágyi Nobilis ex Sede Harom Szek Siculus ex Pago Ettfalva Poeta in Con. Nobilium Anno 1772.
70. p. 385–389. SZÁVA, Antonius, *Elegia qua Sanctus Alexius sponsae valedicit mundumque deserit*
Szent Elek búcsút mond jegyesének és elhagyja a világot.
A vers végén: Feci cecini inscripsi ego Antonius Száva Nobilis Hungarus ex Sede Küküllő De Gogany Varollya e Convictu Nobilium Anno 1772 die 31 Julii Poeta mp.
71. p. 390–394 SZABÓ, Antonius, *Elegia qua Felices offensum in se patrem per amicum petit sibi reconciliari*
Egy fiú a reá haragvó édesapját egy barátja segítségével igyekszik megbékíteni.
A vers végén: Feci mense Julio cecini 9 Augusti Inscripti 10 ejusdem mensis Ego Antonius Szabó Nobilis Siculus ex Sede Csik a Pago Szent Márton anno 1772.
72. p. 395–398. SÁNDOR, Ladislaus, *Elegia qua Poeta describit meditatatum scelus contra Regem Galliae Iansenistas Hereticos persequentis*

A költő lerja a Franciaország királya ellen megkísérelt merényletet, aki az eretnek janzenistákat üldözi.

A vers végén: Feci cecini inscripsi Ladislaus Sándor Nobilis Siculus ex Csik Szent Domokos anno 1772 inscripsi autem die 17 Augusti eodem mense etiam cecini

73. p. 399–403. LAMÁS, Jpsephus, *Elegia in qua Poeta ostendit Ungariae et Transylvaniae tutelam fuisse semper Mariam*

A költő megmutatja, hogy Sz. Mária mindig védelmezője volt Magyarországnak és Erdélynek
A vers végén: Feci 20 Junii cecini 14 Augusti inscripsi die 19 Augusti ego Josephus Lamás in Convictu Nobilium Nobilis Anno 1772 Poeta mp.

74. p. 404–405. *Elegia qua Poeta queritur sodalem suum graviter feбри laborare feбри imprecatur et [...?] qua modis verbis fugata feбри amico soteria ...*

A költő panaszkodik, hogy barátja súlyos lázban szenved, átkot mond a lázra, de miután akár jó akár rossz szavakkal elűzte a lázat, barátjának felgyógyulást kíván.

[A vers végén ceruzával: befejezetlen]

p. 406. üres oldal

75. p. 407–410. WALTER, Antonius, *Elegia qua describitur Arx Felegvár dicta*

A Fellegvárnak nevezett erőd leírása.

A vers végén: Feci cecini inscripsi Ego Antonius Walter de Valtheim[?] 1772 Poeta

76. p. 411–416. DIOSZEGI, Antonius, *Elegia qua quidam sui nam pro supra [?] fratris mortem ab itidem magni nominis viro illatam vindicandam Regem deprecatur*

A költő kéri a királyt, hogy bosszulja meg fivérének halálát, melyet egy nagynevű férfi okozott.

A vers végén: L. B. Antonius Dioszegi Ungarus Ketsetiensis ex Comitatu Szolnok interioris mpia. Feci mense Julio Cecini 9na ejusdem mensis inscripsi 22 Augusti

p. 417. üres oldal

Elegiae Poetarum e Conv. Nob. Anno 1773.sub Rendo Patre Georgio Szegedi e Soc. Jesu

77. p. 419–420. APOR, Josephus, *Elegia qua Poeta Regentis sui onomasticum diem celebrat*

A költő ünnepli a Regensének nevenapját.

A vers végén: Cecini B. Josephus Apor de Alltorja Siculus ex Sede Haromszek Anno 1773 die 24ta Aprilis?

2.

Poemata ab anno 1750–58. a Scholasticis Societatis Jesu, Humaniora Jaurini Repetentibus concinnata.

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 118. E. 1.

2r (311×203 mm), félbörkötés, 427 p.

Poss.: Dono Patris Francisci Kirina, quondam Professoris Repetentium, in Collegio Jaurinensi, nunc in Natali Solo S. Montis Pannoniae amissum oculorum usum lugentis, 1769. Praep. Paintner mpia.

A címlap után Index Poematum et Elegiarum.

**1754. Professore P. Ignatio Klaus.
Spectat 1750. Prof. P. Andr. Adány**

1. pp. 5–12. PETROVICS, Andreas, *Poema de Iaurino Turcis erepto Anno 1598. Pálffi et Schwartzenberg copias Comaromium contrahunt: ubi dum ponte Danubium sternunt, et consultant, Dea comorra ad eos noctu invisit*
2. pp. 12–19. MUNIER, Franciscus, *Poemata Anno 1750. Jaurini a Repetentibus dicta. Poema de Iaurino Turcis erepto Anno 1598.*
3. pp. 19–30. WAGNER, Carolus, *Continuatio Poematis ejusdem*
4. pp. 30–38. NEUHAUSEN, Carolus, *Continuatio Poematis ejusdem*

Anno 1753.**Professore P. Paulo Csefalvai**

5. pp. 38–42. JÁGER, Antonius, *Elegia D. Emerici ad Maurum in S. Pannoniae Monte Benedictinum, qua se votum Castitatis emisisse refert in Ode B. V. Vesprimiensi*
6. pp. 42–45. AIGNER, Ignatius, *Elegia responsoria Mauri Benedictini ad D. Emericum et gratulatoria de voto Castitatis emisso*
7. pp. 46–51. HAFLPAUER, Felix, *Elegia Pathetica Jauriadis ad Comorram, in qua suum sub Turcico jugo statum deplorat*
8. pp. 51–57. NUSDORFFER, Ferdinandus, *Elegia responsoria, qua Comorra Jauriadem a Turcis captam spe adfuturi auxilii consolatur*
9. pp. 57–66. FREUND, Josephus, *Elegia, qua describitur expugnatio et liberatio Jaurini a Turcis anno 1598. 28. Martii*
10. pp. 66–75. JAGER, Antonius, *Poemation in Laudem Scytharum, qui necessitate in virtutem versa cum exigua manu numerosum Berengarii Italiae Regis exercitum profligarunt*
11. pp. 75–82. HASLPAUER, Felix, *Poemation in laudem Joannis Corvini, qui post acceptam in campo Merularum cladem, fugitivus et inermis auxilio crucis aureae quam in pectore gestare solebat geminis a latronibus vitam servavit*
12. pp. 83–91. FREUND, Josephus, *Epinicion Joanni Ragusino Auranae Priori, qui Albam Graecam contra Amurathem adeo feliciter est tuitus, ut eidem vel in uno cuniculo 17 millium virorum cladem inferret, ac sic solveret obsidionem*
13. pp. 91–99. NUSDORFFER, Ferdinandus, *Epinicion Joanni Corvino, qui de Amurathe victor in Dacia, ductoris Bassae[?] Sciabadini octaginta millia cum suorum millibus quindecim aggressus ex ijs quadraginta millia interneccione delevit*
14. pp. 99–112. AIGNER, Ignatius, *Epinicion Ioanni Corvino Transylvaniae Praetori, qui ad Albam Juliam (hodie Carolinam) a Mezetho Bassa caesis 20000 Turcarum fidelitate Kemeny Victoriam refert*

Anno 1754.**Prof. P. Ign. Klaus**

15. pp. 112–117. IGYANOVICS, Andreas, *Panegyricon Croatarum Auspiciis Mariae Theresiae militantium*
16. pp. 117–121. WERNEGG, Franciscus, *Protrepicon ad principes Christianos ut Piraticas Africae Respublicas excindant*
17. pp. 121–127. WEINHOFFER, Hieronymus, *Epicedion Clarissimo Richmano Petroburgi inter electrizandum fulmine prostrato*

18. pp. 127–134. SCHMID, Laurentius, *Elegia qua crimen et poena Neptuni, Aeoli, Vulcani ob exustum Moscuæ Palatium Regium deferibitur*
19. pp. 134–139. WERNEGG, Franciscus, *Poemation Christo Domino gloriose resurgente*
20. pp. 140–147. WEINHOFFER, Hieronymus, *Methamorphosis Venatoris Leydensis in Ictidem*

Anno 1755.**Prof. P. Jos. Hegyi**

21. pp. 147–153. ABEGG, Antonius, *Epistola Elegiaca Philosophiæ Jaurinensis ad Divam Mathesim, qua ejus opem sibi deesse queritur*
22. pp. 153–160. [ABEGG, Antonius], *Poemation de Patre Missionario in bona Collegii Jaurinensis inducto*
23. pp. 160–166. VERNEDA, Franciscus Xaverius, *Epistola Elegiaca qua Mathesis Cassoviensis gratulatur Mathesi Tyrnaviensi de specula astronomica*
24. pp. 166–173. [VERNEDA, Franciscus Xaverius], *Poemation Methamorphosis Mortis in Medicum*
A végén nem cecinit X. F. V., hanem: Idem qui supra
25. pp. 174–183. KOVÁTS, Josephus, *Elegia Patetico-Narratoria, qua Luctus Daciae, quo extinctam Gyulaffiorum familiam deplorabat, detergitur nupero Comitis Generalis Gyulay transitu ad fidem Catholicam*
26. pp. 183–192. [KOVÁTS, Josephus], *Poemation de Terraemotu quo Jaurinum anno 1754 mense 8bri succussum est*
27. pp. 192–197. RIBICS, Paulus, *Elegia Narratoria Solemnis Judicii qua Görgöiensis Rustici Leporem in Caulium depopulatione comprehensum Solenni Judicio ad verbera condemnant et liberum dimittunt*
28. pp. 198–204. [RIBICS, Paulus], *Poemation De Clade Zingarorum in defensione arcis Nagyidensis*

Anno 1756.**Prof. P. Jos. Hegyi**

29. pp. 204–210. WECHINGER, Georgius, *Poemation de electione Adm. Rev. Patris Generalis Aloysii Centurioni*
30. pp. 211–218. MITTERPACHER, Josephus, *Fabula de origine Nominis, et Vinearum Nyulensium*
31. pp. 218–225. KAUFFMANN, Christianus, *Visum Poeticum, descriptum Stylo Satyrico*
32. pp. 226–231. SCHREINER, Andreas: *Visum Poeticum*
33. pp. 231–237. KRENN, Wolfgangus, *Poemation Ebrius faber unius diei princeps a Philippo Bono creatus*

Anno 1757, Dicta**Prof. P. Georgio Pray**

34. pp. 237–246. RIEDL, Franciscus Xaverius, *Sacrificium quo Materna Pietas Augustissimæ Filium principem Maximilianum offert B. Virgini Cellensi*
A végén: 20. Marty
35. pp. 246–256. GRASSER, Antonius, *Epistola, qua Serenissima Poloniae Regina ab Augustissima nostra opem implorat*
A végén: 22 Marty

36. pp. 256–267. FIERER, Jo. N., *Epistola qua filius Parentem suum ob defunctam 2 Jan. sub vesperum Matrem solatur*
A végén: 21 Marty
37. pp. 267–277. KERESZTURI, Josephus, *Sothericon de Pontifice M. Benedicto hujus nominis XIV. lethali morbo liberato*
A végén: 23 Marty
38. pp. 277–286. NEKREPP, Joannes, *Elegia Epistolica, qua Silesia contra Borussum auxilium petit ab Augustissima nostra*
A végén: 24 Marty
39. pp. 286–293. RAICICH, Josephus, *Elegia, qua orthodoxa Religio de Lutherana Haeresi conqueritur, quod hujus insidiis in discrimen belli Borussici religio vocetur*
A végén: 26 Marty
40. pp. 293–302. JUNGEN, Ludovicus, *Epicedion Manibus Redicati ad Lobosichz interempti*
A végén: 28 Marty
41. pp. 302–309. ADAMI, Joannes, *Elegia de vulnerato et restituto Galliarum Rege*
A végén: 30 Marty
42. pp. 309–314. GRUNDTNER, Joachimus, *Epistola, qua Pater filio respondet ad litteras consolatorias ob mortem Matris 10 Kalendas Apriles ad se Neosolium missas*
A végén: 31ma Marty
43. pp. 314–319. UHL, Carolus, *Fama, quod de praelio Loboschizensi ficta sparserit, accusatur et crimine solvitur*
A végén: 4 Aprilis
44. pp. 319–329. HOCHENWARTH, Bernardinus, *Elegia cujusdam nostri Glaczensis Pirnae captivi ad R. P. Franciscum Dolfin Rectorem Annaeum Viennae olim sibi Schurczii noti*
A végén: 22 Aprilis
45. pp. 329–338. RIEDL, Franciscus Xaverius, *Idyllion De Domo Exercitiorum in Maur perfecta ab R. P. Franc. Dolfin Annaeae Domus Rectore cum eam Serenissima Archidux Mariana praesentia sua, comitantibus P. P. Molindes Fischer et Lob cohonestavit*
A végén: 27 Aprilis

Anno 1758, Dicta**Prof. P. Pray**

46. pp. 339–347. PILGRAM, Bonaventura, *Epicedium Elisabethae Poloniarum Reginae Dresdae defunctae*
A végén: 20. Februarii
47. pp. 347–353. FOURNIER, Franciscus, *Elegia qua Sclavonia milites suos a Borusso occisos deplorat*
A végén: 21 Februarii
48. pp. 353–360. SCHLEMICHER, Josephus, *Elegia, Spes Augustae nostrae ex calamitatibus confirmata*
A végén: 23 Februarii
49. pp. 361–368. DEMETER, Franciscus Xaverius, *Propempticon Carolo Duci Lotharingiae in Belgium, ut fama est, abituro*
A végén: 25 Februarii
50. pp. 368–374. KUN, Ignatius, *Epicedion P. Josepho Apponyi in castris ad Schveidnitzium ex charitate adversus proximum defuncto*
A végén: cecinit 27 Feb. I. K., [más név volt odaírva, ez most lekaparva]

51. pp. 375–385. RÁKÓCZI, Emericus, *Elegia De Anglorum classe quae ob ortam tempestatem frustra connisa est ad Galliae Livora apellere*
A végén: die 3tia Martii
52. pp. 386–392. DVORNIKOVICS, Joan-Baptista, *Elegia Turcarum Sultanus cum Augusta nostra pacem, et foedus renovat*
A végén: die 4ta Martii
53. pp. 393–399. IBELLAKER, Iosephus, *Elegia didactica de ratione legendi et imitandi veteres Poetas*
A szélén marginális jegyzetek más kéz írásával.
A végén: Cecinit Jos. Ibellaker 5ta Martii
54. pp. 399–410. GÖSSNER, Franciscus Xaverius, *Continuatio de ratione imitandi Poetas*
A végén: 6ta Martii
55. pp. 410–417. FILDBERGER, Ignatius, *Epistola ad Regem Borussiae qua princeps Beveranus a nostris captus perfidio crimen a se amoliri studet*
A végén: 8 Martii
56. pp. 417–422. WELTISCHOFFER, Joannes Nepomucenus, *Judicium De depravato, et corrupto gustu Poetico per speciem somni adumbratum*
A szélén marginális jegyzetek más kéz írásával.
A végén: 10 Martii
57. pp. 422–429. EYBEL, Josephus, *Elegia de votis Religiosis postea 26 Marty dominica resurrectionis a me depositis*
A végén: 11 Martii

3.

Cím nélkül.

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 118. E. 19.

2r, (338×209 mm), félspergamen kötés

Poss.: Praep. Paintner – Pannonhalmi Benedek Rend Központi Könyvtára (pecsét)

A kötet elején Index (f. 1.).

**Poematia Dicta Iaurini
a repetentibus Humaniorum
Professore Rev. P. Jac. Hebler e S. J.
Anno 1759.**

1. ff. 2r–6r. GEISCHEKH, Georgius, *Clementis XIII. pontificis Maximi, Lateranensis Ecclesiae Possessionem capientis XII. Novembr. 1758. Triumphalis Pompa*
A végén: 19 April
2. ff. 6v–11r. SZERDAHELYI, Georgius, *Panegyricus Mariae Theresiae Reginae Hungariae Apostolicae Titulo a P. M. Clemente XIII. ornatu*
A végén: 22 Aprilis
3. ff. 11v–18r. BRINCK, Guilielmus, *Convivium Theresianum exhibitum 14ta Octobris in pugna ad Hochkirchen qua Victor Exercitus Austriacus Regem Boruss. Castris exiit Enthusiasmo expressum*
A végén: 23 Aprilis
4. ff. 18r–20v. ADLMANSEDER, Ferdinandus, *Epinicion Daunio ob relatam victoriam de Rege Prussiae decima quarta Octobris, et hostes castris exutos*
A végén: 24 Aprilis
5. ff. 21r–23r. EHRLINGER, Georgius, *Syncharisticon Comiti Francisco Nadasdio de Mareschalli dignitate addita dignitati Bani Croatiae et Equitis Primarii Ordinis Theresiani*
A végén: 26 Aprilis
6. ff. 23v–27v. MAYR, Antonius, *Quatuor sororum Bohemiae Querelae; Saxoniae lacrimae Moraviae metus; Silesiae Vota. Viennae coram Throno Regio Iustitiae et Clementiae exposita*
A végén: 29 Aprilis
7. ff. 28r–34v. HAMPEL, Josephus, *Propempticon Mareschallo Daunio in Bohemiam ad exercitum rursus in hostes ducendum proficiscenti*
A végén: 1 Maji
8. ff. 35r–43r. BALDERMANN, Michael, *Propempticon Satyricum Moscovitis cum comminatione methamorphosis Poeticae in testudines hyperboreas. Ne rursus anno fere integro e Prussia in Pomerianam et Brandeburgiam proficiscantur, cum jactura temporis, sumptuum, et occasionis rei bene gerendae cumque damno foedatorum, et sua clade*
A végén: 6 Maji
9. ff. 43v–48v. MERTZ, Franciscus Xaverius, *Barbari Tapetis e Turcia allati picturae intertextae cujus imaginum horrenda monstra Europaeis caeteris formidolosa exhibent, et docent: Turciam nihil in Europae mutuo secum debellanti*
A végén: 8 Maji
10. ff. 49r–53v. KUCHEZ, Antonius, *Nundinae Novellistarum Germaniae seu Famelicorum et Malitiosorum Haereticorum, Sustentationis quaerendae, et factionis suae amplificandae causa Folia Novorum Mendaciorum veritatis contemptoribus vendentium pro domibus Caffeeaceis, et Conversatione Nobilium*
A végén: 13 Maji

11. ff. 34r–57v. RISTL, Ignatius, *Satyra Concilium Eruditorum Gramaticorum Lipsiensium deliberantium de optima methodo sustentationis quaerendae. Decretum: de conscribendis et vendendis pedanterisicis foliis criticis splendido et aequivoco titulo: Acta eruditorum Lipsiensia praefixo*
A végén: 16 Maji
12. ff. 58r–64r. HEYRENBACH, Josephus, *Metamorphosis Nemesis Paraquarice id est poematis de calamitatibus Lusitaniae, et Hispaniae ob eversam florentissimam Paraquariae Ecclesiam Heroico carmine scripti Transformatio in epicedion conditum religiosae memoriae Charissimo Francisco Heimb Scholastico Societatis Jesu, Philosophiae in primum annum Auditori, nuper Tyrnaviae in flore aetatis, studiorum, et virtutis, pie in Domino defuncto*
A végén: 20 Maii
- f. 64v üres lap

Anno 1760

Prof. P. Jac. Hebeler

13. ff. 65r–69v. MELCZER, Carolus, *Archiepiscopo Parisiensi post toleratum Christiana constantia, pietatis causa exilium, inter bonorum omnium gaudia, vota, et officiosas consalutationes ad sedem et ecclesiam suam Metropolitanam revertenti Panegyrica Gratulatio*
A végén: 20 Aprilis
14. ff. 70r–77r. JEGER, Franciscus, *Dresdae sine sanguine a jugo Prussico liberatae Gratulatio conclusa propemptico ad Saxoniae Principes, inde in Poloniam Regis Patris isthic exulantis revisendi causa proficiscentes*
A végén: 24 Aprilis
15. ff. 77v–97v. HARMAYR, Joannes, *Venatio Aprorum per Methamorhposim poeticam in Aucupium Fringillarum conversa Enthusiasmus super pugna, victoria, et Prussorum captivitate ad Maxen prope Dresdam die 20 et 21 Nov.*
A végén: 28 April
16. ff. 98r–102r. OKOLICSÁNYI, Ladislaus Stephanus, *Epinicion Daunio ob Victoriam ad Dresdam 20 Novembris, et in Captivitatem redactam partem exercitus Prussici 21 ejusdem*
A végén: 1 Maji
17. ff. 102v–107v. GAAL, Josephus, *Panegyricus Daunio Duci et Cientii Mariano. Bellum Marianum gerenti (id est pro Maria Theresia, et pro Regnis ac populis Mariana Clientelae devotis nempe Austria, Hungaria, Bohemia, et contra hostes infensissimos tum Mariae Theresiae Reginae Mariana, tum Mariae Reginae Mundi) sabbathis, et festis Marianis Pugnanti, ac Vincenti et hactenus auspiciis Marianis semper invicto*
A végén: 30 April
18. ff. 108r–113r. RINGAUFF, Joannes, *Panegyricon Heroibus Ordinis Theresiani Dresdae 23 Januarii solenni pompa inauguratis*
A végén: 4 Maji
19. ff. 113v–117v. RADOCSAI, Josephus, *Moscovitis ad Francofurtum, adjuvante milite Austriaco Magno praelio de Borussiae Rege Victoribus Trophaeum. Constructum in loco pugnae ex tormentis currulibus 200, vexillis hosti ereptis 125, Tympanis 300, sclopis 20000, caesis hostibus 15000, captis 3000 etc.*
A végén: 2 Maji

20. ff. 118r–124v. KOSSEN, Josephus, *Caroli regis Sexta Octobris ultimum in Throno Neapolitano Considentis, Filioque Principi, Ferdinando, Regnum cum Gladio tradentis Ethopaeja, Prosopopaeja, et Hypotiposis Regni Procerum, Populisque novo Regi fausta acclamantio Spectaculum*
A végén: 25 Maji
21. ff. 125r–129v. DENGLER, Franciscus de Paula, *Propempticon Regi Neapolis in Hispaniam Naviganti*
A végén: 26 Maji
22. ff. 130r–135v. HOFFSTÄTTER, Felix, *Spectaculum Hispaniae, imprimisque Barcellonae novum Regem Clase advectum excipientis affectus, et apparatus exhibens*
A végén: 3 Maji
23. ff. 136r–141v. THEYER, Josephus, *Commercium Lipsiense. Satyra super calamitoso lucro, et civium Lipsiensium pro augusta dominatione, et suavi imperio, sceptroque aureo optimi et Catholici Principis Friderici Augusti Poloniae regis, Borussicum jugum, et sceptrum ferreum Friderici Wilhelmi stulta negotiatione mercantium*
A végén: 27 Maji

Anno 1761.**Prof. P. Hebeler**

24. ff. 142r–147v. VIANINI, Antonius, *Corvus, Vulpes, et Gallinae. Fabula, sive lusus Allegoricus et Carmen Didacticum ex apologo Morali Sancti Cyrilli quo Foedus Prusso-Anglicum adversus Gallo-Austriacos adumbratur*
A végén: 19 Aprilis
25. ff. 148r–151v. KRECSMÁRI, Joannes, *Methamorphosis Xylotheca antiquae in novam Bibliothecam Collegii Academici Tyrnaviensis, qua occasione mutatur etiam Pistrinum Collegii in novum Triclinium, sutorum et Musicorum habitatio in Musaeum Mathematicum, et Speculam Astronomicam*
A végén: 20 Aprilis
26. ff. 152r–156r. SETH, Josephus, *Propempticon Sexaginta Missionariis e Societate Jesu Jussu Hispaniae regis in Paraguariam proficiscetibus*
A végén: 20 Aprilis
27. ff. 156v–164v. HIEMER, Josephus, *Epicedion Serenissimo Principi Regio Archi-Duci Carolo Die 18 Januarii Viennae defuncto*
A végén: 23 Aprilis
28. ff. 165r–168v. TÁSCHLER, Michael, *Panegyricus Fortitudini Christianae 70 Mancipiorum, qui mense Septembri Archithalassi Turcici navim praetoriam Porta Ottomanica appellatam, 90 tormentis, et 700 militum praesidio instructam, immensisque opibus oneratam; superato, caeso, aut in mare praecipitato 300 militum praesidio, occupatam, ex archi pelago feliciter profugi Melitam deduxerunt*
A végén: 1ma Maji
29. ff. 169r–178v. WINDPLICHER, Josephus, *Bacchanalia Europae acta in Aula Plutonis et Proserpinae. Enthusiasmus*
A végén: 3tia Maji

Anno 1762.**Prof. P. Hebeler**

30. ff. 179r–183v. PLANCK, Ignatius, *Gladius Domini et Gedeonis, sive Inexpectatissima juxta ac, felicissima Schweidnitzij Expugnatio Kalendis Octobribus An. 1761. per Ducem Gedeonem Laudon. Enthusiasmus*
Változatos formájú mű, prózai és verses részek váltják egymást: hexameter, szapphói, alkaioszi, alkibiadészi, a margón azonos írással ókori szerzők szöveghelyeivel.
A végén: 28 Maji
31. ff. 184r–188r. JASZVITZ, Bernardinus, *Gladius Domini et Gedeonis. Epicedion Panegyricum, Fortunatissimo et Fortissimo Duci Gedeoni Laudon ob Schweidnicium, Validissimum Silesiae propugnaculum inaudita felicitate, sine praevia obsidione, trium horarum spacio, exiguo cum milite Kalendis Octobribus expugnatum Panegyricon Spectaculum*
A végén: 28 Maji
32. ff. 188v–193v. BATTHA, Emericus, *Gladius Domini et Gedeonis... Spectaculum – Castrorum Borussicorum ad Hochkirchen anno 1758... Spectaculum – Panegyrycon Novo Gedeoni ob res sexennio hujus belli praeclare gestas... mixtum Propemptico Eiden Vienna in Silesiam ad exercitum et expeditionem belicam anni 1762di bellumque conficiendum proficiscenti*
A végén: 29 Maji
33. ff. 194r–198v. GÁLL, Petrus, *Schweidnitzae Silesiticae a Gedeone Austriaco subactae... Paraenesis – Colbergae Pomeranicae ... Prosopopaea – Nymphae, seu arcis Strigoniae... in libertatem ecclesiasticum assertae suoque praesuli restitutae... per celsissimum Principem Franciscum Barkoczium Methamorphosis*
A vers előtt féloldalnyi cím/összefoglalás, nem Gáll írásával
A végén: 30a Maji
34. ff. 199r–203r. KRESKAI, Josephus, *Novum Foedus Familiae Bourbonicae. Sociatum Felici vinculo Himenaei Austriaco-Parmensis, Felix Omen utriusque Domus, Bourbonicae et Austriaco-Lotharingico Caesarae, aeterna amicitia nectendarum; stabilendae Religionis Christianae; feliciter gerendi belli Gallo-Hispanici; domandae Angliae et Haereseos; Dominii Maris Leopardis extorquendi; et pacandi imperii Romano-Germanici*
A végén: 31 Maji
35. ff. 203v–208r. SCHLETTERER, Franciscus Xaverius, *Panegyricon Congregationi Cleri Gallicani seu episcoporum in Causa societatis mense Decembri jussu regio collectorum; et gravissimi judicii quo societatis Institutum adversus Machinationes malevolorum tuiti sunt, ac praeclaram sententiam in favorem et commendationem ejusdem instituti coram Throno Regio, ipso anni hujus principio pronunciarunt*
A végén: 2da Juny

Anno 1763. Dictae Iaurini Elegiae.

Prof. P. Franc. Grossinger

36. ff. 208v–209r. ANDRÁSSY, Antonius, *Elegia qua Poeseos Apologia et Carmine proponitur*
Mindkét paginán 2–2 oszlopban.
A végén: 12a Martii
37. ff. 209v–212v. KORBÉLI, Antonius, *Elegia qua demonstratur in Societate Jesu semper viguisse Poesim*
A végén: Die 14ta Martii
38. ff. 212v–215r. PERLER, Antonius, *Epicedium quo duplex Austriae funus deploratur*
A végén: 15 Martii
39. ff. 215v–218r. MILLPACHER, Ignatius, *Elegia qua adversa Schweidnicii quater expugnati fortuna describitur*

A végén: 17 Martii

40. ff. 218v–221r. LIMP, Josephus, *Elegia de pace inter Europeos Principes Sancita*
A végén: 19 Martii
41. ff. 221r–224r. POLLAK, Joannes Baptista, *Elegia de Peste in orientalem Hungariam aestate nuperna sese insinuante*
A végén: 22 Martii
42. ff. 224r–225v. PAYERPEKH, Josephus, *Elegia de urbe Neosoliensi Biennio ab hinc flammis eversa*
A végén: 25 Martii 1763

Poemata Ejusdem anni 1763.

43. ff. 226r–228r. ANDRÁSSY, Antonius, *Enthusiasmus de numero septimo cum totidem essent numero Anni repetentes anni 1763*
A végén: 22 Maii
44. ff. 228v–232v. MILLPACHER, Ignatius, *Poema de famosis libellis et calumniis adversus Societatem Jesu Superioribus annis Madriti exustis*
A végén: 27 Maji
45. ff. 233r–236v. KORBÉLI, Antonius, *Poema de metu Irruptionis Tartarorum in Transylvaniam*
A végén: 25 Maji
46. ff. 236v–241r. LIMP, Josephus, *Poema in inaugurationem Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ignatii Koller de Nagy Mánya Episcopi Vesprimiensis*
A végén: 29 Maii
47. ff. 241v–242r. *Poema de Magnete P. Maximiliani Höll*
- f. 242v. *Epithalamicon sacrum Mariae Archiduci Pragense Monasterion (ut fama erat) ingressurae cecinit Antonius PERLER. [Csak ennyi van beírva.]*
- f. 242v. *Poema (cui titulus Metamorphosis Reipublicae Zingarorum) dixit Joannes Baptista POLLAK 6ta Junii 1763. [Csak ennyi van beírva.]*

Anno 1764**Prof. P. Grossinger**

48. ff. 242v–244v. PINTER, Adamus, *Elegia qua Trichinii Nostrae Innovatio describitur*
A végén: Cecinit 23 Martii 1764. coram R. P. Provinciali
49. ff. 245r–247v. JOSIKA, Antonius, *Elegia in Laudem Poetae Regni Hungariae*
A végén: Cecinit 26 Martii 1764 coram R. P. Provinciali
50. ff. 247v–249v. MELCZER, Carolus, *Elegi, qua terraemotus Comaromiensis Anni 1763 describitur die 28. Junii*
A végén: Cecinit 28 Martii 1764 coram R. P. Provinciali
51. ff. 249v–250v. RAUSCH, Franciscus, *Elegia de navigatione terrestri, quae quot annis in Vigilia D. Nicolai in Domibus nostris instituitur, occasione Musaei a nautis neglecti et praeteriti*
A végén: Cecinit 23 Martii 1764 coram R. P. Provinciali
250. levél rektón és verzón kétoszlopos írással.
52. ff. 250v–252v. GYURKOVICS, Franciscus, *Dirae in Imperitos Criticos*
A végén: Cecinit 26 Martii 1764 coram R. P. Provinciali

53. ff. 253r–255v. WERNEKINGH, Josephus, *Epicedion Isabellae Ludovicae defunctae Archi Ducis Austriae*
A végén: Cecinit coram R. P. Provinciali 25 Martii 1764
54. ff. 256r–257v. BALÁSI, Franciscus Xaverius, *Propempticon in iter P. Rogerii Boskovics ante biennium Roma Constantinopolim susceptum*
A végén: Cecinit coram R. P. Provinciali 1764
55. ff. 258r–260v. HIRSCHMANN, Leopoldus, *Elegia epistolaris Friderici, 3tiii Regis Borussorum cum muneribus ad Beatissimam Virginem Wratislaviensem*
A végén: Cecinit 28 Martii coram R. P. Provinciali 1764

Poemata ejusdem anni 1764.

56. ff. 260v–262v. PINTER, Adamus, *Poema in effigiem Gerardi L. B. van Swiethen annuentibus Augustis in Aula Accademica propositam*
A végén: 16 Maji 1764
57. ff. 263r–265r. JOSIKA, Antonius, *Poema de siculis Transylvaniae populis nuper militiae Regio Caesareae adscriptis*
A végén: 20 Maji
58. ff. 265r–265v. MELCZER, Carolus, *Poemation de pace Austriam inter et Turciam in decennium prorogata*
A végén: 21 Maji
265v-n 2 col.
59. ff. 266r–266v. BALÁSI, Franciscus Xaverius, *Poema de nummis Romanorum Strigoniensi in Arce nuper erutis*
266r-n 2 col.
60. ff. 267r–268r. RAUSCH, Franciscus, *Poemation de mumia apothecae Collegii Jaurin. illata*
A végén: 27 Maji
[267rectón és versón két-két oszlop]
61. ff. 268r–270r. HIRSCHMAN, Leopoldus, *Epicedion Augusti 3tiii Poloniae Regis*
A végén: 12 Juni
62. ff. 270r–272r. GYURKOVICS, Franciscus, *Poemation de Arcibus circum limites Hungariae reparatis*
A végén: 30 Maji
63. ff. 272r–274v. WERNEKINGH, Josephus, *Syncharisticon in Coronationem Josephi II. Regis Romanorum*
A végén: 17 Maji

Anno 1765.

Prof. P. Grossinger

[Kéthasábos írással]

64. ff. 275r–275v. PICHLER, Ferdinandus, *Elegia qua Parnasso nostro Virginea Mater Praeses constituitur*
A végén: 24 Febr. 1765.
65. ff. 276r–276v. PUCHOLTZ, Franciscus, *Elegia de terrae motus diuturnitate in Ungaria*
A végén: 26 Feb. 1765.
66. ff. 276v–277v. HASLPAUER, Franciscus Xaverius, *Elegia ex supplicatione Romana adversus Famam*
67. ff. 277v–278v. JANCÓS, Franciscus, *Elegia de Navigatione Augustae Aulae in Hungariam*

- A végén: 3tia Martii 1765.
68. ff. 278v–279v. SCHRANK, Franciscus de Paula, *Elegia de reditu A. aulae in Austriam ex Hungaria per Jaurinum*
69. ff. 279v–280v. NEÜMAYR, Ignatius, *Elegia de Metallurgia Regiis Principibus exhibita in montanis Hungariae*
70. ff. 280v–282r. MESTERHÁZI, Ludovicus, *Elegia de caede Ivani Moscoviae Principis*
71. ff. 282r–283v. AMBSHELL, Michael, *Elegia de tribus Atlantibus, qui hoc anno] Musaeo dono obvenerunt*
A végén: N. B. Hos Atlantes P. Minister Joachimus Kossatsek Musaeo donavit.
72. ff. 283v–284v. TRENKA, Michael, *Dirae in Poetastros qui sacra arte abutuntur ad famosos libellos, vulgo Pasquillos*
73. ff. 284v–285v. ACZÉL, Stephanus, *Epistola qua valedicit Pindus Iauriensis emerito Praesidi et Patri suo*

4.

Cím nélkül

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár **118. D. 12.**

2r (340×226 mm), félbörkötés

Poss.: Praep. Paintner mp.

A kötet elején index. A kötet második fele üres.

**Poematia dicta Iaurini anno 1765.
A repetentibus Humaniorum Schol. S. J.
Professore P. Joh. Bap. Grossinger**

1. ff. 1r–5r. PICHLER, Ferdinandus: *Ecloga de terno exilio Archiepiscopi Parisini*
2. ff. 5r–8r. MESTERHÁZI, Ludovicus: *Poemation de instaurato ordine S. Stephani*
3. ff. 8r–11r. AMBSHELL, Michael: *Poema De plaude Volcaea, nunc lacu Balaton*
4. ff. 11v–14r. NEÜMAYR, Ignatius: *Soteria D. Aloysio ob redditam nuper Romae Caelestino Societatis nostrae Tyroni valetudinem*
- [A vers után szerzők és címek felsorolása, a versek hiányoznak:]
De Hiaena per Galliam Grassente – Franciscus BUCHOLCZ
De Barochariis In Anglia Franciscus – HASLBAUER
De Phasianorum Educatione – Stephanus ACZÉL
De Extirpatis in Ungaria Anabaptistis – Michael TREKA
Syncharisticon in Inaugurationem Stanislai Poloniae Regis
– Franciscus JANCZO
Epithalamion Josepho Romanorum Regi et Josephae Bavararum
– dixit Franc. de Paula SCHRANK.
Quorum Poematum Scriptio Legitime Interrupta
- f. 14v. üres lap

**Poemata Anni 1770.
Usque ad an. dissolutionis S. J.
Prof P. Franc. de Paula Kirina**

5. ff. 15r–18r. NAGLITSCH, Martinus, *Metamorphosis festorum in Diaecesi Moguntina*
6. ff. 18r–20v. MAJLÁTH, Georgius, *Epithalamium Serenissimae Archi-Duci Antoniae, et Delphino Galliarum*
7. ff. 21r–23r. STOETINGER, Antonius, *Ecloga, qua Daphnis et Ladon aucupes deplorant immaturam mortem Theresiae, Josephi Imperatoris filiae*
8. ff. 23v–26r. KIRSCHTETTER, Joannes Nepomucenus, *Iter Classis Russicae ad Insulam Minoricam*
9. ff. 26r–29r. GROSSINGER, Franciscus, *Certamen Comorram inter et Albam de Com. Res. Bonis*
10. ff. 29v–31v. FELSZEGHI, Andreas, *Ecloga in qua Mopsus et Lycidas Pastores de Bello Moscos inter et Turcas disserunt*
11. ff. 31v–33v. MARQUET, Franciscus Sal., *Enthusiasmus seu raptus ad Vallem Vesprimiensem*
12. ff. 33v–34v. AMBSEBELL, Antonius, *Soteria ad Thaumaturgam Iaurinensem Pro recuperando oculorum vigore*

Elegiae anni 1771.

13. ff. 35r–37r. PATZIER, Michael, *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed non dicta ob mortem illius, quae interea consecuta est*
14. ff. 37v–39v. HIBLER, Joannes, *Methamorphosis alandae Apothecarii in Aureolam vulgo Canariam*
15. ff. 39v–42v. LEÜTTNER, Josephus, *Peregrinatio Palladis per Hungariae Academicas*
16. ff. 42v–44v. CSEDŐ, Paulus, *Reditus Lechi ex campis Elysiis in Poloniam Patriam suam*
17. ff. 44v–46v. CSONKA, Stehanus, *Elegia Turcae ad Comitem Orlov, qua gratias agit ob Conjugem, et Liberos ejus beneficio receptos*

Poemata ejusdem anni

18. ff. 46v–49r. PATZIER, Michael, *Ecloga, qua Mycon et Dorylas Pastores sub nomine Artemidori Reverendum Patrem Josephum Kössler defunctum lugent*
19. ff. 49r–51v. CSEDŐ, Paulus, *Epinicion Polonis Arcem Csestokow Strenue defendentibus*
20. ff. 51v–53v. CSONKA, Stephanus, *Poematium quo describitur colloquium gallinae cum pullis suis*
21. ff. 53v–56r. LEÜTTNER, Josephus, *Panegyris Regi Galliarum ob domitum Parlamentum*
22. ff. 56v–58v. HIBLER, Joannes, *Satyra in Sciolos hujus temporis*

Elegiae anni 1772.

23. ff. 59r–62r. KLOBUSICZKY, Petrus, *Elegia in Narcissuli Interitum*
24. ff. 62r–64v. BÖHM, Ignatius, *Epithalamium Serenissimi Archiducis Ferdinandi et Aestina Beatricis*
25. ff. 65r–77v. *Ridicula hominum vota aliquot Elegiis deducuntur*
 ff. 65r–68r. KRAMARICS, Josephus, *Elegia prima, vota hominis ambitiosi complectens*
 ff. 68r–70v. BABATICS, Antonius, *Elegia secunda complectens Vota Hominis Avari*
 ff. 71r–73v. GRABMER, Georgius, *Vota senis*
 ff. 73v–75v. WIDICS, [Michael]., *Vota Rustici*
 ff. 76r–77v. GAPP, Josephus, *Vota Pueri Cyparissi*
26. ff. 77v–80r. MAHOLÁNYI, Ladislaus, *Genethliacon Infantis Asturiae principis Filii*

Poemata ejusdem anni

27. ff. 80v–83v. MAHOLÁNYI, Ladislaus, *Victoria Apium de fucis, seu expugnatio arcis Cracoviensis per confoederatos Polonos*
28. ff. 83v–86v. GRABMER, Georgius, *Poemation quo causa redditur, quare passeret hortulum nostrum infestent*
29. ff. 87r–89r. BÖHM, Ignatius, *Eucharisticon Regi Hispaniarum ob nostros e carcere dimissos, et exules pecunia adjutos*
30. ff. 89r–91v. BABATICS, Antonius, *Panegyris Senatui Jauriensi ob hebdomadarias nundinas in meliorem ordinem redactas*
31. ff. 91v–93v. GAPP, Josephus, *Triumphus religionis Christianae in chinna ob datam facultatem annuntiandi Evangelii*
32. ff. 93v–96v. KRAMARICS, Josephus, *Certamen Davidis cum Goliatho, seu defensio parvorum contra magnos*
33. ff. 96v–99v. KLOBUSITZKY, Petrus, *Satyra in corvum hiantem, seu Jansenistas delusos*

Elegiae anni 1773.

34. ff. 100r–103v. ALBRECHT, Josephus, *Querelae Vistulae, et Divinae apud Oceanum*
35. ff. 103v–105v. PETZ, Josephus, *Elegia de rebus seminarii Romani in foro agonali divenditis*
36. ff. 105v–108v. PEBALL, Josephus, *De Vicissitudine Religionis in Styria*
A végén: Pie in Domino defunctus Anno 1773 die 12 Aprilis
37. ff. 108v–111r. LAUFFENBACH, Ignatius, *Peregrinatio Virtutis cum Fortuna*
38. ff. 111r–113r. ZÁNELLI, Franciscus, *De Cicerone Tusculum olim suus revisente*
39. ff. 113v–115v. CSEREI, Josephus, *Elegia in Benziom Romae infamium Novellarum scriptorem*
40. ff. 116r–118v. BONYHÁDI, Ignatius, *Elegia de 2dis Primitiis P. Emerici Tolvaj*

Poemata ejusdem anni

41. ff. 119r–120v. ZÁNELLI, Franciscus, *Poemation de Philomuso in horto suburbano deambulante*
42. ff. 120v–124r. ALBRECHT, Josephus, *Alemon et Idas. Ecloga in reditum Episcopi Cracoviensis ex Captivitate Russica*
43. ff. 124r–126v. BONYHÁDY, Ignatius, *Panegyris Augustissimae Imperatricis Mariae Theresiae ob geminas Provincias Halitiam et Lodomeriam Hungariae sine bello restitutas*
44. ff. 126v–129r. LAUFFENBACH, Ignatius, *Poemation de Lapide S. Francisci Seraphici*
45. ff. 129r–131v. CSEREI, Josephus, *Soteria pro Polonia*
46. ff. 131v–134r. PETZ, Josephus, *Poemation de Asino quibusdam mercibus onusto qui e domo nostra Romana prodiisse fingitur*

5.

Exercitationes Poeticae. Repentium Jauriensium ab anno 1767. [recte 1766!]

Pannonhalma, Főapátság Könyvtár 120b. A. 9.

2r (344×227 mm), 133 p., kartonkötés

Poss.: A Bakonybéli Apátság könyvtárából. 1218. szám (exlibris)

1. pp. 1–7. PACHER, Antonius, *Elegia in obitum Francisci I. Rom. Inper. qui incidit in diem 18. Aug.An. 1765.*
A végén: Dixit Antonius Pacher
2. pp. 8–16. GENNER, Casparus, *Elegia Synchoristica Leopoldo Magno Hetruriae Duci*
A végén: Cecinit charisimus Casparus Genner
3. pp. 16–23. VUKOVICS, Martinus, *Elegia De nocturnis lampadibus Urbis Psoniensis*
A végén: Cecinit Martinus Vukovics
4. pp. 23–27. TINKÓCZI, Iosephus, *Elegia De D. Aloysio Sacrarum Virginum Apud Deum Advocato*
A végén: Cecinit Iosephus Tinkóczi
5. pp. 28–33. BABAI, Franciscus, *Soteria Clementi XIII. Pontifici Maximo ob recuperatam valetudinem*
A végén: Cecinit Franciscus Babai
6. pp. 33–37. VALENTICS, Franciscus, *Elegia in Fata et Vices Arcis Strigoniensis*
A végén: Cecinit Franciscus Valentics
7. pp. 37–43. CSEREI, Joannes, *Elegia Epistolaris. Siculor ad Siculos, ut Patriam repetant*
A végén: Cecinit: Joannes Cserei
8. pp. 44–48. BUDIÁCS, Ignatius, *Elegia de Asperitate Hyemis Anni 1766.*
A végén: Cecinit: Ignatius Budiács
9. pp. 49–56. PUEL, Iosephus, *Elegia de itinere Ludovicae Hispaniae Infantis in Tyrolim*
A végén: Cecinit Jos. Pull
10. pp. 57–61. BARTA, Stephanus, *Elegia de inducendo Festo Sanctissimi Cordis Iesu*
A végén: Cecinit Stephanus Barta
11. pp. 62–64. HARSÁNYI, Stephanus, *De Cllassibus[!] Grammaticis Eszszekinum inductis*
A végén: Cecinit Steph. Harsányi
12. pp. 64–70. SZÉKELY, Stephanus, *Elegia in laudem Elegiographi nuper Tyrnaviae editi*
A végén: Stephanus Székely
13. pp. 71–75. PACHER, Antonius, *Iter Augustissimae Domus Austriae per Stiriam et Carinthiam in Tyrolim ad Hymenaeum Archiducis Leopoldi cum Luisa Hispaniae Infante Mense Iulio anni 1765.*
A végén: Antonius Pacher
14. pp. 75–80. GENNER, Casparus, *Poema De venatione Rupicaprarum in Alpibus Styrio instituta ab Augustissima Aula die 10. Julii Anni 1765.*
A végén: Cecinit 16 Maji Genner Casparus
15. pp. 81–87. PUEL, Iosephus, *Syncharisticon Iosepho II. Rom. Imperatori*
A végén: Cecinit Iosephus Pull
16. pp. 87–90. VUKOVICS, Martinus, *Syncharisticon Alberto regio Principi, Saxoniae Duci, de obtenta nuper Locumtenentis Ungariae dignitate*
A végén: Cecinit Martinus Vukovics
17. pp. 91–95. BUDIÁCS, Ignatius, *Poema De nupernis Agrestium in Hungaria labores Detrectantium Motibus*
A végén: Cecinit 20 Maji Ignatius Budiács
18. pp. 96–99. BARTA, Stephanus, *Poema. S. Franciscus Xaverius in hodiernum diem Orbis Thaumaturgus*
A végén: Cecinit Stephanus Barta

19. pp. 100–103 TINKÓCZI, Josephus, *Poema. Regia Budensis prope ad fastigium producta*
A végén: Cecinit Josephus Tinkóczi
20. pp. 104–107. HARSÁNYI, Stephanus, *Poema de cura viperarum in Apotheca Nostra*
A végén: Cecinit Stephanus Harsányi
21. pp. 108–117. VALENTICS, Franciscus, *Poema de duodecim Praetorianis Romam visentibus, quorum duo religionem Catholicam amplecti*
A végén: Cecinit Franciscus Valentics 28. Maji 1766.
22. pp. 117–122. SZÉKELY, Stephanus, *Poema de Valacho, qui elapso autumnno duos confecisse ursos publicis in pagellis ferabatur*
A végén: Cecinit Stephanus Székely 2da Junii 1766.
23. pp. 123–129. CSEREI Joannes, *Poema de Josepho II. Augusto Caesare qui Magni Transylvaniae Principis Titulum recens assumpsit*
A végén: Cecinit Joannes Cserei Anno 1766.
- p. 130. üres lap
24. pp. 131–133. PRAY, Georgius, *Eucharisticon Ill. ac Rso. Dno. Benedicto Sajgho ordinis S. Benedicti...*

6.

Prima exercitia Poetica Reverendo Patri Josepho Carl Provinciae Austriae Soc. J. Praesidi dignissimo a Repetentibus Jaurinensibus D. D. D. cum votis Paschalibus Anno 1767.

Bécs, Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu Sign. 2 09 14 19

1. PRINZHOFFER, Georgius, *Elegia et ecloga. Apparatus pastorum. Ad excipiendum aduentantem Alcestem eorum Praesidem*
2. PONORI, Paulus, *Contemplatio Coeli. Elegia*
3. WAGNER, Martinus, *Exulis scholastici ad amicum in Galliam Epistola*
4. FEKETE, Martinus, *Operariis Societatis J. Operariis [?]*
5. KAJDÓCSY, Franciscus, *Ingressus in Religionem. Elegia*
6. AIGNER, Joannes Baptista, *Patris ad filium in Polonia ...[?]*
7. REVICZKY, Josephus, *Exulis in Polonia Scholastici ad Parentem in Galliam Elegia Responsoria*
8. PRINNER, Ignatius, *[Elegia continens.] Desiderium videndi Triumphus Romanus*
9. KAPUVÁRY, Carolus, *Elegia continens. Desiderium Paradisi Videndi*
10. KLENICH, Thomas, *Deflet Poeta Aureum ... Mutatum in ferreum. Elegia*
11. RAUSCHER, Joannes, *Elegia solatium in aerumnis*
12. VADÁSZ, Emericus, *Templum honoris. Elegia*

7.

Cím nélkül, az előzéklapon kézírással: 1767–1770.

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 120b. A. 3.

2r, (332×124 mm), félbörkötés

Poss.: A Bakonybéli Apátság könyvtárából 1217. szám (exlibris)

Ff. 1-2. f kisebb (utólag belekötött, körbevágott?)

Belehelyezett leveleken epigrammák másolata latinul, németül és magyarul és franciául. 18. század vége, nr. 5350–5421.

Nr. 5416. (*Mulier ante speculum*) című epigramma után: Andreas Blanus scripsit plures Epigram. Libros.

Nr. 5417:

Isten Tagadók

Egy szép Ház se volt még Úr nélkül, tudjátok;

Ugyan mi Bolondság ragadt ház hozzátok?

Hogy ti e világról vakmerőn mondjátok,

Nintsen Úra, noha tsínosnak látjátok.

1. f. 1r–v. HIBLER, Joannes, *Prooemium Aetatis quiusque notandi sunt tibi mores. Horat. De Art. Poet. Ode*
2. f. 2r–v. HIBLER, Joannes, *Reditus Magorum. Responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam. Matth. 2.*
3. ff. 3–5r. RAUSCHER, Joannes, *Elegia solatium in aerumnis*
4. ff. 5v–7v. AIGNER, Joannes Baptista, *Patris ad filium in Polonia Elegia*
5. ff. 7v–10r. KLENICH, Thomas, *Deflet Poeta Aureum Saeculum mutatum in ferreum. Elegia.*
6. ff. 10r–12v. WAGNER, Martinus, *Exul scholasticus ad amicum in Galliam Elegia*
7. ff. 12v–15v FEKETE, Martinus, *Operariis Societatis J. Panegyris*
A végén: Cecinit Martinus Fekete
8. ff. 15v–18v. PRINNER, Ignatius, *Desiderium videndi Triumphum Romanum Elegia*
A végén: Cecinit Ignatius Prinner
9. f. 18v. [REVICZKY, Josephus?], *Scholastici exulis ad Parentem in Gallia responsoria*
10. ff. 19r–20r. KAPUVÁRY, Carolus, *Desiderium Paradisi Videndi*
11. ff. 20v–23v. VADÁSZ, Emericus, *Templum honoris*
12. ff. 23v–26v PONORI, Paulus, *Contemplatio Coeli*
13. ff. 27r–28r. KAJDÓCSY, Franciscus, *Contemptus Mundi*
14. ff. 28v–30v. PRINZHOFFER, Georgius, *Apparatus pastorum. Ad excipiendum aduentantem Alcestem eorum Praesidem*
15. ff. 31r–63r. *Memphiticorum libri duodecim*
31r–34r. [KLENICH, Thomas?], *Memphiticorum Liber primus*
34r–36v. KAJDÓCSY, Franciscus, *Memphiticorum liber secundus*
36v–40v. PRINNER, Ignatius, *Memphiticorum liber tertius*
41r–43r. KLENICH, Thomas, *Memphiticorum liber quartus continuat enarrationem suorum casuum Rex Amoris*
43v–45v. REVICZKY, Josephus, *Memphiticorum liber quintus*
45v–48r. AIGNER, Joannes Baptista, *Memphiticorum liber sextus*
48v–52v. PONORI Paulus, *Memphiticorum liber septimus*
52v–54r. RAUSCHER, Joannes, *Memphiticorum liber octavus*
54r–56r. KAPUVÁRY, Carolus, *Memphiticorum liber nonus*
56r–57v. FEKETE, Martinus, *Memphiticorum liber decimus*
57v–60v. PRINZHOFFER, Georgius, *Liber undecimus*
60v–63r. WAGNER, Martinus, *Liber duodecimus*
[A vers elején *Argumentum Epopoeiae*]

Anno 1768.

16. ff. 63v–65v. GÁL, Josephus, *Elegia ad V. M. Iavarinensem pro angenda vena poetica*
17. ff. 65v–67v. CSERMÁK, Franciscus, *Elegia de Moschea Quinq-Ecclesiensi in Templum Catholicum versa*
18. ff. 67v–69v. PFEIFFER, Columbanus, *Elegia de incendio, in infula faurino adsita in festo praesentatae Virginis exorto*
19. ff. 70r–72r. RISDORFFER, Matthias, *Elegia unde tanta vultuum disparitas*
20. ff. 72r–74v. GRUEBER, Antonius, *Elegia qua deducitur Origo Chartarum lusoriarum*
21. ff. 74r–76r. PICHLMAYR, Philippus, *Elegia qua conqveritur Danubius de ponte intra Budam et Pestinum imposito*
22. ff. 76r–78r. MURCSICS, Paulus, *Elegia, qua accusatur Danubius et condemnatur ad ferendum porro pontem*
23. ff. 78v–80v. MAMMINI, Antonius, *Elegia quam scribit Comes Rzewuski Riga ex loco captivitatis suae, Filio suo juniore*
24. ff. 80v–82v. HÖCK, Franciscus, *Elegia qua queritur Iavarina de ramis Laurinensibus objici solitis*
25. ff. 82v–85r. ZAMARÓCZI, Michael, *Elegia qua ostenditur, quam verum sit illud: Parvi fures suspenduntur, magni dimittuntur*
26. ff. 85r–87v. MICHL, Franciscus, *Elegia ad Parcas Pro incolumitate reliquae Domus Austriacae*
27. ff. 87v–90r. HINTERBERGER Antonius, *Elegia in Poetas plagiarios*
28. ff. 90v–94r. RISDORFFER, Matthias, *Poemata. Apologia contra querelas quadragesimae*
29. ff. 94r–96v. PFEIFFER, Columbanus, *Propempticon Seren. Archiduc. Carolinae Sponsae Regis Neoplitani in Italiam euntis*
30. ff. 96v–100v. MAMMINI, Antonius, *Epithalamium Serenissimae Archiduci Carolinae Ferdinando III. et utriusque Siciliae Regi*
31. ff. 100v–103r. PICHLMAYER, Philippus, *Propempticon P. Maximiliano Höll Astronomo caesareo in Daniam Profecturo*
32. ff. 103r–105v. HINTERBERGER, Antonius, *Genethliacon Serenissimo Hetruriae Duci 12. Februarii orbi nato*
33. ff. 106r–108r. MICHL, Franciscus, *Expeditio Polemico Poetica Adversus Castrum Ignorantiae a poetis recentioribus inchoata, ab antiquioribus terminata studio ac opera P. Jacobi Balde*
34. ff. 108r–111r. CSERMÁK, Franciscus, *Continuatio ex Valle Elysia Poeta evocantur et de nonnullis Bellicis muniis consultant*
35. ff. 111r–113v. HÖCK, Franciscus, *Continuatio de tempore aggressionis consultatur cum Crisi nonnullorum Poetarum*
36. ff. 113v–116r. GRUEBER, Antonius, *Continuatio ejusdem expeditionis, apparatus ad aggressionem faciendam*
37. ff. 116r–118r. ZAMARÓCZI, Michael, *Continuatio ejusdem materiae, aggressio castris*
38. ff. 118r–120v. GÁL, Josephus, *Expugnatio Arcis*
39. ff. 120v–122v. MURCSICS, Paulus, *Epicedium Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Benedicto Sajgho Archi-Abbati S. Montis Pannoniae in Janu. Defuncto*

Anno 1769.

40. ff. 122v–125r. CASTELLIZ, Michael, *Eukharisztikon Augustissimae Rom. Imperatrici Mariae Theresiae ob receptos in Provincias suas Societatis Nostrae missionarios Exules*
41. ff. 125r–128r. LERCHINGER, Josephus, *Elegia, qua declaratur, quare sint tam diversae formae pocula, et lagenae*
42. ff. 128r–131r. KOVÁCS, Antonius, *Elegia, qua Provincia Austriae gratulatur Sociis ob reditum ex Provinciis transmarinis*
43. ff. 131r–133v. DONEGG, Ignatius, *Elegia, qua describitur certamen lupuli et vitis de praestantia*
44. ff. 134r–136v. ARVAY, Ladislaus, *Epistola P. Josephi Kajling ex Carcere S. Juliani ad P. Joannem Kossler*
45. ff. 137r–140r. GROYER, Franciscus, *Elegia, qua Dania Regem suum exteras provincias peragrantem ad reditum invitat*
46. ff. 140r–142v. SOMOGYI, Franciscus, *Elegia qua Pater Sainovics Patri Francisco Splényi iter suum ex Norvegia perscribit*
47. ff. 142v–145r. FÜRST, Matthias, *Elegia, qua Tiberis queritur Patrem Oceanum de nonnullis Europae fluviis*
48. ff. 145r–147v. KRALY, Josephus, *Elegia qua ratio redditur, cur humana corpora nunc minora sint, ac olim fuerint*
49. ff. 147v–150r. BALDT, Josephus, *Elegia, qua ostenditur, quam Mundus mercedem pro Benefactis reddat*
50. ff. 150r–152v. GROSSINGER, Josephus, *Elegia, qua explicatur, cur Poetae ex imis Parnassi cavernis tam diversi generis metalla eruerint*

**Finis Elegiarum
Poemata ejusdem anni**

51. ff. 152v–153v. GROSSINGER, Josephus, *Epicedium Sanctissimo Domino Papae Clementi XIII. Die 2da Februarii Anni 1769 defuncto*
[minden lapon 2 oszlop]
52. ff. 154r–155r. KOVÁCS, Antonius, *Propempticon EE. S. R. E. Cardinalibus ad electionem novi Pontificis proficiscentibus*
[minden lapon 2 oszlop]
53. ff. 155v–156v. [DONEGG?], *Ecloga De rebus adhuc in Corsica gestis Nomen Eclogae Ladon Interloquutores Maeris Piscator et Dorylas Nauta*
[minden lapon 2 oszlop]
54. ff. 156v–157v. BALDT, Josephus, *Actio Bacchi in quadragesimam quod anno 1769 dies aliquot ex feriis sibi dicatis occupaverit*
[minden lapon 2 oszlop]
55. ff. 157v–159r. GROYER, Franciscus, *Defensio Quadragesimae contra querelas Bacchi coram Jove*
[minden lapon 2 oszlop.]
56. ff. 159r–160r. ARVAY, Ladislaus, *Epinicium Paschali Paoli Corsicanae libertatis ad Olettam Vindici*
[minden lapon 2 oszlop]
57. ff. 160r–161r. SOMOGYI, Franciscus Xaverius, *Poema, sive augurium pacis in Augustissima Domina Nostra in his turbidis Ecclesiae temporibus*

[160. lapon 2 oszlop]

58. ff. 161v–164v. LERCHINGER, Josephus, *Epithalamium Amaliae Archiducis cum Serenissimo Parmensi Duce Ferdinando*
59. ff. 164v–168r. CASTELLIZ, Michael, *Ecloga, qua Melissus et Lycidas Apiarii queruntur de misero Poloniae statu, cum hoc eodem anno atrox bellum Russos inter, et dissidentes Haereticos pro Rege et sua Libertate cum Confoederatis Catholicis glisceret a quibus ipse Turca in auxilium evocatus sub bonis apibus intellige confoederatos, sub malis dissidentes, sub fucis et usque [...] sub Luna Turcas*
60. ff. 168r–170v. FÜRST, Matthias, *Actio Veris in Hyemem, quod se hoc anno in illius officium ingesserit*
61. ff. 171r–173v. KRALY, Josephus, *Defensio hyemis causam suam in solem, ventosque solido calidiores rejicientis*

Anno 1770.

[Minden lapon 2 oszlop]

62. ff. 174r–174v. MAJLÁTH, Georgius, *Elegia in mortem a laudae Pharmacopaeo nostro carissima*
63. ff. 174v–175v. GROSSINGER, Franciscus, *Elegia, qua describitur felix captura Alaudarum Austriacarum*
64. ff. 175v–178r. NAGLITSCH, Martinus, *Elegia, qua queritur Viennensis Uranie de diuturna absentia Patris Maximiliani Hell*
[176-os foliószám kimaradt]
65. ff. 178r–179r. STOETTINGER, Antonius, *Epistola, qua adolescentes aliquot Hispani Tyrones olim nostri, in Societatem recipi petunt*
66. ff. 179r–180r. KIRSCHTETTER, Joannes Nepomuk, *Elegia, qua Bacchus occupat Solem, hic Aeolum ob uvas hoc anno non bene excoctas*
67. ff. 180r–180v. FELSZEGI, Andreas, *Epistola qua P. Joannes Kossler respondet P. Josepho Kayling ad Epistolam Anno superiore datam*
68. ff. 180v–181v. AMBSHELL, Antonius, *Epistola Corsicae ad Pascalem Paoli in Anglia commorantem*
69. ff. 181v–182v. MARQUET, Franciscus Salesius, *Elegia qua ostenditur sit origo Lucernarum*

8.

Címlap nélkül

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 118. E. 18.

If index: Index Oratio dictarum a Repetentibus Humaniorum S. J. Scholasticorum Jaurini

1756 Prof. P. Jos. Hegyi

1757 Prof. P. Pray

1759. Prof. P. Hebeler

2r (298×197 mm), karton

Poss.: Praep. Paintner – A Pannonhalmi Benedek Rend Központi Könyvtára (pecsét)

A kötet körbevégyva, helyenként hiányzik a szöveg teteje

Anno 1756**Pro recollectione Aestivali**

1. pp. 3–11. MITTERPACHER, Josephus, *Oratio de Regio convictu Tyrnaviensi*

2. pp. 11–16. KREN, Wolfgangus, *Quatuor Ungariae Panegyrici. Oratio prima Ungariae regnum religione conditum, Religione deinceps servatum*
3. pp. 17–23. SCHREINER[?], Andreas, *Oratio de meritis Hungariae in Religionem a kötöt körbevágva, a név félbevágva*
4. pp. 24–30. KAUFFMANN, Christianus, *Oratio de pietate Ungarorum erga Beatissimam Virginem Mariam*
5. pp. 31–37. CODOLLI, Franciscus Xaverius, *Oratio De singulari Mariae favore erga Ungariam*
6. pp. 38–50. VECHINGER, Georgius, *Oratio de Matheseos et Philosophiae conjunctione*

Anno 1757.**Pro recollectione hymali**

7. pp. 51–61. EDENHOFFER, Georgius, *Oratio de electione D. Borgiae in Patronum Lusitaniae*
8. pp. 62–77. HOCHENWARTH, Bernardinus, *Oratio Panegyrica De Divo Aloyzio Gonzaga, patrono Scholasticorum*
9. pp. 77–84. RIEDL, Franciscus Xaverius, *[Oratio] ob solutam obsidione Pragam relata ad Planiam victoria contra Borussum 18 die Junii. Gratulatio. Cum Celebraretur Te Deum Laudamus*
A végén: 3 july 1757
10. pp. 85–94. RAICICH, Josephus, *Funebris R. P. Antonio Vanossi Assistenti Germaniae*
A végén: 17 Julii 1757
- 10a. pp. 85–102. FIERER, Joannes Nepomucenus, *Panegyricus Mariae Theresiae eo quod nuperrime per celeberrimas Urbis plateas [summum?] comitata, ergastulum etiam quo deferebatur ingressa sit*
A végén: 28 Julii 1757
11. pp. 102–108. UHL, Carolus, *Oratio ad Poloniae optimates, ut injurias regis sui vindicent*
A végén: 27 Julii 1757
12. pp. 109–118. JUNGEN, Ludovicus, *Panegyricus Benedicto XIV. ob foedus inter Augustissimam Mariam Theresiam et Christianissimum Ludovicum factum*
A végén: 29 Julii 1757
13. pp. 118–125. ADANY, Joannes Nep., *Oratio funebris de laudibus Comitis Braunii supremi Belliducis Austriacarum Copiarum*
A végén: 29 July pro Coena
14. pp. 125–137. KERESZTÚRI, Josephus, *Panegyricus. Augustae Saxonum Reginae ob exantlatas forti animo aerumnas, illatas a Borussio*
A végén: 2 Augusti
15. pp. 137–156. GRASSER, Antonius, *Panegyricus Augustissimae Nostrae ob recens institutum Ordinem militarem*
16. pp. 156–169. NEKREPP, Joannes, *Panegyricus Achiepiscopo Parisino ob toleratum fortiter fidei causa exilium, tempore turbarum Jansenisticarum*
A végén: 4 Aug.
17. pp. 169–174. GRUNDTNER, Joachimus, *Oratio de Nova Philosophia*
A végén: 11ma Augusti
18. pp. 175–180. RIEDL, Franciscus Xaverius, *In genere Apologetico pro Principe Mareschallo Piccolomineo*
A végén: 10 Augusti

Anno 1758.
pro recollectione hyemali

19. pp. 181–196. EYBEL, Josephus, *Panegyricus R. P. Joanni Bapt. Hamar S. J. qui alteras Deo primitias sollemni Religione in Collegio Jauriensi obtulit Ima Jan.*
A végén: 15 Jan.
20. pp. 197–208. SCHLEMICHER, Josephus, *Oratio Panegyrica de S. Aloyzio Gonzaga*
A végén: In ipso festo S. Aloysio
21. pp. 209–219. RÁKÓCZI, Emericus, *Oratio Gratulatoria Comiti Francisco de Nadasd quod belli ab Augusta Imperator renunciatus sit*
A végén: 10 July
22. pp. 219–231. GÖSSNER, Franciscus Xaverius, *Oratio Gratulatoria recens electo Adm. Rev. Patri Generali Laurentio Riccio*
A végén: 16 Julii
23. pp. 231–238. KHUN, Ignatius, *Oratio Panegyrica in laudem provinciae Austriae ob missiones in Paraquaria*
A végén: 22 Julii 1758
24. pp. 239–245. FORNIER, Franciscus, *Oratio in laudem Croatarum*
A végén: 1 Julii 1758
25. pp. 245–258. [DVORNIKOVICS, Joannes Baptista], *Panegyricus Leopoldo Daunio supremo belli duci ob liberatum Olomitium et praeclara ejus belli facinora*
A végén: 30 Juli
26. pp. 258–266. *Oratio consolatoria ad nostros in Lusitania ob persecutiones perpessas*
[A végén a szerző neve kikaparva.]
27. pp. 266–273. DEMETER, Franciscus Xaverius, *Panegyricus S. Stephano Primo Ungarorum Regi*
A végén: 20 Aug in ipso Festo S. Stephani
28. pp. 273–285. PILGRAM, Bonaventura, *Panegyricus R. P. Josepho[?] Koller Collegii Jauriensis Rectori de Administrato Magistratu*
A végén: 30 Augusti
29. pp. 285–292. FIDLBERGER, Ignatius, *Panegyricus Excellentissimo Nostro Comiti Josepho Zichi de Vasonkö, ob missiones cathecheticas nostrorum in dioecesim suam inductas*
A végén: 3tia 7bris

Anno 1759.

30. pp. 293–308. BRINCK, Guilielmus, *Oratio Eucharistica Francisco Primo imperatori Patrem Ignatium Parhamer Missionarium Societatis ad Munus confessarii Caesarei deligenti dicta in renovatione hiemali 14 Jan.*
31. pp. 308–319. RISTL, Ignatius, *Oratio Panegyrica Divo Aloyzio Gonzagae Aegrotanti et Patrono Aegrotantium*
32. pp. 319–336. SZERDAHELYI, Georgius, *Oratio Consolatoria in Societatem de Lusitanica Calamitate. Dicta in renovatione Aestiva*
33. pp. 337–355. BALDERMANN, Michael, *Panegyricus Duci Broglia dictus ob victoriam ad Bergam de Hannoveranis relatam Idibus Aprilis 1759*
A végén: 31 Julii

34. pp. 356–366. EHLINGER, Georgius, *Oratio Funeris dicta R. P. Joanni Bapt. Kázi Tyrnaviae 8 Maji defuncto*
A végén: 29 Julii
35. pp. 367–387. MERTZ, Franciscus Xaverius, *Oratio Funeris dicta R. P. Joanni Bapt. Kázi Posonii 11 Junii defuncto*
A végén: 2 Augusti
36. pp. 388–412. KUCHEZ, Antonius, *Oratio ad Regem Neapolis qua ab illo petitus, ut Societatis Causam in Lusitania defendendam suscipiat*
A végén: 12 et 13 Augusti
37. pp. 413–432. GEISCHEKH, Georgius, *Oratio Eucharistica ad Clementem XIII. Summum Pontificem ob susceptam Defensionem Societatis*
A végén: 15 Augusti
38. pp. 433–442. HEYRENBACH, Josephus, *Oratio ad Summum Pontificem qua solemnis Beatificatio V. P. Francisci de Hieronymo nomine Societatis petitur*
A végén: 19 Augusti
39. pp. 443–455. MAYR, Antonius, *Oratio de P. Maximiliano Höll hoc anno in membrum Regio scientiarum Academiae Parisiensis adscripto*
A végén: 20 Aug.
40. pp. 456–475. HAMPEL, Josephus, *Actio in Librum Helvetii, profani Spiritus auctorem Instituta in Parlamento Regio Parisiensi ad ejusdem libri publicam condemnationem procurandam*
A végén: 26 Aug.
41. pp. 476–483. ADLMANSEDER, Ferdinandus, *Oratio Gratiarum actoria ad regem Galliae pro oppressa calumnia Massiliensi*
A végén: 6 7bris
42. pp. 484–532. BRINCK, Guilielmus, *Defensio Societatis apud Regem et Proceres Lusitaniae ad Renovendam ab ea gravissimam Conjuracionis Suspicionem Imitatio. Ciceronis. Pro Roscio. Amerino*
A végén: Dicta 29. Augusti in prandio et coena, residuum lectum diebus 30. 31 Augusti et 1ma septembris in prandio
- pp. 531–532. beíratlan

Anno 1760

In Renovatione Hiemali

43. pp. 533–552. GAÁL, Josephus, *Oratio de Provinciae Lusitanae deportatione in Exilium*
44. pp. 553–566. HOFFSTÄTTER, Felix, *Oratio Panegyrica Divo Aloysio, verae Scholasticorum S. J. Ideae*
A végén: 21 Junii
45. pp. 567–586. THEYER, Josephus, *Panegyris Dicta Collegio Jauriensi in Recollectione Aestiva 1760.*
A végén: 13 Julii
46. pp. 587–604. GAÁL, Josephus, *Oratio qua svadetur Regi et Aulae Lusitanae ut Brasiliae et Americanarum suarum possessionum securitati consulant, Ostium fluvii Amazonum quam primum et quam valitudine contra Anglorum Machinationes Muniendo*
A végén: 28 Julii
47. pp. 605–622. HOFFSTÄTTER, Felix, *Panegyricus Invictissimo Heroi Laodhonio ob relatam 23 Junii 1760 ad Landishutum gloriosissimam de Borussis victoriam*
A végén: 31 Julii

48. pp. 623–633. MELCZER, Carolus, *Panegiris Excellentissimo Comiti et Episcopo Jauriensi ob inductam Congregationem Catheceticam in Diaecesim et Urbem Suam Episcopalem*
A végén: 6 Augusti
49. pp. 634–653. RADOCSAY, Josephus, *Oratio Parennetica ad optimates et Rempublicam Polonam, ut tot Regis sui, et propriis provocati injuriis sibi tandem consulant*
A végén: 8va Augusti

9.

Orationes ab anno 1765 usque ad annum 1773 dicta a Repentibus humaniorum in Collegio S. J. Jaurini

Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 120b. A. 2.

2r (332×214 mm), félbőr, szalagokkal

A kötet második fele üres.

1. pp. 1–6. VADÁSZ Emericus, *Panegyricus structa S. Aloysio*
2. pp. 6–18. *Invectiva in scriptores librorum perniciosorum cum laude Pontificis, qui contra hos libros ad omnes ecclesiae praesules decretum misit*
3. 18–23. AIGNER, Joannes Baptista, *Reprehensio eorum, qui scholas privatas publicis praeferunt. Defensio*
4. pp. 23–29. PONORI, Paulus, *Oratio gratulatoria de diuturna pace Hungariae sub Maria Theresia*
5. pp. 29–35. REVICZKI, Josephus, *Defensio Panegyrica constantis adversa inter silentii Societatis Jesu*
6. pp. 36–41. PRINZHOFFER, Georgius, *Panegyris Ad recuperatam valetudinem Mariae Theresiae*
7. pp. 41–46. RAUSCHER, Joannes, [cím nélkül]
8. pp. 46–52. KLENICK, Thomas, *Panegyris Magistris Docentibus S. J. Structa*
9. pp. 52–59. FEKETE, Martinus, *Tota societas ardentem Haereticos impugnat. Defensio Panegyrica*
10. pp. 59–63. WAGNER, Martinus, *Panegyris Principibus, qui societatem Jesu afflictam defendendam susceperunt*
11. pp. 63–67. KAJDÓCSY, Franciscus, *Panegyricis artium inventioribus*

Annus 1768.

12. pp. 68–72. MAMINI, Antonius, *Oratio Panegyrica structa D. Aloysio Gonzaga S. J.*
[A beszéd végig áthútvá]
13. pp. 72–75. RISDORFFER, Mathias, *Oratio ad Reginam NN. Mariam Theresiam qua Comaromienses pro imminutione tributorum supplicant, propter incendium proximae exortum*
14. pp. 75–78. GRUBER, Antonius, *Oratio An Polonis standum sit punctis, quae per delegatos tum ex parte Poloniae, tum ex parte Russiae ratione dissentium constituta sunt*
15. pp. 78–81. MURCSICS, Paulus, *In Contrarium*
16. pp. 82–84. PICHLMAYER, Philippus, *Oratio de adventu Carolinae gratulatoria*
17. pp. 85–87. HÖCK, Franciscus, *Panegyris summo Pontifici Clementi 13. structa*
18. pp. 87–91. HINTERBERGER, Antonius, *Oratio Eucharistica Augustissimae Imperatrici M. Theresiae structa ob benevolum affectum Societati calamitosis temporibus exhibitur*
19. pp. 92–96. CSERMÁK, Franciscus Seraphicus, *Oratio Gratulatoria ob adventum Imperatoris Augusti in Hungariam 1768.*

20. pp. 96–99. MICHL, Franciscus, *Oratio An praestet uti potu calido ex Siligine, vel ex fabris transmarinis, vulgo caffè parato*
21. pp. 99–102. ZAMARÓCZI, Michael, *Oratio An praestet uti potu calido ex siligine, vel ex fabis transmarinis, vulgo caffè paratur*
22. pp. 102–105. GÁL, Josephus, *Panegyris Ill. ac Rev. Dno. Danieli Somogyi Dominica in Albis inaugurato*

Annus Christi 1769.

23. pp. 105–110. GROSSINGER, Josephus, *Oratio Panegyrica D. Aloysio structa*
24. pp. 110–117. FÜRST, Mathias, *De eligendo summo Pontifice Gallo, post obitum Clementis 13tiii ad Eminentissimos S. R. E. Cardinales Oratio*
25. pp. 117–121. GROYER, Franciscus, *Oratio de eligendo summo Pontifice e natione Hispanica post mortem Clementis 13.*
26. pp. 121–126. DONEGG, Ignatius, *Oratio ad Eminentissimos[?] S. R. E. Cardinales de electo Pontifice Italo*
27. pp. 127–132. LERCHINGER, Josephus, *Oratio qua S. R. E. Cardinales Gratias agunt Josepho II. Romanorum Imperatori ob iter in Italiam, praecipue Romam susceptum*
28. pp. 132–135. SOMOGYI, Franciscus Xaverius, *Oratio qua fit gratulatio Excellentissimo Domino Zevallos Ministro Hispaniae ob recuperatam dignitatem suam*
29. pp. 135–139. KOVÁCS, Antonius Thadaeus, *Oratio Panegyrica, qua ostenditur, Moscovitas Turcis, Polonis et Tartaris praeferendos esse*
30. pp. 139–143. ARVAY, Ladislaus, *Oratio Panegyrica Polonis*
31. pp. 143–146. BALDT, Josephus, *Oraio Panegyrica qua Turcae, Polonis, Moscicis ac Tartaris praestare asseruntur*
32. pp. 146–150. CASTELLIZ, Michael, *Oratio qua ostenditur, non esse deferendum postulato legati Gallici de dissolvenda Societate Jesu*

Annus Christi 1770.

33. pp. 151–153. STVETTINGER, Antonius, *Oratio Panegyrica D. Aloysio structa*
34. pp. 153–156. MARQUET, Franciscus Salesius, *Oratio ad domum Burbonicam qua disvadetur, ut desistat petere dissolutionem Societatis*
35. pp. 156–160. GROSSINGER, Franciscus, *Oratio qua petitur a summo Pontifice ut Coloczensis Archiepiscopus in Cardinalem eligat*
36. pp. 161–163. NAGLITSCH, Martinus, *Panegyris Augustissimo nostro Josepho II. Imperatori quod Dominica prima post theophoriam Tyrnaviae sollenni supplicatione numen Eucharisticum committaretur*
37. pp. 164–167. MAJLÁTH, Georgius, *Oratio Panegyrica Augustae Mariae Theresiae ob consilium instituendae plenae Universitatis Tyrnaviae*
38. pp. 167–170. KIRCHTETTER, Joannes Nepomucenus, *Oratio Suasoria ad Graecos ut excusso jugo Turcico sese Russis adjungant*
39. pp. 170–173. FELSZEGI, Andreas, *Oratio Disuasoria ad Graecos ut excusso jugo Turcico Russis sese adjungant*

Annus Christ 1771.

40. pp. 173–177. CSEDŐ, Paulus, *Panegyris structa S. Aloysio*
41. pp. 177–179. PATZIER, Michael, *Oratio panegyrica Structa Augustae Mariae Theresiae ob domitos Rima-Szombatienses sectarios*
42. pp. 180–182. HIBLER, Joannes, *Oratio qua senator Raguzanus petit ab Imperatore auxilium contra Russos*
43. pp. 182–187. LEÜTTNER, Josephus, *Panegyris Christiani VII, Daniae Regis, ob indultum Catholicis suo in Regno publicum Religionis exercitium*
44. pp. 188–191. CSONKA, Stephanus, *Oratio qua Collegio Iauriensi gratiae aguntur, quod Repetentes Humaniorum studiorum ab anno 1742 gratuito alat*

Annus Christi 1772.

45. pp. 191–197. KLOBUSITZKY, Petrus, *Panegyris structa S. Aloysio*
46. pp. 197–199. BÖHM, Ignatius, *Panegyris Augustae Mariae Theresiae ob compositos Tyrnavienses Juris-Prudentiae Auditores*
47. pp. 200–203. GRABNER, Georgius, *Oratio qua legatus Poloniae petit ab Imperatore auxilium contra Russos*
48. pp. 204–206. MAHOLÁNY, Ladislaus, *Oratio qua ostenditur famem majus bello esse malum*
- 48a. pp. 206–208. GAPP, Josephus, *Oratio hortatoria R. Patrem ad Libros typis vulgandos*
49. pp. 208–211. BABATICS, Antonius, *Responsoria qua ostenditur vicissim, bellum majus esse malum fame*

Annus Christi 1773.

50. pp. 211–216. ALBRECHT, Josephus, *Panegyris structa D. Aloysio*
51. pp. 216–220. LAUFFENBACH, Ignatius, *Panegyris structa Exc. Episc. Francisco e Comitibus Zichi ob instauratam Eccl. Cathedr. Iaur.*
52. pp. 220–224. PETZ, Josephus, *Laudatio funebris Ch. Josepho Peball hic loci hoc anno repetenti pie in Domino defuncto*
53. pp. 225–228. BONYHÁDI, Ignatius, *Oratio qua suadetur Polonis, ut postulatis trium Potentiarum Prussicae, Russicae et Austriacae consentiant*
54. pp. 228–231. CSEREI Josephus, *Oratio qua disvadetur Polonis ne postulatis trium Potentiarum Prussicae, Russicae et Austriacae consentiant*
55. pp. 231–234. ZANELLI, Franciscus Xaverius, *Panegyris structa Augustissimae Imperatrici Mariae Theresiae ob conservatam in sua aula Societatem*

2. Promóciós kiadványok

Az Országos Széchényi Könyvtár számos olyan művet őriz, melyeket promóciós kiadványoknak nevezhetünk. Közös bennük, hogy a műveknek nincs önálló címlapja, hanem egy új, a vizsga körülményeit tartalmazó címlappal jelentek meg. Ezeknek a köteteknek az összegyűjtésekor nem törekedtem teljességre, de minden olyan tételt megvizsgáltam, mely az OSZK katalógusa szerint ebbe a kategóriába tartozik. Az így talált 31 kötet adatait a következő táblázat foglalja össze.

A promotorok és (feltételezett) auctorok életútjának vonatkozó adatait Lukács László *Catalogusaiból* gyűjtöttem ki.⁴⁹⁵ Az auctorok neve ezeken a kiadványokon soha nem szerepel, azonban egyes esetekben korabeli kézírással mégis olvashatóak. Az, hogy honnan származik a szerző azonosítása a név után zárójelben feltüntettem. Abban az esetben olvasható szögletes zárójelben az auctor neve, amikor az OSZK nyilvántartása a címlapon szereplő promotor nevét tette meg szerzőnek. A művek címe után minden esetben zárójelben megjelöltem, milyen műfajú, formájú verseket tartalmaz az adott kötet.

⁴⁹⁵ Az adatok származási helye: LUKÁCS, *Catalogus gneralis...*, I–III. A rövidítések feloldását ld. ott (I, 10*–11*).

Év	Város	Mű	Ajánlók ⁴⁹⁶	Címzettek/ vizsga típusa	Promotor	Promotor adott évi beosztása	Auctor	Auctor adott évi beosztása	Lelőhely, bibliográfia
1715	Kolozsvár	<i>Prima Jesu Societas Claudiopolitana sudore et sanguine</i> (elégiák, hexa- meteres művek)	rétorok	Neo-doctor	Tobias Dirner	1710–1715 Claudiopoli miss., conc. prof. phil.	Joannes Gyalogi (egykorú kézírással)	1715 Claudiopoli praec. hum.	OSZK 184.248/1 PETRIK V, 123
1717	Kolozsvár	<i>Laurea prima Martis</i> (elégiák, hexameteres művek)	poéták	Neo- baccalaureatus	Joannes Endes	1715–1718 Claudiopoli praes, congr., catech., prof. phil. et ethic.	Stephanus Mikla (Miksa) (egykorú kézírással)	1717 Claudiopoli praec. hum.	OSZK 184.248/2 PETRIK II, 556
1717	Nagyszombat	<i>Epistolae Laureatae anno primo belli Turcici</i> (elégia)	poéták	Neo- baccalaureatus	Antonius Gabon	1716–1718 Tyrnaviae prof. phil., catech., conf	Feichtenberger József (OSZK kat. szerint)	1717 Tyrnaviae praec. hum.	OSZK 329.319 PETRIK I, 654
1718	Kassa	<i>Fatales Othomanicae Lunae Ecclipses</i> (elégiák)	poéták	Neo- baccalaureatus	Casparus Janacs	1717–1719 Cassoviae prof. phil.	Franciscus Brumovszki (egykorú kézírással)	1717 Cassoviae praec. gram. et hum. - 718 Judenburgi agit 3 prob. ⁴⁹⁷	OSZK 184.248/4 PETRIK V, 225
1718	Kolozsvár	<i>Threni Daciae a Morte et Marte suscitati</i> (elégiák, óda, hexameteres művek)	poéták	Neo- baccalaureatus	Ladislaus Tar	1716–1725 Claudiopoli conc., prof. mathes. et phil. et ethic.	Simon Rothl (egykorú kézírással)	1717–1718 Claudiopoli praec. gram., praec. hum.	OSZK 184.248/3 PETRIK III, 638
1719	Kassa	<i>Effigies inclitorum superioris Hunga- riae Comitatum</i> (elégiák)	poéták	Neo- baccalaureatus	Ladislaus Turoczi	1716–1726 Cassoviae praec. rhet., prof. phil. et mathes.	Franciscus Némethi (egykorú kéz- írással, pecsét eltakarja)	1719–1720 Cassoviae praec. hum.	OSZK 184.248/5 PETRIK V, 530
1719	Kolozsvár	<i>Velatur janua lauro, cingit et augustas arbor opaca fores</i>	poéták	Neo- baccalaureatus	Johannes Gyalogi	1718–1720 Claudiopoli prof. phil., catech., prof. mathes.	Stephanus Szabó (egykorú kézírással)	1719–1721 Claudiopoli mag. poes. et rhet.	OSZK 184.248/6 PETRIK V, 180

⁴⁹⁶ A humanitates, a Musis (Apollinem) és az a Parnasso kifejezések is poétaként szerepelnek a táblázatban. Noha a humanitas elnevezés magában foglalta mind a poétika, mind a retorika osztályt a visszakereshető adatok (kolozsvári kiadásokban szereplő nevek Varga Júlia katalógusából) szerint ebben az esetben csak a poéta osztályra vonatkoznak.

⁴⁹⁷ LUKÁCS *Catalogus personalisa* szerint 1718-ban Brumovszki a humanitas-tanár Kassán.

		(elégikus emlékmversek)							
1720	Kassa	<i>Guttae ex libethra delibatae</i> (elégiák, idillion)	poéták	Neo-baccalaureatus	Sigismundus Ruman	1719–1721 Cassoviae prof. phil., catech.	Ladislaus Zichy (egykorú kézírással)	1720 Cassoviae praec. hum.	OSZK 184.248/7 PETRIK V, 436
1721	Kolozsvár	<i>Epistolae heroum ac Heroicum Regni Hungariae</i> (elégiák)	poéták	Neo-baccalaureatus	Franciscus Csernovics	1721–1772 Claudiopoli prof. phil. et mathes. et ethic.	Paulus Besznyák	1719–1721 Claudiopoli praec. gram. et hüm.,	OSZK 184.248/8 PETRIK V, 110
1722	Nagyszombat	<i>Enthusiasmus super Tricolle Ungariae</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Leopoldus Wezin(ger)	Tyrnaviae prof. phil., catech.	Thomas Rost (egykorú kézírással)	Tyrnaviae praec. hum.	OSZK 303.099/3 PETRIK I, 645
1725	Kassa	<i>Epistolae heroum et heroidum</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Petrus Mayr	1724–1726 Cassoviae prof. phil., catech.	Andreas Kövér (OSZK kat. szerint)	1725–1726 Cassoviae praec. hum.	OSZK 222.736 PETRIK V, 139 PETRIK V, 274
1728	Kassa	<i>Methamorphoses seu Natales poetici submontanarum Superioris Hungarie Urbium ac Vinearum</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Bartholomaeus Zarubal	Cassoviae conc., catech., prof. ethic. et phil.	Emeicus Marotti (egykorú kézírással)	Cassoviae praec. hum.	OSZK 303.099/5 PETRIK II, 728
1728	Kolozsvár	<i>Historia poetica Montium Transylvania</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Franciscus Némethi	Claudiopoli prof. phil., catech.	Antonius Hedri (egykorú kézírással)	Claudiopoli praec. gram. et hum.	OSZK 303.099/4 PETRIK II, 864
1732	Nagyszombat	<i>Epistolae heroum Sacrae et profanae</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Franciscus Kunics	1732–1737 Tyrnaviae prof. phil. et cas.	[Kunics Ferenc OSZK kat. szerint]	–	OSZK 283.613 PETRIK I, 653
1733	Kassa	<i>Historia Mariana brevis metro concinnata</i> (elégia) * <i>Ludi poetici.</i> (elégia)	poéták poéták	Neo-baccalaureatus	Thomas Rost	Cassoviae prof. ethic. et phil.	Johannes Prileszki (egykorú kézírással)	Cassoviae mag. hum. et rhet.	OSZK 303.099/1–2 PETRIK III, 141 PETRIK III, 244 PETRIK II, 618

1734	Grác	<i>Epithalamion Mariae Theresiae Austriacae et Francisco III. Duci Lotharingiae concinnatum</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Franc. Xav. Kislinger	1735–1738 Graecii prof. phil., conf.	Georgius Grill (OSZK kat. szerint)	? [Lukács 1730-ig követi a pályáját]	OSZK 201.315
1734	Kolozsvár	<i>Elegiae supplices, sive gemitus suspirantis animae</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Andreas Gall	Claudiopoli prof. ethic. et phil.	Georgius Nagyszombathi (egykorú kézírással)	Claudiopoli praec. hum., praef. phil.	OSZK 303.099/10 PETRIK I, 597
1734	Nagyszombat	<i>Venae poeticae Celsissimus Princeps Nicolaus e Comitibus Csáky summus Hungariae antistes creatus (elégia)</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Georgius Árvay	1732–1739 Tyrnaviae prof. math. et phil. et cas. et contr.	[Árvay György OSZK kat. szerint]	–	OSZK 823.839 PETRIK I, 124
1735	Kassa	<i>Elegia Illustrissimi Adolescentis Antonii L. B. Mednyanszky (elégia)</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Ignatius Preteli	Cassoviae prof. ethic., conc., prof. phil.	Antonius Kelemen (egykorú kézírással)	Cassoviae stud. phil., praec. gram. et hum.	OSZK 303.099/9 PETRIK IV, 56
1737	Kolozsvár	<i>Silvae seu varia elegiarum artificia, diversas temporum praesentium materias complexa</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Jánosi Miklós	1734–1738 Claudiopoli prof. mathes., conc.	Johannes Gyalogi (szakirodalom alapján)	1737–1740 Vasarhelyni super., paroch., conc., reg. sem., miss.	OSZK 285.046 PETRIK II, 264 PETRIK III, 382
1741	Kassa	<i>Selectae D. Hieronymi Epistolae (elégia)</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Cristophorus Akai	Cassoviae conc., prof. phil. et eth.	Georgius Matschal (egykorú kézírással)	Cassoviae praec. hum.	OSZK 303.099/8 PETRIK II, 119
1742	Kassa	<i>Fastorum Hungariae (elégia)</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Cristophorus Akai	Cassoviae conc., prof. phil. et eth.	Andreas Adanyi (szakirodalom alapján)	Cassoviae praec. hum., praes, congr.	OSZK 184.997 PETRIK I, 22
1745	Kassa	<i>Fides laureata Martyrum Cassoviensium (elégia)</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Franciscus Pinka	Cassoviae prof. ethic. et phil.	Casparus Szidek (egykorú kézírással)	Cassoviae stud. phil., praec. hum.	OSZK 303.099/12 PETRIK I, 791

1746	Nagyszombat	<i>De vi electrica, carmen didacticum</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Antonius Purgstall	1745–1747 Tyrnaviae prof. phil.	[Antonius Purgstall OSZK kat. szerint]	–	OSZK 187.297/19 PETRIK I, 505
1747	Kolozsvár	<i>Epistolae Heroum et Heroidum</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Georgius Szegedi	1746–1749 Claudiopoli prof. phil. et controv.	Adamus Nyírő[?] OSZK kat. szerint	1745–1748 Claudiopoli praec. gram. et hum.	OSZK 279.498 PETRIK V, 139 PETRIK V, 489 PETRIK V, 357
1750	Kassa	<i>Fastorum urbis et templi Jerosolymitani</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Joannes Zimmermann	1748–1751 Cassoviae prof. math. et phil.	Miller János[?] OSZK kat. szerint	1745–1750 Cassoviae praec. gram. et hum.	OSZK 282.520 PETRIK II, 742
1750	Kolozsvár	<i>De arte amicitiae parandae</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Stephanus Kaprinai	1747–1751 Claudiopoli prof. mathes., praef. phil.	Bíró István szakirodalom alapján	poéta, praefectus humaniorum in convictu	OSZK 294.063 PETRIK I 289 PETRIK II, 325
1751	Nagyszombat	<i>Nicolaus Zrínyi</i> (hexameter)	poéták	Neo-baccalaureatus	Ignatius Sajgho	Tyrnaviae prof. phil.,	Matthias Platthy	Tyrnaviae praec. hum.	OSZK 217.998 PETRIK III, 106
1752	Nagyszombat	<i>Elegiarum liber unicus</i> (elégia)	rétorok	philosophiae magistratus	Ignatius Saigho	Tyrnaviae prof. phil.	Paulus Makó (egykorú kézírással)	Tyrnaviae praec. rhet.	OSZK 303.099/6 PETRIK V, 309 PETRIK V, 438
1752	Nagyszombat	<i>Celsissimus Princeps Nicolaus e Comitibus Csáky summus Hungariae antistes creatus</i> (elégia)	poéták	Neo-baccalaureatus	Stephanus Gasó	Tyrnaviae prof. phil.	Nicolaus Benkő (egykorú kézírással)	Tyrnaviae praec. hum.	OSZK 303.099/7 PETRIK IV, 16 PETRIK V, 55
1753	Nagyszombat	<i>Artis Aucupandi liber unicus</i>	poéták	Neo-baccalaureatus	Andreas Jaszlinszki	Tyrnaviae prof. phil. et hist. et theol.	Joannes Sipeki (egykorú kézírással)	Tyrnaviae stud. phil., praec. hum.	OSZK 303.099/11 PETRIK II, 268

3. Elégia, versírás, költőelődök a repetensek verseiben

Antonius Korbéli, Elegia qua demonstratur Societate Jesu semper viguisse Poesim

Pannonhalma, 118. E. 19, 209v–212v

Semper erat cultrix sacrae vetus Attica Lauri
 quin etiam Vatum fons et origo fuit.

Caesare sub Graeco Centenis Graecia lustris
 magna parte sui nil nisi Pindus erat.

Postquam Treicius subdit sibi regna Tyrannus
 nil nisi barbaricis Turcica Regna premit. 5

Laurigeri montes habitataque vatibus antra
 quid nisi nominibus sunt modo nota suis

Non ibi Pierides non illic Phoebus ut olim
 per virides lucos per iuga sacra canunt. 10

Deserti lugent colles et fluminae squalent
 Maeoniumque nemus Turcica pestis habet.

Non ibi Parnassum nigro convestit amictu
 apto carminibus lumine luna caret.

Phaebus ubi spretas vidit sine pondere Musas
 nec rudibus sensit posse placere Deas. 15

Conficitur luctu, renuit medicamina vulnus
 dum dolor invitam cogit inire fugam.

Castilias igitur maesto vocat ore sorores,
 Quaeque agitet laeso pectore sensa refert. 20

Omnibus est animus faedatas linquere terras.
 Et stabiles alio figere in orbe Lares.

Vos igitur Colles, lachrymis dicebat obortis
 supremum memori condite corde vale.

Patria chara vale superum gratissima sedes
 solaque prae reliquis hospite digna Deo. 25

Te nunc infelix fugitivo desero gressu
 mens tamen haerebit littore fixa tuo

Dum ferar huc animo v te memorabo relictam
 consistes oculos flebilis ante meos. 30
 Nosco fidem, nobis nam semper amica fuisti
 Sat scio te nostris ingemuisse malis
 Exilii non eoas nostri vel Causa ruinae,
 Turcica nos rabies, barbariesqua fugat.
 Illa per coas noctem disseminat oras 35
 hinc ruditas vestros depopulatque agros
 Haec ubi Phoebus ait tenues sublatus in auras
 Carpit iter Sacro pone sequente choro.
 Non Europeam lustrabat lumine terram
 sed fuit hac tenebris tota sepulta suis 40
 Nititur obscuras Phaebus dispellere nubes,
 cedere sed tenebris densior umbra negat.
 Quid faciat nunc huc, nunc illuc exul oberrat,
 Et stabiles toto quaerit in orbe Lares.
 Transfretat Adriacum terras transmittit et undas 45
 Ausoniae celeri permeat arva pede.
 Huc ubi pertigerat septenis collibus urbem
 stare videt, qua nil altius orbis habet.
 Extruxit nuper quas hic Ignatius arces
 lustrat et insignes arcis ab arte viros 50
 Suspicit arcanas hos rerum quaerere Causas
 hos stupet aethereos mente subire polos.
 Nos fulmineo contra scelus ore tonare
 audiit, hos nitidis fundere mella labris
 Hic cereas signat virtutis imagine mentes 55
 Grammaticae pueris exhibet ille fores.
 Ut sua formicae cum frugibus horrea ditant.
 Sic has exerul cura laborque domos.
 His visis Phoebos spes mens, animusque revixit
 protinus et sedes hic mea dixit erit. 60
 Et mihi mens inquit: nostras hic spargere limphas.
 Doctaque maeoniis arva rigare vadis.

Castra placet Loiola tuis mea pungere Castris
 quod placeat plus tu quam locus ipse facit.
 Tu modo magne Pater nostras ne despice dotes 65
 Sed me cum Musis et mea sacra fove.
 Tu sana, veteres quod spargunt Carmine virus
 ne repleat fontes unda nociva meos
 Annuis ut video, nostrasque amplecteris artes
 Obtingit nobis quintus in aede locus. 70
 Nunc ego felici committam semina terrae
 hic sata cum multo foenore reddet ager
 Hic ego faecundi plantabo germina lauri
 Crescet in immensum sylvula nostra nemus.
 Hinc mea manabit reliquum doctrina per orbem 75
 Nostrasque quam fuerit gloria maior erit
 Hauriet Ausonios non unica Graecia fontes
 Sed pars Europa qualibet istud aget.
 Quid loquor Europae terras? Quin nomina Pindi
 audiet, et cantus orbis utrumque latus. 80
 Tum Phoebus Musas affatus talia dixit
 Ite Deae! Quaqua terra fretumque patet.
 Qua Tagus auriferas late diffundit arenas
 Seu quos Eridanus flumine ditat agros
 Qua Scaldis properat, sequanae qua lilia florent 85
 Ister et immani gurgite fundit aquas
 Non vos praetereant Iavarini Maenia Divae
 Dives erit quondam vatibus iste locus.
 Ite et quos alibi nunmerat Loiola colonos
 parte aliqua castris associate meis 90
 Pectora doctorum sacris incendite flammis
 ut vegetet mentes Entheus ille calor.
 Ipse per Ausonias errabat Cynthus oras
 adderet ut castris agmina plura suis
 Grandis erat numerus dederant qui nomina Phoebos 95
 et capiunt avida plectra canora manu.

Nullaque sectari Musas cessaverat aetas Suspiciunt vates tempora quaeque suos.		
At Phaebus partitur onus, grandesque labores Una tamen quemvis laus manet unus honos.		100
Arripit hic elegos, grandis tuba praeplacet illi fortia Maeonio qua canat arma sono.		
Induit hic soccos, tragicos capit ille cothurnos Innocuisque sonant ampla theatra iocis		
Pluria pars variis pingit sua carmina metris pars quoque mellito spicula felle vibrat.		105
Aonidum veteres foedarunt sordibus undas hi faciant fontes picrius[?] ire meos.		
Degeneres ad prima vocent cunabula Musas restituant Pindo quod fuit ante decus.		110
Nostra novae semper facudent rura cohortes Calliope toto figat in orbe pedem.		
Phaebus ait, sed nec fallunt praesagia numen Numinis augurio fata dedere locum		
Densa cohors Patrum Phoebaeas excolit artes qui Jesu digne nomen et arma gerunt.		115
Inverit heroes merita perstringere laude nominibusque illos enumerasse suis.		
Collis Oliveti Nemetum prote cognitus urbi Musa Ambrusteri nobilitatus erat.	<u>Poetae S. J.</u> Ambruster	120
Scribitur Auberii versu Leucata triumphans. Omnis in hoc Phoebo pagina digna sonat.	Auberius Aquinus	
Vates quem proprio cognomine donat Aquinum fudit opes, vitreas fundit ut amnis aquas.	Augier Avancinus Nicol.	
Augier exhibuit dum prisca Theatra Nemausi heroo cecinit Carmina digna pede.		125
Iunxit Avancinus lyricam cum drammate musam, arguta coluit voce Capella lyram	Capella	
Baldaei calamus merito vestitur ab auro, vix tulit hinc vatem Teutonis ora parem	Balde	130

Bauhusius mundi sordes et crimina plorans, quas dederin poenas saecula prima refert.	Bauhusius	
Adsita Goanis tellus Salsethidos arvis Martyrio Socios quinque cruenta necat.		
Bencius Heroum celebravit carmine laudes cum palma vatis laurus et ipsa viret.	Bencius	135
Bernardi nuper nitido sua flumina libro credidit et meritae praemia laudis habet.	Bernardi	
Bettinus variam delibans carmine sylvam diversis Pindi noverat ire viis	Bettinus	
Musa Bidermani fuit apta tubaeque lyraeque hinc variat cartus ut Philomela suos.	Bidermann	
Calonius sacras penetravit Apollinis arces Beccano texunt laureaserta Deae.	Becanus	
Seu Scanderbegum seu miscellanea scribat, Bussier illustri nomine clarus erat.	Bussier	140
Bisselii calamo placuerunt gaudia veris, et quidquid ruri muneris aestus habet.	Bisselius	
Plectra Ceva recreat Caelestis Pusio Iesus, unde sonant vatis carmina dulce melos.	Calonius	
Delegit vatem Caeli Regina Chanutum, qui septem Dominae Mystica dona canat.	Ceva	145
Quid memorem reliquos illustri nomine vates qui recinunt laudes maxima virgo tuas.		
Des-Lion et Violet, Petavius atque Goletus. Guthvirth, Gallutius se tibi virgo dicant.		
Sic quoque virgineum Chevalier arte triumphum texuit, et vena divite fudit opus.	Chanutus	
Sacros Mauriti Cineres Cellotius ornat. Sanguine qui fuso cum legione cadit	Deslion	
Sed Carrara refert audacia velae columbi inventasque novo narrat in orbe plagas.	Violet	
Lauros Gallorum nectit Charonier armis, infesti Batavas qui tenuere plagas.	Petavius Dionysius	
	Goletus	155
	Gutwirth	
	Gallutius	
	Chevalier	
	Cellotius	
	Carrava	160
	Catonier	
	Blancus	
	Crucius	
	Comirius	

Arrectam Blanco versat vis ignea mentem posteritas Crucii longa videbit opus.	Cabillavius	165
Vatum more canit florem Comirius illum qui se cum radiis flectere solis amat.	Vincartius Causinus	
Est numerosa seges quam Cabillavius urget quae fuit Heroum Littera scripta manu	Du-Cygne Rue	
Innectit numeris simili Vincartius arte Siqua fuit sacra littera scripta manu.	Fritz Andreas	170
Gallica Causino crebro plausere theatra, Et Du-Cygneis Belgica terra jocis	Poreé Giattinus	
Fritzius Ausonias cecinit placitura per oras Maximus in tragicis arte Rueuserat.	Klaus Schwarz	
Grandia Melpomene suspexit verba Poraei Inque Giattimo comica musa sales.	Weitenauer	175
Klaus, Schvartz, Weitenaur, Neumarus et ipse superstes Teutonicis vates enimuere plagis	Neumayr Franc. Le-jaj	
Has cum Les-ajo cohit quoque Debrio Musas Dum Senecam Scholis explicat ipse suis	Del-Rio Mart. Klein Carol.	
Kleinus Austriacis Carolus nunc vivit in oris, Franciscus Flander Cleinius alter erat.	Klein Franc.	180
Praelia Fernandi Damiani metra recensent Quae Caesar Svecico Marte furente serit	Damianus Deckenius	
Sedulul observat vatum Dekenius artes unde docet faciles pangere metra vias.	Donatus Dondinus	
Quis Donate neget te Phoebo digna locutum Primi ubi Christiadam Caesaris arma canis	Coturius	185
Qui docet Heroum digno spectacula versu Dondinus mira rexerat arte Deas.	Destitus Lebrunus 54.	
Non minus heroum palmas Coturius ornat. Non lentam solitus sollicitare Chelyn.		190
Destitus expirat Phoebaeos mente Calores dum Lojoleas Carmine laudat opes		195
Non minus Ignatii laudes Lebrunus adornat Cui dicat ingenium plurima Musa suum.		

Vena Goivardi Manresam perluit undis hanc quoque Werpaeus, Pennoquiusque rigant.	200
Largius Aonios hausit Ferarius undas in niveis Frisii Musa triumphat equis Grasseto faciles veniunt in carmina Musae Grumselii cursu divite vena fluit	
Ipsae suam solitus Musam vocitare pedestrem Festino Gyalogi tendit ad alta pede.	205
Candida Gvinisia se fert opulencia linquae[?] sectatque rivitene fluentis iter	
Habbequius, cultoque Gianitasius ore piscandi fraudes qua decet arte regunt.	210
Ipsae suos Hedius numeros emblemate pingit Guilberti venae musa benigna favet.	
Iardinii seges e nobis ignota stylusque quem de Franciadum gente fuisse liquet.	
Sunt etiam vates quibus e promiscua sylva plectra placent variis articulata modis	215
Tales sunt Kreihing, Luchasinius atque Libenus 3. Et tres Meyeri, Tucius atque Leo.	
Karvath, Krasusky, Menestrier atque Nocetti quique liber Belgis dictus imago fuit	220
Cumque Lavenbachis, Labbe, Perigantius, Oddo, atque alii varium saepe sequuntur iter.	
Cantica pangendo se Montmorentius effert. Barbita Kanonis Lecchica mira sonant.	
Ventorum quaerit Carolus Malapertius ortum, Ditia carminibus Masculus arva colit.	225
Carmine Mambrunus Circaeos pinxerat hortos Phoebaeisque suum floribus ornat opus	
Flet crimen Petrus, flentis Masenius imbres dum numeris aptat, Musa dolore gemit.	230
Milliaei Moses est grande Poema Viator Florida Pontanus nomine reque canit	

Pastorinus amat Thuscas, Latiasque Camaenas aptas Ricciolus vatibus auget opes	
Quid Pulcharellus de quo dubitare necesse est num magis ingenio cultus an arte foret.	235
Carmina sublimis tunc sunt peritura Rapini machina dum mundi corruet astra cadent.	
Narrat Alexiadem grandi sermone Remondes ampliat et nomen carmine Strada suum.	240
Sarbievi lyrico perstringis pollice chordas vates Sarmatici gloria prima chori.	
Sunt plures magnoque vates numeroque locoque quos iuvat arguta plectra movere lyrae.	
Ut Via, Gazaeus, Lucas, Carrera, Ioninus, Wide, Raderus, Ines et Rosacinus erant.	245
Increpitat segnem plectro Tolenarius orbem otia debellat, desidiamque domat.	
Nutibus Urbani limans Petruccuis Hymnos sacra iubet nitidos verba subire modos.	250
Allegoria suas Sautello credidit umbras e ludis vates nobile fingit opus	
Res Patriae gestas et fata Sidecius ornat, quidquid magnificum terra Bohema tulit.	
Skorskius ornato cecinit qui carmine Lechum quae sit Sarmaticae gentis origo docet.	255
Qua Tragicos deceant sunt grandia verba Stephoni. Anglum Simonem scaena vetusta stupet.	
Calliope dextra percenset id omne Vavassor quod gessit Christi prodogiosa manus.	260
Et Tursellinus scandit subin ardua Pindi. Wallius aeterno carmine notus erit.	
Cambresii muris avellit Zylius hostem Zendronii sacro fonte iuventa bibat.	
Addere Pannoniae mutantia Corpora formas Hungariae fastos adnumerare licet.	265
	Schez Petrus 121.

Sed taceo reliquos quis enim percenseat omnes
 versibus includi quos brevis hora negat.
 Quis numeret socios, quotquot coluere Camaenas
 centenis plures sit retulisse satis. 270
 Hic erat e Sociis vatium Chorus additus astris
 Cinxerat his lauro Musa virente caput.
 Aeteruis illos adscribet fama Poetis
 nomen et a longa posteritate ferent.
 Scilicet his omnes numeros concessit Apollo. 275
 Plenius et nulli Delphica favit humus.
 Quantus adest numeris decor, et quae gratia verbis?
 Fluxerat his castae vena perennis aquae
 Aureus est sermo, nitor aureus, aurea lima
 invitum nihil est omnia sponte fluunt. 280
 Quotquot Apollineis saliunt de montibus undae
 in vestra ovates pectora sponte ruunt
 Post veteres crescit semper nova laurea palmas
 progenies vatium non moritura viget
 Priscorum similes utinam nos reddat Avorum 285
 Labraque nostra suis tingat Apollo vadis.

Die 14ta Martii

Cecinit Antonius Korbéli

Ibellaker Josephus, Elegia didactica de ratione legendi, et imitandi veteres poetas
 Pannonhalma, 118. E. 1, 393–399.

Volvere qua veteres, quis debeat arte poetas
 quosve sequi, faveat si modo musa canam.
 Adjiciamque modum, legesque et nomina vatium
 praeterea dignum carmine siquid erit.
 Tu mihi Phoebe pater faciles in carmine vires 5
 suffice, et ignotae sis comes ipse viae.
 Principio procul a sacris hos esse jubebo

in quorum vultu ruga senilis arat.	
Ignea res vates volucrique similimma flammae nil facit ad vetulos ille, vel illa viros.	10
Convenient juveni magis haec reor otia: vitae acta cui pars est, pars sit agenda super.	
Talem ego nanciscar, facilem formabo poetam si modo non monitis se neget ille meis.	
Ille mihi intrepidus Parnassi culmina scandet et laurum capiti colliget inde suo	15
Non illum rupes non illum saxa movebunt sint licet equalis horida saxa jugis.	
Quin contra mentem obdurans audatior ibit et nihil a cursu, quo revocetur erit.	20
Tantum est a teneris sacro consuescere Phoebos hunc sibi propitium qui cito coepit habet.	
Nescio, quid subsit crebro id tamen edocet usus prae senibus juveni, quod favet ille magis	
Sive fit hoc ideo dociles, quod praebeas aures seu flecti potius, quo velit ille queat.	25
Sic, quae nata fuit nuper bene flectitur arbor cum senuit nulla mobilis arte manet.	
Hinc ego te moneo nihil obstat, crede monenti siquis ad haec juvenis sacra venire cupis.	30
Hinc ego te moneo, teneras amplectere musas cum mens et vires ingeniumque valet.	
Idcirco teneris jam nunc asuesce poetis ante tamen reliquos, <u>Naso</u> ⁴⁹⁸ legendus erit.	
Ut Phoebus lunam post se candore relinquit et praeit haec radiis astra minora suis.	35
Sic omnes, quotquot fuerint praeit ille poetas nec, qui illo posthac clarior <i>extet</i> erit.	
Seu cupis, ut veniat sibi moestis elegeia vultu	

⁴⁹⁸ Az aláhúzással kiemelés a szerzõtöl vagy más korabeli kéztöl származik.

in promptu numeros moestaque verba dabit. 40
 Seu cupis, absenti mittatur epistola amico
 ignotum hoc aliis ille novavit opus.
 Sive velis latios veterum cognoscere ritus
 sic lege fastorum sex periere libros
 Aut si fert animus mutatas discere formas 45
 sufficiet votis hac quoque parte tuis.
 Aut si bella lubet saevum committere in hostem,
 arma, quibus miserum devovet Ibin habes.
 Et quibus expoliat faciem, medicamina tradit
 deformis vultu faemina si qua suo est. 50
 Et docet Aequirei, quo vivant nomine pisces
 perfectum non sit, quamlibet illud opus.
 Ille nucem pariter lusit juvenilibus annis
 a populo ut soleat praetereunte peti.
 Dicitur et geticos exul sermone libellos 55
 Scripsisse et latiis concinuisse modis.
 Cetera, quae fuerint Nasonis adultera crede
 affinxit vati supposuitque manus.
 At tu quidquid erit, quod amus comprehendere versu
 hunc lege et excultum nec rude carmen erit. 60
 Sed tamen obscaenos caveas tetigisse libellos
 qui in titulo vetiti nomen amoris habent.
 Hei mihi, si teneris ars haec pervolvitur annis
 quanta dat incautis vulnera quotque dabit.
 Saepe aliquis juvenum quem nec venus ipsa moveret 65
 hunc legit et lecto carmine laesus abiit.
 Quidquod et auctorem, sic fama est, laeserit ipsum
 et procul in geticos jussis abire plagas.
 Hanc propter gelidi toleravit frigora ponti
 et meruit patria ne moreretur humo. 70
 O utinam hanc potius fecisset flama favillam
 quantum nunc tegetet criminis ille cinis.
 Primus ab hoc subita praereptus morte Tibullus

creditur, et per quem Chyntia nomen habet.		
Cultus uterque fuit, sed quamquam cultus uterque nescio quid blandi scripsit uterque tamen.		75
Sunt quoque siqua fides, quos praesens praebuit aras a tota digni posteritate legi.		
Aspicias Hossiadem nil certe purius illo proximus hic Naso parce Tibulle tibi est.	Hosschius	80
Me certe illius quoties lego musa stupentem detinet, et videar ne meus esse facit.		
Seu patiente canit de Christo flebile carmen palleo, <i>nec</i> fletu lumina nostra carent.		
Seu tristes hilari solatur pectine curas defluit ex animo cura dolorque meo.		85
Sed tamen Idalia lacrymans in valle cupido Saepe oculos rapuit, detinuitque meos.		
Ac velut Ismariis cecinit dum montibus Orpheus cum silvis volucres, motaque saxa ferunt.		90
Sic ego non aliter formas commutor in omnes, et quovis facilem me rapit ille, sequor.		
Est quoque prae reliquis facundi Vallius oris dum gemit ad structos nobilis umbra rogos.	Wallius	
Et cui desertis placuerunt otia castris otia, qua vates ante secutus erat.	Lotichius	95
Quive suis rabidam demulcet vocibus iram, seu causas hujus, seu quoque damna legas.	P. Livinus du Meyer S. J.	
Quive sub humana positus e inamine cunis pastores docuit carne latere Deum.	P. Guliel. Becanus S. J.	100
Nec te Pannonium pigeat legisse poetam, qui male de Jani nomine nomen habes.	Janus Pannonius	
Ante alios Latio musas deduxit ab orbe primus hic in sedes Ungara terra tuas.		
Nec mihi, prima olim Styriae celebratus in urbe, carmine, siquid id est praetereundus erit.	P. Petrus Schez S. J.	105
Ungara quod tellus varias induta figuras		

externo meruit, cuilibet ore legi.	
Nec te vulgari fama super astra feraris	
ingenii irgutus culte poeta tui est.	110
Quive suos Veneri currus, rapuitque columbas	P. Andreas Fritz S. J.
huic numeros Venus et verba Cupido dedit.	
Et quae Pannonios signavit carmine fastos	P. Andr. Adány
culta quidem, paulum est musa maligna tamen.	
Aut hos, aut alios nec enim nunc persequor omnes	115
pervolas vitae tempus in omne tuae.	
Sed tamen his moneo praepones omnibus unum,	
unum, cui gelidus patria Sulmo fuit.	
Siquid in hoc, ut erit, videas, quod mente notari	
dignum, fac memori singula mente notes.	120
Aut potes in niveam, si malis condere chartam	
sedulitas studiis proderit ista tuis.	
Sic formica cibos toto pascatur ut anno	
aestate in media convehit ore suos.	
Sic apis autumnno reddet sua mella favosque	125
vere novo florum si populetur opes.	
Novi ego, qui nondum ter quinos contigit annos	
ille tamen scripsit carmina digna viris.	
Quidquid erat facili versus decurret ab ore	
quem si Naso legat non neget esse suum.	130
Saepe illum socii verbis stupuere ligatis	
prompte, sicut erant obvia quaeque loqui.	
Nec tamen hunc ratio vates diversa legendi	
me duce, quam quae sit, nunc tibi scripta, fuit.	
Nec pudor ista sequi est exemplis ducimur omnes	135
admonitu rapiunt, quemlibet illa suo.	
Quis par <u>Virgilio</u> ? tamen huic praeluxit <u>Homerus</u>	
et tibi <u>Flacce</u> aliquis quem sequerere fuit.	
Tam bene nec docto veniant sua verba Catullo,	
nicalvo toties, illa legenda daret.	140
Quidquod Nasoni, necnon suus impetus illum	

abriperet, comites unus et alter erant.		
Hactenus et qui sint et qua ratione legendi praecipue imparibus, qui cecinere modis.		
Accipe nunc grandi, qui res scripsere cothurno nec minus ad reliquos haec quoque turba facit.		145
Agmina Virgilio ducuntur , <u>Stati</u> us isti, Huic simul <u>Ausonius</u> , <u>Silius</u> que comes.		
Quive venenatos devexit Iasona Colchos carmine materiem, non superante suam.	P. Val. Flacci Argonauticon	150
Te quoque clamantem frustra Proserpina matrem qui canit, ad stygias cum rapereris aquas.	Claudianus	
Et qui Pharsalicis memorat fera praelia campis quae sibi cognatae conservare manus.	Lucanus	
Est etiam carus puri <u>Lucretius</u> oris, prae reliquis quartum tu modo deme librum.		155
Non prius hos cuperem sero nisi tempore volvas cum bene mens usu, consilioque valet.		
Interea malim quibus hoc inclaruit aevum a te non modica sedulitate legi.		160
Imprimis vidam, quo se jactare Cremona et conferre caput jam tibi Roma potest.	Hieronymus Vida. Eppus Cremonensis	
Tum qui Niliacas puerum committatur ad oras empta cui magno est, nostra cruere salus.	P. Thomas Ceva S. J.	
Quid tibi sincerum memorem dum cultius auro intactae partus Virginis ille canit.	Jannazarius	165
Adde his <u>Barlaeum</u> dum qui te remque modumque quo coleres hortos Gallia magna docet.	P. Rapinus S. J.	
Quive nataturas deduxit in aequora pinus quo coedi has deceat tempore quove strui.	P. Giennatasius S. J.	170
Cetera quae fuerint nolim te turba movetur illa oberint sudiis, officientque tuis.		
Quid modicos sequeris deserto flumine rivos tu quoque si cupias quod potuere potes.		
Non bene limosas cervus decurret ad undas		175

si queat ex puro fonte levare sitim.
 Sed cave neu studiis tenearis semper iisdem
 ipsa nisi cesses taedra Musa feret.
 Consule ruricolam non curvo hic semper aratro
 nec rastris unam sub jove versat humum 180
 Nunc segetem loliis, sterili nunc purgat avena
 et modo ab infesto gramine mundat agros.
 Temporibus certis committit semina terrae
 quae laetus plena post modo falce metat.
 Temporibus certis maturas colligit vavas[?] 185
 atque excollectis dulcia musta premit.
 Nec semper miles bene telo pugnat eodem.
 Si faciat, modico tempore inermis erit.
 Sed rem nunc gladio, modo rem gerit impiger hasta
 nunc scuto, aut galea vulnera certa fugit. 190
 Nec fallax eadem semper loca deligit auceps
 haec novat, et laqueos insidiasque seruit.
 Jam campo in patulo jam tendit retra[?] silvis
 jam visco ad fluvios fallere gaudet aves
 Sic labor assiduus tibi sit constansque: laboris 195
 non idem semper nec modus unus erit.
 Cum Maro complacuit divinum summe Maronem
 omnia magna illic, omnia pondus habent.
 Cum placuit Naso, Nasonem summe, vel illum
 quem non dissimilem Belgica terra tulit. 200
 Cum lyrici, Flaccus, satyrae cum forte juvabunt
 in manibus Persius vel Juvenalis erunt.
 Sed tamen hoc moneo, juvat hoc mihi crede monenti
 et disce exemplo cautior esse meo.
 Ne si non facilis primum tibi venit Apollo 205
 propterea coepto dejiciare tuo.
 Perfer et obdura nec te fastigia frangant
 perfer et obdura propositumque tene.
 Adveniet cum tempus erit miraberis ipse

non deerit votis aequus Apollo tuis.	210
Sponte sua facili versus decurret ab ore ad numeros venient verba ligata suos.	
Scilicet emollit, quosvis mora longa labores et nihil est, quod non leniat ipsa dies	
Longa dies tygres domuit, vicitque leones longa dies tenui saxa peredit aqua.	215
Tum procul a strepitu latebras locaque abdita quaere, odit omni turbas otia carmen amat.	
Non id de nihilo est montes habitasse camenas dicunt et silvas frondiferumque nemus.	220
Sive quod a strepitu curae procul esse putantur atque urbes tantum, solaque tecta colant.	
Sive quod obtectent montem, recreantque videndo et melius viros, ingeniumque fovent.	
Non tamen idcirco silvas locusque requiro quodvis pro silvis esse cubile potest.	225
Hic ego, ni patulae revocer stridore fenestrae, secure meditor carmina mentis opus.	
Hic ego Nasonem nuper, vel nescio vatem in manibus tenui, sed reor ille fuit.	230
Utque recordor adhuc tristis fuit ille libellus, quo rogat exilium mitius esse suum.	
Hei mihi! dicebam non ergo haec carmina vati iratos poterant conciliare Deos?	
Nil illum musae, nil illum juvit Apollo? Nec quae illi laurus cinxit odora caput?	235
Ah! ea si referant pro carmine praemia vates cum Musis posthac, jam mihi Phoebe vale.	
Non ego sum, sterili, qui mandem semina terrae non ego sum, frustra qui miser esse velim.	240
Quave alter mediis luctatur naufragus undis, hac ego non remos, nec mea vela traham.	

Cecinit Jos. Ibellaker die 27a Martii

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

A lelőhelyek rövidítései

BEK – Budapest, Egyetemi Könyvtár

Kalocsa – Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MTA KIK Kézirattár RAL – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs
Központ, Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár

OSZK – Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár

Pannonhalma – Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár

VEK – Váci Egyházmegyei Könyvtár

VPKL – Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

Kéziratok

Analecta poetica... Adami Patachich, Kalocsa Ms 64.

Bartakovics-gyűjtemény, II, [18. század], 166v–177v, OSZK Quart. Lat. 693.

BÜCHLER Pál, *A legrégebb önképzőkori emlékkönyv*, [Marosvásárhely], [1941], Kolozsvár,
Akadémiai Könyvtár, Msc. 525. (gépirat)

Büchler Pál levele a Magyar Tudományos Akadémiára és Alszeghy Zsolt szakvéleménye, MTA
KIK Kézirattár RAL 248/1941.

Catalogus Bibliothecae Collegii Szakolcensis, BEK J 10/16.

Catalogus Librorum Collegii Szakolcziensis, BEK J 10/17.

Catalogus librorum ex bibliothecis variis Soc. Jesu selectorum, BEK J 12.

Collectio Michaelis Paintner, Pannonhalma 118 E. 35./1-II.

Diarium..., Győri Püspöki Könyvtár. Mikrofilm: OSZK FM1/ 2960.

[*Elegiae Poetarum de annis 1766–1773*], Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, Msc. 525.

Exercitationes Poeticae Repetentium Jaurinensium S. J. de anni 1767, Pannonhalma 120b A. 9.

Exercitationes Poeticae Repetentium Jaurinensium S. J. de annis 1767–1770, Pannonhalma
120b A. 3.

Felsővízvárosi Plébánia Halotti anyakönyvek, 1782–1798, 397. Mikrofilm: MNL OL, A 0049.

HELLMAYR, Antonius, *Institutio Humanistica dictata anno primo Repetitionis in Hungaria
Szakolczae Inchoatae 1734 a P. Antonio Hellmayer Professore Latino*, BEK, F 33.

*Litterae intuitu observationis transitus Veneris per discum solis die 3 junii 1769 Vardhusi in
Dania peractae*, OSZK Fol. Lat. 4095.

Makó Pál levele, MNL OL, P398 Károlyi család nemzetségi levéltára. Missiles 100. d.

Makó Pál levelei, VPKL VPL Acta privata Pauli Makó.

Makó Pál levelei, BEK, Tudóslevelezések Makó Pál, Tudóslevelezések Lafftsák János.

MAKÓ, Paulus, *Elegiarum libri duo*, 1750, VEK, 219.147.

MAKÓ, Paulus, *Elegiacon*, [1780. körül], BEK, H 61.

Manuscripta Societatem Jesu concernentia. Epistolae originales ad Michaellem Paintner,
Pannonhalma, 118. E 35/1–II.

Miscellanea geometrica, astronomica, meteorologica..., [benne: *Elementa geometriae purae; De aurora boreali*, etc.], [18. sz.], BEK E 35.

Ode Pauli Makó in nuptias Josephi II. et Josephe Bavararum, Pannonhalma, 119. B 7, 14. szám.

Orationes ab anno 1765 usque ad annum 1773 dicta a Repetentibus humaniorum in Collegio S. J. Jaurini, Pannonhalma 120b A. 2.

Poemata ab anno 1750–1758, Pannonhalma 118 E. 1.

Poemata dicta Jaurini a Repetentibus Hum. S. J. 1759–1765, Pannonhalma 118 E. 19.

Testamentaria Pauli Mako, VPKL VPL Püsp. Hiv. Egyházkorm.

Ürményi Josephi generale systema et studiorum pro Regno Hungariae A. 1766, OSZK Fol. Lat. 2983.

Varia poemata, Pannonhalma 119 B. 7.

Varia poemata, Pannonhalma 118. D. 12.

Források

ALVARUS, Emanuel, *Grammaticarum liber III. de syllaborum dimensione cui adjunguntur Ars Metrica*, Dilingae, Joann Caspari Bengard, 1700.

ALVARUS, Emmanuel, *Institutiones linguae Latinae et Graecae pro suprema grammatices ad normam Emmanuelis Alvari et Jacobi Gretseri*, Mannheimii, apud Nicolaum Pierron, 1752.

BONBARD, Michael, *Topographia Magni Regni Hungariae*, Viennae, 1750.

Calendarium Archi-Diöcesanum cleri Strigoniensis ad annum Jesu Christi 1778. secundum a bissextili dierum CCLXV, Tyrnaviae, [1778].

DEKENUS, Johannes, *Observationes Poeticae veterum et recentiorum poetarum exemplis illustratae in usum scholarum et poeseos cultorum*, Coloniae Agrippinae, 1762.

EDER, Franciscus Xaverius, *Descriptio Helvetiae Moxitanae in regno Peruano*, digessit, expolivit, adnotatiunculis illustavit Abb. et Consil. Reg. MAKO, Budae, Univ., 1791.

HANNULIK, Johannes Chrysostomus, *Lyricorum liber III.*, Magno Karoliensis, 1781.

HOSSCHIUS, Sidronius, *Elegiarum libri sex*, Bruxellae, 1649.

Instructio privata seu typus cursus annui pro sex humanioribus classibus in usum magistrorum Societatis Jesu editus, Tyrnaviae, Typus Academicis, per Leopoldum Bergner, 1735.

Janus Pannonius összes munkái, kiad. V. KOVÁCS Sándor, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987.

JUVENCIUS, Josephus, *Institutiones poeticae*, Coloniae Agrippinae, Matternich, 1726.

MAKÓ Pál, *Egy Magyar Szótárnak Készítésére intéző vélemények*, [Budae], [1792].

Uaz., Magyar Hírmondó, 1793/I (1793. április 19.), 538–541.

MAKO, Paulus, *Carminum libri tres*, Colocae, [1760 körül].

MAKO, Paulus, *Carminum libri tres*, Tyrnaviae, 1764.

MAKO, Paulus, *Carminum llibri tres... in usum scholarum*, Basiliae, 1783.

[MAKÓ, Paulus], *Elegia de Reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae*, Viennae, [1767].

MAKO, Paulus, *Elegiacon*, Budae, 1780.

MAKO, Paulus, *Elegiarum liber unicus*, Viennae, 1752.

MASENIUS, Jacobus, *Palaestra oratoria praeceptis et exemplis Veterum lectissimis instructa*, Coloniae Agrippinae, Demen, 1678.

MOESCH Lukács, *Vita poetica*, Tyrnaviae, typ. Academicis per Johannem Adamum Friedl, 1693.

QUINTILIANUS, *Institutiones oratoriae libri XII.*, Lipsiae, Teubner, 1959.

QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, ford. és a jegyzeteket összeáll. Adamik Tamás et al., Pozsony, Kalligram, 2009.

Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu, Neapoli, ex Typographia Tarquinii Longi, 1603.

SAJNOVICS, Joannes, *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse : Regiae Scientiarum Societati Danicae praelecta Hafniae...*, Hafniae, Typ. Orphanotrophii Regnii, [1770]; *Ua.*, Tyrnaviae, Acad., 1770.

SOARIUS, Cyprianus, *Artis Rhetoricae libri III.*

SZEMPCI MOLNÁR Ferenc, *Magyar krónikásének a XVIII. századból*, ZICHY Mihály, SZILÁGYI Márton és ZACHAR József tanulmányával, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1999.

A szenvedő Krisztusról. Szent Péter siralmai: Sidronius Hosschius elégiái Baróti Szabó Dávid fordítása, s. a. r. és előszó HUBERT Ildikó, Budapest Napkút, 2012.

TIMON, Samuel, *Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte*, Cassoviae, 1735.

VOSSIUS, Gerardus Johannes, *Commentariorum Rhetoricorum oratoriarum institutionum Libri VI.*, Lugduni Batavorum, 1630.

VOSSIUS, Gerardus Johannes, *Tractatus philologici de rhetorica, de poetica, de artium et scientiarum natura ac constitutione*, Amstelodami, ex typ. Blaeu, 1697.

Szakirodalom

21. századi enciklopédia...

21. századi enciklopédia: Magyar irodalom, szerk. BORBÉLY Sándor, [Budapest], Pannonica, 2002.

ACSAY, A győri katolikus főgimnázium...

ACSAY Ferenc, *A győri katolikus főgimnázium története 1626–1900*, Győr, 1901.

AJKAY, Makó Pál...

AJKAY Alinka, *Makó Pál magyar nyelvoktatási és szótár-tervezete = A XIX. század vonzásában: Tanulmányok T. Erdélyi Ilona tiszteletére*, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, PPKE BTK, Piliscsaba, 2001, 7–17.

AJKAY, „Inkább magyarul”...

AJKAY Alinka, *„Inkább magyarul”: Az 1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye*, Budapest, Universitas, 2018.

AJKAY, Pályáírásomnak egész ideája...

AJKAY Alinka, *„Pályáírásomnak egész ideája, igen is, csak a' nationalismus. Az nekem az idolumom, nem holmi apró tekintetek.” Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2007, 520–537.

ALBRECHT, A római irodalom...

ALBRECHT, Michael von, *A római irodalom története*, I., Budapest, Balassi, 2001.

ALSZEGHY, Nemzetietlen-e irodalmunk...

ALSZEGHY Zsolt, *Nemzetietlen-e irodalmunk úgynevezett „nemzetietlen” kora?*, Irodalomtörténet, 1942/1, 1–13.

BABARCZI, Magyar jezsuiták Brazíliában...

BABARCZI Dóra, *Magyar jezsuiták Brazíliában a 18. század közepén*, PhD-értekezés, Szeged, 2011.

BÁN, *Irodalomelméleti kézikönyvek...*

BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Budapest, Akadémiai, 1971.

BÁN, *Losontzi István poétikája...*

BÁN Imre, *Losontzi István poétikája és a kései magyar barokk költészet*, Debrecen, 1964.

BÁNÓCZY, *Révai Miklós...*

BÁNÓCZY József, *Révai Miklós élete és munkái*, Budapest, 1879.

A barokk...

A barokk, bev., vál., ford. BÁN Imre, Budapest, Gondolat, 1968.

BARTÓK, *Coimbrától Nagyszombatig...*

BARTÓK István, *Coimbrától Nagyszombatig: Az irodalmi ízlés változása a prédikációelmélet tükrében = Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*, szerk. FORGÓ András, GÖZSY Zoltán, Pécs, META Egyesület, 2019 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely, 11), 299–308.

BARTÓK, *Manuductio ad eloquentiam...*

BARTÓK István, *Manuductio ad eloquentiam, 1709: A nagyszombati retorikai kézikönyv mintája és kiadója*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2017/6, 816–820.

BARTOS, *A hazai latinnyelvű irodalom...*

BARTOS Imre, *A hazai latinnyelvű irodalom Bessenyei és Kazinczy korában*, Székesfehérvár, 1932.

BARTUSZ-DOBOSI, *Jezsuiták és conquistadorok...*

BARTUSZ-DOBOSI László, *Jezsuiták és conquistadorok harca az indiánokért a XVII–XVIII. században*, Budapest, Szent Gellért, [2002].

BARTUSZ-DOBOSI, *Magyar jezsuita missziósok...*

BARTUSZ-DOBOSI László, *Magyar jezsuita missziósok az „Indiákon” a XVII–XVIII. században = Magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI Csaba, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006, 200–216.

BÁTHORY, *Az irodalmi reprezentáció...*

BÁTHORY Orsolya, *Az irodalmi reprezentáció műfajai: alkalmi költemények Batthyány József érsek tiszteletére = Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2015, 236–247.

BÁTHORY, *Genres of Literary Representation...*

BÁTHORY, Orsolya, *Genres of Literary Representation: Occasional Poems to Archbishop József Batthyány = Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 54 (2–3), 2015, 297–307.

Bécsi utazások...

Bécsi utazások. 17–18. századi útinaplók, s. a. r. és a jegyz. S. SÁRDI Margit, Budapest, Tertia, 2001.

BÍRÓ, *A jezsuiták latintanítási módszerei...*

BÍRÓ Csilla, *A jezsuiták latintanítási módszerei a 17–18. században Nagyszombatban = Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018, 37–45.

BÍRÓ, *A felvilágosodás...*

BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Budapest, Balassi, 1998.

BLANÁR, *Az ungvári kir. katolikus főgimnázium...*

BLANÁR Ödön, *Az ungvári kir. katolikus főgimnázium háromszázados története 1613–1913. = Az ungvári királyi katolikus főgimnázium értesítője az 1912–1913. iskolai évről*, közli ROMÁNECZ Mihály, Ungvár, Ungmegyei Könyvnyomda, 1913.

BÜCHLER, *A legrégebb önképzőköri emlékkönyv...*

BÜCHLER Pál, *A legrégebb önképzőköri emlékkönyv – „Elegiae poetarum”*, Magyar Lapok VII. évf. 87. sz. vasárnap, 1938. április 17, 9–10; VII. évf. 91. sz. szombat, 1938. április 23, 11–12.

CHOBOT, *A váci egyházmegye...*

CHOBOT Ferenc, *A váci egyházmegye történeti névtára*, Vác, Pestvidéki Nyomda, 1915–1917.

COPPEL, *Zur Einführung...*

COPPEL, Bernhardt, *Zur Einführung in das Thema: Petrus Lotichius Secundus = Lotichius und die römische Elegia*, hrsg. von Ulrike AUHAGEN, Eckart SCHÄFER, Tübingen, Narr, 2001, 11–17.

Cronologisch-geschichtliche Sammlung

Cronologisch-geschichtliche Sammlung aller bestehenden Stiftungen, Institute – öffentlichen Erziehungs- und Unterrichts-Anstalten der k. k. österreichischen Monarchie mit Ausnahme von Italien, I. Band, von Johann Nepomuck EDLEN VON SABAGERI, Brünn, Rud. Rohrer, 1832.

CSÓKA, *Kollár Ádám...*

CSÓKA Lajos, *Kollár Ádám és az 1777-i Ratio Educationis*, Magyar Pedagógia, 77(1977), 388–408

CSÓKA, *Mária Terézia iskolareformja...*

CSÓKA Lajos, *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*, Pannonhalma, 1936.

CSORBA, *Műnemek...*

CSORBA Piroska, *Műnemek és műfajok*, Miskolc, Szeptember, 1994.

DÁNIEL, *Révai Miklós...*

DÁNIEL Edit, *Révai Miklós latinnyelvű költészete*, Budapest, 1943.

DAVIES, *Lengyelország története...*

DAVIES, Norman, *Lengyelország története*, Budapest, Osiris, 2006.

Dizionario enciclopedico...

Dizionario enciclopedico della letteratura italiana, Roma–Bari, Latera–Unedi, 1968, 187.

ÉBLE, *A nagykárolyi gróf Károlyi család...*

ÉBLE Gábor, *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével*, Budapest, 1913.

ERDÉLYI, *A Kolozsvári Római Katolikus főgimnázium...*

ERDÉLYI Károly, *A Kolozsvári Római Katolikus főgimnázium története 1579–1898. = A Kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium Értesítője*, Kolozsvár, 1897–1898.

FALUS, *A római irodalom...*

FALUS Róbert, *A római irodalom története*, Budapest, Gondolat, 1970.

FINÁCZY, *A magyarországi közoktatás...*

FINÁCZY Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, I–II, Budapest, 1899–1902.

FINÁLY, *A latin nyelv szótára...*

FINÁLY Henrik, *A latin nyelv szótára*, Budapest, Franklin Társulat, 1884.

FÖLDESI, *Két 18. századi munka...*

FÖLDESI Ferenc, *Két 18. századi munka a barátságról = Magyarországi tudósok levelezése: Tanulmányok*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016, 87–94.

GÁLOS, *Egykorú gúnyversek...*

GÁLOS Rezső, *Egykorú gúnyversek II. Józsefről és magyar munkatársairól*, Győri Szemle, 1935, 67–71.

GEBEI, *Egy sztereotípiá nyomában...*

GEBEI Sándor, *Egy sztereotípiá nyomában: oroszellenesség a 18. századi Lengyelországban*, Aetas, 2003/3–4, 68–86.

Görög költők...

Görög költők antológiája, vál., szerk. FALUS Róbert, Budapest, Európa, 1959.

HAHNER, *A régi rend alkonya...*

HAHNER Péter, *A régi rend alkonya*, [h. n.], Panem, 2006.

HAJDÚ, *Makó Pál költői mintái...*

HAJDÚ Vera, *Makó Pál költői mintái és versalkotási módszere az Ad Amicum című elégiája alapján*, Egyháztörténeti Szemle, 2010/2, 33–58.

Háromszáz Ezopus mese...

Háromszáz Ezopus mese az ifjúság számára, átdolgozta Boros Gábor, Budapest, Lampel R. Kk., 1913.

HAB, *Natur in den Elegien...*

HAB, Karin, *Natur in den Elegien der Lotichius = Lotichius und die römische Elegie*, hrsg. Ulrike AUHAGEN, Eckart SCHÄFER, Gunter Narr, Verlag Tübingen, 2001, 185–197.

HEINRICH, *Az első kolozsvári csillagda...*

HEINRICH László, *Az első kolozsvári csillagda*, Bukarest, Kriterion, 1978.

HERMAN, *Az északi madárhegyek...*

HERMAN Ottó, *Az északi madárhegyek tájáról*, Budapest, Természettudományi Társ., 1893.

HETS, *A jezsuiták iskolái...*

HETS Aurelián, *A jezsuiták iskolái Magyarországon a XVIII. század közepén*, Pannonhalma, 1938.

Historisches Wörterbuch...

Historisches Wörterbuch der Rhetorik, 2–6, hrsg. Gert UEDING, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1994–2003.

HORVÁTH, *A magyar irodalom fejlődéstörténete...*

HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Budapest, Akadémiai, 1976.

HUBERT, *Arcok és művek...*

HUBERT Ildikó, *Arcok és művek a magyar múltból: Tanulmányok*, Budapest, Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2005, 144–152.

HUBERT, *Baróti Szabó Dávid...*

HUBERT Ildikó, *Baróti Szabó Dávid: Versek Szűz Máriához, Távlatok*, 2003/2, 275–283.

IJSEWIJN, *Companion to Neo-Latin...*

IJSEWIJN, Jozef, *Companion to Neo-Latin studies*, Amsterdam–New York–Oxford, New Hollnad Publishing Company, 1977.

JANKOVITS, *Accessus ad Janum...*

JANKOVITS László, *Accessus ad Janum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*. Budapest, Balassi, 2002.

JÁNOS, *Timon Sámuel...*

JÁNOS István, *Timon Sámuel latin nyelvű Tisza-monográfiája = Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja*, Szerencs, 2005, 309–325.

JELENITS, *A latin nyelvű epigramma...*

JELENITS István, *A latin nyelvű epigramma a tizennyolcadik századi piaristák költői gyakorlatában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1969, 176–198.

JELENITS, *Conradi Norbert...*

JELENITS István, *Conradi Norbert: Sic est, conscripsi versus...*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1969, 243–245.

JENEI, *Irodalmi élet Győrött...*

JENEI Ferenc, *Irodalmi élet Győrött a 18. század végén*, Győr, 1934.

Jesuit Glossary...

Jesuit Glossary: Guide to understanding the documents, ed. Wiktor GRAMATOWSKI, trans. Camilla RUSSEL, Rome, Archivum Romanum Societatis Jesu, 1992–2013.

Jesuit Latin Poets...

Jesuit Latin Poets of the 17th and 18th centuries: an Anthology of Neo-latin Poetry, sel. and paraphrased by James J. MERTZ, Wanconda, 1989.

Jezsuita történeti évkönyv...

Jezsuita történeti évkönyv, szerk. GYENIS András, Budapest, Korda, 1943.

KÁDÁR, *A győri jezsuita kollégium...*

KÁDÁR Zsófia, *A győri jezsuita kollégium intézményi funkciói a 17. században (1626–1671) = Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században: Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác templom történetéhez*, szerk. FAZEKAS István, KÁDÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt, Győr, Szent Mór Perjelség, 2017, 87–129.

KAZINCZY, *Tübingai pályaműve...*

Kazinczy Ferenc Tübingai pályaműve a magyar nyelvről, 1808, kiad. HEINRICH Gusztáv, Budapest, 1916 (Régi Magyar Könyvtár, 37).

KEITH, *Ovidian Allusion...*

KEITH, Alison, *Ovidian Allusion in Lotichius' Callirhoë Elegies = Lotichius und die römische Elegie*, hrsg. Ulrike AUHAGEN, Eckart SCHÄFER, Gunter Narr, Verlag Tübingen, 2001, 135–151.

KISS, *Matematikai kincsek...*

KISS Elemér, *Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából*, Budapest, Akadémiai–Typotex, 1999.

KLANICZAY, *A magyar barokk...*

KLANICZAY Tibor, *A magyar barokk irodalom kialakulása* = K. T., *Reneszánsz és barokk*, Szeged, Szukits, 1997, 287–346.

KNAPP, *Az emblematika oktatásának forrásai...*

KNAPP Éva, *Az emblematika oktatásának forrásai a magyarországi jezsuita kollégiumokban*, *Magyar Könyvszemle*, 2000/1, 1–26.

KNAPP, *Irodalmi emblematika...*

KNAPP Éva, *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVII–XVIII. században: Tanulmány a szimbolikus ábrázolásmód történetéhez*, Budapest, Universitas, 2003.

KNAPP–TÜSKÉS, *Emblematics in Hungary...*

KNAPP, Éva–TÜSKÉS, Gábor, *Emblematics in Hungary: A study of the history of symbolic representation in Renaissance and Baroque literature*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2003.

KNAPP–TÜSKÉS, *Emblémaelméletek Magyarországon...*

KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor, *Emblémaelméletek Magyarországon a XVI–XVIII. században* = *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*, szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, 1996, 171–187.

KNAPP–TÜSKÉS, *Irodalmi emblematika és emblémarecepció...*

KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor, *Irodalmi emblematika és emblémarecepció Magyarországon 1564–1796*, *Magyar Könyvszemle*, 1995/2, 142–163.

LABÁDI, *A magyar episztola...*

LABÁDI Gergely, *A magyar episztola a felvilágosodás korában: Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*, Budapest, L'Harmattan, 2008.

LAKÓ, *Sajnovics János...*

LAKÓ György, *Sajnovics János*, Budapest, Akadémiai, 1973.

LENGYEL, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”...*

LENGYEL Réka, *Anyanyelv vagy „konyhadeákság”?*, Magyar Művészet, 2018/4, 52–56.

LUKÁCS, *Metamorphosisok...*

LUKÁCS István, *Metamorphosisok a XVIII. század hazai irodalmában*, Budapest, 1944.

LUKÁCS, *Catalogus generalis...*

LUKÁCS, Ladislaus, *Catalogus generalis, seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, 1–3, Romae, Institutum Historicum S. I., 1987–1988.

LUKÁCS, *Catalogi personarum...*

LUKÁCS, Ladislaus, *Catalogi personarum personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., (1551–1773)*, 1–11, Romae, Institutum Historicum S. I., 1978–1995.

MACZÁK, *A schweidnitzi Gedeon...*

MACZÁK Ibolya, *A schweidnitzi Gedeon: Retorikai eszközök Csödy Pál 1761-ben írt prédikációjában = A Hadtörténeti Múzeum értesítője 9*, szerk. HAUSNER Gábor, Budapest, Hadtörténeti Múzeum, 2007, 155–175

Magyar irodalom...

Magyar irodalom, főszerk. GINTLI Tibor, Budapest, Akadémiai, 2010 (Akadémiai kézikönyvek).

A magyar irodalom...

A magyar irodalom története 1600–1772-ig, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, Akadémiai, 1964.

Magyar Katolikus Lexikon...

Magyar Katolikus Lexikon, főszerk. DIÓS István, Budapest, Szent István Társulat, 1993–2014.

MAMÚL

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, I–?, főszerk. KŐSZEGHY Péter, Budapest, 2003–20??

A magyar nyelv értelmező szótára...

A magyar nyelv értelmező szótára II., szerk. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, Akadémiai, 1986.

A magyar nyelv és irodalom...

A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája, főszerk. SIPOS Lajos, Budapest, Magyar Könyvklub, 2002.

Magyarország Tisza folyójának...

Magyarország Tisza folyójának és részben a Vágnak leírása, hasonmás kiadását gondozta és kísérő tanulmánnyal ellátta JÁNOS István, Nyíregyháza, 1999.

A magyarországi fizika...

A magyarországi fizika klasszikus századai, összeállította GAZDA István, Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2000.

Magyarországi jezsuita könyvtárak I...

Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, I: Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár, s. a. r. FARKAS Gábor, MONOK István, POZSÁR Annamária, VARGA András, Szeged, Scriptorium Kft., 1990.

Magyarországi jezsuita könyvtárak II...

Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II: Nagyszombat 1632–1690, s. a. r. FARKAS Gábor Farkas, Szeged, Scriptorium Kft., 1997.

MANUWALD, *Krankheit und Tod...*

MANUWALD, Gesine, „*Krankheit und Tod in der Fremde*” bei Lotichius (el. I, 6) und den Römischen Elegikern = *Lotichius und die römische Elegie*, hrsg. Ulrike AUHAGEN, Eckart SCHÄFER, Gunter Narr, Verlag Tübingen, 2001, 65–83.

MARGÓCSY, *When Language became Ideology...*

MARGÓCSY, István, *When Language became Ideology: Hungary in the Eighteen Century = Latin at the Crossroad of Ideology: The Evolution of Linguistic Nationalism in the Kingdom of Hungary*, ed. Gábor ALMÁSI, Lav ŠUBARIĆ, Leiden–Boston, Brill, 2015, 27–34.

MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története...*

MÉSZÁROS István, *Az iskolaiügy története Magyarországon 996-1777 között*, Budapest, Akadémiai, 1981.

MÉSZÁROS, *Ungvár története...*

MÉSZÁROS Károly, *Ungvár története a legrégebb időktől máig*, Pest, Ráth Mór könyvkereskedésében, 1861.

M. ZEMPLÉNI, *A magyarországi fizika története...*

M. ZEMPLÉNI Jolán, *A magyarországi fizika története a XVIII. században*, Budapest, Akadémiai, 1964.

NÉKÁM, *A kőszegi volt jezsuita patika...*

NÉKÁM Lajosné, *A kőszegi volt jezsuita patika*, Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei III–IV, 1959, 117–136.

NÉMEDY, *Bessenyei elődei...*

NÉMEDY Lajos, *Bessenyei elődei és kortársai (Adalékok a magyar felvilágosodás történetéhez)*, Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve III, 1957, 87–109.

NIEDERHAUSER, *Mária Terézia...*

NIEDERHAUSER Emil, *Mária Terézia – Alexander KAMENSKIJ, Nagy Katalin*, [Budapest], Pannonica, 2000.

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár...

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok, szerk. SZABÓ Flóris, Budapest, OSZK, 1981.

PÁPAY, *A magyar literatúra...*

PÁPAY Sámuel *A magyar literatúra esmérete*, Első kötet, Veszprém, Számmer Klára betűivel, 1808.

PETRIK V.

Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez: az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, [szerk. KOMJÁTHY Miklósné], Budapest, 1971.

PINTÉR, *A magyar irodalom története a legrégebb időktől...*

PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig*, Budapest, Rényi Károly, 1909.

PINTÉR, *A magyar irodalom története. Első...*

PINTÉR Jenő *Magyar irodalomtörténete. Első kötet: A magyar irodalom a XX. századig*, Budapest, Franklin Társulat, 1928.

Pótlások...

Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez: az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, [szerk. KOMJÁTHY Miklósné], Budapest, 1971.

Ókori Lexikon

Ókori Lexikon, szerk. PETZ Vilmos, Budapest, Franklin Társulat, 1902–1904.

SÁRKÖZY, *Makó Pál...*

SÁRKÖZY Pál, *Makó Pál élete és működése*, Matematikai és Fizikai Lapok, 1929, 23–34.

Series Parochiarum...

Series Parochiarum et Parochorum Archi-Diocesis Strigoniensis, collegit Ludovicus NÉMETHY, Strigonii, 1894.

SCHMIDT, *Mittelalterliches und humanistisches Städtelob...*

SCHMIDT, Paul Gerhart, *Mittelalterliches und humanistisches Städtelob = Die Rezeption der Antike*, hrsg. August BUCK, Hamburg, Hauswedell, 1981, 119–125.

SOMMERVOGEL, *Bibliothèque...*

SOMMERVOGEL, Carlos, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Bruxelles–Paris, 1890–1899.

STOLLBERG-RILINGER, *Maria Theresia...*

STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Maria Theresia: Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, München, C.H.Beck, 2017.

STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae...*

STÖGER, Johannes Nep., *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu, Tomus primus*, Viennae, 1855.

STROH, *Frangito barbitum...*

STROH, Wilfried, *Frangito barbitum! A jezsuiták és Amor = S. W., Meghalt a latin, éljen a latin: Egy nagy nyelv rövid története*, Budapest, Typotex, 2011, 213–232.

STROH, *O tempora o mores...*

STROH, Wilfried, *O tempora o mores: A latin kimegy a divatból = S. W., Meghalt a latin, éljen a latin: Egy nagy nyelv rövid története*, Budapest, Typotex, 2011, 233–254.

SZABÓ, *A költészet tanításának elmélete...*

SZABÓ Flóris, *A költészet tanításának elmélete és gyakorlata a jezsuiták győri tanárképzőjében (1742–1773)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1980, 469–485.

SZABOLCSI, *A zene története...*

SZABOLCSI Bence, *A zene története*, Budapest, Zenemű, 1974.

SZÁDOCZKI, *Makó Pál és az 1777-es Ratio educationis...*

SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál és az 1777-es Ratio educationis = Scientiarum miscellanea: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*, szerk. KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, MOLNÁR Dávid, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2017, 229–241.

SZÁDOCZKI, *Makó Pál levelei...*

SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál levelei*, Jászkunsági évkönyv, 2018, 143–160.

SZÁDOCZKI, *Makó Pál költői munkái...*

SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál költői munkái*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018.

SZÁDOCZKI, *Makó Pál Szűz Máriához...*

SZÁDOCZKI Vera, *Makó Pál Szűz Máriához címzett versei = Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, BOGÁR Judit, DÉRI Eszter, KÓNYA Franciska, MACZÁK Ibolya, SZÁDOCZKI Vera, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség kutatócsoport, 2017, 381–385.

SZÁDOCZKI, *Mária Terézia...*

SZÁDOCZKI Vera, *Mária Terézia és az uralkodói család képe latin nyelvű költemények tükrében = Második Mária*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség kutatócsoport, 2019, 143–160.

SZÁDOCZKI, *Neolatin elégiaköltészet...*

SZÁDOCZKI Vera, *Neolatin elégiaköltészet a 18. századi magyar jezsuita oktatásban = Verstan, poétika, trópusok a 15–17. századi Európában*, szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes, FAJT Anita, GÖRÖG Dániel, HEVESI Andrea, MARÓTHY Szilvia, Budapest, reciti, 2014, 105–110.

SZÁDOCZKI, *A rendi élet ábrázolása...*

SZÁDOCZKI Vera, *A rendi élet ábrázolása a jezsuita költészetoktatásban = Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. BÁTHORY Orsoly, KÓNYA Franciska, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016, 333–341.

SZÁDOCZKI, *Vallásra nevelés...*

SZÁDOCZKI Vera, *Vallásra nevelés a jezsuita költészetoktatásban = Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon*, szerk. BAJÁKI Rita, BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018, 201–208.

SZERB, *Magyar irodalomtörténet...*

SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Magvető, 2005 [cop. 1934].

SZELESTEI, *17. századi orációk...*

SZELESTEI N. László, *17. századi orációk es prédikációk Szent László királyról*, Napút, 2017/8, 117–129.

SZELESTEI, *Eklogák...*

SZELESTEI, *Eklogák a 18. századi magyarországi irodalomban – az 1770-es évekig = SZELESTEI N. László, Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018, 211–216.

SZELESTEI, *Gyalogi János...*

SZELESTEI N. László, *Gyalogi János latin epigrammafüzére = SZELESTEI N. László, Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018, 187–199.

SZELESTEI, *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet...*

SZELESTEI N. László, *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet kezdeteiről = Historicus Societatis Jesu: Szilas László emlékkönyv*, szerk. MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István, Budapest, Metem, 2007, 245–255.

SZELESTEI, *A pietizmus sajátosságai...*

SZELESTEI N. László, *A pietizmus sajátosságai a Kárpát-medencében = A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)*, szerk. BALÁZS Mihály, BARTÓK István, Szeged, SZTE Magyar Irodalmi Tanszék, 2016, 41–54.

SZELESTEI, *Versírási gyakorlatok...*

SZELESTEI N. László, *Versírási gyakorlatok Lestináról 1710–1711-ből = Irodalmi és nyelvi kölcsönhatások az integráció folyamatában – Literárne a jazykové interakcie v procese intergácie*, red. František ALABÁN, Banská Bystrica, Universita Mateja Bela, Filologická fakulta, Katedra hungaristiky, 2005, 35–42.

Uaz. = SZELESTEI N. László, *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018, 179–185.

SZERDAHELYI, *Műfajelmélet...*

SZERDAHELYI István, *Műfajelmélet mindenkinek*, Budapest, Akadémiai, 1997.

SZINNYEI, *Magyar írók élete...*

SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, Hornyánszky, 1891–1914.

SZÖRÉNYI, *Latin költészet...*

SZÖRÉNYI László, *Latin költészet 1770 és 1820 között = Studia Hungarolatina: Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*, Budapest, Kortárs, 1999, 97–120.

SZÖRÉNYI, *Latin nyelvű Árkádia...*

SZÖRÉNYI László, *Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon = A megváltozott hagyomány: Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk. HOPP Lajos, KÜLLŐS Imola, VOIGT Vilmos, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya, ELTE Folklor Tanszéke, 1988.

SZÖRÉNYI, *Neolatin költészet...*

SZÖRÉNYI László, *Neolatin költészet a XVIII. századi Magyarországon*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/5–6, 589–596.

SZÖRÉNYI, *Tradizione e rinnovamento...*

SZÖRÉNYI, László, *Tradizione e rinnovamento nella poesia di Pál Makó = Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis, Proceedings of the Fourteenth International Congress of Neo-Latin Studies (Uppsala 2009)*, Volumes I–II, General editor Astrid STEINER-WEBER, editors Alejandro COROLEU, Domenico DEFILIPPIS, Roger GREEN,

Fidel RÄDLE, Valery REES, Dirk SACRÉ, Marjorie WOODS, Christine WULF, Leiden–Boston, BRILL, 2012, 1077–1084.

TARNAI, *Az egyházi értelmiség...*

TARNAI Andor, *Az egyházi értelmiség laicizálódása = Rendszerek: a kezdetektől a romantikáig*, írta és összeáll. TARNAI Andor, CSETRI Lajos, Budapest, Szépirodalmi, 1981, 188–195.

TARNAY, *A neolatin költészet...*

TARNAY Andor, *A neolatin költészet és dráma alkonya Európában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1997/5–6, 457–469.

TARNAY, *Szóbeliség–latinság...*

TARNAY Andor, *Szóbeliség–latinság–írásbeliség = Rendszerek: a kezdetektől a romantikáig*, írta és összeáll. TARNAI Andor, CSETRI Lajos, Budapest, Szépirodalmi, 1981, 11–26.

TIMON, *Magyarország Tisza folyójának...*

TIMON, *Magyarország Tisza folyójának és a Vág egy szakaszának leírása*, ford., bev. DEÁK Antal András, [h. n.], [é. n.].

TOLDY, *A magyar költészet története...*

TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története: Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*, Budapest, Szépirodalmi, 1987.

TOLDY, *A magyar nemzeti irodalom...*

TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: A legrégebb időktől a jelen korig*, Budapest, Szépirodalmi, 1987.

TÓTH, *Jacobus Masenius...*

TÓTH Sándor Attila, *Jacobus Masenius Poétikája*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2008.

TÓTH, *A latin humanitas poétikája I...*

TÓTH Sándor Attila, *A latin humanitas poétikája, I*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 1998.

TÓTH, *A latin humanitas poétikája, II./1...*

TÓTH Sándor Attila, *A latin humanitas poétikája, II./1*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2000.

TÓTH, *Latin humanitas, neolatin poézis I/1...*

TÓTH Sándor Attila, *Latin humanitas, neolatin poézis I/1: A jezsuita rend 18. századi költői*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2010.

Tudóslevelek...

Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataihoz 1577–1797, szerk. HERNER János, Szeged, 1989.

TÜSKÉS–KNAPP, *Levélelméletek...*

TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva, *Levélelméletek a magyarországi jezsuita oktatásban a 16–18. században* = UŐK, *A Fortunátustól a Törökországi levelekig: Válogatott tanulmányok*, Budapest, Universitas, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete, 2015 (*Historia Litteraria*, 32), 361–389.

UNGVÁRI, *Poétika...*

UNGVÁRI Tamás, *Poétika*, Budapest, Maecenas, 1996.

VARGA, *A kolozsvári jezsuita gimnázium...*

VARGA Júlia, *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1761–1773.*, Budapest, Közreadja az MTA Egyetemtörténeti Albizottsága és ELTE Levéltára, 2007.

VARGA, *Hannulik János...*

VARGA László, *Hannulik János a XVIII. század Horatiusa*, Debrecen, 1938.

Világirodalmi Lexikon...

Világirodalmi Lexikon, főszerk. KIRÁLY István, Budapest, Akadémiai, 1972–1982.

WALDAPFEL, *Humanizmus és nemzeti irodalom...*

WALDAPFEL Imre, *Humanizmus és nemzeti irodalom*, Irodalomtörténet, 1933, 15–49.

WIEGAND, *Imitatio und aemulatio...*

WIEGAND, Hermann, *Imitatio und aemulatio: Tibull, Janus Pannonius und Petrus Lotichius Secundus über Krieg, Krankheit, Frieden und die Mondgöttin = Lotichius und die römische Elegia*, hrsg. von Ulrike AUHAGEN und Eckart SCHÄFER, Tübingen, Narr, 2001, 35–51.

WIRTH, *Európai tudósportré...*

WIRTH Lajos, *Európai tudósportré: Makó Pál*, Jászkunság, 1993, 24–26.

WIRTH, *Makó Pál élete...*

WIRTH Lajos, *Makó Pál élete és életműve*, Jászberény, Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 1997.

WIRTH, *Makó Pál halála...*

WIRTH Lajos, *Makó Pál halála és temetése*, Jászsági Évkönyv, 2016, 282–283.

WIRTH, *Kétszázötven éves a newtoni fizika...*

WIRTH Lajos, *Kétszázötven éves a newtoni fizika hazánkban: Kerekgedei Makó Pál pályaképe*, Fizikai Szemle, 2013/7–8, 237–242.

ZACHAR, *Habsburg uralom...*

ZACHAR József, *Habsburg uralom, állandó hadsereg és magyarság*, Budapest, Zrínyi, 2004.

ZACHAR, *Huszárhadak helytállása...*

ZACHAR József, *Huszárhadak helytállása a Dunai Monarchia szülőföldjén: Kolín, 1757. június 18*, Aetas 2001/2, 29–49.

ZACHAR, *Huszárok a nagyvilágban...*

ZACHAR József, *Huszárok a nagyvilágban = A magyar huszárság története: A lovasműveltség sajátosságai*, szerk. CSIHÁK György, Budapest–Zürich, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület–Heraldika, 2004, 43–52.

ZACHAR, *Magyarok a Habsburg haderőben...*

ZACHAR József, *Magyarok a Habsburg haderőben*, Hadtörténelmi Közlemények, 1997/1, 3–48.

Összefoglaló

Doktori értekezésem a magyar irodalom egy sajátos szeletét, a 18. századi magyarországi latin nyelvű elégiaköltészetet vizsgálja, azon belül is a jezsuita iskolák költészetoktatását és Makó Pál Jézus Társasági pap és tanár munkásságát. EA bevezető után először egy rövid, általános összefoglalást adok az ismert szakirodalom alapján a 18. század hazai irodalomtörténetéről és a korban használt latin nyelvről, és körbejáróm a kérdést, miért örvendhetett újra ekkora népszerűségnek a klasszikus nyelv használata: az oktatás, a hivatal, a tudományok és nem utolsósorban az irodalom nyelveként.

A következő rész 18. századi iskolarendszert tárgyalja behatóbban, azon belül pedig részletesen bemutatja a jezsuita iskolák sajátosságait, a tananyagot, az időbeosztást, a diákok nemzetiségi összetételét. Megvizsgálja, melyek voltak a költészet-oktatás szinterei és módszerei az iskolában. Mindezt nemcsak elméleti szinten, mivel számos tanítási segédanyag, iskolai jegyzet és diákok által írt mű maradt ránk kézirat formában.

A negyedik rész az elégia műfajával foglalkozik: műfajmeghatározás, formai sajátosságok, műfaj történet áll a vizsgálódások középpontjában. Minderről nemcsak modern poétikák alapján írok, hanem szakirodalomként használom a korabeli poétika- és esztétika tankönyveket, különös gondot fordítva a jezsuiták iskoláiban használt könyvekre. A repetensek és Makó Pál is komolyan foglalkozott a műfaj elméletével és gyakorlatával, ezekről számos vers tesz tanúbizonyságot: nemcsak azért, mert ebben a műfajban írták, hanem mert több mű tárgya is a műfajelméletet járja körül.

Az ötödik rész tárgyalja Makó Pál életét, munkáit, versalkotási módszereit. A hatodik részben néhány Makónál és a poétáknál, repetenseknél is előforduló jellemző témát, motívumot emelek ki a teljesség igénye nélkül, és ezeken keresztül vizsgálom a verseket. A 18. században a neves elődök utánzása erénynek számított. A fejezet az elégiákból kiindulva számba veszi, kiket tekintett Makó Pál követésre méltónak. Helyet kaptak ebben a fejezetben a születésnap és névnap köszöntők, a Holdistennő alakja, a táj- és vallásos versek, valamint az uralkodók magasztalására készült alkotások. Igyekeztem párhuzamosan felfűzni egy-egy témán belül az iskolai anyagokat és Makó verseit, összehasonlítani, mi az, ami iskolás Makó költészetében, mi az, amiben esetleg túlnőtte azt vagy épp alulmaradt a tanultakhoz képest.

A függelékben a kolozsvári poéták és a győri repetensek által írt versek jegyzéke és a promóciós könyvek listája kapott helyet, továbbá olyan repetens versek átírása, melyek műfajelmélettel foglalkoznak.

Summary

My dissertation examines a specific part of the Hungarian literature, namely the 18th century Latin elegy poetry in Hungary. It concentrates especially on the education of poetry in Jesuit schools and on the work of Pál Makó, a Jesuit priest and teacher. After the introduction, based on the literature I give a general summary of the 18th century Hungarian history of literature and the Latin used at that time and I focus on the question why the classical language was so popular in education, in offices, in science and last but not least in literature.

The third part discusses the 18th century school system thoroughly and it presents the specific features of Jesuit schools: the curriculum, the schedule and the nationality of students in detail. It examines where and how the education of poetry took place. This examination is done not just theoretically, as several educational resources, like school notes and poems written by students were preserved in hand-written form.

The fourth part works on the genre of elegy: the definition of genre, the specialties of the form and the history of the genre are in the centre of examination. I write about these not only with the help of modern poetics but I use the poetics and aesthetics school books from that time, with special attention to the books used in Jesuit schools. The repetents and Pál Makó himself studied the theory and practice of the genre of elegies seriously, which fact is proven by several poems: not only because they are elegies but also because the subject of numerous poems evolves around the theory of the genre.

The fifth part presents Pál Makó's life, work and his poem-writing methods.

In the sixth part some topics and motifs are highlighted that are typical at Makó, other poets and repetents and these topics and motifs serve as a basis of my examination of the poems. In the 18th century, imitation of renowned writers were considered as a value. Based on elegies, this part enumerates the poets who Pál Makó thought to be worthy to be followed. This chapter presents birthday and name day greetings, the figure of the Moon goddess, landscape and religious poems and poems written to praise monarchs. I aimed to present the school materials and Makó's poems in one topic parallelly and to compare what is school-like in his poetry and where he exceeds or where he accidentally does not meet the standards of the learnt materials.

In the appendices we can find the catalogue of the poems written by poets of Kolozsvár and by repetents of Győr and there is a list of promotional books, moreover, some transcriptions of repetents' poems, which examine the theory of the genre.